

DENİZLİ HALK KÜLTÜRÜNDE DELİLER VE DELİLİK

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Halkbilimi Bilim Dalı**

Didem Gülçin ERDEM

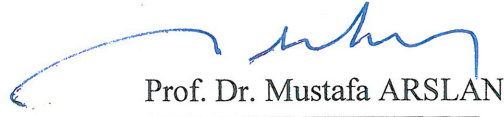
Danışman: Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

Temmuz 2016

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halkbilimi Bilim Dalı öğrencisi Didem Gülçin ERDEM tarafından Prof. Dr. Mustafa ARSLAN yönetiminde hazırlanan “Denizli Halk Kültüründe Deliler ve Delilik” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 18. 07. 2016 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN
Jüri Başkanı

Doç. Dr. Halil Altay GÖDE
Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 18/07/2016 tarih ve ...16/11... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. M. Ensar YEŞİLYUR
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Didem Gülçin ERDEM

TEŞEKKÜR

Öncelikle tezin yazım sürecinde bana yol gösteren, bilgi ve tecrübesiyle yolumu aydınlatan danışman hocam Prof. Dr. Mustafa ARSLAN'a, görüş ve önerilerini benden esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ'ye teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın alan araştırması sürecini birbirimize destek olarak daha kolay atlattığımız mesai arkadaşım Fatma Zehra BOLAT'a, manevi desteğini benden esirgemeyen arkadaşlarım İlknur DELİCE ve Yıldırım Hasan SELEKOĞLU'na ve tüm çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Hayat boyu üzerimdeki emeklerini ödeyemeyeceğim kıymetli aileme ve öğrenim yaşantımda iz bırakan değerli eğitimciler Prof. Dr. Mehmet Metin KARAÖRS ve Melek BULUT ARSLAN'a, değerli fikirlerini benden esirgemeyen hocam Prof. Dr. Halil ÇİVİ'ye teşekkürü borç bilir, ortaya koyduğumuz çalışmanın bilim dünyası için yeni hareket noktaları teşkil etmesini dilerim.

ÖZET

DENİZLİ HALK KÜLTÜRÜNDE DELİLER VE DELİLİK

ERDEM, Didem Gülçin
Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

Temmuz 2016, 230 sayfa

Çalışmamızın odağını toplumsal ve kültürel yaşantıdaki “delilik” olgusunun idraki noktasından hareketle Denizli’de yaşayan deliler etrafında oluşan anlatmalar teşkil etmektedir. Çalışmamızda, tıbbi olmaktan çok sosyal bir problem olarak ele alacağımız delilik olgusu bağlamında, toplum tarafından “deli” olduğu düşünülen kimselerin farklı boyutlarıyla nasıl değerlendirildikleri, toplumsal-kültürel yansımalarının neler olduğu irdelenecektir. Denizli örneklemini özelinde elde edilecek delilik odaklı anlatmaların kültürel belleğe ilişkin temel kodlarla örtüşüp örtüşmediği tartışılacak, delilik yakıştırmasının toplum tarafından ne tür dinamiklere bağlı olarak yapıldığı analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın amacı, kamusal alan belleğinin oluşmasında önemli yeri olan delilerin, Denizli ili özelinde, halk nazarında nasıl görüldüğü, halk arasında delilik olgusuyla ilgili ne tür inanma ve anlatmaların olduğu bilgisine ulaşmaktır. Bu bağlamda Denizli’nin kültür belleği kayıt altına alınırken ihmal edilen, toplumun ötelenmiş bir kesimine ulaşmak mümkün olacaktır. Halk tarafından deli olduğu düşünülen kimselerin delirme süreçlerinin ve akıl sağlıklarını kaybetme sebeplerinin mercek altına alınmasıyla elde edilecek anlatmalar, halkın delilik olgusuna bakış açısını açığa kavuşturacağı gibi, yerel verilerin kültürel bütünlük bağlamında değerlendirilmesini de olanaklı kılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Delilik, deliler, Denizli, halkbilimi, psikoloji.

ABSTRACT

INSANE PERSONS AND INSANITY IN DENIZLI REGION

ERDEM, Didem Gülçin

Master Thesis

Turkish Philology U.S.A

Advisor of Thesis: Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

July 2016, 230 pages

The focus of this study constitutes recitals that are formed around insane persons, who are living in Denizli, starting from the point of the perception of “insanity” phenomenon on the social and cultural life. The following matters will be discussed in this study that in terms of insanity phenomenon that we will deal with as a social problem rather than medical, how persons, who are considered by the society to be “insane”, are evaluated with different aspects and what the social-cultural reflections are. It will be discussed whether recitals driven insanity that will be obtained specific to Denizli sample overlap with the basic codes with regard to the cultural memory, it will be analyzed that the insane epithet is fabricated by the society depending on what kind of dynamics. The aim of the study is to reach the information, how the insane people that have the important place in the formation of public memory, have been seen in the eyes of the people, what kind of belief or recitals have been, specific to the province of Denizli in relation to insanity phenomenon among people. In this context, it will be possible to reach a segment of the society which is neglected and iterated while the cultural memory of Denizli is registered. Recitals that will be obtained by looking closer to the periods of becoming insane of the persons considered by the people to be insane and the reasons of losing their mind will clarify the point of view of the people against the insanity phenomenon, and also will make it possible to assess the local data within the context of cultural integrity.

Key Words: Insanity, insane persons, Denizli, folklor, psychology.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DELİLİK KAVRAMININ KURAMSAL BOYUTU

1.1.Delilik Olgusunun Kavramsal Analizi.....	11
1.2. Delilik Algısının Tarihsel Seyri	17
1.3. Batı Kültüründe Delilik Algısı.....	24
1.4. İslam Kültüründe Delilik Algısı.....	30
1.5. Halk Kültürü ve Delilik Fenomeni.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜNDE DELİLER VE DELİLİK

2.1. Türk Kültüründe Delilik Algısı.....	43
2.2. Deli-Toplum İlişkisinin Türk Halk Düşüncesine Yansıması	53
2.3. Türk Kültüründe Delilerle İlgili Anlatma ve Yaratmalar	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DENİZLİ YÖRESİNDE DELİLER VE DELİLİK

3.1.Yörede Delilik Algısı.....	86
3.2. Delilerle İlgili Anlatmalar	92
3.2.1.Delilerle İlgili Anlatmalarda Yapı	93

3.2.2. Delilerle İlgili Anlatmalarda İçerik.....	94
3.2.3. Delilerle İlgili Anlatmalarda Dil ve Üslup.....	110
3.2.4. Delilerle İlgili Anlatmalarda Anlatıcı-Dinleyici	112
3.2.5. Delilerle İlgili Anlatmalarda İşlev	113
3.3.Denizli'deki Deliler ve Özellikleri.....	115
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA.....	132
EKLER.....	138
Ek-1- Kaynak Kişi Tablosu	138
Ek-2-Metinler.....	145
ÖZGEÇMİŞ	230

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Yüzdellik dilimlere göre halk düşüncesinde delilik sebepleri.....	196
Şekil 2. Sayısal verilere göre halk düşüncesinde delilik sebepleri.....	197

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

Akt.	Aktaran
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Düz.	Düzenleyen
Haz.	Hazırlayan / Yayına hazırlayan
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	Tercüme / Tercüme eden
Vb. / Vs.	Ve benzeri / Ve sâir(e)
Vd.	Ve diğerleri

GİRİŞ

Araştırma Konusu ve Alanı

Olgusal boyutta delilik kavramının analiz ve idraki, çok sayıda disiplinin bir arada yanıt aramasını gerektirir. Deliler, mekân odağında folklorik içerik ve toplamın araştırılması ile derlenmesi bahsinde ihmal edilen unsurlar arasındadır. Mekâna ait hafızanın oluşmasında önemli ölçüde pay sahibi olan deliler, kimi kent ve köylerin sembolleri haline gelmelerine karşın, halkbilimi araştırmacıları tarafından hak ettikleri önemi görememiştir. Deliler, parçası oldukları toplum için birer hatırlama figürü niteliğindedir. Onlar etrafında oluşan anlatmalar, halkın düşünme ve yaratma bilinç ve estetiğine dair önemli ipuçları barındırmaktadır. Deliler etrafında yaratılan söylentilerden, delilik odaklı atasözü ve deyimlere, dolaşımda olan kalıp ifadelere dek delilik bahsi odaklı kolektif üretimin kabarık olması, halk yaşantısında delilerin önemine işaret eder.

Toplumsal bir zeminde anlamlı olan ‘normallik’ kavramının dışında hareket eden, anormal davranışlara sahip kimseler toplum tarafından ‘deli’ olarak addedilmektedir. Akla ve normal olana ilişkin yerleşik algıları sarsması ve toplumsal örgütlenmelerin normatif yapılarında gedikler oluşturması dolayısıyla delilik olgusu, tarihin her döneminde insanda merak ve korku uyandırmıştır.

Normaldışı davranışlar da normal davranışlar gibi, insanın dünyayı algılama biçimine göre yaşamını devam ettirebilme gayretinden başka bir şey değildir. Yalnızca, olağan olmayan davranış biçimleri insanın uyum sağlama çabasının yetersizliğini yansıtır. *"Kalımsal ve biyokimyasal etmenler ya da bedensel sakatlıklar gibi durumların dışında, bireyin ruhsal sorunları çevresiyle etkileşimi sonucu oluşur."* (Geçtan,1997:14).

Mary Applebey, “Akıl Hastalığını Anlamak” adlı kitabında, ‘deli’ nin bir tür halk deyimi olduğundan söz eder. Applebey’e göre, ‘akli dengesi bozuk’ ifadesini daha çok hukukçular kullanırken, ‘deli’ adlandırması halk tarafından yapılır (Applebey, 1992:21). Deli- akıllı diyalektiğinin günlük hayat pratiğine yansımaları ve kullanımları, düşünce dünyasına ilişkin önemli ipuçları barındırmaktadır. Halkın kimlere ne tür gerekçelerle

“deli” dediğine dair ulaşılabilecek bilgi, halk düşünce sistematığının bir kısmının aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

İçerisinde yaşadığımız dönem, çok sayıda bilim insanı tarafından "anksiyete çağı" olarak adlandırılır. Savaşların ve savaş tehditlerinin yarattığı tedirginlikten, kent yaşantısının getirdiği zorluklara dek, günümüzde anksiyeteye kaynaklık eden çok sayıda sıkıntılı tablonun varlığından söz etmek mümkündür. "İçinde yaşadığımız yüzyılda yapılmış olan bilimsel ve teknolojik aşamalar bir yandan insanın ufku genişletirken, kitle iletişim araçları da onu, her gün kendi küçük çevresinin ötesindeki dünyanın sorunlarıyla ilgilenmeye zorlamaktadır. Hızlı toplumsal değişim insanların geleneksel değerlerinin ve inançlarının sarsılmasına yol açmakta, çağdaş insan bugüne değin var olmuş değerlerin geçerliğini araştırmakta ve bunları eleştirebilmektedir." (Geçtan,1997:13-14).

UNESCO tarafından ‘Somut Olmayan Kültürel Miras’ kapsamında değerlendirilen kültür unsurlarının kayıt altına alınarak aktarılması küresel kapitalizm karşısında yerel kültür dinamiklerinin korunması yönünde atılacak adımlardan ilkidir. Bu bağlamda literatürde sosyal bir problem olarak ele alındığı çalışma sayısının az olduğu ‘delilik’ olgusu etrafında oluşan inanış ve düşünüş biçimlerinin de kayıt altına alınması, halk zihninin işleyişi ve kolektif belleğin oluşması bahsinde bir gediği kapatacağı inancından hareketle önem arz etmektedir.

Çalışmanın önemi, salt delilere ilişkin folklorik malzemenin toplanması ve analiz edilmesinden değil; aynı zamanda, toplanan malzeme üzerinden aklın egemen olduğu bir dünyada, akıllıların dünyasında, delilik algısının nasıl biçimlendiği bilgisine ulaşılmasını sağlayacağından ileri gelir.

Araştırma Yöntem ve Teknikleri

Çalışma, teorik ve uygulamalı olmak üzere iki aşamalı yürütülmüştür. Çalışmanın teorik kısmında gerekli literatür çalışması yapılarak konunun kuramsal zemini oluşturulmuş, uygulamalı kısmında ise, Denizli il merkezi, ilçeleri, köy ve kasabalarında saha çalışması yapılmıştır. Saha çalışmasında doğal ortamda yapılan gözlem ve yönlendirilmiş görüşme yöntemlerinden faydalanılmış; deli olarak kabul gören kişiler etrafında oluşan anlatma ve inanmalar derlenip tasnif edilmiştir.

Çalışmada, delilik psikolojik olmaktan çok kültürel bir olgu olarak ele alınmış, sosyal bağlam içerisinde değerlendirilmiştir. Araştırmanın örneklem tarihselliği, kaynak kişilerin anlatmaları tarafından tayin edilmekle birlikte, hâlihazırda günlük hayatın bir parçası olan deliler üzerinde durulmuştur. Söz konusu örneklem içerisinde kolektif hafızada en çok yer edinen figürler seçilmiş, bu figürler etrafında oluşan anlatmalar üzerinde durulmuştur.

Denizli, Anadolu coğrafyasının güneybatısında, aynı anda Ege ve Akdeniz bölgelerinde toprağı bulunan bir ildir. İlin bugünkü siyasi sınırlarını, Cumhuriyet dönemi sınırları olarak değerlendirmek elzemdir. *“Çünkü tarihi süreçte değerlendirildiğinde Denizli merkez, Honaz, Akköy, Bozkurt, Çardak (bazı dağ köyleri hariç) Çal, Çivril, Bekilli, Baklan, Buldan, Sarayköy, Babadağ ilçeleri bir dönem Kütahya’ya bağlı bir idari yapıya sahiptir. Beylikler Dönemi’nde Denizli merkez ilçe, İnanoğulları Beyliği’nin merkezidir. Denizli merkez ilçe ve Sarayköy, bir dönem de Aydın’a bağlı bir idari yapıdadır. Buldan ve Güney ilçelerinin Manisa’ya bağlı bir yapılanmasının söz konusu olduğu dönemler bulunmaktadır. Acıpayam, Çameli ve Serinhisar ilçeleri Hamidoğulları; Tavas, Kale ve Beyağaç ilçeleri Menteşeoğulları sınırları içerisinde.”* Söz konusu tarihsel gerçeklik, bölgeye ait kültürel dokunun ve yerleşim haritasının oluşmasında oldukça önemli bir etkidir. Tarih boyunca olduğu gibi, bugün de varlığını sürdüren komşu illerin bazı ilçeleriyle olan ekonomik, kültürel ve tarihî ilişkileri göz önünde bulundurmak suretiyle bölgenin sınırlarını daha net çizmek olasıdır (Arslan, 2008:5).

Çalışmada, tıbbî olmaktan çok sosyal bir problem olarak ele alınması mümkün olan delilik olgusu bağlamında, toplum tarafından “deli” olduğu düşünülen kimselerin farklı boyutlarıyla nasıl değerlendirildikleri, toplumsal-kültürel yansımalarının neler olduğu irdelenecektir. Denizli örneklemini özelinde elde edilecek delilik odaklı anlatmaların kültürel belleğe ilişkin temel kodlarla örtüşüp örtüşmediği tartışılacak, delilik yakıştırmasının toplum tarafından ne tür dinamiklere bağlı olarak yapıldığı analiz edilmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Hedefleri

Çalışmanın odağını Türk toplumsal ve kültürel hayatında “delilik” olgusunun idraki noktasından hareketle Denizli’de yaşayan deliler etrafında oluşan anlatmalar teşkil etmektedir. Çalışmanın amacı, kamusal alan belleğinin oluşmasında önemli yeri

olan delilerin, Denizli ili özelinde, halkın nazarında nasıl görüldüğü, halk arasında delilik olgusuyla ilgili ne tür inanma ve anlatmaların olduğu bilgisine ulaşmaktır. Bu bağlamda Denizli'nin kültür belleği kayıt altına alınırken ihmal edilen, toplumun ötelenmiş bir kesimine ulaşmak mümkün olacaktır.

Monografi çalışmaları da dâhil olmak üzere, halk yaşantısına dönük çalışmaların neredeyse hiçbirinde Anadolu'da sık karşılaşılan delilerin konu edilmediği görülmektedir. Oysa halk yaşantısının kültürel kodlarını bünyesinde barındıran köy ve mahalle hayatında, şimdiye kadar dikkate değer bulunmayan pek çok unsur gibi delilerin ve onlar etrafında gelişen kültür, inanış ve düşünüş biçimlerinin oldukça önemli bir yeri vardır. Toplum tarafından 'deli' olarak addedilen kimselere karşı, sosyal algıda değişen ve değişmeyen unsurların tespitinin yanında, bunlar etrafında anlatılan anlatılardan, fıkra, efsane, memorat gibi halk edebiyatı ürünlerinden elde edilecek diğer ipuçları, kültür araştırmacılarına yeni çalışma konuları sağlayabilmenin yanında farklı bakış açıları kazandıracaktır.

"Deli" kavramı etrafında yapılan derleme, tespit ve analiz çalışmasının amacı toplumumuzdaki delilik algısının kültür ve inanç kodlarına ilişkin ipuçlarını içerisinde barındırdığı tezidir. Bu çalışmada, toplum içerisinde yaşayan delilerle ilgili oluşan anlatmalarda görülen çeşitlenme olayının, meselenin folklorik bir içerik taşıdığını kanıtladığı iddiasıyla yola çıkılmış; kaynak kişilerin bir kimseye neden "deli" sıfatını uygun gördüklerini açıklamak için başvurdukları anlatmaların, folklorik hüviyetin sözlü tarihle kesiştiği noktadan yükseldiği bilgisi göz ardı edilmemiştir.

Halk nazarında deli olduğu düşünülen kimselerin delirme sürecinin ve akıl sağlığını kaybetme sebeplerinin mercek altına alınmasıyla elde edilecek anlatmalar, halkın delilik olgusuna bakış açısını açığa kavuşturacağı gibi, yerel verilerin kültürel bütünlük bağlamında değerlendirilmesini de mümkün kılacaktır.

Deliler ve Delilikle İlgili Araştırmalar

Delilik olgusu; kültürel bağlamda döneme ve mekâna bağlılığı, odağında yer alan insanın bilincine ve bilinçdışına ilişkin çok sayıda parametre tarafından biçimlendiriliyor oluşu dolayısıyla birçok disiplinin çalışma alanı kapsamında yer alır. Deliliğin iktidar mekanizmalarıyla olan ilişkisinden, akıl üzerinden tarif edilen politik söyleme; delilere ilişkin algının tarihsel süreçteki değişim ve dönüşümünden, delilik

olgusunun sanata yansımalarına, deliliğe olan yaklaşımın kültürel boyutundan, delilerin sosyal hayat içerisindeki konumlarına dek çok sayıda sorunsalın, bilimin ve sanatın çeşitli dalları tarafından masaya yatırıldığını söylemek olasıdır.

Batı literatüründe delilik odaklı çalışmalar denilince akıllara gelen ilk isim Fransız düşünür, antropolog ve sosyolog Michel Foucault'dur. Foucault'un Mehmet Ali Kılıçbay tarafından Türkçeye kazandırılan "Deliliğin Tarihi" (2015) adlı eseri, Batı'da akla ve akıl bozukluklarına yaklaşım biçimlerinin, delilerin günlük yaşantının bir parçası olduğu tarihten tımarhanelere kapatıldıkları zamana uzanan topografyasını çizmektedir.

Deliliğe karşı geliştirilen hâkim algının olumsuz olmasını eleştiren Desiderius Erasmus, toplumsal yapının unsurları arasında yer alan delilerin yadırganmasına karşı çıkar ve "Deliliğe Övgü" (2000) adlı eserini kaleme alır. "Deliliğe Övgü" adlı eserinde Erasmus, mizahî bir üslup kullanarak, deliliği insan doğasıyla ilişkilendirir.

Ebu'l-Kâsım en-Neysabûrî tarafından kaleme alınan "Akıllı Deliler Kitabı-Ukalâu'l-Mecânîn" (2002) de delilik olgusu etrafında yapılan çalışmalardan bir tanesidir. Yahya Atak tarafından Türkçeye çevrilen eser, deliliği İslam kültürü özelinde ele alır. Deliliğin çeşitlerinden, nedenlerine dek İslami algı ekseninde bilgilere yer verilen eserde, deliler "akıllı deliler" ve "bedevî deliler" olmak üzere ikiye ayrılmış ve her iki gruptan deli örnekleri verilmiştir.

Deliliğin aklın kendini olumlaması ve normatif aklın övgüsü üzerine inşa edilen politik dil ve kurumların varlığını sürdürmesi için kullanıldığı iddiasıyla yola çıkan anti psikiyatri kanadında eser veren Thomas Szasz, "Deliliğin İmalatı" (2007) adlı eserinde delilik yaftasının bireyin uyumunu ve toplum düzenini sağlamak için üretildiği iddiasındadır. Çalışma, Gözde Genç tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Delilik odaklı bir diğer çalışma Louis A. Sass tarafından kaleme alınan "Delilik ve Modernizm" (2013) adlı eserdir. Ender Gürol tarafından dilimize kazandırılan eser, deliliğin moderniteyle olan ilişkisini masaya yatırır. Akıl hastalıklarındaki artışı kapitalizmle ilişkilendiren yazar, deliliğin farkındalığın artmasından kaynaklandığı iddiasındadır. Bir modern çağ eleştirisi olarak da okunabilecek eser, deliliğin modernliğin toplumsal ve kültürel biçimleriyle birlikte düşünülmesi gerektiğini salık verir.

Michael W. Dols tarafından kaleme alınan “Mecnûn/Ortaçağ İslam Toplumunda Deli” (2013) adlı çalışma, Didem Gamze Dinç tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Dols’un Abbasi, Emevi, Selçuklu ve Osmanlı toplumlarında deliliğe karşı daha hoşgörülü yaklaşıldığına dikkat çektiği çalışmada, İslam toplumunda deliliğin nasıl algılandığı, deli olma halinin nasıl gerekçelendirildiği, akıl hastalıklarının tedavisinde hangi yöntemlere başvurulduğu gibi konular ele alınmıştır.

Türkçede delilik odaklı telif çalışmaları ise akademik ve amatör çalışmalar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Delilik ve deliler üzerine yapılan akademik çalışmalar, daha çok meselenin tarihsel boyutuna odaklanmış olup kültürel bağlam içerisinde deliliğe ilişkin algının biçimlenme süreç ve sebeplerine ilişkin müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türk kültür belleğinde deliliğe ilişkin kodların neler olduğu, bu kodların nasıl tayin edildiği, kolektif bir zeminde anlamlı hale gelen delilik olgusunun mitik dönemle olan ilişkilerinin masaya yatırılması, Türk kültür psikolojisine ilişkin gediklerin kapatılması açısından önem arz etmektedir.

Osmanlı’da ve Cumhuriyet döneminde deliliğin nasıl algılandığını, belgeler ve veriler üzerinden ortaya koyan “Deliler ve Doktorları” (2013) adlı çalışma, Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Rüya Kılıç tarafından hazırlanmıştır. Çalışmada, modern Türk psikiyatri tarihinin ana hatlarına da yer verilmiş, bimarhanelerden akıl hastanelerine mekân odaklı delilik okumaları yapılmıştır.

Eyüp Öztürk’ün doktora tezi olarak hazırladığı İbnu’s-Serrâc’ın Gözünden Muvelleh Dervişler’in anlatıldığı “Velilik ile Delilik Arasında” (2013) adlı eser, XIII. yüzyılda Şam ve Anadolu dolaylarında yaşamış sufilerle ilgili bilgilere yer verir. Söz konusu süreçte bölgede yaşayan tasavvuf mensuplarıyla ilgili bilgilerin derlendiği eser, Türk kültür yaşantısındaki deli-velî kavramlarının özdeş hali tarafından biçimlenmiştir.

Delilik kavramı odaklı bir diğer çalışma XVI. ve XVIII. asırlarda yaşayan “Velîler ve Deliler”e yer verilen “Tezkiretü’l-Müteahhirîn” (2014) adlı eserdir. Müellifi bestekâr, mutasavvıf, enderûnî kimlikleriyle bilinen Enfi Hasan Hulûs Halvetî olan çalışma Mustafa Tatçı ve Musa Yıldız tarafından yayıma hazırlanmıştır. Tezkire, XVI.-XVIII. yüzyıllar arasında İstanbul’da, daha çok Üsküdar civarında yaşayan mutasavvıf ve meczuplarla ilgili bilgiler içermektedir. Tezkirede elli altı şahsın biyografisine yer verilmiş, söz konusu şahsiyetlerin hayatları üzerinden dönemin dili, folkloru, sosyal ve siyasi olaylarıyla ilgili bilgilere de yer verilmiştir.

Şanlıurfa Devlet Hastanesi'nde psikiyatri doktoru olarak çalıştığı sürecin sonunda ruhsal sorunların tıbbî yöntemlerle çözülmesi gerekliliğinin karşısına farklı sosyokültürel örüntülerde farklı yaklaşımlar geliştirilmesi antitezini koyan Cemal Dindar, bölgedeki deneyimlerini “Yuvasız Kuşlar Gibi” (2003) adlı çalışması aracılığıyla aktarmıştır. Dindar'ın “deliliğin resimli sivil tarihi” şeklinde takdim ettiği eserde, Urfa'nın tanınmış delileri, kültürel birer figür olarak sunulmuştur. Hayatta olmayan delilerin fotoğraflarına da yer verilen çalışmada, araştırmacının deliler ve delilik üzerine kaleme aldığı pasajlar da mevcuttur.

Delilik olgusu etrafında yapılan akademik çalışmalardan bir tanesi Mehmet Narlı imzasını taşıyan “Edebiyat ve Delilik” (2013) adlı eserdir. Türk roman ve öyküsünde delilik dil ve öyküsünün nasıl kurulduğu sorunsalına eğilen çalışma, deliliğin edebiyatla olan ilişkisine de değinir. Seçilen eserler üzerinden deli tiplerine göre yapılan tasnifle roman ve öykülerin deli karakterleri mercek altına alınır.

Delileri kültürel belleğe ilişkin bir figür konumunda ele alan, şehrin doku ve hafızasının oluşmasındaki paylarını vurgulayan kent sınırlı amatör çalışmalar da mevcuttur. Bu tip çalışmalara örnek olarak Yüksel Çakmak'ın Elazığ'ın delilerini kayıt altına alan “El Aziz'in Azizleri- İbretlik Azizler” (2009) adlı çalışmasını; Nurettin Aslan'ın Tunceli'nin meşhur delilerini andığı “Dersim'in Divane Delileri” (2015) adlı eserini; Yavuz Selim Karakışla tarafından kaleme alınan “Eski İstanbul'un Delileri- Pazarola Hasan Bey” (2006) adlı eseri; A. Abdulkadiroğlu'nun tek bir figür odağında inşa ettiği “Tanıdığım Kastamonu delileri içinde bir veli: Deli Eşref veya Hacı Eşref” (1991) adlı çalışmasını; Gaziantep'in tanınmış şahsiyetlerinin yanında, şehirde nam salan delilerine de yer verildiği ve Ş. Mehmet Şakioğlu tarafından hazırlanan “Gaziantep'in ünlü simaları: sembolik şahıslar, saygın şahıslar, bilgin deliler ve erişmiş babalar, Antep harbi kahramanları” (1997) ve Zeki Bulduk'un “Müstesna Deliler Albümü” (2014) adlı çalışmalarını saymak mümkündür.

Halkbilimi, delilik olgusuna kültürel bağlam içerisinde yaklaşır ve psikoloji disiplinine ilişkin literatürden de faydalanarak içtimaî olma özelliği gösteren olgusallığı sosyal bir zeminde ele alır. Pertev Naili Boratav'ın ifadesiyle: “*Folklorcuyu, bir psikolojik vakıa [olgu], eğer içtimaileşirse, bir anane, itikat, darbimesel [gelenek, inanış, atasözü] vs... gibi, sosyal bir ifade kalıbı alırsa alakadar etmelidir.*” (Boratav,2000:32).

Halkbilimi alanında deliler ve delilik mefhumu etrafında kaleme alınan makaleler, genellikle metin merkezlidir. Salih Demirbilek'in "Türk Kültüründe Deliler ve Bunların Dede Korkut Oğuznâmelerine Yansıması" (2011) başlıklı makalesi Türk kültürel belleğinde deliliğe ilişkin kodların tespiti ve bunların Dede Korkut hikâyelerine sirayeti sorunsalı üzerine kaleme alınmıştır. İsa Kocakaplan tarafından kaleme alınan, "Dede Korkut'un Delileri" (2004) başlıklı makalede, Dede Korkut hikâyelerinde yer alan deli tipleri mercek altına alınmıştır. Aynur Koçak'ın "Halk Anlatılarında Deli Tipi Üzerine Bazı Tespitler" (2006) başlıklı makalesi, anlatı türlerinin örnekleri üzerinden deli tiplerinin tespit edildiği bir çalışmadır. Mustafa Aça'nın "Kent Kültüründe Deliler ve Delilerle İlgili Anlatılar: Giresun Örneği" (2013) başlığını taşıyan makalesi, sosyal hayatın bir parçası olan deli tipinin kent dokusundaki yeri ve durumunu, kaynak kişilerin anlatıları üzerinden idrak etme çabası güden bir çalışmadır. Delilik olgusunun folklorik bir zeminde değerlendirilmesi açısından akademik bağlamda öncülü olmayan bu çalışmada, Giresun'un delileri etrafında oluşan anlatı ve söylentilere yer verilmiştir.

Çeşitli disiplinlerde delilik ve deliler odaklı hazırlanan yüksek lisans ve doktora çalışmaları şöyle sıralanabilir:

Doktora Tezleri:

1. Fatih Artvinli, Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927): Delilik, Siyaset ve Toplum, Yıldız Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, 2011.
2. Hilal Aydın, Toplumsal Cinsiyet ve Özerklik Bağlamında Türk Edebiyatında Delilik ve Kadın, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi / Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Edebiyatı Bölümü, 2014.
3. Haydar Akın, Antikçağ'dan Yeniçağ'a Delilik, Melankoli ve Cinlenme: Avrupa'da Aykırı Olma Halleri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme, Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Anabilim Dalı, 2014.

Yüksek Lisans Tezleri:

1. Dilek Ünügür, Joyce Carol Oates'in Eserlerinde Delilikten Kaynaklanan Suç ve İntihar Teması, Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

2. Meltem Bulca, Guy de Naupassant Öykülerinde Fantastik Ögelerin Kaynağı: Yalnızlık, Korku ve Delilik, Çukurova Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, 2001.
3. Sabah Pınar Kayacan, Doris Lessing`in The Four-Gated City Adlı Romanı ile Margaret Atwood`un Surfacing Romanında Laing`in Delilik Kavramının Çözümlemesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
4. S. Gökçe Özel, Jean Rhys'in Kurgusal Edebiyatında İdeoloji, Kadın ve Delilik, Ege Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2003.
5. Ay Ebashi, Samuel Beckett Three Novels`in Deliliği, Yeditepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü / İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2003.
6. Erhan Hancığaz, Türkiye'nin Toplumsal ve Kültürel Yapısında Delilik Olgusunun Türk Sinemasına Yansıması, Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Gazetecilik Anabilim Dalı, 2007.
7. Ayşegül Akdemir, Klasik Türk Edebiyatında “Delilik” Kavramı (Fuzûlî, Nâ'ilî, Fehîm-i Kadîm, Şeyh Gâlib Dîvânları ve Fuzûlî'nin “Leylâ vü Mecnûn” Mesnevîsi), Fırat Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2008.
8. Zeynep Küçük, Bölünmüş Benlikler, Delilik ve Yazma Edimi: Doris Lessing'in The Golden Notebook ve Sylvia Plath'ın The Bell Jar Adlı Romanlarında Entelektüel Kadının İkilemelerinin Bir Çözümlemesi, Dokuz Eylül Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü / Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı / Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2009.
9. Nurdan Öztaş, Jane Eyre ve Wide Sargasso Sea Romanlarında 'Kadın Figürü' ve 'Delilik' Teması, Yeditepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / İngiliz Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2009.
10. Yasemin İşlek, Kadın Yazarların Gotik Romanlarında Kadına Atfedilen Travma, Delilik ve Histeri: Ann Radcliffe ve Bronte Kardeşler, Celal Bayar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2011.
11. Alp Emre Birişmen, Delilik Kendi Yerinde, Sabancı Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Görsel İletişim Tasarımı Anabilim Dalı, 2012.

12. Aysu Arıcan, 'Deli' Görüldü? Mahallenin Delisi Üzerine Söylemsel İzlekler ve Deli Kimliği Politikaları, Boğaziçi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
13. Burcu Belli, II. Abdülhamid Döneminde Delilik, Boğaziçi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Anabilim Dalı, 2014.
14. Ramazan Kurt, Michel Foucault-Jacques Derrida: Descartes Bağlamında Tartışılan Delilik (Cogito, söylem ve metin), Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe Tarihi Anabilim Dalı / Felsefe Tarihi Bilim Dalı, 2014.
15. Zehra Vahapoğlu, Foucault, Derrida ve Erasmus'ta Delilik, Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe Anabilim Dalı 2014.
16. Mehmet Sıddık Turan, Plastik Sanatlarda Delilik, Gazi Üniversitesi / Güzel Sanatlar Enstitüsü / Resim Anasanat Dalı, 2015.
17. Kadriye Bozkurt, Joe Penhall'un Oyunlarında Delilik Olgusu, Atatürk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü / İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2015.

Monografi çalışmaları da dâhil olmak üzere, halk yaşantısına dönük araştırmalarda kültürel belleğe ilişkin hatırlama figürleri arasında sayılabilecek delilerin çalışma konusu edilmediği tespit edilmiştir. Halk yaşantısının kültürel kodlarını bünyesinde barındıran köy ve mahalle yaşantısında pek çok unsur gibi delilerin ve onlar etrafında gelişen kültür, inanış ve düşünüş biçimlerinin oldukça önemli bir yeri vardır. Toplum tarafından 'deli' olarak addedilen kimseler söz konusuysen sosyal algının nasıl biçimlendiği bahsine dair yapılacak tespitler önemli olup deliler etrafında anlatılan anlatılardan elde edilecek ipuçları, şüphesiz ki kültür araştırmaları için yeni hareket noktaları teşkil edecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DELİLİK KAVRAMININ KURAMSAL BOYUTU

Malinowski'nin 1927 tarihli "İlkel Toplumlarda Cinsellik ve Baskı" adlı kitabının yayımlanmasını izleyen süreçte, normal dışı davranışları antropoloji açısından değerlendiren incelenmelerle, bir kültürde anormal görülen bir davranışın, bir başka kültürde olağan karşılandığı sonucuna ulaşılır (Geçtan, 1997:13). Normallik kavramının kültüre göreliliğini kanıtlayan bu çalışmalarla, evrensel bir "normal-anormal" tanımının yapılmasının mümkün olmadığı görüşü ortaya çıkar. Bu bağlamda, her kültür müstakil bir bütünlük olarak değerlendirilmeli ve varılan sonucun söz konusu kültür dizgesiyle bağlantısı göz önünde bulundurulmalıdır. Adlandırma, tavsif etme bahsi kültürel zemininin yanında zaman ve mekân gibi kültürü biçimlendiren tüm parametrelerle birlikte düşünülmelidir. Buradan hareketle, delilik olgusunun kavram analizi, tarihsel seyir içerisinde deliliğin neliğine ilişkin değişimler, Batı'da ve İslam medeniyetinde delilik kavramının yeri ve biçimi, minör ölçekte deliliğe yaklaşımı tartmadan önce üzerinde durulması gereken sorunsallar arasındadır.

1.1.Delilik Olgusunun Kavramsal Analizi

Delilik olgusu, geçerliğinin ve sınırlarının kültürel tartışmalara bağlılığı dolayısıyla sancılı bir bahistir. Foucault, "Akıl Hastalığı ve Psikoloji" kitabının girişini yazmaya iki soruyla başlar: "*Psikoloji alanında hangi şartlar altında hastalıktan bahsedilebilir?*" ve "*Akıl patolojisinin olgularıyla organik patolojinin olguları arasında ne tür bir ilişki tanımlanabilir?*" (Foucault, 2014:9). Foucault'a göre bütün psikopatolojiler bu iki sorun ekseninde biçimlenir. Foucault'un sorduğu sorulara hangi kültürlerde kimlerin "deli" sıfatına uygun görüldüğüne ilişkin soruları da eklemek olasıdır. Deliliğin gerçeklik kazanması ancak kültürel bağlamda karşılık bulmasıyla mümkün olur. Bir kültürde "deli" olarak tavsif edilen bir kimse, başka bir kültürde "bilici, kâhin, büyücü" gibi sıfatlarla anılabilir. Burada delilik kavramının kültüre göreliliği ortaya çıkmaktadır. Kültüre ilişkin normatif iskelete uygun davranış kalıplarını sergileyen kimseler normal, bunların dışında davrananlar "anormal" olarak adlandırılır. Karşılıklı birbirlerini var eden bu iki kavram, normal-anormal kavramları zıtlığa işaret ediyorken, deli-akıllı kavramları düalistik bir yapı içerisinde incelenmeye uygun değildir.

Delilik akıl yoksunluğu değil, aklın normatif bir çalışma prensibine uygun olmaması durumudur.

Normalin tanımı, toplum üyeleri tarafından toplumsal yaşantı içerisinde yapılır ve bu tanıma uygunluk göstermeyen kimseler, toplum belleğinde yer alan kodlara uygun davranmadıkları için deli olarak kodlanırlar. Toplum, kendi küçük mekanizmalarını kurarak, çoğunluktan farklı davranış pratikleri geliştirenlerin ‘deli’ olduğu görüşü üzerinde uzlaşır. Mahalleler, çarşılar gibi mekânlar normlara sahip iktidar alanlarıdır. Toplumun bireyle olan ilişkisi, hemzemin bir ilişki biçimi değildir. Toplum bireyi yargılar, şablonlar yardımıyla okumaya çalışır ve etiketleyip bir kenara koyar. 'Normal' olanın kolektif bir akıl tarafından belirlendiği toplumsal yaşantı içerisinde tehlike olarak görülen delilik, Louis A. Sass'ın tanımıyla: *"İnsan davranış ve deneyiminin düzenlenmesinde akılcı faktörlerin rolünün azaldığı ya da hatta kaybolduğu durumdur."* (Sass, 2013:13).

Deliliğin akıl dışılıkla bir tutulması çokları için olağandır. *"Rasyonalizmi, faydacı ya da toplumsal terimlerle -mantıklı olduğu genel kabul gören hedeflere ulaşmada pratik etkinliğe dair bir mesele veya bir kişinin algılama ve yargılama biçiminin genel kabul görmüş kanularla uyumlu olması ya da kişinin diyaloga açık bulunması- şeklinde tanımlayacak olursak, akıl hastalığını akıl dışılığıyla bir tutmak pratik açıdan bir totoloji olur."* (Sass, 2013:14) *"En geniş anlamında delilik, ilk çıkışında farklılık, anlamsızlık ve akılsızlık olarak ele alınan şeyin, negatif olarak değerlendirilmesinin başladığı, kültürel olgulardaki bu tortulaşma seviyesinde bulunur. Burada, ahlaki anlamlar devreye girer, savunmalar ön plana çıkar. Bariyerler yükselirken, dışlamanın tüm ritüelleri işlemeye başlar. Bu dışlamalar, içinde buldukları kültürlere bağlı olarak, farklı biçimlerde olabilir."* (Foucault, 2014:97).

Gordon Marshall tarafından hazırlanan “Sosyoloji Sözlüğü”nde delilik fenomeninden ‘Akıl Hastalıkları’ maddesi altında söz edilir. Söz konusu maddede tıbbi zihinsel rahatsızlık kavramının temelinin tarihsel olarak delilik ve akıl hastalığı türünden kavramların yanı sıra “kafadan çatlak”, “sıkıntılı” ve “deliye dönmüş” gibi daha az ciddi olan psikolojik rahatsızlık biçimlerini de içine alan kavramların ifade ettiği zihinsel süreç ve durumlara ilişkin halk yargılarına dayandığı belirtilir. ‘Delilik’ teriminin evvelden beri davranışları kabul edilemez ya da akıldışı sayılan kişiler için kullanıldığının ifade edildiği bölümde bugünkü zihinsel rahatsızlık anlayışlarının hâlâ

neyin akılcı neyin ve neyin uygun olduğuna dair halk yargılarıyla yakından ilişkili olduğunun altı çizilir (Marshall, 1999:10).

Bütün kültürler, insan davranışları ve dil pratiklerinde, toplumun kalıplaşmış bir tavır takındığı bazı olgular karşısında hassasiyet gösterirler. Kalıpların dışında hareket eden bu kimselere tamamıyla suçlu, hasta yahut büyücü olarak davranılmaz; ancak bu kimseler, sıradan insan muamelesi de görmezler. Söz konusu kimselerde farklı olan şeyi, farklılaşma eğilimini, bilimsel akıl, delilik, hastalık olarak tanımlar. Toplumsal olanın karşısındaki karanlığı ve karmaşayı anlamlandırmasının yolu buradan geçer (Foucault, 2014:96).

Delilik, doğası gereği marjinaldir ve kültüre ilişkin olması ancak o kültürün ötelediği, o kültür bakımından kabul edilmeyen bir davranışın sergilenmesi koşuluyla mümkündür. *"Hastalığa potansiyel açıdan yaklaşılmasının nedeni ise, hastalığın içeriğinin, hastalıkta vuku bulup kendi içlerinde marazî olmayan olasılıklar tarafından tanımlanmasından kaynaklanır. Durkheim için bu, bir sapmanın ortalamaya bağlı istatistiksel potansiyeli iken; Benedict için, insanın özünün antropolojik potansiyelidir. Her iki analizde de hastalık, bir toplumsal grubun kültürel gerçekliğinin kenarında yer alan potansiyellikler içinde yer alır."* (Foucault, 2014:79).

Toplumlar öteledikleri yahut hapsedtikleri hasta kimselerde kendilerini görmek istemezler. Henüz hastalığın teşhisinde dahi hasta dışlanır. Akıl hastalığına sahip kimseleri bir sapkın olarak kabul eden ve marazi olanın kökenini anormallikte arayan psikologların ve sosyologların yaptıkları analizler, kültürel temaların yansımalarıdır. Delilik olgusunun pratik hayattaki karşılığı, bu okumaların dışındadır. Marazi biçim ve hallere hangi statü takdim edilirse edilsin, toplum, üyelerinin sahip olduğu akıl hastalıklarına olumlu yaklaşır. Toplumsal yaşantı içerisinde, bu statüler, ilkellerden aşına olunan biçimiyle dinsel yaşamın merkezine yerleştirilir. Bir ikinci olasılık ise, deli olduğu kabul edilen kimselerin yaşamın dışında konumlandırılmasıdır (Foucault, 2014:81).

"Şu kişi, bir delidir, demeyi olanaklı kılan tanıyıp bilme, ne o an gerçekleşen ne de basit bir eylem olmayıp bu eylemi önceleyen, belli sayıdaki işlemlere ve özellikle, sosyal mekânın, değerlendirilme ve dışlama çizgilerine bağlı olarak, bölünmesine dayanır. Doktor, deliliğe sanki bu bir doğa olayıymış gibi teşhis koyduğunu sandığında, deliliğe ilişkin yargıda bulunmayı, işte bu eşiğin varlığı mümkün hale getirir. Her

kültürün kendine özgü eşiği vardır ve bu eşik, o kültürün biçimine göre evrilir." (Foucault, 2014:98) Delilik olgusunun politik zeminine dikkat çeken Foucault, modern dünyanın tamamını bir akıl hastanesi olarak görme eğilimindedir. Foucault'un ifadesiyle, *"Dünya, yöneticileri psikologlar ve halkı da hastalar olan büyük bir tımarhanedir. Geçen her günle birlikte kriminologlar, psikiyatrlar ve insanın zihinsel davranışını inceleyen herkesin oynadığı rol büyümektedir. Bu nedenle siyasi iktidar yeni bir işlev edinmek üzeredir, bu işlev de tedavi ediciliktir."* (Foucault, 2011: 131).

Deliliğin neliğine ilişkin öne çıkan görüşlerin temeli genellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Aydınlanmacıların delilikte bütün zihin yetilerinin durakladığı iddiasına dayandırılır. Ancak söz konusu görüşlerin izlerini henüz Platon'un eserlerinde dahi görmek olasıdır. Dahası, akıl hastalığı olgusu, Platon'dan da eskidir. İnsan zihni konusundaki erken yorumlar, İÖ V. yüzyılda yaşayan Heraklitos'un akılcı varlığa methiyeler düzmesiyle baş gösterir. Heraklitos'a göre, merkezde olan ateş, akılla, akılcı olanla özdeşir ve odağında coşkunluk, sarhoşluk ve cinnet kavramlarının bulunduğu her türlü duygu durumu şarap tanrısı Dionysos ile ilişkilidir. Çünkü söz konusu duygu durumları ruhu nemelelendirmekte ve bilincin özüne zarar vermektedir (Sass, 2013:14). *"Delilik, dil ile sözün birbirini içerdığı, birinden diğerine birbirlerini oluşturdukları ve hâlâ dilsiz ilişkilerinden başka bir şey söylemedikleri bu oyunu belirten ve gösteren boş bir rezerv açar. Freud'dan bu yana Batı deliliği bir dil-olmayan'a dönüşmüştür, çünkü ikili bir dil haline gelmiştir (ancak bu sözün içinde var olan dil, ancak kendi dilini söyleyen söz), yani dar anlamda bir şey söylemeyen bir dil matrisi. Bir eser yokluğu olan konuşulmuşun kıvrımı."* (Foucault, 2011: 99).

Deliliğe bakış, tarihin hemen her döneminde XIX. yüzyıl başlarında bir akıl hastalıkları uzmanının yaptığı tarifteki gibi olmuştur: *"Işık ile karanlık, düzgün ile çarpık nasıl birbirinin karşıtıysa, delilik de akıl ve sağduyunun karşıtıdır."* Akıl, geçer algı tarafından insan doğasına ait en ayırt edici özellik olarak görülür. Akıl sözcüğü hem yüksek zihin yetisine hem de sağlıklı bir zihne karşılık geldiğinden, deli olduğuna kanaat getirilen kimse, yalnız çoğunluktan farklı olarak görülmez; aynı zamanda deli olan kimsenin insanlığı ve kişiliğine dair de eksiklik olduğu görüşü hâkimdir (Sass,2013:13-14).

"Kimi zaman, asıl vurgu doğrudan aklın zayıflığına değil de, ona karşı gelen kuvvetlerin gücüne yapılır. Örneğin filozof Thomas Hobbes'a göre, delilik "çok aşıkâr

haldeki tutku"ya dair bir mesele iken, on sekizinci yüzyıl Fransız akıl hastalıkları uzmanı, Francois Boissier de Sauvages, bu "rahatsızlıkların en kötüsü"nü, "Bizi isteklerimize körü körüne boyun eğdiren ve tutkularımızı denetlememizi, onları ılımlaştırmamızı engelleyen, 'bir zihin sapması'" olarak tanımlamıştır. Bu görüşün tarihi eskiye gider: Yunan tragedyasındaki delilik bu türdendir; Sophokles'in Aias adlı oyununun kahramanında cinnet, karşı konmaz bir arzu ve heves şekline bürünür; bu ona, bir yandan insanüstü güç sağlarken, öte yandan onu trajik sonuna doğru sürükler; Devlet'teyse, Platon, deliliği "esrik, gözünü şehvet bürümüş, tutku kölesi" bir cinnet, içindeki "o yasa tanımaz yabani hayvanın" pençesine düşmüş biri gibi görmektedir." (Sass, 2013:16).

Voltaire, "Felsefe Sözlüğü"nde deliliği, bir insanı öteki insanlar gibi düşünüp onlar gibi hareket etmekten zorunlu olarak alıkoyan beyin organları hastalığı olarak tanımlar. Delinin beyninden rahatsızlık çeken bir hasta olduğunu iddia eden Voltaire, bir zihnin neden anlaşılmasız düşüncelere sahip olduğunu anlaşılmasının düzgün işleyişinin anlaşılması kadar güç olduğunu ifade eder (Voltaire, 2011: 28,29,30,31).

Erasmus'un iddialı ifadesiyle: "*İnsanların çoğunluğu delidir, hatta denilebilir ki deliliğin birkaç türünü kendinde taşımayan bir tek birey yoktur.*" (2000:46). Erasmus, bir bilgelik türü olarak gördüğü deliliğin insanı korku ve utanma duygularından uzak tuttuğu iddiasındadır: "*Bana öyle geliyor ki, deli, tersine, talihin bütün heveslerine maruz olduğundan, başarısızlığın ortasında gerçek ihtiyatkârlığı öğrenir. Homeros, her ne kadar kör idiyse de şu sözü söylemekle, bunu pekiyi gördüğünü anlatmıştır: "Deli, kendi zararına olarak bilge olmayı öğrenir."* Zira eşyayı insanın iyice tanımaya engel olan özellikle iki şey vardır: biri, insanın ruhu önüne perde çeken utanma, öteki, tehlikeyi gösteren ve büyük eylemler yapmasına engel olan korku. Oysa delilik bizi bu iki şeyden mükemmel surette kurtarır." (Erasmus, 2000:63).

Erasmus, deliliği yüceltir ve yaşantının temelini 'delice' bulunan düşüncelere dayandırır. Erasmus'a göre; "*En büyük kahramanlar, şairlerin ve hatiplerin göklere çıkardıkları bütün o parlak anıtları delilikler aşkına yaratmışlardır. Şehirleri kuran, devletleri, kanunları, dini, meclisleri, mahkemeleri koruyan bu deliliktir. Özetle, insan hayatının temeli bu deliliktir. Saçma sapan fikirlerine göre dünyayı idare eden, odur.*" (2000:60) Deliliği taşkın tutkuların doğurduğu iddiasında olan Erasmus, delilikle

bilgelik arasında yaptığı mukayesede, delilikle bilgelik arasındaki farkın, delinin tutkularına, bilgenin aklına boyun eğmesi olduğunu ifade eder (Erasmus,2000:67).

Thomas S. Szasz, "Deliliğin İmalatı" başlıklı kitabının önsözünde, deliliğin bir metafor olduğunu ve hedefte olan kimselerin özgürlüğünü ve karar yetkilerini elinden almak için imal edildiğini iddia eder. Cadılarla deliler arasındaki kader ortaklığına dikkat çeken Szasz, büyüye inanılması sonucu cadıların işkenceyle iyileştirilmeye çalışılması gibi, akıl hastalıklarının varlığına inanılması sonucunda da delilerin eziyete maruz bırakıldığını kaydeder (Szasz, 2007: 13,15).

Szasz'ın iddiası uyarınca, 'akıl hastalığı' ile 'büyücülük' meselesi arasında da analogi mevcuttur. XV. yüzyılda büyüye inanılan dünyada, XX. yüzyıla gelindiğine büyücülerin yerini deliler doldurdu. Büyücülükler aynı mantıksal ve işlevsel temellere dayandırılan akıl hastalığı, Ortaçağ'da büyücülüğün üstlendiği toplumsal işlevi, modern zamanlarda üstlendi. Her iki kavramın da papazın yahut doktorun, yani teşhis koyma yetkisi bulunan bir otoritenin manipülasyonuna açık kavramlar olması dolayısıyla, akıl hastalığı kavramıyla insan yaşantısına dâhil olan politik tedbir ve baskıların sonuçları, bir zamanların cadı korkusunun insan hayatındaki etkileriyle aynıdır (Szasz, 2007:19).

"Amerikalı tıp tarihçilerinin başında gelen Henry Sigerist: "Modern psikiyatri büyücülüğe bakışın değişmesi doğrultusunda ortaya çıkmış tıbbi dayalı bir disiplindir." diyor. Bu fikir büyücünün aslında akıl hastası olduğunu, kâfir diye başını ezmek yerine hastalığının tedavi edilmesi gerektiğini öne sürer." (Szasz, 2007:19) Tutum ve davranışları çevresindekilerden farklı olan kimseler her zaman tehlikeli yahut gizemli bulunmuş, "şeytanın uşağı, cinli, deli" gibi adlandırmalarla bu insanların garipliklerinin nedeni açıklanarak, onlara nasıl davranılması gerektiği de belirlenmiştir (Szasz,2007:33).

Mehmet Narlı, "Edebiyat ve Delilik" adlı kitabında, deliliğin mikrokozmetik bir kavram olarak genişliğinin deyimlerde, atasözlerinde ve deliden türeyen sözcüklerde görüldüğü iddiasındadır. Narlı'ya göre, 'deli'; yalnızca bir niteleme sıfatı olarak değil, aynı zamanda bir özne, bir nesne hatta bunların hepsi birden olarak dil içerisinde hareket eder. Bir sıfat olarak kullanılması halinde toplumsal yargı mekanizmasının bakış açısını yansıtırken, bir nesne konumunda söz konusu bakış açısının yüklendiği anlamları taşır. Bir özne olarak 'deli'; farklılığa, aykırılığa işaret eder. Dolayısıyla

delilik; bazen bir süreç, bazen bir eylem, bazense bir boşluğa denk düşer (Narlı,2013:16).

1.2. Delilik Algısının Tarihsel Seyri

Toplumsal kavramlar, insanları sınıflandırma gereksiniminden doğar. Toplum zihni, genelden farklı davrananı, ayırksı görüneni anlamlandırma yoluna gitme ihtiyacı duyar. Kavramsallaştırma, bu sürecin sonucudur. Çoğunluktan farklı olduğuna ikna olunan kimsenin neden böyle davrandığına dair çıkarsamalar yapan toplumsal yapı, ürettiği kavramlar aracılığıyla kişiyi etiketler ve ancak bu sayede varlığını sürdürür. Farklı olanın, geri kalanlar için tehlike arz ettiğine inanıldığından, kişiye uygun görülen nitelendirmelerle toplum bireyleri bu kimselere karşı dikkatli olmaya çağırılır.

"Deli" nitelendirmesiyle işaret edilen, kültürel parametrelere bağlı bir anlam dizgesine denk gelmektedir. Deli olduğu fikri üzerinde uzlaşılacak kimselerin özellikleri kültürden kültüre farklılıklar göstermektedir. Nitelendirme bahsinde karşılaşılan farklılıklar, muamele düzeyinde de gözlenir. Her kültürel yapının deliliğe yaklaşımı, bakış açısı, tedavi yöntemi farklıdır. Bu farklılıklar üzerinden salt deliliğe ilişkin algının değil, aynı zamanda 'normal-anormal' kavramlarına yaklaşımın da okunması olanaklıdır. Çoğunluğun kendisi gibi olmayana karşı takındığı tutum, kültürel yapıyla ilgili göstergelerle örülüdür. Tehcir konusundaki yaklaşım da kültürün hangi anormallikler konusunda daha keskin olduğunun kanıtları arasındadır.

Normaldışı davranışta bulunan kimseler tarih boyunca insanın ilgisini çekmiştir. Eski Çin, Mısır, İbrani ve Yunan dillerinde yazılmış eserlerde de davranış bozukluğu gösteren kişilerle ilgili anlatımlara rastlanır. Sözelimi, Yunan mitolojisinde Herkül'ün geçirdiği epilepsi nöbetleri sırasında saldırgan olduğundan söz edilir. Bir diğer örnek, Osmanlı padişahları arasındadır. "Deli" lakabıyla tanınan padişah "Deli İbrahim"ın büyüklük hezeyanları dolayısıyla ordu ve ulemâ tarafından tahttan indirilerek öldürülmesi üzerinden anlatılır. Batıda ise, İngiltere Kralı III. George'un mani nöbetleri geçirdiğinden söz edilir ve III. George bu sebeple "deli kral" şeklinde anılır (Geçtan,1997:11).

Delilik olgusunun temelini oluşturan akla duyulan güven ve akılcılık odaklı algı sistematığı Platon, Aristoteles, Descartes ve Kant gibi isimler tarafından biçimlendirilmiştir ve Batı düşüncesinin merkezinde yer alır. XIX. ve XX. yüzyıllarda

oldukça sert şekilde eleştirilen akılcılık, romantik, gerçeküstücü ve postyapısalcı yazarlar tarafından tehlikeli bulunmuştur. Akıllı kutsallaştırmanın sakıncalarına dikkat çekilen bu dönemde insanın hayal dünyası üzerinde de durulmuş; normalliğin, sağduyu sahibi olmanın ve aklın hükümdarlığının da bir çeşit delilik türü olduğunun altı çizilmiştir. Anti-rasyonalist olarak adlandırılan düşünürler, delileri akıl dışılık ve irade zafiyetiyle suçlamaktansa, deliliğin klinik biçimlerini onların kendiliğindenliği ve duygularına teslimiyetleri dolayısıyla yüceltirler (Sass, 2013:17).

Aşırı sağlıklı bilincin hastalıklı bir hale işaret ettiği iddiası son iki yüz yıldır yaygınlık kazanmış olsa da, bu iddianın psikozların anlaşılmasına bir katkısı olmamıştır. Bu gelişmeye karşın, akıl hastaları zihin yaşamının yüksek düzeylerine çıkamamış yahut çıktığı düzeylerden geriye dönüş yaşayan kimseler olarak görülmüştür. Tarihin hemen her döneminde delilik; insandan hayvana, düşünceden duyguya, olgunluktan ilkelliğe doğru bir eğri şeklinde görülmüştür. Akıl hastalığına sahip kimselerin ruhlarının derinliklerinde yatan insanın canavara dönüştüğü şeklindeki algı temelde hep aynı kalmıştır (Sass, 2013:17).

Bilimsel açıdan normal ve 'anormal' davranış kalıplarının sınırları belirlenirken kullanılacak nesnel bir ölçüt yoktur. Bedenin yapı ve işlevlerinin bozulmasına endeksli fiziksel rahatsızlıkların tanımlanması oldukça kolayken insan psikolojisi bağlamında tartışmasız kabul edilecek bir 'normallik' modelinden söz etmek olası değildir. Normallik-anormallik bahsinde ileri sürülen yaklaşımları iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, "toplumsal normlara uyma oranının normali, bu kurallardan sapma oranının ise normaldişini belirlediği" yönündeki görüştür. Bu görüş, toplum tarafından onanması halinde bir davranışın normal sayılacağı fikri üzerine yoğunlaşır. Toplum mekanizması tarafından onaylanmayan davranış biçimlerinin anormal kabul edildiği bu görüş, normal bir davranışı anormal olarak değerlendirebilme eğiliminde olan "hasta toplum" olgusunu reddeder. Normaldışı davranış adlandırmasının neye denk geldiği konusunda ileri sürülen diğer yaklaşım biçimi, normalliğin kişinin kendisini iyi hissetmesine bağlı olduğu iddiasındadır. Bu görüş uyarınca, herhangi bir davranış toplum beklentilerini karşılarsa dahi, kişisel gelişime engel nitelikteyse normaldışı sayılabilir (Geçtan,1997:12-13).

Tarihsel süreçte çok sayıda düşünür, müzisyen, yazar ve ressamın hayat hikâyelerinde olağandışı davranışlar seyredilir. Örneğin, Mozart'ın en ünlü eserlerini

bestelerken zehirleneceği hezeyanları içerisinde olduğu bilinmektedir. Diğer bir örnek Van Gogh'tur. Ünlü ressam Van Gogh, epilepsi nöbeti sonucu geçirdiği bir bilinç bulanıklığı döneminde kulağını keserek bir fahişeye gönderir. Edebiyat dünyasında da normaldışı davranış örneklerine rastlanır. Tanınmış Fransız hümanist düşünürü Jean Jacques Rousseau'nun hayatının son döneminde paranoid eğilimler gösterdiği ve gizli düşmanları tarafından izlendiği iddiasında olduğu bilinmektedir (Geçtan,1997:11).

Foucault, ilkel çağlardan bugüne dek delilerin evrensel bir konumu olduğunu ifade eder. Aradaki tek farkın XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla dek delilerin kapatılma hakkının ailede bulunması olduğuna dikkat çeken Foucault, XIX. yüzyıl itibariyle hekimlere bırakıldığını belirtir (Foucault, 2011:79-80). Foucault'a göre; *"Günümüzde psikiyatr "normalliği" ve "deliliği" kategorik olarak belirleyen kimsedir. Anti-psikiyatrinin önemi hekimin hükmünün kesinliğinden, bir bireyin akli durumuna karar verme iktidarından kuşku duymasındadır. Bir diğer önemli soru normalleştirme iktidarını kimin uygulayacağını bilmektir. Psikolog mu? Doktor mu? Psikanalist mi? Psikiyatr mi? Bir akıl hastasının "tedavi"sini buyurma hakkı kimde olacaktır? Normal olarak, anormal kişi derken, yaşadığı ortamdan kopmuş insan anlaşılmalıdır. Genel olarak, doktorlar bu bireyi ortamından alırlar ve onu hastanelerde, sağlık evlerinde, kliniklerde tecrit ederler. Fakat onu bu ortama nasıl uyumlu kılacaklardır? Psikiyatrinin eksiklerinden biri budur. Tedavi kişinin bizzat yaşadığı ortamda yapılmalıdır, yoksa bulunduğu yerden uzaktaki muayenehanelerde ve divanlarda değil."* (Foucault,2011:130).

Ruhsal rahatsızlıkların tedavisine ilişkin kayıtlara geçen en eski yöntemlerin yaklaşık yarım milyon yıl önce Taş Devri'nin mağara adamları tarafından uygulandığı bilinmektedir. Baş ağrılarından yakınan yahut epilepsi krizi geçirdiği düşünülen hastaların tedavisi için 'trepanasyon' denilen cerrahi işlemin uygulandığı bilinir. Bu işlem, dönemin taştan yapılma araçlarıyla rahatsızlanan kişinin kafatasında açılan delikten kişiye rahatsızlık veren kötü ruhun çıkartılmasına dayanır. İlk insanlar, doğa olaylarını açıklamakta "iyi" ve "kötü" ruhların varlığından faydalanmıştır. Eski Çin, Mısır, İbrani ve Yunan dillerinde yazılmış ilk eserlerde kişinin iyi ya da kötü ruhlardan hangisinin etkisi altında olduğuna gösterdiği belirtilere bakılarak karar verildiğinden söz edilmektedir. Genellikle mistik konuşmalar yapan kimselerin iyi bir ruhun etkisine girdiğine ve doğaüstü güçlere sahip olduğuna inanılırken; taşkın davranışlarda bulunan kimselerin kötü ruhların etkisi altında kaldığına inanılır ve böyle kişilerin tedavileri için

"şeytan kaçırma" yöntemine başvurulur. "Şeytan kaçırma" yöntemi, tanrıların gazabına uğradığı düşünülen kişinin etrafında dönülerek dualar okunması, gürültü yapılması ve şahsa kötü kokulu karışımlar içirerek içerisinde şeytanın barınamayacağı bir beden yaratmak esasına dayanır. Bu tedavi, başlangıçta ilk tıp ve din adamları sayılan Şamanlar tarafından uygulanmaktayken, sonraki süreçte Yunanistan, Çin ve Mısır'da doğrudan din adamlarına bırakılmıştır (Geçtan,1997:37-38).

Thomas S. Szasz, deliliğin tarihsel dönüşümüne farklı bir bakış açısı getirir. Szasz'a göre deliler, modern zamanlarda cadıların ve büyücülerin yerini tutan kimselerdir. Szasz, XIII. yüzyıla gelindiğinde cadılarla mücadelede toplumsal bir hamle olarak Engizisyonun kurulmasıyla, XVII. yüzyılda kurumsal psikiyatrinin örgütlü bir hareket olarak ortaya çıkması arasında ilişki kurar. Szasz'a göre, halkı büyücülük tehdidinden korumakla yükümlü olan Engizisyonun yerini XVII. yüzyılda, toplumu mutlak bir kötülük olan delilikten kurtarmakla görevlendirilen psikiyatri almıştır (Szasz,2007: 33).

Szasz'ın iddiası uyarınca, kilisenin ve dinî dünya görüşünün gerilemeye başlamasıyla XVII. yüzyılda Engizisyoncu-cadı tablosunun yerini ruh doktoru-deli ilişkisi almaya başlar. Ortaya çıkmaya başlayan laik ve bilimsel kültür atmosferinde, her dönemde olduğu gibi istenilenden fazla düşünen ve eleştiren kişiler ortaya çıkar. Uyumluluğun şart koşulduğu toplumsal yaşantıda, toplumun baskın değerlerini reddeden uyumsuzlar toplum düşmanı ilan edilir. Yeni toplum düzenini içten yıkma olasılığından söz edilen kimseler bu defa "deliler" olmuştur. Kurumsal Psikiyatri bu sebeple kurulur. Foucault'un adlandırmasıyla, "büyük kapatma" böylece XVII. yüzyılda başlamış olur (Szasz, 2007:44).

Deliliğin XVII. yüzyıldaki tanımı delileri kapatmanın gerekli görülmesine neden olan eğilimlere hizmet eder. Aile yahut toplum tarafından istenmeyen, yoksul, terk edilmiş bir kimse olmak deli muamelesi görmek için yeterlidir. *"20 Nisan 1680'den itibaren yürürlükte olan Paris'teki Bicêtre ve Salpêtriére'ye -dünyaca ünlü bu iki akıl hastanesine - giriş koşulları şöyle sıralanabilir: Parisli zanaatkârların ve diğer Paris sakinlerinin işe yaramayan ve ana-babasına yük olan yirmi beş yaşından küçük çocukları, namusunu kaybetmiş ya da kaybetme ihtimali olan kızları kapatılmalıdır. Erkekler Bicêtre'ye ve kızlar Salpêtriére'ye kapatılacaktır. Bu çocuklar ailenin, ya da ana-baba ölmüşse yakın akrabaların veya mahalle papazının şikâyetiyle hastaneye*

yerleştirilebilir. Bu sorunlu çocuklar, kurumların yöneticilerinin öngördüğü sürece kapalı tutulacak, ancak akıllandıklarına kanaat getirildikten sonra ve dört yöneticinin yazılı talimatı ile serbest bırakılacaklardır." (Szasz, 2007:45).

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda delilik, bir çeşit bunama ve akılsızlık hali olarak kabul edilirken, bilinçdışının derinlikleriyle ilişkilendirilerek, çağlar öncesine ait ilkel güdüler olarak görülmüştür. Deliliğe ilişkin imgeler zaman içerisinde değişmekle birlikte, söz konusu imgelerin iskeletini oluşturan bir takım hükümler mevcudiyetini hep korur. Deliliğin ruhu, insanın öne çıkan özelliği olan akıldan mahrum bırakıp akılcılığın berraklığından uzaklaştırması dolayısıyla kararttığı yönündeki inanç hiç değişmez (Sass, 2013:17). Tarihsel süreç içerisinde, akılcılık yüceltildikçe, aklın karşısında konumlandığı düşünölen delilik haline sahip kimseler tehciye maruz kalmış, toplum dışına itilmiştir. Delilerin, düzenin devamı ve istikrarı için toplumsal yaşantının odağında yer alması gerektiğine inanılan akıldan mahrum oldukları düşünölmür. Bu mahrumiyet, bir kaosun kapılarını da aralayabileceğinden, 'deli' şeklinde nitelendirilen kimseler işleyişin önünde engel olarak görülmüştür.

Kapatma olgusuna bakışta rastlanan kültürel farklılıklara örnek olarak XIX. yüzyılda Amerikan akıl hastanelerindeki uygulamalar gösterilebilir. Söz konusu dönemde Amerika'da kapatılmaya maruz kalmak için akıl hastası olmak şartı aranmamıştır. Kocasına karşı gelen kadınların dahi kapatılmaya maruz kaldığı bu dönemde, bir kimsenin kapatılması için kocasının yahut hamisinin talebi yeterliydi. Dahası, talep durumunda kişinin akıl sağlığıyla ilgili herhangi bir tartımda bulunulmuyordu. Batıda yakın zamana dek işsizlik, yoksulluk yahut yaşlılık kapatılmak, toplumdan uzak tutulmak için yeterli gerekçeler olmuştur (Szasz, 2007:46).

Foucault'a göre, ilkel toplumdan sanayi toplumuna oradan da XIX. yüzyılda psikiyatrinin hâkimiyetiyle birlikte deliliğin içinde bulunduğu konum temelde değişmemiştir (Foucault, 2011:77). Çünkü bütün toplumlarda, diğerlerinden farklı davranışları olan, kamusal alanda ortak olarak tanımlanmış kurallara uymayan kişiler, kısacası marjinal bireyler diye adlandırılanlar vardır. Foucault'un kabaca insan faaliyetlerinin dört alanı olduğuna işaret ettiği, çalışma veya ekonomik üretim; cinsellik, aile, yani toplumun yeniden üretimi; dil, söz; oyunlar ve bayramlar gibi oyunsal faaliyetler kategorilerinin hepsinden kuraldışı davranması nedeniyle dışlanan kişi delidir. Bu durumların her birinde ayrı ayrı dışlanma söz konusudur ancak aynı kişinin

bütün alanlardan aynı anda dışlanması durumu deliliğe işaret eder. Foucault'un ifadesiyle, hemen hemen bütün toplumlarda deli her şeyden dışlanır ve duruma göre kendisine dinsel, büyülü, oyunsal veya patolojik bir konum verilir (Foucault, 2011:78).

Yine Foucault'a göre, kapatma eylemi XVII. yüzyıl öncesi cinsel hastalıklar da dâhil olmak üzere rahatsızlıkların tedavisinde başvurulması dolayısıyla tıbbî içeriği olan bir eylemken, bu tarihten sonra, delilerle birlikte manevî bir dışlama biçimine dönüşmüştür. Dolayısıyla, cüzzamın yerini tutan delilik, tıpkı cüzzam gibi paylaşırma, kovma, arındırma tepkilerine yol açmak için iki yüz yıl beklemiştir. Kovma oyunları, cüzzamın ortadan kaybolmasından sonra bu defa yoksullar, serseriler, bakıma muhtaçlar ve deliler üzerinden oynanmaya devam edecek; manevî bütünleşme adı altında, toplumsal kabulden mahrum olan ayrıksı tiplerin toplumdan dışlanması sağlanacaktır (Foucault, 2015: 28,30,31).

Foucault, Rönesans'ta Deliler Gemisi'nin varlığından söz eder. Deliler, o tarihlerde, bu gemiler sayesinde kolaylıkla gezgin olabilmişlerdir. Gemiler vasıtasıyla kent sınırlarının dışına atılmışlar yahut bir tüccar yahut hacı grubuna emanet edilmişlerdir. Rönesans başlangıcında söz konusu deli gemilerinin, akıllarını arayan meczupların simgesel tekneleri konumunda olmaları olasıdır. Bu gemilerden bazıları Renenya Nehri kıyıları boyunca Belçika ve Gheel yönlerinde aşağı inerken, diğer gemiler Ren boyunca Jura ve Besançon yönlerinde yukarı çıkmışlardır. Delileri bu yolla kovmanın, uzaklaştırmanın ve dolaştırmanın toplumsal yarar ve yurttaş güvenliği adı altında yapılıyor olması, bu izolasyonu meşrulaştırmıştır (Foucault, 2015:31,34,35).

İçerisinde bulunduğumuz çağ "delilik çağı" olarak adlandırılan Szasz, hastalıkların fizyolojik ve psikolojik sebeplere dayandırıldığını ifade eder. Kurumsal psikolojiyi ilgilendiren vakaların tespiti için, yani herhangi bir hastalığın organik sebeplerden mi yoksa aklın işleyişinde mi bir aksalıktan mı kaynaklandığını anlamak için doktorlara başvurulmaktadır (Szasz,2007:54). Akıl hastalarının diğerlerinden ayrılması gerektiğini savunan egemen düşünceye göre, bu ayrımın yapılması elzemdir. Kapatma, bu ayrım üzerinden geçerli nedenlere bağlanır.

Ortaçağ zihninin modern akla dönüştürülmesi süreci, dine dayalı bakış açısının yerini bilimsel bakış açısının almasına paralel ilerlemiştir. Akıl hastalıkları da işte bu ideolojik değişimin bir parçası olarak hayatlarımıza girmiştir. Bugün akıl hastalığı olarak tanımlanan tutum ve davranışların keşfi, fizyolojik hastalıkların keşfine

benzemez. Bugün davranış bozukluğu olarak adlandırılan tutumlar, eskiden sapkınlık, oğlancılık, günahkârlık, ruhunu Şeytan'a satmak gibi yakıştırmalarla karşılanırdı. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ise, o tarihe dek tıbbî terimlerle karşılanmamış bu kimseler bu defa hasta olarak tanımlandı. *"Psikiyatri adı verilen bilim dalının yaratılması ile sonuçlanan bu süreç dinsel kavramların, yerlerini, bilimsel kavramlara bıraktığı daha geniş çaplı bir sürecin temel unsurlarından biriydi. Böylece Doğa Tanrının, Devlet Kilisenin, akıl hastalığı da büyüünün yerini aldı."* (Szasz, 2007:195).

Kurumsal psikiyatri, iki yüzyıla varan tarihsel mücadelenin ardından, modern tıbbın parçası haline gelmiştir. Psikiyatri adıyla anılmamasına karşın, tarihin her döneminde kültürel yapılara özgü bir psikiyatri modeli mevcuttur. Modern psikiyatri, sistematik bir disiplin olması dolayısıyla kendinden önceki dönemden belirgin olarak ayrılır. Bu farklılaşma, sınıflandırma ve tanı koyma sürecinden tedavi sürecine dek her aşamada açıkça gözlenir (Kılıç, 2013:6).

Günümüzde, hastaneye başvuran kişide organik bir hastalık belirtisi bulunmazsa, doktor hastayı psikiyatriye sevk etme eğilimi gösterir. Hastaneye başvurduğu an itibariyle hasta kabul edilen kişi için doktor iki kategoriden birini seçmek durumundadır. Eskiden, bir kimsedeki rahatsızlığı nedenselleştirmede kullanılan iki kategori hastalık ve büyü iken, günümüzde büyüünün yerini akıl hastalığı almış durumdadır. Hastanın hiçbir kategoriye dâhil edilemeyeceği, rahatsız olmadığı fikrini ortaya atmakla doktor, toplumun kabul ettiği normdan sapma eğilimi göstermiş olacaktır (Szasz, 2007:55-56).

Foucault, modern insanın artık delillerle iletişimde bulunmadığı iddiasındadır. Akıl düzeniyle deliliğin arasındaki ortak dilin kaybolduğunu vurgulayan Foucault, iddiasını şu sözleriyle destekler: *"Bir yanda deliliği hekimin işi yapan, böylece onunla ilişkiye ancak hastalığın soyut evrenselliği aracılığıyla izin veren akıl insanı var; öbür yanda, ötekiyle ancak yine tümüyle soyut bir akıl-düzen, fiziksel ve ahlâki zorlama, grubun anonim baskısı, uzlaşmacılık talebi demek olan bir akıl-aracılığıyla ilişkiye geçen delilik insanı var. Ortak dil yok; daha doğrusu artık ortak dil yok. On sekizinci yüzyılın sonunda deliliğin akıl hastalığı olarak kurulması kesintiye uğramış bir diyalogun sonuçlarını ifade eder, bu durum akıl ile delilik arasındaki ayrılığı sanki zaten varmış gibi koyar ve sabit sözdizimi olmayan, biraz anlaşılabilir biçimde ifade edilen, daha önce delilik ile akıl arasındaki alışverişte kullanılan o eksik kelimelerin*

bütününi unutulmaya bırakır. Aklın delilik hakkındaki monoluğu olan psikiyatrinin dili ancak böyle bir sessizlik üzerine kurulabilirdi.” (Foucault, 2011:22).

1.3. Batı Kültüründe Delilik Algısı

Batı tarafından deliliğin akıl hastalığı olarak kabulü çok uzak bir tarihe dayanmamaktadır. Pozitif tıp söylemi batıda egemen olana dek, deliler, "şeytan çarpmış" kimseler olarak değerlendirilmiştir. Ortaçağ ve Rönesans'ta deliliğin büyüye ilişkin ve dinsel anlamlar yüklendiği Avrupa'da, doğaüstü nedenlerle açıklanmaya çalışılan sapkınlığın yerine, insan doğasındaki marazî yanların keşfedilmesi için bilimsel bir nesnelige gereksinim duyulmuştur (Foucault, 2014:82). Delilik, Batı imgeleminde sürekli kılık değiştiriyor gibi görünse de, Louis A. Sass'ın iddiasıyla maskelerinin ardında hep aynı kişi vardır: *"Bir vahşi ve canavar, bir çocuk ve budala, uyanık bir hayal düşkünü, şeytanî güçlerin pençesinde bir kâhin gibi hayal edilmiştir."* (Sass, 2013:13).

Yunan ve Roma uygarlıklarının çöküşünün ardından Yunan tıbbının bilimsel yaklaşımı Arap dünyasında etkisini bir müddet daha sürdürmüştür. Diğer taraftan, Hristiyanlığın yayılmasıyla Avrupa'daki bilimsel çabalar yerini skolâstik düşünceye bırakmıştır. Ortaçağ Avrupa'sında ruhsal rahatsızlıkların tedavisinden rahipler sorumlu iken hastalar manastırda korunmuştur. Çağın başlarında bakımı diğerlerine göre daha kolay hastalara ılımlı yaklaşılmış; tedavilerde dua, kutsal su ve yağ yahut papazların soluğuyla, tükürüğü kullanılmıştır. Kutsal yerlere geziler düzenlenilerek "şeytan kaçirtma" ayinlerinin yapıldığı Ortaçağ Avrupa'sında ruhsal hastalıkların nedenleri şeytanın gururuyla açıklandığından tedavi için şeytanın onurunu kıracağı düşünülen ağır hakaretlerde bulunulmuştur (Geçtan, 1997:40,41).

Ortaçağ Avrupa'sında delilik, günlük yaşantıda kabul edilebilir bir olguydu. Kimi zaman sinirlenip dengesizleştikleri düşünülse de delilerin toplum içerisine karışmasına izin verilmiştir. XVII. yüzyıl itibariyle oluşan yeni sanayi toplumlarında delilik, kabul edilebilir bir olgu olma özelliğini kaybeder. Delileri kapatmak, sanayi toplumunun talebi olarak ortaya çıkar. Bu ihtiyacı karşılamak için Fransa ve İngiltere'de birbirine yakın tarihlerde delileri kapatmak için özel yerler ayrılır. Buralara delilerin yanında, işsizler, sakatlar, yaşlılar ve çalışamayacak durumda olan kimseler de kapatılır (Foucault, 2011:79).

Ortaçağ'da olduğu gibi Rönesans'ta da delilerin toplum içerisinde yaşamasına göz yumulmuştur. 'Deli' olarak adlandırılan kimseler evlendirilmemiş, oyunlara katılmalarına izin verilmemiş, başkaları tarafından bakım görmüşlerdir. Tehlikeli olduğu düşünülen delilerin şehrin dışında küçük evlerde tutulduğu bu dönem, XVII. yüzyılda sanayileşme süreciyle son buldu. 1650 öncesinden 1750'ye dek Hamburg, Lyon, Paris gibi kentlerde yalnızca delilerin değil; yaşlıların, hastaların, işsizlerin, fahişelerin, kısacası toplumsal düzeni bozması muhtemel olan herkesin kapatıldığı büyük binalar inşa edilir. Foucault'a göre, "*kapitalist sanayi toplumu başıboş grupların varlığına hoşgörü gösteremezdi.*" (Foucault, 2011:83). Öyle ki, söz konusu tarihlerde Paris nüfusu 500.000 idi ve bunların 6000 kadarı kapatılmış haldeydi. Bu binalarda tedavi etme niyeti güdülmeyeceği gibi, kapatılan herkes çalışmaya mecbur bırakılıyordu.

XVII. yüzyıla gelindiğinde delilik büyük bir izolasyon ve ötekileştirmeye maruz kalır. O tarihe kadar toplum içerisinde yaşamasına tahammül gösterilen deliler, dışlanmaya başlar. O tarihten sonra büyük bir kırılma noktası yaşanır ve yalnızca delilerin değil, birbirinden farklı sebeplerle toplum dışında yaşaması gerektiği düşünülen çok sayıda ıslah evleri inşa edilir. Avrupa'nın her yerinde hızla kurulan bu ıslah evlerinde çalışamayacak durumda olan yoksul kimseler, yaşlılar, dilenciler, işsizler, zevk ve eğlence düşkünleri, epidemik hastalıklara yakalanmış olanlar, kilise yasaklarına karşı gelen kimseler, müsrif aile babaları kapalı tutulmaktadır. Bu toplum, toplum düzenine aykırı olduğu düşünülen, işleyişin aksamasına sebebiyet verebilecek herkesin kapatılmaya başladığına işaret eder. Söz konusu ıslah evleri, herhangi bir tıbbi amacın güdülmeyeceği yerlerdir; sağaltım maksadı taşımazlar. Buraya insanları kapatmaktaki amaç rehabilite değil; bu insanları toplum yaşantısından uzak tutmaktır. Toplum onayından geçmeyen davranış sahiplerinin ıslah evlerine yerleştirilmesi, toplum düzenini korumak için alınan bir tedbirdir (Foucault,2014:86).

Sözü edilen ıslah evlerinin çağdaşı olan İngiltere'deki "Workhouses" örneğindeki gibi Genel Hastane'de de kapatılanların çalışmaya zorlanması söz konusudur. Buralara kapatılanlara zorla örgü ördürülerek, değişik nesnelere üretmeleri sağlanarak elde edilenler oldukça ucuz bir fiyata satılarak elde edilen gelir hastanenin ihtiyaçları için kullanılır. Zorunlu çalıştırmanın tek getirisi elde edilen kar olmayıp, aynı zamanda cezalandırma ve ahlakî olarak kontrol altında tutma gibi işlevleri de mevcuttur. En büyük kötülüğün işsizlik, işe yaramama, çalışmama olduğu görüşü üzerinde uzlaşılacak bu dönemde ıslah evlerine kapatılma sebebi de genellikle çalışmıyor

olmaktır. Düzenin işleyişi için tehlike olarak görülen "işe yaramama" hali ıslah evlerinde, hastanelerde kapalı bulunanları cebren çalıştırarak tanzim edilmeye çalışılır. Dahası delilik olgusuyla "öteki" olma durumu arasında ıslah evlerinde tuhaf bağlar kurulmuştur. Delilerin bulunduğu yerlere zührevî hastalık taşıyanların, zevk düşkünlerinin ve suçluların da kapatılması ıslah evlerinin dışlayıcı bir mekân özelliği gösterdiğine işaret etmektedir. Bir tür asimilasyon uygulaması olan bu kapatma, deliliğin toplumsal ve ahlakî suçlarla yakın bir bağ kurmasına sebep olmuştur (Foucault,2014:87-88).

XVII. yüzyıl Avrupa'sındaki tımarhanelerin kökeni tıbbi bir zemine dayanmaz. Tedavi amacı güdülmeyen bu yerler, daha çok toplum tarafından istenmeyen kimselerin kapatılabilecekleri hapisane formunda yerler olarak kurulmuştur. Bireyin deli olduğu gerekçe gösterilerek kapatılmasının meşrulaştığı daha kapsamlı hastaneler sistemi bu çekirdekten hareketle geliştirilmiştir. Bu hastane sistemi oluştuktan sonra artık kapatmanın yanlışlığından söz edilmesi olanaklı değildir (Szasz, 2007:183).

XVII. yüzyılda daha önce manastırlara ve zindanlara kapatılan deliler günümüzdeki akıl hastanelerinin öncülü olan yerlere kapatılmaya başlanmıştır. Ancak, bu kurumların büyük çoğunluğu, hapishanelerin nispeten onarılmış biçimlerinden öteye gidememiş ve burada tutulan insanlara karşı 'vahşi hayvan' muamelesinde ısrarcı davranılmıştır. Elleri ve ayakları zincirlenmiş hastalar, ancak kendilerini besleyecek ölçüde hareket özgürlüğüne sahip olmuşlar ve çoğunlukla yatmalarına izin verilmemiştir. Hücrelerde bulunan tek eşya yerdeki hasır olurken hücreler hijyen bakımından oldukça kötü bir durum arz etmiştir (Geçtan,1997:42).

Islah evlerinin öncelikli amacı, deliliği sessizleştirmek olmuştur. Ancak bu amaç gerçekleştirilemediği gibi, XVIII. yüzyıla gelindiğinde toplumsal işleyişe darbe indirdiği düşünülen delilerle ilgili tedirginlik yeniden görünür olur. Deliler bir kez daha sahnede, gündelik hayatın içerisinde, her türlü ortamda görünür durumdadır. Keyfî kapatmaların artmasıyla yaşanmaya başlayan çözümler halkın ıslah evlerine duyduğu güveni zedelemiş ve siyasi ifşaların da etkisiyle deliler, özgürlüklerini yeniden kazanmıştır (Foucault, 2014:88).

1789 Fransız Devrimi ile reformistlerin baskı rejiminin kaynağı olarak gördükleri ıslah evlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik girişimler baş göstermeye başlar. Bulunan çözüm, deliler dışarıdayken tehlike arz ettiklerinden, yoksulları ve

çalışmayanları dışarı çıkartıp, delileri kapalı tutmayı sürdürmektir. Delilerin yanına tehlikeli hayvanların da eklendiği bu süreci, ıslah evlerinin yalnızca delilere ayrıldığı Devrim ve İmparatorluk dönemleri izler. Deliler bu süreçte bir yandan kapatılmanın doğal mirasçıları olurken; bir yandan da eskinin dışlamaya yönelik önlemlerinin ayrıcalıklı sahipleri olurlar (Foucault, 2014:89).

Delilerin Avrupa'daki görünümü XVIII. yüzyılın sonundan XIX. yüzyılın başına değişir. Pinel'in 1793 tarihinde delileri kapatmayı sürdürerek, toplumsal yaşantı için tehdit olarak görüldükleri için kapatılan sakatları, yaşlıları, işsizleri ve fahişeleri serbest bırakmıştır. Yine Foucault'a göre: *"Bu olay bu dönemde meydana gelmişse, bunun nedeni on dokuzuncu yüzyıl başından itibaren sanayi gelişme hızının artması ve kapitalizmin temel ilkesi olarak proleter işsizler sürüsünün yedek işgücü ordusu olarak kabul edilmesidir. Bu nedenle, çalışabilecek durumdayken çalışmayanlar kurumlardan çıktılar. Ama burada da ikinci bir ayıklama süreci işledi: Çalışmak istemeyenler değil; çalışma yeteneği olmayanlar, yani deliler, kurumlarda bırakıldılar ve hastalıkları karakterle ilgili veya psikolojik nedenler taşıyan hastalar olarak kabul edildiler."* Böylece söz konusu tarihe dek yalnızca bir kapatma kurumu olarak var olan akıl hastaneleri tedavi misyonu da yüklenen yerler haline gelmiştir. Bu süreci izleyen dönemde fiziksel gerekçelerle yahut fiziksel olmayan nedenlerle çalışamayan kimseleri kapatmak amacıyla hastanelerin açılması izler. Bütün bu adımlar, zihinsel hastalıkları tıbbın nesnesi haline getirdi ve psikiyatri bilimi doğar (Foucault, 2011: 83-84).

XIX. yüzyıldan önce Batı dünyasında delilik algısı çok biçimli bir görüntüye sahiptir. Antik Yunan tıbbından beri, deliliğin kavramsallaştırılması bahsinde belirli bir bölüm hâlihazırda patolojinin alanı içerisine girmektedir. Bununla birlikte, Batı'da tarihin her aşamasında deliliğin tıbbî tedavisi var olmuştur. Deliliği tedavi etmek için, Ortaçağ'da hastanelerin tamamına yakınında deliler için özel hazırlanmış, çoğu kez büyük kafes şeklinde kapalı yataklar bulunmaktadır. Buna karşın, tıbbin ilgilendiği yalnızca tedavi edilebileceği düşünülen delilik biçimleridir. Çılgınlıklar, melankolik nöbetler ve şiddet sekansları dışında kalan delilik türleri, tıbbi destekten mahrum bırakılmıştır (Foucault, 2014: 84).

XIX. yüzyıla gelindiğinde, anatomi, fizyoloji, nöroloji ve kimya gibi alanlarda baş gösteren bilimsel gelişmelere paralel olarak eski Yunanlılardan bu yana karanlıkta kalmış olan, ruhsal rahatsızlıkların beyin işlevlerindeki bozukluklardan

kaynaklanabileceği yönündeki görüş yeniden su yüzüne çıkmıştır. Bu kırılma noktası, ruhsal yapı ve davranışların açıklanmasında organik nedenleri önceleyen görüşlerin egemen olacağı yeni bir dönemin başlangıcına işaret eder (Geçtan, 1997:43).

XIX. yüzyıla gelinmeden, henüz XV. yüzyılda da deliliğe ilişkin geçer algıyla ilgili kırılmalar yaşanmıştır. XV. yüzyılın sonlarında delilik, dilin temel becerileriyle yeniden ilişki içerisine girmiştir. Gotik döneme ait son göstergeler, art arda ve hareketli bir biçimde ölüm saplantısıyla delilik obsesyonu tarafından tayin edilmiştir. Gotik dönemde Masumlar Mezarlığı'nda gerçekleşen "Ölüm Dansı" ve Piza'daki Campo Santo'nun duvarlarında söylenen "Ölümün Zaferi" şarkısı, Rönesans süresince Avrupa'nın büyük ilgi duyacağı ve yüksek katılım göstereceği deliler bayramının öncüleridir. "Deli Dernekleri" tarafından organize edilen "Mavi Gemi" türünden popüler eğlenceler mevcuttur. Bosch'un "Çılgınlar Gemisi", Bruegel'in "Deli Margot"u gibi ikonografik eserlerin yanında, Erasmus'un "Deliliğe Övgü"sü gibi ahlak eleştirisi, felsefi ve bilimsel eserler de örnek olarak gösterilebilir. Dahası, delilik olgusu etrafında biçimlenen bir literatürün varlığını kanıtlayacak olan, Elizabeth dönemi tiyatrosu ile klasik dönem öncesi Fransız tiyatrosudur. Shakespeare ve Cervantes, en büyük prestijlerini, Rönesans'ın sonlarına doğru delilik olgusundan kazanan iki isim olarak ön plana çıkmıştır (Foucault, 2014:84-85).

Tüm bunlar, deliliğin Rönesans'ta tedavi edilebilir görülmediğini göstermez. Tam tersine, XV. yüzyılda Batı'da, İspanya'da ve İtalya'da delilere ayrılmış büyük bakım evlerinin öncüllerine rastlanır. Delilere özel inşa edilen bu bakım evlerinde, büyük ölçüde doğudan, Arap tıbbından esinlenen bir tedavi şekli uygulanmıştır. Ancak bu uygulama çok yaygın değildir. XVII. yüzyıl başlarında Fransa'da, birtakım ünlü delilerin, halkın ve entelektüel kesimin eğlencesi haline geldiği görülür. Bu tarihlerde delilik, hoşgörüle yaklaşılan bir olgu olarak toplum yaşantısında yer bulur (Foucault,2014: 85-86).

Klasik çağ, delileri kapalı tutmaya yönelik tedbirlerin kapsamı oldukça genişlemesine karşın, delilik pratiklerinin bir noktaya kadar gelişmesine izin verilen bir çağdır. Her sıradan hastanede deliler için ayrılmış özel yerlerin bulunduğu bu çağda, delilere özel bir tedavi uygulanmaktadır ve XVII.-XVIII. yüzyıllara ait tıp metinlerinde delilikteki artışla birlikte, ruhsal rahatsızlıkların onanması yönünde yol kat edildiği yönünde uygun teknikler tanımlanmaya çalışılır. Bununla birlikte, XVIII. yüzyılda icat

edilen döner bir makinenin üstüne yerleştirilen delilerin, saplandıkları saçma fikirlerden uzaklaşıp, olağan zihin akışlarına yeniden kavuşmalarının sağlandığına inanılmıştır. XIX. yüzyılda ise bu sistem cezalandırıcı bir nitelik yüklenmesi suretiyle varlığını sürdürür (Foucault, 2014: 91).

XIX. yüzyıl itibariyle, *"deliliğin, hayal gücü ve hezeyanlı ruh hali aracılığıyla, aynı anda hem bedeni hem ruhu etkileyen evrensel bir olgu olarak görülmesi sona erdi. Akıl hastanesinin yenedünyasında, bu cezalandırıcı törel dünyada, delilik, esas itibariyle insan ruhunu, insanın suçluluğunu ve özgürlüğünü ilgilendiren bir olgu haline geldi. Artık içsellik boyutunda yer alan delilik, batı dünyasında ilk kez bir yapıya, bir statüye ve psikolojik bir anlama sahip olur. Ne var ki bu psikolojik hale getirme, daha duygusuz ve daha derin bir seviyede yer alan bir operasyonun yüzeysel sonucundan başka bir şey değildir. Delilik, bu operasyon aracılığıyla, manevi baskılar ve değerler sistemine dâhil olur. Aynı zamanda delilik; delinin silikleşip tamamıyla çocuk olarak görüldüğü ve suçlu olarak görülen deliliğin de, doğuştan itibaren kusurlu bulunduğu, cezalandırıcı bir sistemin içine hapsolür."* (Foucault, 2014:92).

Delilik olgusunun, bilgelik kavramı kadar anlamlı olduğu fikrine Batı edebiyatında sıkça rastlanır. Deliler, bu algı uyarınca hakikati, tıpkı bilgeler gibi sıradan insanlardan daha açık görürler. Bu fikrin en vurucu örneği İncil'de yer alır. Markos'da İsa'nın Tanrı olduğunu fark eden ilk kişinin deli olduğu bilgisine yer verilir. (Szasz,2007:177) Eski Romalılar ise, deliliğe Markos'da yüklendiğinden daha fazla anlam yüklerler. Romalılar, çağdaş insanın akıl dışı bulduğu sarhoşluk halini, *"Hakikat şarabın içindedir"* diyerek yüceltmişler, alkolün etkisindeki insan davranışlarının gerçek arzuların dışavurumu olduğunu iddia etmişlerdir. (Szasz, 2007:178) *"Hakikati sadece deliler ve çocuklar söyler."* şeklindeki Alman atasözü de deliliğe dair algıyı kanıtlar niteliktedir (Szasz, 2007:179).

Tarihin her döneminde 'deli'nin yerine ikame eden başka figürler mevcuttur. Ortaçağdan Rönesans'a dek aristokratların küçük toplumunun bir parçası olan soytarıları bu figürler arasında saymak mümkündür. Foucault, soytarının deliliğin sözünün kurumsallaştırılması olduğunu söyler. Soytarılar, *"âhlak ve siyasetle ilişkide olmadan ve dahası, sorumsuzluk örtüsü altında, sıradan insanların dile getiremeyecekleri hakikati simgesel biçimde anlatırlar."* (Foucault,2011:80).

Erasmus ise soytarı pozisyonundaki deliler üzerine kurduğu pasajda, şunları kaydeder: *“Zaten, en büyük krallar, delilerle yaşamaktan o kadar haz duyarlar ki, krallar arasında, deliler olmadan ne yiyebilen, ne gezebilen, ne de bir an yaşayabilen birkaç tane vardır. Onlara, gösteriş için yanlarında bulundukları, tatsız ve asık suratlı filozoflardan çok daha fazla değer verirler. Bu tercih, bence ne şaşılabilir ne de anlaşılması güçtür. Bu bilgiler prenslere söyleyebilecek yalnız gamlı ve nahoş şeyler bulurlar. Bilgileri ile övündüklerinden, bazen onların nazik kulaklarını sert ve dokunaklı sert ve dokunaklı gerçeklerle tahriş etmek cüretinde bile bulunurlar. Deliler, tersine, bin bir çeşit haz bulur buluşturur; her an onları eğlendirir, avutur, kahkahalarla güldürürler.”* (Erasmus, 2000:85).

XX. yüzyıla gelindiğindeyse, beyin patolojisinin ruhsal rahatsızlıkların tek sebebi olduğu görüşüne karşı çıkan yeni ve radikal bir düşünce baş göstermiştir. Söz konusu yaklaşıma göre, bazı ruhsal sıkıntıların kaynağı organik olmayıp psikolojik sebeplerden kaynaklanmaktadır. Sözelimi, günlük yaşantının olağan engellenmeleri ve çatışmaları bazı kimseler için aşılabilir niteliktedir ve kişi oluşan yeni duruma uyum sağlamak için sağlıklı olmayan yöntemlere başvurabilir. Psikolojik görüşlerin temeli, hipnoz ve telkinin histeriyle olan ilişkisini mercek altına alan çalışmalara dayanır (Geçtan, 1997:44).

1.4. İslam Kültüründe Delilik Algısı

Delilik genel anlamda, İslam toplumu tarihinin önemli bir yanıdır. Tıbbi bir olgu olarak delilik, İslamî kurumlarla ve İslam coğrafyasındaki bilimsel gelişmelerle yakından ilişkilidir. Delilik, İslam toplumunda dinî şifacılıkla ve Müslüman evliyaların yükselişiyle ilişkilendirilir ve kutsal deli figürüyle birlikte, deli imajı Müslüman dindarlığının evriminin gözlenmesi açısından önemlidir. İslam kültüründe delilik algısı, deliliğin ne olduğu yönündeki algıdan delinin sağaltılmasına dek, Ortadoğu'daki İslam öncesi Hıristiyan kültürünün devamı niteliğindedir. Delilik bahsinde, Galen tıp geleneği, teoride ve pratikte varlığını sürdürmüştür. İslam toplumlarında da *"dinî şifacılık ve büyü, deliliğin kutsal ve profan anlamlarındaki süreğenlik ile delinin yasal statüsüdür."* (Dols, 2013:295).

Akıl kavramı, İslam dininin temel olgularından birisidir. İslamiyet'in doğuşunda Cahiliye devriyle Kur'an-ı Kerim'in inmesi arasındaki fark, geçiş süreciyle aklın egemenliğinin kabulüdür. İslam inancı, insana doğruyla yanlış ayırt edip buna göre

hareket etmesi için aklın bahşedildiği temeli üzerine kurulmuştur. Akıl sahibi olan kişinin, Allah'ın helal ve haram kıldıklarını bilip ona göre davranmaya muktedir olduğuna inanılır. Akıl, aynı zamanda İslam toplumlarında felsefî ve hukukî bir kavram olarak görülür. İslam teolojisine göre insan, akıyla, Tanrı'nın yarattığı diğer canlılardan ayrılır ve akıl sahibi meleklerle bir tutulur. Akla ve akıl sağlığına verilen önem, delilere İslamî akıl hastanelerinde özenli ve hoşgörülü yaklaşılmasının sebepleri arasındadır (Dols, 2013:596).

İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerîm'de 'deli' sözcüğü sekiz ayrı sûrenin çeşitli ayetlerinde geçmektedir. Bu sûreler *Şu'arâ*, *Zâriyât*, *Kamer*, *Kalem*, *A'râf*, *Sâffât*, *Tekvîr* ve *Sebe*' sûreleridir:

"Firavun, "Bu size gönderilen peygamberiniz, şüphesiz delidir." dedi." (Şu'arâ Sûresi 27. Ayet)

"Cehalet içinde gaflete dalmış olan (ve "Muhammed şairdir, delidir" diyen) yalancılar kahrolsun! (Zâriyât Sûresi / 10,11. Ayet)

"O ise kuvvetine güvenerek yüz çevirdi ve "Bu bir büyücü veya delidir" dedi." (Zâriyât Sûresi / 39. Ayet)

"İşte böyle' Onlardan öncekilere hiçbir peygamber gelmemiştî ki, "o bir büyücüdür" yahut "bir delidir" demiş olmasınlar." (Zâriyât Sûresi / 52. Ayet)

"Onlardan önce Nuh'un kavmi de yalanlamıştı. Onlar kulumuzu yalanlayıp "Bu bir delidir" dediler ve kulumuz (tebliğ görevinden) alıkonuldu." (Kamer Sûresi / 9. Ayet)

"Semûd kavmi de uyarıcıları yalanmış ve şöyle demişlerdi: "İçimizden bir insana mı uyacağız? (Asıl) o takdirde biz apaçık bir sapıklık ve delilik içine düşmüş oluruz." (Kamer Sûresi / 23, 24. Ayet)

"Allah'a karşı yalan mı uydurdu yoksa, onda delilik mi var?" Hayır, öyle değil! Ahirete inanmayanlar azap ve derin sapıklık içindedirler." (Sebe' Suresi / 8. Ayet)

"Biz, deli bir şair için ilâhlarımızı mı terk edeceğiz?" diyorlardı." (Sâffât Sûresi / 36. Ayet)

“Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki, sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin.” (Kalem Sûresi /1,2. Ayet)

“Hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.” (Kalem Sûresi / 5,6. Ayet)

“Şüphesiz inkâr edenler zikr’i (Kur’an’ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için,) “Hiç şüphe yok o bir delidir” diyorlar.” (Kalem Sûresi / 51. Ayet)

“(Ey Kureyşliler!) Sizin arkadaşınız (Muhammed) bir deli değildir.” (Tekvîr Sûresi / 22. Ayet)

“Onlar düşünmediler mi ki (Çok iyi tanıdıkları, kendileriyle iç içe yaşamış olan arkadaşlarında (Peygamber’de) delilikten eser yoktur. O, ancak apaçık bir uyarıcıdır.” (A’râf Sûresi / 184. Ayet)

Kolektif zihin, sırrına vakıf olamadığı için anlamlandıramadığı olay yahut durumları ve bunların öznesi olan şahısları eski kodlar üzerinden okuma eğilimi gösterir. Yukarıda yer alan ayetlerin peygambere delilik yakıştırması yapıldığı görülmektedir. Kutsal alanın bilgisinin kolektif zihinde doğurduğu korkudan benzer durumlara ilişkin ortak referanslarla sıyrılmaya çalışan halk düşüncesi, peygamberliği delilikle bir tutma eğilimindedir. Her iki anlamlandırma sürecinde de sırta vakıf olamama durumu ön plana çıkar. Peygamberler de tıpkı deliler gibi halk düşüncesinin sırrına eremediği, bu sebeple anlamak ve anlamlandırmak için başka nitelendirmelere ihtiyaç duyduğu figürlerdendir.

Ortaçağ İslam toplumunda deliliğe verilen önem büyüktü. Dönemin hekimleri için Galenci delilik, insan davranışına ait alanın tıbbî bir içerik kazanması ve bu alanın tıp hizmeti veren bir kurumda tedavisine işaret etmektedir. Fakihler için delilik, teolojik açıklamalarla uygun tedavinin mümkün olduğu bir durumdur. Büyücüler içinse delilik, şeytana/cine tutulmak olduğundan, tedavisi ancak egzorsizmle mümkündür. *“Ayrıca deli tıpkı alay konusu ve şaka malzemesi olan köyün delisi ya da budalası, karasevdanın melankolik mağduru, mestane sufisi, akıllı deli yahut kutsal deli gibi İslam edebiyatının yaygın bir tiplemesi haline gelmişti. Delinin çeşitli edebi portreleri, delilikle ilgili geniş yelpazedeki görüşler ve deliye karşı gösterilen toplumsal tepkilerle tarihsel kanıtları*

güçlendirir. Delilikle ilgili bütünleştirici bir görüşün yokluğu akli dengesi bozuk kimselere karşı elbette daha fazla sosyal hoşgörüye yol açmıştır." (Dols, 2013:596).

Foucault, Arap toplumunun delilere karşı her zaman anlayışlı ve hoşgörülü olduğunu ifade eder (Foucault, 2011:82). İbn Abdirabbih'in "Şarlatanlar, Deliler, Cimriler ve Asalaklar Kitabı" için yazdığı önsözde A. Sait Aykut da Ortadoğu toplumlarında delilerin zararsız görüldüğünü, toplum içerisinde saygı gördüklerini belirtir. Ortadoğu'nun delilik algısının bazı kültürlerde bugün de aynı kaldığını hatırlatan Aykut'un ifadesiyle, Ortadoğu'da *"deli, sevgiden delirirse mecnûn olur; insanların şefkatiyle hâlelenir; ansızın vuku bulan elim bir patolojik olay sonucunda delirmişse kendisiyle sohbet edilir; onun dünyasına saygı gösterilir ve anlattığı şeyler gülünç bile olsa yüzüne bakarak gülünmez."* Aykut, Avrupa'da deliliğe bakış ile Ortadoğulu İslam toplumlarının delilik algısını karşılaştırır ve doğunun deliye karşı hoşgörülü tutumuna dikkat çeker (İbn Abdirabbih, 2012:11-12). İslam kültüründe aşk, edebiyatın da alanına girer ve insanî yahut ilahî karakterler gösteren aşk olgusu, Arap kültürünün Mecnûn simgesini yeniden üretmek suretiyle, aşk kaynaklı deliliği tasavvufî bağlama yerleştirir (Narlı, 2013:11).

İslam kültüründe, çocukların akılsız doğduklarına, büyüyünce akıl sahibi olduklarına inanılır. Genellikle Müslüman bir kimsenin dini yükümlülükleri düşünüldüğünde, davranışlarının sorumluluğunu alan bir insanın bile kırk yaşından önce "akıllı" ve "makul" olmayı beceremediği görüşü egemendir. İslam kültüründe çocuklar gibi delilerin de sosyal algılarının olmadığı kabul edilir. Temel fiziksel gereksinimlerini karşılarken dahi kendilerine özen göstermekten acizdirler. Böyle kişiler Bedevi toplumunda hoşgörüyle karşılanıp dışlanmamalarına rağmen, toplum içerisine diğerleriyle eşit bireyler olarak katılmalarına izin verilmez. Deliler, hayat boyu başkalarına bağımlı bir şekilde, genellikle ailelerinin gözetimi altında yaşarlar. İslam toplumunda delilerin akıl ve sosyal algılarının yoksun olması dolayısıyla topluma ait kültürel kural ve ideallere de uyma refleksi göstermezler ve dolayısıyla onur sahibi değillerdir (Dols, 2013: 598).

Bir Müslüman için deliliğin sivil, cezaî ve dinî sorumluluklarına bakıldığında yapılan gözlem bizi temelde üç sonuca götürür. Bunlardan ilki, deliliğin yasal zemindeki anlamının oldukça müphem olması dolayısıyla, kadınların delilikle üstün körü bir biçimde ilgilendiği yönündedir. Deliye bu şekilde muamele edilmesinin sebebi İslam

kanunlarının temel referans kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in deliliği aşağılayıcı bir biçimde anması ve deliliği müstakil bir konu olarak ele almaması olabilir. Kadıların delilik üzerine beyanlarının da Kur'an kaynaklı olması, yaklaşımlarının oldukça sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Delilere İslam kültüründeki bu muamele Yunan-Roma, Yahudi ve Hıristiyan yasaları da göz önünde bulundurulduğunda şaşırtıcı değildir. Henüz deliliğin tanımının yapılmasında baş gösteren sıkıntı, Müslüman hukukunda da deliliğe tıbbî yaklaşımın göz ardı edilmesine sebebiyet vermiştir. İslam kültüründe deliliğin tespit ve tanısında hekimlerden hiçbir zaman bilirkişi olarak söz edilmemiştir. Hastalık yahut fiziksel bir rahatsızlık İslam yasalarında yasal bakımdan salahiyetsizlik sebebi olarak görüldüğünden, hekimler delilik bahsinde yok sayılmıştır. İkinci tespit, İslam toplumunda delilerin sorumluluğunun ailenin elinde olduğu yönündeki tespittir. Bunun alternatifini olarak ortaçağ İslam şehirlerinde Hıristiyan kurumundan doğan İslam hastanelerinin yoksul kesimin gereksinimlerine cevap verdiği söylenebilir. Bu sayede Bizans'ın dağınık sosyal hizmetleri, büyük ölçüde "maristan" adıyla bilinen tıbbi müesseselere evrilmiştir. Üçüncü tespit ise, şeriye kanunlarının toplumun delilerden korunması için maddi kaygılar paylaştığı şeklindedir. İslam kanunları, delilik bahsinde Roma kanunları ile benzeşir. Bu inanca göre, delilik salt anlayış yahut akıl eksikliği değildir. Müslüman kadılar, deliliğin gerekçeleriyle genellikle ilgilenmemişlerdir. Buna karşın delinin akıldışılığı Müslümanlığın "niyet" olgusuna verdiği değer dolayısıyla, Müslüman yaşantısının odağında yer alır. Kalbin akıl ve zihnin merkezini oluşturduğuna inanan Müslüman toplumlarında niyetin de kalpte yer aldığına inanılır (Dols, 2013: 565, 567, 569, 570).

Modern psikiyatri öncesi dönemde Avrupa'da delilere oldukça kötü bir muamele uygulanmıştır. Ancak, aynı dönemde Doğu'da daha özeldir de Türklerde ve Osmanlı'da uygar bir uygulama ve tedavi izlenmiştir. Modern psikiyatrinin ilkelerinin gündeme gelmeden önce Doğu'da dillendirildiği, tatbik edildiği bilgisi de mevcut olmasına karşın, sonraki süreçte gelen dönemin delilere ve delilik olgusuna yaklaşım bakımından hayli karanlık bir dönem olduğu gerçektir. Bu karanlık süreç, XIX. yüzyılın sonlarında Batı'dan kaynaklı modern psikiyatrinin Osmanlı'da tanınmasıyla son bulmuştur. Fakat kayda değer ilerleme Cumhuriyet döneminde, Bakırköy'ün kuruluşu ile gözlenmiştir (Kılıç, 2013: 90).

"Doğu'nun mazisinden bulunup çıkarılan en önemli isim İbn Sînâ'dır. Örneğin, "Avrupa'da hastaların tahammül edilmez zincirlerle bağlandığı devirde büyük Türk

hekiminin asil duygularıyla övünmenin hakları olduğunu" düşünen Fahreddin Kerim, "Ruh hekimliği sahasında son asrın en esaslı düşüncelerine İbn Sînâ'nın eserlerinde rastlıyoruz" diyordu. "Ruh hekimliği sahasında Türklerin çalışmaları" başlıklı yazısında, İbn Sînâ'nın katkılarını etraflı bir biçimde şöyle dile getirir: Dimağın şehvet, hazım, bevil, karaciğer faaliyetinin ağırlaştığını söyleyen İbn Sînâ'nın bu görüşleri laboratuvar hekimliğinin kurulmadığı bir devirde ne kadar ehemmiyetlidir. Bu görüşler Avrupa'da yer tutmamış, orada cahil papazların hükümleri altında ruh hastaları şeytana karıştı, diye ateşlere atılmış, vahşi hayvanlar gibi korkunç mağaralarda teşhir edilmişlerdir. İbn Sînâ bir kısım ruhî teşevvüşleri uzvî hastalıklara bağlıyor, bir kısmının da tahayyüli olduğunu iddia ediyor; Mani, Melankoli gibi hastalıkların seriri bir ünite olduğunu söylemek suretiyle ilmî görüşün şahikasına çıkıyordu." (Kılıç,2013:91).

“Mecnûn” sözcüğü, Arapçadan Türkçeye geçmiştir ve sözcüğün kökü “cinn”dir. Cin, cenin, cennet, cinnet, cünûn sözcükleri, “mecnûn” kelimesiyle aynı kökten türemiştir. Bu sözcüklerin her biri, farklı durumları karşılansalar da görünmemek, örtünmek, gizlenmek ve saklamak anlamlarında ortaklaşırlar. “Mecnûn” sözcüğünün delilik anlamı yüklenmesi de, insan aklının kaybolması yahut kendisi dışındakilere örtülü olmasıyla ilgilidir. Aklı örtülü, kapalı olan kişiye “mecnûn” ismi verilmiştir. Arap toplumlarında İslam öncesi dönemde cinlenmek, özellikle şairlik bağlamında kendisi dışında kimsenin görmediği bir varlıkla temasa geçerek, bilinmeyeni bilmek, görülmeyeni görmek anlamındadır. Şairlerin ve kâhinlerin cinleri olduğuna inanılmakta ve bu, onları herkesten ayıran bir imtiyaz olarak görülmektedir (Narlı, 2013:22).

Mecnûnluk, aşktan ötürü aklını yitiren kişinin söylemleri içinde bilgelik yahut tasavvufî anlam yüklenen ilahî bir yönelmede de kendini gösterir. Böylelikle normal insan yaşantısında bir duyuş olan aşk, deliliğe bürünerek gizemli bir hal alır. İslam toplumlarında X. yüzyıl itibariyle görülen ve sonraki süreçte bir takım tasavvufî hareketlerin içinde dokunulmazlık kazanan “akıllı deliler”, mecnûnluğun Allah tarafından bağışlanmış bir lütuf olduğu gerçeğini ortaya koyar. İslam toplumlarının aşk ve delilik odaklı tasavvurunu içeren Leyla ve Mecnûn hikâyesinin Cami'den başlayarak tasavvufî içerik kazanmasının ve Osmanlı'dan bugüne ilahi aşkın sembolü olarak görülmesinin sebebi de Mecnûnluk olgusunun İslam kültüründe yüklendiği anlamlardır (Narlı, 2013:23). Ayrıca, ‘cinlenmek’ sözcüğünün karşılığı, Osmanlı Argosu Sözlüğü'nde “delirmek” olarak verilmiştir (Bingölçe, 2011:47).

İslam Ansiklopedisi'ne göre mecnûnluk bahsine gerek teorik gerekse pratik anlamda gerçekçi ve insan odaklı yaklaşma noktasında İslam âlimlerinin ismini anmak elzemdir. Henüz İslam dininin ilk asırlarında akıl hastalığı bahsinde seviyeli eserlerin yazılmış olması ve akıl hastalarının tedavisi için kurulan hastanelerin bulunması bu tespiti haklı kılar. Akıl hastalığıyla ilgili hükümlere fıkıh kitaplarının çeşitli bölümlerinde yer verilmesinin yanında fıkıh usulü eserlerinde “Semavî Ehliyet Arızaları” (insanların iradesi dışında oluşan) başlığı altında cünûn olma durumundan özel olarak söz edilmiştir (Narlı, 2013:24).

Antik dönem ve Ortaçağ Ortadoğu'sunda aklî dengesizliklerin dinî yorumu, kökleri derinlerde aranması gereken bakış açıları içermektedir. Hasta yakınları çareyi öncelikle doğaüstü tedavi yöntemlerinde arar. Erken Hıristiyan dönemde de akıl hastalığının sebebi ve muhtemel tedavi yöntemlerinde doğaüstü yöntemlerden faydalandığına rastlamak mümkündür. Ruh sağlığını yitirdiği düşünülen bir kimsenin öncelikle içine cin, şeytan gibi kötü bir ruhun girdiğine inanılır ve kişi şeytan çıkarma ayinleriyle iyileştirilmeye çalışılır. Müslümanlar da, bu tip ruhanî tedavi yöntemlerini devam ettirirler ve doğaüstü inanışlar, ruhsal rahatsızlıklarda tedavi yöntemlerine kaynaklık etmeyi sürdürür (Dols, 2013:25).

Dindar bir Müslüman'ın akıl hastalığına vereceği tepkiler sınırlıdır. Bunlardan biri Galen tıbbını uygulayan bir hekime gitmek yönünde olmuştur. Bir diğeri, kendini tanrıya emanet edip iyileşmeyi dilemek ve hiçbir önlem almamak yahut dua edip kurban keserek daha münzevi bir hayat sürerek iyileşeceğine inanmaktır. Evliyalardan, Hıristiyan ve Yahudilerin doğaüstü şifacılıklarından medet ummak bir diğer seçenekken, izlenen yöntemlerden bir diğeri tıbb-ı nebevîye yahut büyüye başvurmaktır. Tıbb-ı nebevî, sağlık ve hastalık konularında Hz. Muhammed'in örnek timsal ettiğine inanılan yaşantısına dayandırılan yönergeleri içermektedir. Müslümanlıkta Hz. Muhammed'in şifa kaynaklarına sınırsız erişimi olduğuna inanılmıştır. Bu tıp, peygamberin hadis ve sünnetleriyle, bunların M.S. IX. yüzyılda İslam fâkihleri tarafından incelenmesi ve yorumlanması esasına dayanmaktadır (Dols, 2013:27).

İslam kültüründe, kendi isteğinin dışında delirenler için meczup ifadesi kullanılmıştır. Müslümanlar, esikliği Tanrı aşkında kaybolmaktan değil; kendisinden kaynaklanan kimselere meczup demişlerdir. Geç Ortaçağda ise meczup ifadesi, sıradan olmayan ruh hallerini ve muhakeme yeteneğini geçici süreliğine kaybedip deliren

sufileri anlatmak için kullanılmıştır. İslam toplumlarında kutsallık atfedilen deli, esrik olmaktan daha fazlası olarak görülürdü (Dols, 2013:490).

Delilik, İslam kültüründe kimi zaman da tedaviye yahut cin çıkarma ayinine gerek duyulmayan bir durum olarak görülmüştür. Normalde akli başında olan bir kimsedeki aşırı aşk, bir çeşit bilgelik yahut mutasavvıfların ilahî aşkı olarak değerlendirilebilmiştir. Deliliğe bürünen bu obsesif aşk, bazıları için kültürel bir idealdir. Mecnûn'un Leyla'ya duyduğu tutkulu aşkı anlatan Arap hikâyesi, bu bahis için verilebilecek örneklerden bir tanesidir. Ortaçağ'ın sonraki dönemlerinde bu romans, özellikle İran ve Türk şairleri tarafından işlenmiş ve Mecnûn, tanrı aşkıyla yanmanın sembolü durumunu almıştır (Dols, 2013:29).

1.5. Halk Kültürü ve Delilik Fenomeni

Bütün insanlar gibi toplum tarafından 'deli' olarak nitelendirilen kimseler de parçası oldukları kültürel bağlama eklenirler. Kültürle olan ilişkileri tek taraflı olmadığından, biçimlendirildikleri kadar, toplumsal yaşantının biçimlenmesinde de pay sahibi olurlar. Sabri Esat Siyavuşgil, folklorun psikoloji disipliniyle olan ilişkisini mercek altına aldığı, “Folklor ve Psikoloji” başlıklı makalesinde psikolojik olayların bireylerin zihinlerinde meydana gelmelerine karşın toplumu ilgilendiren olaylar olduğuna dikkat çeker. Siyavuşgil'e göre bireyin bilinci toplumsallığın az ya da çok etkisi altında olduğundan, ferdi kabul edilen zihin hallerinin büyük çoğunluğu toplumsallık arz eder (Siyavuşgil, 1940: 142).

Siyavuşgil'in ifadesiyle, “*Her fert, müşahhas kalmak şartıyla, cemiyetinin bir nüshayı saniyesidir ve bütün davranışları da, tabiatile, mensup olduğu cemiyetin şemalarına uygun bulunur.*” (Siyavuşgil, 1940: 142). Birey ile toplum arasındaki bu bağ dolayısıyla psikoloji ile folklorun dirsek teması kurması gerektiğini iddia eden Siyavuşgil, sosyolog ve psikologların toplum psikolojisi bahsinde antropoloji, etnografya, dilbilim ve sanat tarihi gibi disiplinlerden yardım almalarına karşın, halkbiliminin sunabileceği katkıları göz ardı ettiklerini vurgular. Siyavuşgil'e göre, halkbilimi disiplininin desteği olmaksızın yürütülen bir psikoloji çalışması eksik kalacaktır (Siyavuşgil, 1940:143).

Kültürel psikoloji odaklı çalışmalarıyla tanınan Carl Ratner, psikolojik fenomenleri içeren kültürün, bu fenomenler tarafından biçimlendirildiği iddiasındadır. Ratner'a göre, psikolojik fenomenler kültüre ilişkin deneyimlerin oluşumlarına yön

veriyorken, kültürel faktörler de psikolojik fenomenleri şekillendirirler. Bu, kültürel faktörlerin psikolojiyle olan ilişkisinin etki düzeyinde olmadığına göstergesidir. Kültürel faktörler, psikolojik fenomeni nesneleştirmeleri açısından psikolojik bir içeriğe sahiptir. Psikolojik fenomenler de kültürden yalnızca etkilenmedikleri gibi, kültürel oluşumun ürünüdürler ve kültüre ait faktörleri yapılandırdıkları, devam ettirdikleri ve yeniden üretilmelerini sağladıkları için kendiliğinden kültürelidirler (Ratner, 2014: 2-3).

Bireyler, oluşturdukları sistemin sahip olduğu gücün öznesi konumundadır. Bir başka söyleyişle, "Bireyler ürünlerinin ürünleridir." Bireylerin kültürü meydana getirmiş olmaları, onu diledikleri gibi kullanabilecekleri yahut görmezden gelebilecekleri anlamına gelmez. *"Onlar kültürün kolektif ve nesnel özelliğinin hükmü altındadırlar."* Bu, insanların ilk buldukları fırsatta kendi kültürlerini oluşturmaları ihtiyacını da açıklayan bir önermedir. İnsan, kısıtlı, kolay tükenen bireysel yeteneklerini çoğaltmak maksadıyla kültürün kolektif, nesnel ve sabit olan gücüne gereksinim duyar (Ratner, 2014:8).

Vygotsky'ye göre, kültür yalnızca psikolojik bir yetkinliğe işaret etmez, onu meydana getirir. Kültür, bireylerin zihnindedir ve bireyin özneliğine ait bir mekanizması olması dolayısıyla zihinde başlar. Dolayısıyla, davranış, yalnızca içeriği nedeniyle değil; taşıdığı sosyal anlamlar nedeniyle de sosyal ve kültürel bir kavramdır (Ratner, 2014:11). Kültürel bileşenler tarafından biçimlendirilen psikoloji, davranışın kültürel oluşumuna yön verir. Psikoloji, kültürel özelliklere sahip olması dolayısıyla kültürel açıdan önem arz eder. Davranışın somut bir kültürel zemine sahip olması, yine psikolojinin kültürel boyutu kaynaklıdır. Aksi halde güdülerde, algıda, duygu ve düşüncelerde, ortak kültürel formlara biçim veren bir kültürel içerikten söz edilmesi olanaksızdır. Kültürel davranış, hayatta kalmanın ve insanın kendini gerçekleştirmesinin temel vasıtası olduğundan, kültürel boyutu eksik olan bir psikoloji, insanları hayvanların seviyesine döndürür (Ratner, 2014:18).

"Kültür insanların özgürce seçtikleri amaçların, anlamların ve kaynak kullanımlarının istemli ve demokratik bir ürünü olarak ele alınır." (Ratner, 2014:149). Genellikle insanlar, ait oldukları kültürdeki kimseleri anlamakta zorlanmazlar; çünkü ortak amaç ve anlam birliği söz konusudur. Paylaşılan bu ortaklıklar, belirli ön kabulleri de beraberinde getirdiği için anlaşmakla ilgili sorun yaşanmaz. İnsan zihni, yalnızca anlayamadığı kimseler için benzetmeler üretme temayülü gösterir; benzetmelere

dayanan kuramlar üreterek, "sanki", "gibi" şeklinde sözcüklerle anlamsızlığı gidermeye çalışır (Sass, 2013:25). Psikolojik fenomenleri şekillendirenin kültürel yapı olması dolayısıyla, söz konusu fenomenler değişken ve kültüre özgüdür. Sözelimi, psikolojik fenomenlere ilişkin Batı'dan elde edilen veriler Batı kültürüne özgüdür ve diğer kültürlerle genellenmeleri olanaksızdır (Ratner, 2014:106). Dolayısıyla ırk, millet, kitle, grup ve meslek gibi geniş ya da dar ölçekteki toplulukların psikoloji haritasını çıkartmak yahut bu tablonun oluşmasında pay sahibi olan tarihselliği mercek altına almak için diğer disiplinlerle birlikte etnografya ve folkloru da ihtiyaç duyulur (Siyavuşgil, 1940: 144).

Psikolojik fenomenler ve kültürel faktörler diyalektik bir yapı içerisinde birbirlerine dayanır ve birbirlerini oluştururlar. Psikolojik fenomenler kendilerini kültürel koşullara ve amaca uygun bir şekilde meydana getirirler ve kültüre dayalı biçimde organize olmuş psikolojik özellikleri yeni makro kültür faktörleri içerisinde temsil ederler. *"Makro kültürel faktörler de, insan psikolojisinin dışı vurumunu sağlayan toplumsal göstergeler olarak yapılandırılırlar."* (Ratner, 2014:31). Deli olduğu iddia edilen kimselerin "anormal" olduğu iddiası, bu kişilerin çoğunluktan farklı olmaları, çoğunluğun sağlıklı, iyi, akıllı ve doğru kimselerden oluştuğu varsayımını destekler niteliktedir. Roller, toplumsal yapı tarafından üretilir. Dolayısıyla, toplumsal bir rolde sapma göstermek, toplumun gelenek-görenekleri ve kanunları kapsamında değerlendirilir. Sosyal davranışlarda oluşan sapmanın geçerli tanımının, istatistiksel olarak normdan uzaklaşmak olmasına karşın; bu tanım her zaman geçerliliğini korumayabilir. İnsan yalnızca yaptırımı olan normlara uymaması durumunda değil; ahlaken uygulanması öngörülen yahut ideal kabul edilen herhangi bir davranışa uymaması durumunda da anormal sayılabilir. İnsanın kendisini iyi ve normal olarak onaylatması ve kendisi dışında kalan kimselerin, kötü ve hasta olarak dışlanması toplumsal bir gereksinimdir (Szazs, 2007:27,28,29).

Halka ilişkin gerçeklik algısı kendine has bir hayat ve kültürle tezahür eder ve biçim bulan bu hayat ve kültür algısı halkı, halk olmayandan ayıran en önemli esastır (Siyavuşgil, 1940: 148). Toplumlar var oldukları müddetçe, 'toplumdışı' kabul edilen kimseler de var olacak ve bu kimselere çeşitli ad ve sıfatlar yakıştırılarak, kendilerinin seçmedikleri "toplumsal kompartımanlara" yerleşmeleri sağlanacaktır. Deliler de toplumdışı simalar arasında yer alır ve tarihinin sürdürülmesi zorunluluktan ileri gelir;

zira toplum, delinin varlığına ihtiyaç duyar. *"İnsanların rahatlaması, kurumların varlıklarını kanıtlaması için deli zorunlu bir kişidir."* (Kılıçbay, 2015: 13).

Psikiyatride birtakım rahatsızlık durumları tanımlanırken, "depresif", "hiperaktif" yahut "şizofrenik" gibi terimler kullanılır. Kullanılan bu terimler, insanın normalin dışında bir durumla karşılaşması dolayısıyla duyulan gerginliği yaşama deneyimine aracılık eder ve onu biçimlendirir. Aynı referans noktalarından, kendimize ilişkin estetik değerlendirmeler yaparken de faydalanırız. Söz konusu referans noktaları, kültüre ilişkin aracı araçlardır (Ratner,2014:33). Mevcut kurumlar, kültürel kavram ve araçlar, psikolojinin uyum göstermesi gereken sosyal ve kavramsal gereklilikleri düzenleyerek psikolojiyi yapılandırır (Ratner,2014: 37).

Bireyin davranışlarını kontrol altına alan dinî ve ahlakî içerikli söylem ve uygulamaların yerini toplumsal ve tıbbî kavramlara bırakması, psikiyatri dalını ve psikiyatri ile bağı olan bütün bilim dallarını etkilemiştir (Szazs,2007:223). Kültürel yapı, onu meydana getirecek ve devam ettirecek davranışsal mekanizmalara ihtiyaç duyar (Ratner,2014:8). *"Psikoloji, kültürün oluşması için gerekli kapasiteye sahip davranışsal mekanizmadır. Kültürel faktörler duyguları, benlik kavramını, algıyı, heyecanı, düşünmeyi, belleği ve motivasyonu şekillendirirler ve ifade ederler."* (Ratner,2014:29).

Siyavuşgil'e göre, bütün bilim ve sanat disiplinleri kitleye ait psikososyal davranışların ürünüdür (Siyavuşgil, 1940:147). Bu sebepten ötürü, sosyal psikoloji çalışmalarının esasını folklorik hadiseler teşkil etmektedir (Siyavuşgil, 1940:144). Toplumun bireylerden oluşması dolayısıyla grup bağlamı psikolojik analizlerden önce bireyi idrak etmek elzemdir. *"Ferdin ruhî davranışlarını araştırıp izaha çalışmak, bizi müşahhas insana değil, nihayet bir insan şemasına, mücerret bir insan hayaline ulaştırmakla kalacaktır."* (Siyavuşgil: 1940:142-143).

İslam tıbbi konusunda yaptığı çalışmalarla bilinen Michael W. Dols, deliliğin oldukça müphem bir kavram olduğuna dikkat çeker ve herhangi bir toplumda deliliğin değerlendirilmesinin o toplumun sosyal bağlamıyla diğer hastalıklardan çok daha yakından ilişkili olduğunu iddia eder. Bir kimsenin deli olup olmadığı yönündeki kararın tıbbi olmaktan çok sosyal bir karar olduğuna dikkat çeken Dols'a göre olağandışı davranışın kültüre göre tanımlanış kategorilerini, hastanın kendi içsel

tecrübesi ve toplumun geri kalanının onun eylemlerini yorumlayışı biçimlendirir. Toplumun deliye olan ilgisi, onu görmezden gelmesi yahut istismar etmesi, bu tür algıların birbirleriyle etkileşimi sonucunda belirlenir (Dols, 2013:19,20). Dolayısıyla delilik, diğer hastalıklar gibi sınırları keskin biçimde çizilmiş bir durum değil; kültürel bağlamdan kopartıldığında anlamını yitiren bir olgudur.

İhsan Kurt'a göre de bireysel yahut sosyal psikolojinin bireylere ve toplumlara, parçası oldukları kültür doğrultusunda yaklaşması elzemdir. Psikolojik yaklaşımlarda kültür faktörünün önemine vurgu yapan Kurt, bir bilgi bütününe işaret eden kültürün, akıl yürütme ve nesne karşısında davranış ayarlama biçimlerinin örtük referanslarını oluşturduğunu ifade eder. Bireyde, parçası olduğu kültürden beslenmesi sonucunda 'kültürel kişilik' oluşumundan söz edilebileceğine dikkat çeken Kurt, birey davranışını kendi kültürü içerisinde değerlendirmenin daha doğru bir sonuca götüreceğinden bahseder. Normallik anlayışının belli bir grup içerisinde anlamlı olması dolayısıyla, grubun kendi üyelerine kabul ettirdiği birtakım duygu ve davranış ölçülerinin benimsenmesi sonucunda normal/anormal diyalektiği ortaya çıkmıştır. Bu tartışım, davranış ölçülerinin kültürden kültüre değişebilirliği ile ilişkilidir. İnsanın toplumsal ve manevî yanını tayin eden kültür atmosferi, birey kimliğini psikolojik değerlendirmeye tabii tutarken de önemini korur. Kültürlere yönelen dikkatin psikolojik yaklaşımlarda önemi, daha minör ölçekte, alt kültürlerle varana dek önemlidir. Kültürün göreliliğiyle, normal ve anormal nosyonlarının sınırları da zaman ve mekâna bağlı olarak değişiklik arz eder. Dolayısıyla, psikolojik kavramların altı doldurulurken yahut bu kavramların bir davranış pratiğine uygulanması söz konusuysa kültürlerin özelliklerinden haberdar olmak elzemdir (Kurt, 2008:3,4,5,6).

Robert Ranulph Marett, "Psychology and Folk-Lore" adlı eserinde, folklorun nihai amacının insan ruhunun işleyişini tasvir etmek olmamakla birlikte, gelişim ve üretim aşamalarındaki psikolojik hususların idrakinden vazgeçmemesi gerektiğini kaydeder. Marett'e göre, bir topluluğun geleneği olarak dışarıdan neyin algılandığı benzer şekilde zihinsel bir süreç olarak içten kavranmadığı sürece, değerlendirme mekanik olacak ve varlığını sürdürme yetisinden mahrum kalacaktır. Bu sebeple halkbilimciler, hayatta kalabilme çalışmasının psikolojik tarafını da dikkate almak zorundadırlar. Marett, insan ruhunun işleyişinin dış koşullardan ve sosyal gelenek veya kültür olarak bilinen olguları oluşturan dış koşulların belirli grubundan açıkça

etkilendiğini ifade eder. Ona göre, folkloristin gerçek işi, ele aldığı konunun, hareketsiz olmaktan ziyade canlı; stabil olmaktan ziyade değişken bir konu olduğunu düşünmek, psikolojik açıdan, kinematografik süreçle elde edilen hiçbir kalıcı izlenimin olmadığı, nispi istikrar nedeniyle değişikliğin bir ölçüsü olarak hiçbir şeyin hizmet edemeyeceğini vurgulamaktır. Buna karşılık, insan doğasına ilişkin olarak ne kadar değişirse değişsin hep aynı şeyin ele alınmış olması bir kişinin insan doğası hakkında feryat edip öfkelenmesine gerekçedir (Marett, 1920:1,2,4,12).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜNDE DELİLER VE DELİLİK

Delilik, Türk kültüründe olgusal boyutundan, olay düzeyinde bir delinin öznesi olduğu kolektif üretime dek önemli yer tutan kavramlar arasındadır. Türk kültür yaşantısı içerisinde önemli birer figür konumunda bulunan deliler, anlatma ve inanmalardan, atasözleri ve deyimlere, kültürel belleğin ‘normal olmayana’ ilişkin kodları aracılığıyla tarif edilmektedir. Normal olmayanın Batılı algı ve anlayışın aksine her zaman olumsuz sayılmadığı Türk kültüründe delilik, kimi zaman kanı deli akan genç bir erkeği kasıtlı ‘delikanlı’ olarak; kimi zaman mistik anlamlar yüklenerek kerametine ikna olunan bir veliyi işaret ederek, kimi zamansa sevdalı bir mecnûnu nitelendirerek ‘normal’ olmayanı ifade etmek için kullanılmıştır. Kültürel kodlar bağlamında deliliğin bir kişiden söz ederken çoğu kez olumlama anlamında kullanıldığını söylemek olasıdır. Osmanlı askerî teşkilatında bir akıncı birliğine dahi “deliler” denilecek denli “deli” olma halinin önemsendiği Türk kültüründe, bir kimsenin aklından azat olması, cesaret göstermesi, gözünü karartması yahut kara sevdaya düşmesi için ön koşuldur.

2.1. Türk Kültüründe Delilik Algısı

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan sözlükte deli sözcüğü: “*Deli sf. 1. Aklını yitirmiş olan, mecnûn. 2. Coşkun, azgın. 3. mec. Davranışları aşırı ve taşkın olan (kimse), çılgın. 4. mec. Bir şeye bir kimseye aşırı derecede düşkün*” şeklinde tanımlanmıştır (TS, 2005:489).

Kamus-ı Türkî’de ise deli sözcüğüne karşılık: “*Deli (Tk. Tilbe) 1. Akıl ve şuuru yerinde olmayan, çılgın, mecnûn, divane, meczup, muhtellü’ş-şu’Ur. 2. Azgın, kavil ve filinde pervâsız. 3. Düşkün, müptelâ, bir şeye lüzumundan ziyade muhabbet ve iptilâ hâsıl eden. 4. Her şeyin yabanîsi, terbiyesizi, sert ve muzırri*” (KT, 2010: 240) anlamları verilmiştir.

Deli sözcüğünü Türkçe asıllı kabul edenler “*télwe/ télbe / tilbe*” şeklini kabul ediyor olup sözcük, Arapça asıllı olduğunu kabul edenler tarafından “delil” kökünden türemiş sayılmaktadır. Gülensoy, deli sözcüğünün Orta Türkçe metinlerinde “*telü ~telwe*” biçimleriyle karşılaştığını ifade eder (Gülensoy, 2011: 274). Nişanyan ise

sözcüğün VIII. Yüzyıla ait Uygur metinlerinde “*télwe / tefle*” olarak geçiyorken, XI. yüzyıla gelindiğinde “*telü*”; XIV. yüzyıl itibariyle ise “*delü*” biçiminde kullanıldığı bilgilerine yer vermektedir (Nişanyan, 2002: 115).

Cem Dilçin’in Yeni Tarama Sözlüğü’nde anlamını, “*zorlu, azgın, korkunç surette*” (Dilçin, 2009:75) olarak verdiği deli [delü] sözcüğünün Eski Anadolu Türkçesi’ndeki anlamları Mehmet Kanar tarafından şu şekilde verilmiştir: “**1. Deli.** “*Kuyuya delü bıragur bir taşı / Çıkarımaz anı yüz uslu kişi (Süheyl ü Nevbahâr) [Deli kuyuya bir taş atar, onu yüz akıllı çıkaramaz.] Yiğitlik çün cünûndan bir budakdur/ Delüye bend ü zencîr olsa hakdur (Husrev u Şîrin) [Yiğitlik deliliğin bir budağı olduğuna göre, delinin bağlanıp zincire vurulması doğru bir şeydir.]* **2. Keskin, kuvvetli, tesirli. 3. Mecnûn.**” (Kanar, 2011:200).

Türkiye Türkçesi’ndeki deli sözcüğüne karşılık Uygur Türkçesinde “*dälli ve tälvä*”; Türkmen Türkçesinde “*~dēli*”, Azerî Türkçesinde “*däli*”; Kırgız Türkçesinde “*delbe*”; Özbek Türkçesinde “*telbä*”; Başkurt Türkçesinde “*tili*”; Kazak Türkçesinde “*dälduv*” ve “*delkuli*” sözcükleri kullanılmaktadır (Gülensoy, 2011:274).

Divan-ı Lugati’t Türk’te “*telü*” ve “*telwe*” olarak geçen ‘deli’ sözcüğü (Atalay, 1999: 597), Kutadgu Bilig’de “*tilve*” (Arat, 1979: 450), Eski Anadolu Türkçesinin erken dönem eserlerinden olan Süheyl ü Nevbahar’da “*deli/delü*”, “*delülük*” (Dilçin,1991:599) biçimlerinde kullanılmıştır.

Halk arasında, çoğunluktan farklı söz, davranış ve yaşama biçimleriyle dikkat çeken kimseler, cemiyet içerisindeki aykırı davranışları dolayısıyla, genel adlandırma ile "deli" olarak anılırlar. Delilik olgusunun işaret ettiği tek yer olağandışı tutum ve davranışlar değildir. Toplum nazarında hiçbir şeyden korkmadığını kanıtlamış, cesur ve gözüpek kimseler için de "deli" namı uygun görülür. Bilimsel yaklaşımın, genel manada "akıl hastalığı" olarak adlandırdığı delilikte aklın sınırının ne olduğu konusu muğlâktır.

Cemal Dindar, “deliliğin resimli sivil tarihi” şeklinde sunduğu “Yuvasız Kuşlar Gibi” adlı kitabında, Türk kültüründe her akıl hastasının aynı zamanda bir şaman olarak görüldüğü iddiasındadır. Toplumsal hafızada yer alan efsanelerin, şiirlerin ve türkülerin şamanlar tarafından toplumun diğer bireylerinden daha etkileyici bir biçimde sunulduğunu ifade eden Dindar, şamanların sahip oldukları bilginin halk nazarında ürkütücü olduğu iddiasındadır. Bilmek eylemini divanelikle ilişkilendiren Dindar, akıl

hastalığından duyulan korkuyu kutsal olana duyulan kaçınma duygusuyla açıklar. Dindar'a göre akıl hastası olmak, halk nazarında mazlumluk ahlakıyla bir tutulur. Kutsal kabul edilen aşkınlık, divanelik hali her kutsallık deneyimi gibi özünde acıyı barındırır. Batı literatür ve sözlü kültüründe akıl hastalıkları romantik bir deneyim olarak yer tutuyorken, Doğu kültürlerinde kişinin acı çektiğine ve bu acının ona anlamın kapılarını araladığına inanılır. Dünyevî olandan sıyrılıp, mânâ ile buluştuğuna inanılan delilere Doğu toplumlarında saygı duyulması bu sebepten ileri gelir. Şamanlığa geçiş sürecindeki sancılara dikkat çeken Dindar, söz konusu bunalım haline ruhsal bir ezanın eşlik ettiğinden söz eder. Yazarın kanısı bunun bir hastalık değil; hayat perdesinin ardındaki sırlara ulaşmanın yollarından biri olduğu yönündedir (Dindar, 2003:51-54).

Kam, kendine ait özel yöntemleri kullanarak ulaştığı vecd halinde ruhlarla iletişim kurar. Bu coşkuya ulaşabilmek için müzik ve ritimden yardım alır. Dans ederek kendinden geçen kamın maddi dünyayla olan bağları zihnen kopar. Bu, bir çeşit delilik halidir. Bütün kamların oldukça derin sezgileri ve geniş düş güçleri vardır (Karakurt,2011: 116).

Eski Türk inanç sisteminde delilikle ilişkilendirilen bir Tanrı mevcuttur. Duyar Han diye anılan Tanrının ateşten yaratıldığına ve insanlara eziyet edip delilik verdiğiğine inanılır. Alnının ortasında tek bir gözü olan Eziyet Tanrısı, yarı insan yarı şeytan olarak tanımlanır. Üçayaklı bir atı olduğundan söz edilen Duyar Han, Ulu Tuyar olarak da bilinir ve yeraltında yaşadığına inanılır (Karakurt, 2011: 78).

Osmanlı toplumunda delilerin mübarek insanlar olarak düşünüldüğü ve “veli” muamelesi gördüğüne ilişkin yaygın bir görüş mevcuttur. Elbette ki Osmanlı'da toplumsal yaşantı içerisinde İslam inancının da etkisiyle delilik olgusunun Tanrı'nın hikmetiyle ilişkilendirildiği ve ilahî kaynaklı bir kabulle yaklaşıldığı bir boyutu söz konusudur. Müslüman toplumların genelinde ve özelde Osmanlı'da, delilerin günlük yaşantıdan ötelenmediği, insanlarla iç içe yaşamalarına izin verildiği ve sosyal alandan dışlanmadıkları söylenebilir. Toplumun deliliğe bakış açısını belirleyen paradigmlar, İslam peygamberinin birtakım hadis ve sünnetinde yer alan ifadelerdir. Salt Osmanlı Devleti'nde değil, XX. yüzyılda da delilerin toplumsal yaşantı içerisinde “ilahi” kaynaklı üstünlüğe sahip olduğu ve adeta “veli” muamelesi gördüklerine ilişkin öznel ölçekte anlatılar mevcut olmakla birlikte, her aklını yitiren kişinin veli mertebesine çıkartılmadığı açıktır. Deli olarak addedilen bir kimsenin ilahi takdiri hak edebilmesi,

yani “velî” muamelesi görmesi, keramet göstermesinin dışında toplumsal yaşantı içerisinde zararsız olmasını da zorunlu kırar. “Delilik” ile “velîlik” arasındaki çizgiyi, “anormal” olarak addedilen kimsenin, toplumsal hayattaki algı biçimi tayin eder. Dolayısıyla, saldırganlık, şiddet temayülü, gibi insanlar arası ilişkileri düzenleyen unsurların bu ayrımın yapılmasında önemli olduğunu ifade etmek olasıdır (Artvinli,2013: 23-24).

Türk kültüründe kimi delilerin velîlere özgü kerametler gösterdiği yönündeki algı, kültürel kodlardaki velî kültü üzerinden biçimlenmektedir. Velî kültürünün temelini Şamanist dönemde atıldığını ifade eden Ahmet Yaşar Ocak, gelecekte haber veren, hava şartlarını değiştiren, felâketleri önleyen, hastaları iyileştiren Türk şamanlarının İslamiyet’in kabulü ile tasavvufî bir içerik kapsamında anlamlandırıldığını belirtir (Ocak, 2010:11). Halk arasında yaşayan kimi deliler etrafında oluşan anlatılarda olağanüstülüklerle rastlanmasının ve delilerden keramet sahibi kimseler olarak söz edilmesinin karşılığı velî kültüründe aranmalı, kültürel belleğe ilişkin bu kodların okuması birlikte yapılmalıdır.

Osmanlı’da akıl hastalarının barındırıldığı mekânlar dikkate alındığında, İslâm dünyasındaki geleneğin izlendiği görülür. İslâm dünyasında hastanelerin genel adı, "bîmâristan"dır. Selçukluların tercihi, "dârülaâfiye" ve "dârüşşifâ" tabirlerinden yana olmuştur. Osmanlı’da ise "dârüşşifâ" ile birlikte "dârüssıhha", "şifâhâne", "bîmarhâne" ve "tımarhane" sözcükleri kullanılmıştır. XIX. yüzyıl itibariyle Avrupa’daki gibi modern sağlık kuruluşlarının kurulmasıyla buralara "hastahane" adı verilmiştir. Selçuklu döneminde genel sağlık hizmeti veren "bîmaristânlar" dışında yalnızca akıl hastalarının tedavisiyle ilgilenilen yerlerle, cüzzam hastalarının bakıldığı "miskinler tekkesi" yahut "cüzzamhâne" denilen yerler kurulmuştur. Bunlar arasından Anadolu’da bulunanlar daha sonra Osmanlılar tarafından işletilmiştir (Kılıç, 2013:51).

Osmanlı’da kurumsal psikiyatrinin tarihi Avrupa ile paralel ilerlemiştir. Osmanlı’da psikiyatri alanında uzman kişilerin Alman ekolünün, Kraepelin psikiyatri öğretisinin altında eğitim almış olması, hastalıkların tanı ve değerlendirilmesinde Avrupa ile paralellikler izlenmesinin sebepleri arasındadır. 1950’li yıllar itibariyle Batı Avrupa’da ve Amerika’da psikodinamik ve psikanalitik psikiyatri görüşlerinin yaygınlık kazanmasıyla, o ülkelerde eğitim alıp kendi topraklarına dönen doktorlar arasında da söz konusu anlayışlara eğilim baş göstermiştir (Kılıç, 2013:7).

Osmanlı'da psikiyatri eğitimi ilk olarak, askerî tıp okulu Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve sivil tıp okulu Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye adlı tıp fakültelerinde verilmeye başlanmıştır. Osmanlı'da kurumsal psikiyatrinin başlangıç tarihi, akıl hastanelerinin şartlarının düzenlenmesinde önemli rol oynayan İtalyan asıllı Doktor Louis Mongeri'nin varlığına dayandırılır. Mongeri'den sonra Almanya'da akliye ve asabiye dalındaki eğitimini tamamlayıp ülkesine dönen Raşid Tahsin'in varlığından söz edilir. Raşid Tahsin, 1909 yılında Tıbbiye-i Mülkiye ve Askeri Tıbbiye'nin Haydarpaşa'da yeni yapılan binada fakülte olarak birleştirilmesiyle buraya akliye ve asabiye hocası olarak atanır. Raşid Tahsin'in Gülhane'de boşalan yerine de asistanlarından biri olan Mazhar Osman getirilir (Kılıç, 2013:9,14,17).

Mazhar Osman, özellikle delilerin zincirden kurtarılmasını sağlamasıyla nam salmış bir hekimdir. Daha sonra Mazhar Osman'ın öğrencileri ve asistanları da hocalarının izini takip ederek, delilerin gördükleri kötü muamelenin ortadan kalkması için çaba gösterirler. Mazhar Osman ve yetiştirdiği öğrenciler, ilkel ve kötü muameleye uğrayan delileri Toptaşı Bimarhanesi'nden kurtarmış, modern tıbbın akıl hastaları statüsüne taşımış; Türkiye'de psikiyatrinin ana kurucu kadrosunu oluşturmuşlardır (Kılıç, 2013:25).

Fatih Artvinli, Toptaşı Bimarhanesi'nin kuruluş ve gelişme aşamaları odağında delilik, siyaset ve toplum ilişkisini masaya yatırdığı “Toptaşı Bimarhanesi” başlıklı çalışmasında, Batı Avrupa ve Amerika'da XIX. yüzyıl boyunca gözlenen akıl hastanesi sayısındaki artışın Osmanlı Devleti'nde yaşanmadığını ortaya koyar. Artvinli'ye göre, XX. yüzyıla dek sağlık kurumlarında bir artış gözlenirse de, akıl hastanelerinin varlığının gerekliliğine ilişkin yürütülen tartışmalar dahi oldukça cılızdır. Gittikçe artan deli nüfusu karşısında devletin ihtiyacı karşılamak adına reform ve yapılanma sürecine girmesi İkinci Meşrutiyet dönemine tekabül eder. İkinci Meşrutiyet öncesinde de hâsıl olan bu gereksinim, delilerin bir yerde kapalı tutulması ihtiyacı, devlet bürokrasisinin ve elit kesimin konuyla ilgili tartışma içerisine girmesiyle ayyuka çıkar. Artvinli, tedbirlerin İkinci Meşrutiyet dönemiyle birlikte alınmasını, *“eski düzenin sürdürülebilirliğinin devam ettiği müddetçe yeni binaların inşasının düşünülmemesi, diğer sosyal ve sağlık alanındaki ihtiyaçlar ile karşılaştırıldığında akıl hastaneleri inşasına daha az önem verilmesi ya da bazılarının iddia ettiği gibi tamamen dönemin sultanı II. Abdülhamid'in deliliğe yönelik taşıdığı önyargıyla”* açıklar. (Artvinli,2013:19)

Artvinli'ye göre, Türkiye psikiyatri tarihi çalışmalarında, ilk göze çarpan olgu, metinlerin büyük çoğunluğunun Batılılaşmacı paradigma ile milliyetçi çizgide kaleme alınan resmi tarih içinden şekil almış olduğudur. Delilere yaklaşma biçimine ilişkin genel geçer algının, “altın çağ” olarak anılan klasik Osmanlı döneminde, tebaasını gözetken merkeziyetçi devlet yapılanmasının, güç ve adalet simgesi olarak akıl hastalarına oldukça iyi tedavi olanakları sunduğu yönünde olduğunu ifade eden Artvinli, imparatorluğun dağılma ve geçiş döneminde, özellikle de II. Abdülhamid'in istibdat yönetimi altında ihmal edilen akıl hastalarının Cumhuriyet ile birlikte uygar dünya ölçülerinde modern hastaneye kavuştuğunu ifade eder. Bu algının hemen hemen tüm psikiyatri çalışmalarında savunulan ortak görüş olduğuna vurgu yapan Artvinli, sayıları oldukça az olan alternatif çalışmaların yeni tarih yazım biçiminin benimsenmesiyle daha eleştirel bir bakış açısı sunduğundan söz eder (Artvinli, 2013:20-21).

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin resmî bimarhanesi konumunda olan Süleymaniye Bimarhanesi, 1873 yılında eski bir darüşşifa yapısı olan Valide-i Atik binasına nakledilmiş ve bu tarih itibarıyla Toptaşı Bimarhanesi, Osmanlı'nın resmî bimarhanesi olarak hizmet vermeye başlamıştır. Toptaşı Bimarhanesi, Süleymaniye Bimarhanesi'nin devamı niteliğinde olup; XIX. yüzyılın son ve XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde atılan modernizasyon adımlarıyla Türkiye'de psikiyatrinin şeklini tayin eden kurum olma özelliği göstermiştir (Artvinli, 2013:67).

Rüya Kılıç'a göre, modern psikiyatrinin kuruluş döneminde akıl hastalıklarının tedavisi ile medeniyet seviyesi arasında kurulan ilişki ve Batı menşeli uygulamaların modernlik ölçütü olarak sunulması karşısında Osmanlı yönetiminde medeni milletlerin dışında kalınmadığının ispat edilmesine yönelik refleksler gelişmesine yol açar. Bu tarihlerde eğitim ve hukuk alanlarında Batı'dan geri olmayan Osmanlı Devleti ve toplum bazında deliler, insan gücünün oldukça üstünde acılar ve ruhsal azaplar çeken, bu sebeple de yardıma muhtaç olan çaresiz kimselerdir. Yer yer de kamu huzuru için zararlı olarak görülen ve kapatılması gerektiğine inanılan deliler arasında ayırımın yapılmasını sağlayan şey kişinin kendisi ve çevresi için zararlı olup olmadığı bilgisidir. Söz konusu dönemde bu bilgi, akıl hastanesine girişin olduğu kadar çıkışın da temel şartıdır (Kılıç, 2014: 218).

Türk kültüründe “delilere-mecnûnlara” önerilen çare genellikle kutsal kabul edilen türbelerin ziyaret edilmesidir. Özellikle Anadolu'da çok yerde makamları

bulunan Karacaahmed Türbesi'nin ziyareti ruh hastalıklarının sağaltılması için halkın başvurduğu yöntemlerden biridir. Karacaahmed Türbesi dâhil olmak üzere bu tip türbelerde hasta olduğuna inanılan kişi geceyi bir yere bağlanarak karanlıkta tek başına geçirir. Sabah nöbetçi tedavcinin evine götürülerek dinlendirilen hasta, eğer gece geçirdiği süre etkili olduysa, “aklım başıma geldi” der. Birkaç gün daha kontrol için bekletilen hastanın iyileşmediği düşünülürse hasta yeniden bağlanılır, kimseyle görüştürülmez ve hastaya sıkı bir beslenme programı uygulanır. Bu süreçte yalnızca tuzsuz ekmek ve sebze yemesine izin verilen hastanın düzelme gösterip göstermediği, bu süreçte sorulan sorulara verdiği yanıtlardan anlaşılır. İlaç olarak, Karacaahmed'in zamanında üzerinde oturup dinlendiği yumuşak bir kaya diye getirilen taş parçaları dövülerek bir bardak suyun içine atılır ve bu süzülerek hastaya içirilir. Azami misafirlik süresinin 40 gün olduğu türbede, hasta eğer kadın ise, tedavi, Karacaahmed'in kız torunları tarafından uygulanır (Ünver, 1959:1202-1203'dan akt. Kılıç, 2014:176-177).

“Deli-mecnûn” ifadesinin halk arasındaki kullanımında farklar ve sınırlar tahmin edilenden çok daha kaygandır. Bununla birlikte, Ünver tarafından yayınlanan Deliname'de halk arasında delilere tahsis olunan birtakım tanımlamaları bir arada görmek mümkündür. 1815 tarihli ve Bursa'da müderris olan Mehmed Said'e ait olan eserde, anormal haller birer delilik çeşidi olarak kısa izahlar ile tanımlanmıştır ve bunların bir kısmı halk argosuna aittir. Söz konusu tasnif şu şekildedir:

“Asıl deli: Kendi kendini cennetlik sanır.

Ağzı açık deli: Söyleyecek yerde ağzını açar bakar.

Yanaz deli: Kendini beğenir ve yoğunluk eder.

Bılkın deli: Kokmayacak yerden korkar.

Yel pilik ? deli: Kolanda Kuskunda eğlenmez.

Benkaz deli: Yorulmaktan usanabilmez.

Zır deli: Söylediği demde eşek gibi zırlar.

Zır zop deli: Bir iş eder yine yürüdüğü yerde beyan eder.

Esirik deli: Ağzı deve gibi köpürür ve yakası yırtar.

Takla göz deli: Hayrı ve şerri bilmez.

Tama'kar deli: Zararını, kârını bilmez.

Lipri? Deli: Söylediği cevabı anlatamaz.

Ebleh deli: Kendisini cümleden akıllı zanneder.

Tiryaki deli: Kimse ile zindekanlık etmez. Divarlarla çekişir, tabakları çanakları kırar.

Gözü büyük deli: İşlemekten kâr etmekten korkar.

Kuş akli deli: Döğüş ve Ta'n etmeği sever.

Tenbel deli: Kârını ve kisbini kor, kahvelerde ve berber dükkânlarında uyur.

Kızıl deli: Az şeyden çok kavga eder.

Mashara deli: Kişmirlilik silah sivri külah mermere saplanır.

Cini deli: Hayvanları ve insanları dövmek ister.

Cin Kıl deli: Bir cevabı işitmeğin çekirge gibi sıçrar.

Cebi pâk deli: Gözüne sürme çeker ve bezenir.

Haylaz deli: İşe güce hayretmez.

Maslahat deli: Kendi işini kor gayrın işine gider.

Şeytani deli: Kimseyi beğenmez guruluk eder.

Şuara deli: Söylediği cevadı kafiyeye uydurur.

Çılgın deli: İyi söylerken fena sohbeta gider.

Çarpık deli: Elini ve parmaklarını oynatır, bir şeye uymaz.

Sevdavi deli: Ev, bahçe ve mülk edinir haramdan.

Sabırsız deli: Zina ve livata etmesini sever.

S..e deli: San'at ve kâr etmesini sevmez.

Sürtük deli: Kahveden ve berber dükkânından çıkmaz.

Sünepe deli: Tımarhanede ve Yahudilerde çok bulunur.

Rabitasız deli: Sohbeti fikretmez, kelamını rabıtası yoktur.

Dem geldi deli: Kâh akıllılık eder, kâh delilik eder.

Zinkıl deli: Kâmildir amma çocuklar ile oynar ve gençlerle sohbet eder.

Zır zır deli: Daima kufezanlık ? eder. Pağ puf yalancı pehlivanlık eder.

Tartagan deli: Sarığına ve giydiği libase nizam vermez.

Süfli deli: Her ne bulursa pâk diye yer, karga gibi burnu boktan çıkmaz.

Farsî deli: Az şeyden küsünür ve yezidlik eder.

Pervane deli: Bir kere gidecek yere yüz kere gider, bir iş beceremez.

Pişikir deli: K.. Rosbisi zira yelere belenir ip kuşak kuşanır pençer gibi girer?

Kepli deli: Ağza ve mezhebe söğür.

Futur deli: Uyuduğu yerde dişlerini gıcırdatır.

Uflaz deli: Elini parmakları oynatır, maskaralık yapar.

Fesad deli: Halkı birbirine düşürür ve mhzarlık eder.

Fitne deli: Âlemde piçlik geçinir.

Fırfır deli: Kamış alevi gibi parlar fisedek iner.

Kayık deli: Her şeye kapınır. Hamama gider kurnaya, düğüne gider zurnaya.

Misafir deli: Meyhaneden çıkar, yarenleri sürüyerek hanesine götürür, kendi uyur.

Cömert deli: Meyhanede ilin harifanesi dal kese olur verir, lakin bir akca zekât vermez.

Alış veriş delisi: Veresiye mal alır verir veresiye, babadan mülkü verir borçlusuna

Cevdar deli: Çok söyler kendi anlamaz ve ne gayrıya anlatır.

Kuru dem deli: Daima türkü çağırır ve güler.

Oynatan deli: Sakız çiğner ve kaçını gözünü oynatır.” (Ünver 1937:1-2’den akt. Kılıç, 2014: 220- 221-222).

Halk hekimliğinin teşhis ve tedavi yöntemleri uzman doktorlar tarafından akıl dışı ve köhne bulunarak eleştirilmiş ve deliliğin eğitim vasıtasıyla ortadan kaldırılabileceği iddia edilmiştir. Mazhar Osman’ın bedensel rahatsızlıklar ile ruh hastalıklarını bir tutup ruh sağlığının da tıbbı ilişkin bir alan olduğu görüşü etrafında birleşen doktorlar, halk deliliği “aşk, korku, heyecan, çok sofuluk, çok çalışma” şeklinde gerekçelendirirken, “mütereddi, içki veya frengi yahut bir intan veya bünye” üzerinde durmuşlardır. Halkın delilik bahsinde tıp uzmanlarından farklı düşündüklerini göstermek için Çanakkale’den Şişli Hastanesi’ne yatırılan bir gencin akrabaları ve komşuları tarafından anlatılan hikâyesi kullanılır: “*Biçare bir kıızı çok seviyordu, henüz ailelerinin muvafakati olmadığı için evlenememişlerdi. Zavallı genç yine reddedilmiş olmalı ki kaç gündür hazin hazin şarkılarla sabaha kadar sevdiğinden bahsediyor. Hâlbuki çocuğun hastalığı encephalite lethargique’di, mikroplar beynine kadar girmiş, beynini bir muharebe meydanı haline koymuştu. İlk devrei tenebbühde meşguliyet hezeyanları dediğimiz araz olmak üzere genç erkek aşkını saklıyordu, on beş gün sonra hastanede uyku devresine girdi. Ne nişanlısının ismini anıyor, ne onu hatırlatmak bir teessür uyandırıyor.*” (Uzman, 1941:395’den akt. Kılıç, 2014: 178).

Osmanlı Devleti’nin eyalet askerî teşkilatına mensup kuvvetler arasında “Deliler” şeklinde isimlendirilen bir teşkilatlanma yer almıştır. Öncü kuvvetleri arasında yer alan “Deliler”, tıpkı akıncılar gibi hafif süvari tarzında bir teşkilattır. Sınırdaki yahut sınıra yakın yerlerde konuşlanan “Deliler” birliği, iri yarı ve gözüpek kimselerden

oluşmaktadır. Cesaretleriyle nam salan deliler, “*düşmana korkusuzca saldırımları ve gözlerini budaktan esirgememeleri*” dolayısıyla bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bu teşkilatlanma, genellikle sancakbeyi ve beylerbeyinin emrindedir. Delilerin başlarında benekli sırtlan derisinden yapılmış ve üzerine kartal kanatları takılmış bir başlık mevcut olurdu ve kurt yahut ayı derisinden yapılmış şalvarlar giyerler. XVI. yüzyılda kurulmuş olan ocağın mevcuduna ilişkin net bir bilgi bulunmamakla birlikte, Bosna sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey’in emrinde on bin kadar Deli kuvveti bulunduğu bilinmektedir (Halaçoğlu, 1991: 47, 50, 51).

Akıncılar gibi eyalet askeri statüsünde olan Deliler, başlangıçta yalnızca Rumeli’de ve sınır beyliklerinde kullanılıyorlardı. Türk asıllı olabildikleri gibi Slav, Arnavut, Boşnak, Hırvat, Sırp gibi yerli halkların arasından da seçilmişlerdir. Daha ziyade iri yarı, cesur gençlerden oluşan Deliler, sefere ordunun önünde giderler, savaş sırasında düşman saflarını yarar, taburlarını deler, canlı esirler alarak onlardan düşman hakkında bilgi edinilmesini sağlarlar. Deliler, her biri “bayrak” olarak adlandırılan elli-altmış kişilik ocaklara ayrılırlar. Birkaç bayrağın birleştirilmesiyle bir delibaşının sorumluluğuna verilen birliklerde, delibaşının emrinde gönüllü ağası, bölük ağası diye anılan daha küçük rütbeli deli zâbitleri mevcuttur. Bu birlikte asker olmak isteyen bir gence ‘zobu’ adı verilir ve ocak ağalarının yanında eğitilerek ocağa ilişkin kural ve kaideleri öğretilir. Kendini ispat etmesinin ardından devlete ve dine koşulsuz hizmet edeceğine ve girdiği hiçbir kavgadan geri dönmeyeceğine dair söz verir. Belirli aşamalardan geçerek delibaşılığın kadar uzanan deliler ocak kurallarına uymayıp, söz verdikleri gibi hareket etmemeleri halinde başlarındaki kalpağın alınıp keçe külah giydirilmesiyle teşhir edilerek ocaktan atılırlar (Özcan, 1994:132-133).

XVII. yüzyılda deli teşkilatında çözümler baş göstermiş, bu tarihten itibaren kıyafetleri bile değişmeye başlamıştır. Emrinde buldukları vezir, beylerbeyi ve beylerin sık sık görevden alınmaları da delilerin işsiz kalmalarına sebep olunca toplu halde zarar vermeye başlamış, köyleri yağmalayıp halka saldırmışlardır. Çok sayıda Celâlî eşkıyasının deli yahut delibaşı sıfatlarıyla anılması söz konusu sınıfla olan ilişkileri dolayısıyladır. Sözelimi, Orta Anadolu ve Batı’da XVII. Yüzyılda ünlü Celâlîbaşlıları’ndan Karayazıcı’nın kardeşi Deli Hasan, Dağlar Delisi ve Deli İlahi ile XVIII. Yüzyılda İzmir’de Deli Oğlan eşkıyalıklarıyla nam salmış delilerdendir. Tebdil gezilerinde çoğunlukla delibaşı kılığında dolaşan III. Selim’in 1792’de çıkardığı “deli” namının anılmasına yasak getiren fermana karşın (BA, Cevdet-Askeri, nr.7420’den akt.)

deli taifesi kaldırılmamıştır. Bu tarihten sonra Kütahya ve Konya dolaylarına yerleşip eşkıyalığa devam eden deliler, "at ve şal akçesi" adı altında halktan para toplamışlardır (Özcan, 1994:133-134).

2.2. Deli-Toplum İlişkisinin Türk Halk Düşüncesine Yansıması

Bozkurt Güvenç, "İnsan ve Toplum" başlıklı çalışmasına insanların ve toplumların birbirine neden benzediği yahut benzemediği yönündeki sorunsala dikkat çekerek başlar. Güvenç'in de altını çizdiği üzere, insanı konu edinen sosyal beşeri bilimlerin yanıt aradığı soruların başında insanlar ve toplumlar arası benzerlikler ve farklılıklar kaynaklı sorular gelir. Bu bağlama ilişkin yöneltilen sorulara verilen yanıtların ortaklığı, "kültür" kavramı üzerine inşa edilmiş olmalarıdır. (Güvenç, 1996:5) Yapılan araştırmalar ve ortaya konulan düşünceler minör yahut majör, birey yahut topluluk düzeyinde yapılan psikolojik değerlendirmelerin kültürel yapının göz önünde bulundurularak yapılması gerekliliğini kanıtlar niteliktedir. Her kültür, kendi yapısı içerisinde bir dünya görüşüne sahiptir ve dolayısıyla herhangi bir toplum için geçerli olan değerlendirmeler, bir diğer toplumda geçerliliğini yitirecektir (Kurt, 2012: 193). Türk kültürüne ilişkin yapılacak psikolojik değerlendirmeler de kültürel kodlar dikkate alınarak yapılmalıdır.

İhsan Kurt, Türk atasözlerini, psikolojik açıdan masaya yatırdığı çalışmasında, halka ait yaşama biçiminin, halk düşüncesinin, ortak psikolojik bütünlüğün, halkın destanları, atasözleri, folkloru, dolayısıyla da kültürü tarafından tayin edildiğini ifade eder. Bu üretim toplamı, kolektif bir düşünce yapısını yansıtan aynalar niteliğindedir. Folklorik toplamın psikolojik açıdan incelemeyi geçirmesi, çok yönlü psikolojik unsurların varlığının tespit edilmesini sağlayacağı gibi, sözlü olarak dolaşımda olan ürünlerin, rastgele söylenmiş kelime dizilerinden fazlası olduğu görüşünü kanıtlayacaktır (Kurt, 2012: 202). Kurt, bu bağlamda yaptığı kültür odaklı psikolojik okumalarda, "akıl" ve "akıllı" kavramları kadar "delilik" kavramının da Türk atasözlerinde yer bulduğunu ifade eder. Akıl, insanda önemli bir güce işaret ettiğinden ve idare ve düzenleme özelliğiyle ilişkilendirildiğinden, deliliği aklın kontrolüne alma çabası, Türk atasözlerinde göze çarpan unsurlar arasındadır. Bu çabanın sonucudur ki, "kırk deliye bir uslu (akıllı) koymuşlar" şeklindeki atasözü dolaşımdadır (Kurt,2012:155).

Davranışların gözlemlenmesi sonucu bireye ilişkin oluşan algının normal dışı davrandığına dair olması “deli” hükmünün verilmesine sebep olur. İhsan Kurt, bu bağlamda atasözlerinin de yalnızca bireylerin normal dışı davranışlarına bakılarak elde edilen bulgular doğrultusunda ortaya konulduğunu ekler. “Deli” hükmünün verilmesine sebep olan, gözlenebilen davranışlar arasında kendi kendine konuşmak, gülmek, saldırmak, kaçıp gitmek gibi refleksler yer alır. Sözelimi, manik tepkilerin hafif seyreden bir türü olan hipomanide birey sürekli bir mutluluk hali taşıdığından sebepsiz oynama ve gülme davranışları gösterir. Böylesi durumlar için, “Deliye her gün bayram.” ve “Deli ağlamaz, akıllı gülmez.” şeklinde atasözleri dolaşımdadır. Bir diğer örnek hebefrenik şizofreni üzerinden verilebilir. Belirleyici semptomu bireyin sürekli kendi kendine konuşması olan hebefrenik şizofreni vakaları için söylenmiş olması muhtemel atasözü: “Deli kısmı kendi söyler kendi işitir.” şeklindedir (Kurt, 2012: 155-156).

Halkın “deli” olduğu üzerinde uzlaştığı kimselerle ilgili düşüncelerinin yaratmalara yansıma biçimlerinden kolektif zihnin aklın karşısına neyi koyduğunun, halk düşüncesine göre, sağlıklı bir zihin yapısının nasıl olması gerektiğinin bilgilerine ulaşmak olasıdır. İhsan Kurt, delinin toplumsal yaşantıdan ötelenmediği durumlarda dahi atalar sözleriyle deliden uzak durulması, deliyle girilen iletişimin süreğen olmaması gibi öğütler verildiği iddiasındadır. Bu bahiste Kurt, “Deli ile çıkma yola, başa gelir türlü bela”, “Deli ile helva yemekten uslu ile savaş yeğdir”, “Deli ile pazar alt yanı mide bozar” şeklinde atasözlerini örnek göstermiştir. (Kurt, 2012: 156) Yine, halk arasında “deli” olarak adlandırılan kimselerden bazılarında görülen konuşma bozuklukları, “Delinin sözü kaleme alınmaz” atasözüne kaynaklık etmiştir. Uyumsuz davranış ve reflekslerde bulunan kişilerin süperego zayıflığı kaynaklı göz ardı ettikleri toplumsal onay mekanizmasına aykırılıklarına karşılık, “Deli arlanmaz soyu arlanır”, “Ölü ile deli sahibinindir” şeklinde sözler söylenmiştir. Yine Kurt’un ifadesi uyarınca, kontrol edilmesi güç tutum ve davranışlar sergilenmesi durumu uyarıların karanlıkta artmasıyla nüksedebilir. Böylesi durumlar için de “Deli akşamdan sonra azar.” sözünün söylenmiş olması olasıdır (Kurt, 2012:156-157).

Kültürün rölatifliğiyle birlikte “normal ve anormal” kavramlarına ilişkin sınırlar da zaman ve mekâna bağlı olarak değişme gösterirler. Dolayısıyla, psikolojik kavramlara anlam verirken yahut bu kavramları herhangi bir davranışın anlamlandırılmasında kullanırken kültüre ait özelliklerden haberdar olunması elzemdir. Sözelimi, “nevrotik” sözcüğü başlangıçta yalnızca tıbbî bir anlam taşıyorken, bugün

bu sözcüğün kültürel bağlam hesaba katılmaksızın kullanılması tehlikelidir. Kimi kabilelerin ortak karakter özelliği olarak aşırı agresivite, sosyal fobi ve güvensizlik gösterdikleri bilinmektedir ve batı tıp literatüründe nevrotik bir duruma işaret eden bu özellikler toplamı, bir takım kabilelerde normal karşılanmaktadır. Bir diğer örnek olarak hayaller gören ve bu hayallerin gerçek olduğu iddiasında olan bir Kızılderili'yi göstermek mümkündür. Kızılderililere ait kültür dizgesi içerisinde hayaller ve sanrılar görmenin özel bir yetenek olarak görüldüğü bilgisinden habersiz bir değerlendirme, söz konusu Kızılderili'yi psikotik olarak nitelendirmeye sebep olacaktır. Oysaki Kızılderili kabilelerinde, bu gibi hayaller ve sanrılar gören kimseler psikotik olmadığı gibi, ruhlar tarafından bahşedildiğine inanılan bu özellikler dolayısıyla toplum içinde saygınlık kazanmaktadırlar (Kurt, 2012: 196-197).

Toplumsal meselelerdeki kuralları bir oyunun kurallarına benzetmek mümkündür. Dinî emirler, yasalar ve gelenekler toplu halde oynanan bir oyunun kurallarıdır. Bu kurallara uymayanlar bir şekilde cezalandırılır. Birey, birden fazla oyunu aynı anda oynamaya yeltenirse öncelikleri belirlemede zorlanır. Bu sebeple, her toplumda insanlar, öncelenmesi gerektiği fikri üzerinde uzlaşılan birkaç değer ve fikrin etrafında toplanır ve bu değerlerin varlığına tutunurlar. Toplumun bel kemiğini oluşturan bu fikirlerin ve değer yargılarının sorgulanması, bu değerlere karşı çıkılması durumunda toplumsal yapının zedelenmesi yahut yıkım tehlikesinin baş göstermesi hiç şüphesiz kaçınılmazdır. Genel geçer düşünce yapısının dışında oluşan bağımsız düşünceler bu sebeple grupları zayıflatır ve grup dayanışması dolayısıyla, bağımsız düşünceler engellenmeye çalışılır. Dünyayı, parçası oldukları gruptan farklı algılamaya başlayan kimseler yalnız kalır ve kendilerini gruptan dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya bulurlar (Szasz, 2007: 99-100).

Farklılıkla arz etmesiyle beraber, bütün kültürlerde, genele aykırı bulunduğu anormal kabul edilen davranışlar mevcuttur. Hastalıkların etiolojisi, semptomların algılanma biçimi, tedavi seçenekleri ve hatta hastanın tedaviye verdiği yanıt dahi kültürel arka plandan etkilenir. Bilinç yahut bilinç dışı alanların tümü kültürle ilişkilidir. Görece ilkel dönemlerde doğaüstü güçlerin ve ataların ruhlarının, fiziksel ve ruhsal hastalıkların oluşumunda pay sahibi olduğu düşünülmüştür. Bugün hala çeşitli topluluklarda benzer görüşler kabul görmektedir (Ersoy, 1999:236).

Aynur Koçak, “Halk Anlatılarında Deli Tipi Üzerine Bazı Tespitler” başlıklı makalesinde delilerin kimi zaman bir destanın, bir fıkranın, bazen bir halk hikâyesinin, efsanenin yahut masalın birinci dereceden kahramanı olduklarını ifade eder. Çalışmasında deli tiplerini “yiğitlik”, “velilik” ve “akıl hastalığı” bağlamında sınıflandıran Koçak’ın tasnifi nesir anlatılar özelindeki tespiti, nesir türü özelindedir (Koçak, 2006:280). Nazım türündeki halk edebiyatı mahsulleri için tiplerin çoğaltılması olasıdır.

Ermişler etrafında oluşan efsanelerde “mecnûn” ve “mezcup” terimlerine rastlanmaktadır. Mecnûn, “çılgın, deli, cinlere uğramış” gibi anlamlar yükleniyorken; mezcup, “hiçbir zahmet çekmeden kısa zamanda bütün makamları aşan ve vuslata eren kişi”dir. Mezcuplara “mecnûn-i ukalâ” yani “akıllı deliler” de denir ve mezcup kimseler, halkın gözünde diğer insanlardan farklılık arz eder. Halk, mezcup tiplerde velilere ait kerametlerden örnekler görmek ister (Koçak, 2006:285). Manevi bir güce sahip olduğuna inanılan mezcuplar, efsanelerden destanlara dek çok sayıda anlatmada keramet gösteren tipler olarak yer alırlar. Halk nazarında çoğu kez kendilerine manevî güçler bahşedilmesi dolayısıyla efsunlu olduklarına inanılan deliler etrafında oluşan halk inanışları da onlara atfedilen kutsiyeti kanıtlar niteliktedir. Bu tipler, halk inanışlarından anlatmalara dek, gaipten haber alabildiğine inanılan, rüyalarının gerçek olduğu düşünülen, hatta kimi zaman geleceği görebildiğine kanaat getirilen kimselerdir.

“Halk düşüncesi, deli tipini destanlardan, hikâyelerden almış ve efsane dünyasındaki dervişlerle birleştirmiştir. Velilere ait kerametleri gösteren kişiler, efsanelerde “deli” olarak vasıflandırılarak karşımıza “veli-deli tipi” şeklinde çıkmıştır.” (Koçak, 2006:286). Masal türünde karşımıza çıkan deliler ise efsanelerde olduğundan farklı formdadır. Masallarda, akıllılara ait maddi-manevi değerlerin aksine hareket eden tipler olarak karşımıza çıkan deliler, yapılmayacak şeyi yaptıkları, genellikle tesadüf eseri bir başarıya yahut zenginliğe eriştikleri için deli olarak adlandırılırlar. Literatürde “deli fıkrası” olarak anılan fıkralar ise akıl hastaları, psikiyatrlar ve ruh doktorlarıyla ilgili fıkralardır. Genellikle akıllı kimselerin yahut psikiyatristlerin karşısında deliler vardır. Söz konusu fıkralar genellikle tımarhanede, akıl hastanesinde yahut doğrudan adres gösterildiği biçimlerde Bakırköy yahut Manisa’da geçer. Bu tip fıkralarda genellikle deliler genellikle akıl yoksunu kimseler olarak bahis konusu ediliyorlarsa da, bazen aklın karşısında galip oldukları, akıllı kimselerle dalga geçtikleri de görülür (Koçak, 2006:287).

Denilebilir ki genel olarak halk anlatılarında gözüpek, azgın, meczup anlamlarına sahip “deli” anlatının fonksiyonuna uygun bir tip olarak karşımıza çıkar. Destan ve destan uzantısı hikâyelerde “korkusuz, gözüpek” gibi anlamları yüklenmiş şekilde karşımıza çıkan deliler, inanç boyutuyla ön plana çıkan efsanelerde veli tipine eşdeğer meczup bir profil çizerler. Masallardaki keskin diyalektik algıya uygun olarak akıllı kimselerin karşısında gördüğümüz delilere fıkralarda doğal akışa uymayan, uyumsuz tipler olarak rastlanır (Koçak, 2006:288).

"Halk arasında akıl ölçüsü dışında cesaret gösteren, aklına geleni yapan, aşırı farfara ve gürültücü olanlara, toplumsal hayatın gereği olarak uyulması gereken bazı ahlak ve görgü kurallarına riayet etmeyenlere de mecaz anlamında "deli" denilmekte, bazen bu gibilerin çoğu deli sıfatını lakap olarak taşımaktadırlar." (Koçak, 2002: 126).

2.3. Türk Kültüründe Delilerle İlgili Anlatma ve Yaratmalar

M. Bilgin Saydam, “Türk-İslam Ruhu üzerine bir kültür psikolojisi denemesi olarak değerlendirdiği “Deli Dumrul’un Bilinci” adlı kitabının önsözünde, masalların, mitlerin, destanların, halk öykülerinin bilincin bilinçdışı ile karşılıklı etkileşim içerisinde yapılandığı kolektif ürünler olduğu iddiasında bulunur. Saydam’a göre bu ürünler, binyıllar boyunca yaşanagelmiş ve dolayısıyla da sınanmış zihin modellerini, iç ve dış gerçeklikle bağlantı içinde sahnelerler. Öyle ki, bireysel yahut sosyokültürel tüm kimlikler, söz konusu kolektif ürünlerin yaratılması ve aktarılmasıyla oluşur ve dönüşürler (Saydam, 2013:9,11).

Deliliğe ilişkin atasözü ve deyimler merkezinde yapılan çözümlenmeler, delilik algısının kültür ve inanç kodlarını işaret eder; delilikten yansıyan görüntülerin ve eylemlerin akıllıların dünyasında nasıl anlamlandırıldığı konusunda bir fikir verir. Fakat delilik biçim ve halleri için aklın egemen olduğu dünyada kullanılan tek kelime “deli” değildir. Mecnûn, meczup gibi arka planı daha geniş olan kelimeler; manyak, çaylak, kırık, akıl hastası, ruh hastası, psikopat gibi çok sayıda yeni ve argo kelime kullanılmaktadır (Narlı, 2013:21).

Deliliğe ilişkin tespit edebildiğimiz atasözleri şu şekildedir: *Ağlama ölü için, ağla deli için. Akıllı düşününceye kadar deli oğlunu everir. Akıllı köprü arayınca dek deli suyu geçer. Akıllı oğlan neyleyler ata malını, akılsız oğlan neyleyler ata malını, (Oğlum deli malı neylesin, oğlum akıllı malı neylesin). Atın dorusu, yiğidin delisi. Bir adama*

kırk gün (deli dersin deli, akıllı dersin akıllı olur) ne dersin o olur. Bir deli kuyuya taş atmış, kırk akıllı çıkaramamış. (Bir delinin kuyuya attığı taşı kırk akıllı çıkaramaz.) Deli arlanmaz soyu (sahibi) arlanır. Deli deli akarı, bura bura tıkarlar. Deli deliden hoşlanır, imam ölüden. Deliden al uslu haberi. Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun. Deli ile çıkma yola, başına getirir bela. Deli kız düğün etmiş, kendi baş sedire geçmiş. Deliye geçit yoklatırlar. Deliye (göre) her gün bayram. Deliye taş atma, başını yarar (başına taş yağdırır). Demir ıslanmaz, deli uslanmaz. Dert Deli Ahmet'in başında. Gözsüzden gözlü doğar, dilsizden dilli doğar, ille deli soy kovar. (Gözsüzden gözlü, dilsizden dilli; deliden deli, deliden deli.) Her delinin başına bayrak dikilse bedestende bez kalmaz. Herkesin delisi evinde derdi karnında. İki deliye bir uslu koymuşlar. Karaya sabun, deliye öğüt neylesin. Körden gözlü, topaldan ayaklı, deliden deli. Oğlum deli malı neylesin, oğlum akıllı malı neylesin. Ölüsü olan bir gün ağlar; delisi olan her gün ağlar. Yüz verdik Ali'ye (deliye) geldi sıçtı halıya (Aksoy, 1995:122, 129, 162, 191, 193, 231, 232, 233, 236, 294, 307, 310, 321, 343, 373, 399, 408, 481). Bir delinin kuyuya attığı taşı kırk akıllı çıkaramamış. Devletliye beli derler, yoksula deli. Taş ne kadar ıslanırsa deli de o kadar uslanır (Özdemir, 1990: 61, 88, 197). Akıllı düşmandan korkma, deli dosttan kork. Akıllı sözünü delilerle, deli yeminlerle. Akıllınız kimdir? “Öndeki zincirli.” Al Allahım kulunu, zaptet delini. Baktın deli, savul geri/dön geri. Bir deliye bir akıllı koymuşlar. Deli ağlamaz, akıllı gülmez. Deli akşamdan sonra azar. Deli alacayı sever. Deli bile akıllıya akıl öğretir. Deli devran sürer, akıllı vakit bekler. Deli ile helva yemekten uslu ile savaş yeğdir. Deli inek, buzağısını çiğner. Deli kazanmış, akıllı yemiş. Deli kendi kendine güler. Deli kısmı kendi söyler, kendi işitir. Deli kız evde kalmaz. Deli kız evde kalmaz, delikli boncuk yerde kalmaz. Deli kim, kendi söyler kendi güler. Deli küser, nasibini keser. Deli odur ki bir düştüğü çukura bir daha düşer. Deli söz bilmez sıtırır ha sıtırır. Deli sözü kaleme gelmez. Deliden korkmayan adam delidir. Deliden dost olmaz. Delinin başı ucunda yatmaktan, akıllının ayağı ucunda yatmak hayırlıdır. Delinin boynuzu olmaz. Delinin değirmenini Allah döndürür. Delinin derdi kaval, değirmencinin derdi su. Delinin çalıştığı akıllı içindir. Delinin diline perhizi yoktur. Delinin düşünmesine, tavuğun eşinmesine derman olmaz. Delinin efendisi olmaktansa akıllının uşağı olmak yeğdir. Delinin ipiyle kuyuya inilmez. Delinin parası akıllının cebinde biter. Delinin sözü, sarhoşun gözü. Delinin uyuklaması da deli, sayıklaması da. Delinin yüreği ağzında, akıllının dili yüreğindedir. Deliye bal tattırılmışlar, çarşıda katran bırakmamış. Deliye “kapıyı ört de gel” demişler yüklenmiş de gelmiş. Deliye “oyna” demişler ortalığı yıkmış. Deliye taş anılmaz. Deliye tokat,

hastaya Sokrat gibidir. Deliye uyan, zır delidir. Deliyi beş paralık köpük helvasıyla aldatırlar. Deliyi dövmeden korkut. Deliyi düğüne davet etmişler, “burası bizim evden iyi” demiş. Deliyi ne döv, ne de dövül. Deliyle zengin, aklına geleni eder. El deliye biz akıllıya hasret kaldık. Gün geçer ömür tükenir, deli sevinir ki bayram geliyor. Halının tozu tükenmez/biter, delinin sözü bitmez. Her evde bir deli, bizim evde hep deli. Herkesin bir delilik damarı vardır. İte selam, deliye kelam olmaz. Körden gözlü, topaldan dizli doğar, delilik ise soy kovar. Küçük büyür de deli uslanmaz. Ölüye ağlarlar, deliye gülerler. Taş ne kadar ıslanırsa deli o kadar uslanır. Tımarhanede mantık okunmaz. Velinin bilmediğini deli bilir. Uslu deliye uymaz. Akıllı arifeyi düşünür, deli bayram eder. Akıllı düşününceye kadar, deli hoplar da geçer. Akıllı düşününceye kadar, deli karnını doyurmuş. Akıllı zikredinceye kadar, deli oğlunu everir. Akıllı hesap edinceye kadar deli devranı sürer. Akıllıya işaret, deliye kötek. Akıllı bizi tapmaz, deli bacadan yağar. Aklındadır zoru, kendini deliden koru. Ali’si deli, velisi deli, gayrisinin/kırılanın hepsi deli. Ben sözümü pişireyim de ko bana çiğ/deli desinler. Bir deliyle, bir akıllı bir kılı kırmamış. Çamın közü, delinin sözü. Çocuk gibi ağlar, deli gibi güler. Çok gülen deli akıllanmaz. Dam altında deli çok. Deli alacayı sever, molla feraceyi. Deli, aşına kendi gönenir. Deli deliğine sığar. Deli bakar su akar. Deli gelmeden yeli gelir. Deli gibi görünmeli, akıllı gibi yaşamalı. Deli güler, haline akıllı ağlar. Deli gününü görmüş, akıllı demiş: “Benim günüm geride.” Deli ile acemi birdir. Deli ile Pazar, alt yanı mide bozar. Deli ile sarhoşun meydanı birdir. Deli ineğin mazlum buzağılaması olur. Deli kadının yaptığını, akıllı kadı bozamaz. Deli kim demişler: akıllı deli diyen. Deli kız bir örnek öğrenmiş, teknil cihazını ondan işlemiş. Deli kız deli gelin olur. Deli kızın derdi ekmek. Deli odur ki, dünya için gam yiye; Allah bilir kim kazana, kim yiye. Deli olmayınca veli olmaz. Deli terzi, kör köşger, iğneyi ipliği yitirmese de günde bir kaftan diker. Delinin alı yeşili olmaz. Delinin aklı yoksa, eli ayağı vardır. Deliye bel ver, dalınan yel ver. Deliye borç etme, ya düğünde ya bayramda ister. Deliye dey de geç, akıllıya uy da geç. Deliye nasihat, siyaha sabun ne çare? Elin köyüne zerdeli, bizim köyde zirdeli. Geçidi deliye yoklatırlar/boyatırlar. Taşlarsan deliyi, başına kapla çeliği. Uslu sanı sanınca deli evlenmiş. Zır deli, mor kerrake (Yurtbaşı, 2012: 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27).

Delilik olgusu etrafında kullanılan deyimleri şu şekilde örneklendirmek mümkündür: *Deli bir değil ki bağlayasın; ölü bir değil ki ağlayasın. Delide boynuz bitse sende çatal çatal. Deli divane olmak. Deli dolu. Deli fişek. Deli kızın çeyizi gibi.*

Deliliğe vurmak. Delinin eline değnek vermek. Deli Raziye. Deli saçması. Deli saraylı. Akli başına yar olmamak. Aklından zoru olmak. Al Allah kulunu, zapteyle delini. Aş deliye kalmak. At avlandı tav tavlandı (deli evlendi). Çocuklar başı Deli Ömer. Divanesi (delisi) olmak (bir şeyin). Ekten pükten, deli kıza (sarı kıza, öksüze) kaftan. Hamamda deli var. Küçük deli, büyük deli, beşikteki başını sallar. Ne oldum delisi olmak. Tımarhane kaçkını gibi. Yüz verdik deliye (Ali'ye), çemrendi sıçtı halıya (Aksoy, 1995: 552, 555, 559, 587, 594, 697, 709, 710, 726, 748, 839, 950, 977, 1074, 1139).

Özkul Çobanoğlu tarafından hazırlanan “Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü” içerisinde, delilik olgusu etrafında biçimlenen dokuz adet atasözü mevcuttur. Türk dünyasında ortak kullanılan atasözleri arasında delilik bahsine rastlanması Türk kültür yaşantısında olgusal boyutta delilik kavramının önemine işaret eder. Sözlükte geçen atasözleri, sırasıyla: “Akıllı düşününceye kadar deli çayı geçer.” “Akıllıyla taş taşımak, deliyle bal yemekten yeğdir.” “Bir deli bir kuyuya bir taş atmış, kırk akıllı çıkaramamış.” “Deli alacayı sever.” “Deli kendi söyler kendi güler.” “Deli kız düğün etmiş baş sedire kendi geçmiş.” “Deliye sorma, kendi söyler.” “Deliye din/töre yok.” “Deliye her gün bayram.” (Çobanoğlu, 2004:70,71,151,200,201,203).

Delilik, halk türkülerinde de karşımıza çıkan bir olgudur. Genellikle sevdalı olmakla ilişkilendirilen delirme hali, gönle isnat edilmektedir. İgnác Kúnos tarafından derlenen türkülerden oluşan “Türk Halk Türküleri” adlı eserde, delilik olgusunun halk türkülerine yansımaları örnekler üzerinden görmek mümkündür.

*“Benim sevdiceğim bahçemin gülü,
Güzeli sevenler olmaz mı deli?
Yaşmaktan u(ğ)ramış yanağın alı.” (Kúnos, 1998: 37).*

*“Yemen ovasında otlar kuzular;
Deli göynüm silasını arzular;
Yarelerim sıra-sıra sızılar.” (Kúnos, 1998: 98).*

*“Yağmur ya(ğ)yor şu da(ğ)ları ısladır;
Isladır da sila(h)ları pasladır;
Bir gün olur deli gönül uslanır.” (Kúnos, 1998: 100).*

*“İstambuldan gelir kadı,
Kalmadı dünyanın dadı,
Şaşkın oldu zalim kadı,
Deli oldu deli kadı.”* (Kúnos, 1998: 104).

*“Sarı zeybek şu yerlerde yaslanır;
Ya(ğ)mur yağar sila(h)ları paslanır;
Bir gün olur deli gönül uslanır.”* (Kúnos, 1998: 106).

*“Nice olur tutulmazsa,
Horozcu(ğ)uzum gelmezse,
Davulcunuz deli olur,
Bakşışimiz gelmezse.”* (Kúnos, 1998: 128).

Türkülerde genellikle gönüle isnat edilen delilik hâli, mecnûn olma durumuyla iç içe geçmiş vaziyettedir:

*“Böyle ıkrar ilen, böyle yolunan
Mihnetli yâr bana lâzım değilsen,
Deli gönül sevmiş, vazgeçmek olmaz,
Cefalı yâr, bana lâzım değilsen.”* (Gözaydın, 1989:88).

Tekerlemelerde de delilik olgusuna rastlanılır. Tekerleme, çok sayıda işlevinin yanında, düşüncenin şiir düzeninde aktarılmasını sağlaması dolayısıyla, halk düşüncesinin kodlarına ve yapılanma biçimine ilişkin ipuçlarına ulaşmamıza olanak sağlayan bir türdür. Delilik olgusuyla karşılaştığımız tekerlemelerde de kolektif halk imgeleminde deliliğe dair görüntüyü tespit etmek olasıdır.

*“Bir varmış, bir yokmuş
Allah'ın deli deli kulları pek çokmuş
Bizden daha delisi hiç yokmuş
Çok demesi pek günahmış
Azdan çoktan
Hoppala hoptan*

*Sana bir mintan yaptırayım çöreden çöpten
İlikleri karpuz kabuğundan, düğmeleri turptan*” (Tatçı, 1997:40’tan akt.
Artun, 2013:141).

Yunus Emre de bir ilahîsinde delilik vasfını gönlüne yüklemiştir.

*“Taştın yine deli gönül sular gibi çağlar mısın
Aktın yine kanlı yaşım yollarımı bağlar mısın*” (Artun, 2013:176).

Erman Artun, âşık edebiyatında yer alan motifler arasında “divane” motifini de sayar. Artun’un ifadesiyle divanenin âşık şiirinde bir motif olarak karşılığı şöyledir: *“Ne akıllı ne de deli. Delinin davranışlarına benzer davranış gösteren. Edebiyatta âşık sevgilinin saçlarıyla bağlanmış bir deliyi andırır. Divane âşık aşktan ne yaptığını bilmez.”* (Artun, 2014:247) Sevdalanmak, âşık edebiyatında sevgilinin aşkından “deli divane olmak” demektir. Âşık Celâlî’nin *“Bir Peri Aşkından Divane Oldum”* adlı şiiri bu bahiste gösterilebilecek örnekler arasındadır:

*“Bir peri aşkından divane oldum
Çağladı gönlümüz akıyor hocam
Erenler şahından bir name aldım
Dilim ezber etmiş okuyor hocam”* (Arısoy, 1985:223).

Halk türküleri de gönlün sevdaya teslim olmasıyla eş tutulan divaneliğe bir motif olarak rastladığımız türler arasında yer alır:

*“Yörük yaylasında yaylayamadım
Divane gönlümü eğleyemedim
Derdimi kimseye söyleyemedim
Yaylamam yaylanda yâr olmayınca
Yaylamam yaylanda kar olmayınca”* (Güney, 1956:86).

Halk şiirinin önemli isimlerinden biri olan Karacaoğlan’ın şiirlerinde de delilik olgusuyla karşılaşmak mümkündür. Bu karşılaşma, tematik bir karşılaşma olmayıp “şiirinin ana damarının doğaya tutkunluğu yanında, daha somut ve daha gerçek bir sevgiliyle örtüştüğü” (Turan, 2008:24) bilgisine sahip olduğumuz Karacaoğlan’ın gönlüne isnat ettiği bir delilik halidir:

*“Hey geri de deli gönlüm hey geri
Adana İlbeği Göksün Tekir’i
Otuz iki sancak Diyarbekir’i
Acep gezsem mavi donlum var m’ola”* (Türk Şiiri Özel Sayısı, 2008:26).

Karacaoğlan, “Elif” semaisinde de gönlünden “deli” diye söz eder:

*“İncecikten bir kar yağar
Tozar Elif Elif diye
Deli gönül hayran olmuş
Gezer Elif Elif diye.”* (Ergun, 1963:211’den akt. Aksan, 1999:64).

Karacaoğlan, “deli” olma durumunu, kafesine sığmazlık anlamında gönle şöyle isnat eder:

*“Şu yalan dünyaya ezelden geldim
Deli gönlümün düzeni bozuldu
Felek tabancasın belden çekince
Avlağım sulağım evim bozuldu”* (Ergun, 1963:199’den akt. Aksan,1999:63).

Bir diğer koşmasında Karacaoğlan yine gönlünden “deli” diye söz eder:

*“Deli gönül gezer gezer gelirsin
Arı gibi her çiçekten alırsın
Nerde güzel görse orda kalırsın
Ben senin derdini çekemem gönül”* (Kudret, 2003:87).

Delilik, Pir Sultan Abdal’ın şiirlerinde de rastlanılan olgular arasındadır. Ancak Pir Sultan’ın sözünü ettiği delilik hali, Karacaoğlan’ın gönlüne yakıştırdığı taşkınlık, kabına sığmazlık anlamları yüklenen delilikten farklı olarak velilik, kendini aşma gibi anlamlar yüklenir:

*“Dost elinden dolu içmiş deliyim
Üstü kan köpüklü meşe seliyim
Ben bir yol oğluyum yol sefiliyim
Ben de bu yayladan Şah’a giderim”* (Gölpınarlı, 1968 d:418’den akt. Aksan, 1999: 124).

*“Geçemezsin deli gönül geçilmez
Bir tuzağa tutulursan ebsem dur
Bu erenler dolusudur içilmez
İçenlerin bağrın keser ebsem dur”* (Bezirci, 1994: 252).

Deliliğin Pir Sultan şiirindeki bir diğer kullanımı doğaya isnat edilen türdendir. Rüzgârın deliliğinden kasıt önü alınamaz bir hızdır.

*“Sen bir deli poyraz olsan
Tepip dağıtmaya gelsen
Ben bir ulu hasta olsam
Yoluna yatsam ne dersin.”* (Boratav-Fıratlı, 1943:81).

Delilik, Pir Sultan’ın nefeslerinden birinde gönülle ilişkilendirilmiş biçimde karşımıza çıkar:

*“Deli gönül inim inim inleme
Kadir Mevla’ın hasretine sal beni
Viranlıkta görsen baykuş sanırsın
Bir hüme kuşuyum sen de bil beni”* (Artun, 2013:177).

Deliliğin Pir Sultan Abdal şiirinde karşımıza çıkan bir başka formu aklın karşısına konulduğu şeklidir. Ozanın doğrudan akılsızlığı kast etmediği bu kullanım, akılla değil sezgiyle kavrayan, ilahî ve mistik olanı akılla idrak edilebilenden üstün tutan ruhanî bir oluşa işaret eder:

*“Akpınar’ın bozbulanık seliyim
Ol sebepten aklım yoktur deliyim
Naci derler dört güruhun biriyim
Ararsan Hak divanında bul beni”* (Bezirci, 1994:213).

“Dadaloğlu ile Kral Kızı”nın atışmalarında “deli” sözcüğüne yüklenen iki farklı anlamla karşılaşırız. Bunlardan ilki sevdaya düşmüş gönlün taşkınlığı, şaşkınlığı dolayısıyla kullanılmıştır:

*“Yayla yayla göçmedin mi
Soğuk suyun içmedin mi
Hiç de güzel seçmedin mi
Oğlan oğlan deli oğlan.”* (Turan, 2008:55).

İkinci kullanım, deliliğin öfkeli olma haline denk düştüğü anlatımdır:

*“Benim babam pek delidir
Duran başa kan yürüdür
Öldürür de hem sürüdür
Yok ederler seni oğlan.”* (Turan, 2008:56).

Reyhanî'nin şiirlerinden bir tanesinin son dördlüğünde, delilik mefhumunun halk şiirinde az rastlanır bir kullanımıyla karşılaşırız. Bu kullanım, deliliğin aklın karşısına konduğu, akıllıyla delinin çift kutuplu bir algıyla yaklaşıldığı kullanımdır:

*“Güldüren akıllı gülenler deli
Reyhanî bu sırrın üstü gölgeli
Şimdiki âşıklar sazına teli
Çekiyorsa menfaat var ucunda.”* (Turan, 2008:155).

Yine bir diğer Reyhanî şiirinin ikinci dördlüğünde delilerle ariflerin karşı karşıya getirildiği görülür. Doğru /eğri karşıtlığının hemen arkasından gelmesi dolayısıyla, keskin bir karşıtlık olarak verilen deli/arif ikiliği, deliliğin şair tarafından akılsızlıkla bir tutulduğunun işaretidir.

*“Doğrular perişan eğri düzgündür
Deliler huzurlu arif üzgündür
Büyük kız evde yok tam dokuz gündür
Başına bir bela gelmiş kim kime”* (Turan, 2008:156).

Âşık şiirinde delilik kimi zaman budalalığın alternatifi yahut bir önceki evresi olarak görülür. Mitolojik bir arka planı da olan bu anlayışın, deli-veli analogisi kaynaklı olması olasıdır. Âşık Ali İzzet'in şiirlerinden bir dördlüğü bu bahse örnek göstermek mümkündür:

*“Kimi deli dedi kimi budala
Ne çare katlan gönül her hâle
Tutuben yakamdan verdi tellala
Aldı sattı seyrân etti aşk beni”* (Başgöz, 1979:94’ten akt.
Artun,2014:416).

Şehzade Bayezid’in boğdurulması üzerine söylediği ağıt türküsüyle tanınan Kul Pirî’nin söz konusu ağıtta Bayezid için kullandığı “deli” sıfatı, genellikle nesir türü halk edebiyatı örneklerinde karşımıza çıkan türden bir kullanıma örnektir. Nazım türünde ekseriyetle dervişlik yahut mecnûnluk kasıtlarıyla yer tutan “deli” sıfatlandırması, Kul Pirî’nin ağıtında Bayezid’in yiğitliğine, gözü karalığına vurgu yapmak için yapılmıştır:

*“Fürkati cümle âleme
Doldı Deli Bâ yazıd’ın
Gül gibi güler cemâli
Soldı Deli Bâ yazıd’ın”* (Türk Şiiri Özel Sayısı, 1989: 131).

Sümmâni de şiiirlerinde deliliği gönülle ilişkilendiren âşıklar arasındadır:

*“Deli gönül her isyandan bellidir
Bir ah çekse dağı taşı eritir
Her bir güzel bir yiğidin yâridir
Elin güzeline baksan fayda ne”* (Türk Şiiri Özel Sayısı, 1989: 219).

*“Havalanıp deli gönül kalma heveste
Vurup kanadını kırarlar bir gün
Bu can sana bakî kalmaz kafeste
Toprakta bir çukur yararlar bir gün”* (Rayman, 1997: 282).

Halk kültüründe deli olduğu düşünülen kimselerin ziyaret yerlerine, türbelere götürülmesi, kutsallığına inanılan bu yerlerin kişinin düzelmesini sağlayacağı yaygın bir inanıştır. Bu inanın uzantısına Âşık Ayşe Çağlayan’ın bir şiiirinde rastlarız:

*“Gazetelere haber verin
İnanmayanlar gelsin görsün*

Dellenenler yüz sürsün

Bir ziyaret aşığıym ben” (Artun, 2014:496).

Âşık şiirinde deli olma hâlini, güzelin sevdasından gönlün kabına sığmaması anlamında gönlüne yakıştıran bir diğer şair Âşık Ömer’dir:

“Kaldı deli gönül kaldı hep yasta

Mevla’ m erdir beni murada kasda

Âşık Ömer eydin sevgili dostu

Allah’a ismarladık diyemedim ben” (Ergun, 1936:61’den akt. Artun,2014:317).

Âşık şiirinde deliliğin ilk anlamıyla kullanıldığı durumlarla da karşılaşılır. Âşık Hacı Karakılçık’ın Ferrahî’yi anımsattığı bir şiirinin son dördlüğünde ‘deli’ sözcüğünün kullanılma biçimini bu bahse örnek olarak göstermek mümkündür:

“Hacı Karakılçık üstadım deyi

Ayrılık aşkınla yanıyor bugün

Sana deli diyen Kıvrıklı köyün

Toplanmış rahmetle anıyor bugün” (Artun, 2014: 103).

Âşık Kâtibî de gönlüne deliliği yakıştıran bir diğer ozandır:

“Deli gönül melül olup gam yeme

Ağlamanın elbet gülmesi vardır

Aduda intikam kalır mı böyle

Herkes ettiğini bulması vardır” (Makal, 1978:127’den akt. Artun,2014:330).

“Deli” sözcüğüne bir sıfat yahut bir unvan olarak rastlanan yerlerden bir tanesi de halk ozanlarının isimleridir. Bunlardan bir tanesi Âşık Deli Hazım’dır. Demirci olan saz şairi, şiirlerinde Deli Hazım, Deli, Hazım gibi mahlasları kullanmıştır. İlk yıllarda “Delidolu” mahlasını da kullanan şair, sonradan “Deli Hazım” mahlasında karar kılmıştır (Özçelik, 2004). Mahlasında “deli” sıfatını kullanmayı tercih eden bir diğer saz şairi “Deli Boran”dır. Asıl adı Hanefi olan şairin “Deli” lakabı almasıyla ilgili pek çok anlatma mevcuttur (Türk Şiiri Özel Sayısı, 1989:202).

Mani de delilik olgusuna rastlanılan türler arasında yer alır. Nazım halk edebiyatı türlerinin genelinde olduğu gibi manilerde de delilik yakıştırması gönle uygun görülmüş, delilik hali sevdalı kimselere yakıştırılmıştır. Mecnûn tipolojisiyle paralellik gösteren kullanımın denk düştüğü delilik halini şöyle örneklendirmek mümkündür:

*“Âşıkım, derler deli
Sarsam incinir beli
O yâr bir cihan değer
Elime değse eli”* (Oktürk, 1985: 69).

*“Ana evlâdındadır
Kızlar muradındadır
Benim şu deli gönlüm
Hep senin yanındadır”* (Oktürk, 1985:180).

*“Ah eder deli gönül
Andırır seli gönül
Yanındakini sevmez
Beğenir eli gönül”* (Oktürk, 1985:174) .

Kesik baş motifini işleyen destanlardan biri olan Grişgal Kalesi Destanı'nın kahramanlarından ikisini deli ön adlı askerler teşkil eder. Söz konusu destanda, Deli Mehmet ve Deli Hüsrev adlı iki askerın varlığından söz edilir. Deli Mehmed ve Deli Hüsrev adını taşıyan bu askerlerin oldukça cengâver olduğu bilgisine yer verilen destanda, bahsi geçen kahramanların deliliği, gözüpekliklerinden ileri gelmektedir. Kraçin komutasındaki kuvvetlerin Grişgal Kalesi'ni kuşattığı sırada, cesurca çarpışan iki askerden bir tanesi olan Deli Mehmed'in, düşman süvarilerinden biri tarafından kellesi uçurulur. Deli Hüsrev'in “Canını verdin, başını verme!” diye bağırması üzerine başsız yatan Deli Mehmed kalkıp süvariye saldırır ve başını onun elinden alarak tekrar yere yığılır (Ocak, 1989:24,25,26). Destanın kahramanları olan iki askerın tanıtıldığı pasaj şu şekildedir:

“Askerler arasında iki kişi vardır ki, Deli Mehmed ve Deli Hüsrev adını taşımakta olup son derece cengâverdirler. Ayrı ayrı birer bölüğe komuta eden bu yiğitler, ellerindeki yalın kılıçlarla örnek bir mücadele verirler. Onlara yakın kılıç sallamakta olan kale kadısı, bir düşman süvarisinin aniden Deli Mehmed'in

kellesinin uçtuğunu görür. Süvari düşen başı alıp uzaklaşmak üzereyken, vaziyeti fark eden Deli Hüsrev'in arkadaşına "Canını verdin, başını verme!" diye haykırdığına şahit olur. Başsız yatan Deli Mehmed, kadının gözleri önünde hemen fırlar ve bir hamlede süvariye yere yıkarak başını elinden alır, oraya uzanır." (Ocak, 1989: 25-26).

İslamiyet'in kabulüyle alp tipinden alperen tipine geçiş sürecinin tipler üzerinden somutlaştırıldığı Dede Korkut hikâyelerinde deli tipi dikkat çeken tipler arasındadır. Söz konusu hikâyelerde delilik kavramı, akli dengenin yokluğuna yahut eksikliğine ya da marjinaliteye denk gelmez. Sözü edilen delilikle kast edilen korkusuzluk, gözüpekliktir. Deli Dumrul ve Deli Karçar örneklerinde oldukça net bir biçimde tespit edilebildiği üzere, fiziksel gücün, maddi olanın sınırlarını aşan bir manevi güç ve ilahi kudret rafından terbiye edilmesi, bu güç karşısında yenik düşmesi durumu söz konusudur.

Delilik olgusunun epitetler üzerinden somut bir karaktere kavuşturulduğu Dede Korkut hikâyelerinde deli tipolojisinin ilahi erk kavramıyla tanıştırılması yönündeki tercih İsa Kocakaplan'ın ifadesiyle, toplumda güç sahibi olanlarda, kendilerinden daha güçsüz olanlara karşı adaletli davranma pratiğini geliştirme amacı güdülmesinden ileri gelir (Kocakaplan, 2004:18).

Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut anlatmalarındaki "deli" sözcüğüne karşılık sözlük bölümünde, "*gözü-pek, kahraman, korkusuz; azgın, azman; düşüncesiz; vahşi; yabani terbiye edilmemiş.*" (Gökyay 2004:193) anlamlarını veriyorken; Muharrem Ergin ve Bekir Sami Özsoy, "*deli, deli dolu, yaman, cesur*" (Ergin II 2014:80, Özsoy 2006:368) tanımı üzerinde uzlaşırlar. Sadettin Özçelik ise deli/delü sözcüğünün ikinci anlamını, "*fırtına, şiddetli rüzgâr*" olarak verir (Özçelik 2005:310).

Seyfeddin Rzasoy, "*Oğuz Mitolojisinde Kaos ve Onun Deli Paradigmaları*" başlıklı makalesinde, deliliği kaosla ilişkilendirir. Rzasoy'a göre; Oğuz insanı, kendi etnokozmik yapısı ile kaosa bağlıdır ve yaşam gücünü kaostan alır. Kaosla kozmos arasında da kendini yeniden oluşturmanın sistemi vardır ki bunlar inisiyasyon ritüelleridir. Ölüp-dirilme aşamasında olan birey, "deli" şeklinde adlandırılır. Yine Rzasoy'un ifadesi uyarınca, kaosla ilgili tüm elementler birbirine bağlıdır. Rzasoy, Ahmet Caferoğlu'nun tezine de dayandırarak iddiasını kuvvetlendirir: "Kitab-ı Dede Korkut'ta "kara" ve "deli" semantik birimlerinin kaosa bağlılığı, bu adların aynılığında da ifade edilir. A. Caferoğlu'na göre destanda "kara" ve "deli" anlayışları, "*Deli*

Budak=Kara Budak" ta olduğu gibi, aynı anlama sahiptir. Böylece, "kara" ve "deli" semantemlerinin bir adda aynılaşması, onların işaret ettikleri anlamın aynılığı ile koşullanır. Başka bir deyişle, gerek "kara", gerekse "deli", kaosla ilgili statülerdir." (Rzasoy, 2012:172-173).

Salih Demirbilek'e göre ise, Dede Korkut Oğuznameleri, yalnızca eski Oğuzların yaşantılarını vermez. Yazıya geçirildiği dönemin sosyal şartlarına ilişkin ip uçları da barındırır. Oğuznamelerde geçen Deli Dumrul, Deli Karçar ve Egrek asi Osmanlı delilerini anımsatmaktadır. Oğuznameler yazıya geçirilirken, 'Deliler' şeklinde anılan askerî sınıf en parlak dönemini yaşamaktadır. Büyük olasılıkla söz konusu tipler de, Kayı boyu, Osman nesli örneklerindeki gibi metni yaşanan zamana ve coğrafyaya uyarlama örneğidir. Anlatmalarda bahsi geçen deli tipleri arasından Deli Dünder ise alperen tipini sembolize etmektedir (Demirbilek, 2011:75).

Yine Rzasoy'a göre, deliler kaosla ilgili karakterler oldukları için delilik statüsü, kozmik statü olan "alp/yiğit"liğin kaosa özgü aşamasını oluşturur. Kozmos, kaostan meydana gelir ve bu dönüşüm belli bir ritimde sürer. Oğuz birimi, kaosa ait olan "delilik" statüsünü geçmeden, kozmik alp/yiğit statüsünde olamaz. Bu sebeple, önce kaosun ikili (akıllı-deli) deli ritüel sisteminde olmalı, daha sonra bu statüden alp/yiğit statüsüne yükselmelidir. Bu toplam uyarınca, deliliğin yiğitliğin alplıktan önceki aşaması olduğu söylenebilir (Rzasoy, 2012:175).

Kemal Abdulla'ya göre de kaos-kozmos karşıtlılığının ana varyantları arasında yer alan anormal-normal diyalektiği (Abdulla, 2015:44), kaosun şekillendirici olma özelliği gösterdiği biçimiyle Dede Korkut hikâyelerindeki deli tipolojisi üzerinde kendini gösterir. Kaosun düzenden önceki hal olduğu, düzensizliğe değil, kendine ait bir forma sahip olmaya işaret ettiği bilgisinden hareketle (Abdulla,2015:46), aklın karşısına konulamayacak delilik hali, akla ilişkin olmayan olmakla birlikte; akılsızlık değil, başka türlü bir düşünsel devinimin tezahürüdür. Delilik, bu sebeple kaosla ilişkilidir ve kozmosla ilişkili olan aklın karşısında verdiği görüntü, kaosun kozmosa olan karşıtlılığı ölçüsündedir.

Mehmet Kaplan, alp tipinde diyonizyak bir taraf olduğu iddiasındadır. Kaplan'a göre alp tipi ölçülü ve hesaplı değil, coşkundur. Alp tipinin yer yer "deli" sıfatıyla nitelendirildiğine rastlanır. Bu coşkun hal ve delilik durumu dolayısıyla "alp" tipinin

başı sıkça belaya girer. Ancak o genellikle kahramanlık yaparak sıkışık durumlardan kurtulur (Kaplan, 2014:47).

Dede Korkut hikâyelerinde, Deli Dumrul, Deli Karçar, Deli Karabudak, Deli Dünder ve Deli Evren isimleri ortak bir deli tipolojisi üzerine inşa edilmiştir. Bu tipoloji, gözüpek, cesur, akıllılığıyla övünen kimselerin yapamadığını yapan bir delilik tanımlamasına işaret eder. Söz konusu deli tipi, Freudyan bir algıyla id'in süperego'ya; yani ilkel benlik kaynaklı gereksinimlerin toplumsal talep ve doğrulara baskın geldiği durumların öznesidir.

Dede Korkut anlatmalarının kuşkusuz en tanınmış delisi Deli Dumrul'dur. Kuru bir çayın üzerine köprü yaptıran Deli Dumrul, geçenden otuz üç, geçmeyendense döve döve kırk akça almaktadır. Deli Dumrul, fiziksel gücünü kontrolden yoksun, kibrine ve kişisel hırslarına boyun eğen bir tiptir. Anlatmanın sonunda, Deli Dumrul'daki akıldan yoksun kibrin ve zalimliğin kaynağı olan fiziksel kudret, karısının ona duyduğu aşkın, maneviyatın karşısında ezilir.

M.Bilgin Saydam, “Türk-İslam Ruhu üzerine bir kültür psikolojisi denemesi” olarak değerlendirdiği “Deli Dumrul’un Bilinci” adlı kitabının önsözünde, Türklerin tarihindeki en önemli kırılma noktası olarak nitelendirilen İslamiyet’in kabulünün, bir geçiş dönemi söylencesi olarak Dede Korkut tarafından Deli Dumrul’un akıllanma sürecinde öyküleştirdiği iddiasındadır. Saydam’ın iddiası uyarınca, Deli Dumrul’un şahsında, tek tanrılı bir din olan İslamiyet’in inanç dizgesi ve dönüştürücü gücüyle karşılaşan animist-şamanist eski Türk topluluklarının yaşadığı sancılı geçiş sürecinin kahramanları olan atalarımızı bulabilmek mümkündür (Saydam, 2013:12,13).

Saydam’a göre, Deli Dumrul Boyu, bireysel psikoloji bazlı yaklaşıldığında ergenlik dönemine ilişkin narsisistik sarsılmayı yansıtır izlenimi vermektedir. Fakat ortaya çıktığı dönemin koşullarına, sosyokültürel belirleyicilerine temas edildiğinde, şamanî-animist Türk insanının ‘doğa-yanlı/anacıl’ bilincinin, mutlak tinsellik üzerine inşa olmuş babacıl İslam ile karşılaşmasının, söz konusu anlatmanın asıl teması olması ihtimali akıllara gelmektedir. Bu sebeple Deli Dumrul Boyu, Pagan-çoktanrılı Türk kavminin, tektanrılı İslam ile buluşmasını, yaşadığı sancılı süreci sembolik düzeyde aktarmış olması bakımından psikomitolojik bir kaynak konumundadır (Saydam,2013:24).

Bireysel psikolojik çözümleme ile Deli Dumrul'un yaşadıklarında önce ikili bütünleşik, ardından ikili olmak üzere preoidipal dönemden çıkışın ve oidipal üçgende çatışmanın yansımalarının görüldüğünü kaydeden Saydam'ın görüşleri uyarınca, pre-oidipal dönemin bağımlılığının yadsındığı Deli Dumrul anlatmasında her şey oğul kahramanın denetimindedir. Bu kurgusal zaferin balonunun, baba figürünün temsil ettiği dış gerçekliği ezici gücüyle karşılaşılmasıyla söndüğü iddiasında olan Saydam, Dumrul'un yenilgisinin ve tövbesinin hem bireysel-psikolojik, hem de toplumsal-kültürel bir düzlemde yorumlanmasını öğütler (Saydam, 2013: 151,152,153).

Deli Dumrul'un sulu değil, kuru bir çayın üzerine köprü yapması, köprüden geçenler gibi geçmeyenlerden de para alması, kuru çaydan yaya geçmek isteyenleri döve döve köprüden geçmeye zorlaması kaotik davranış örnekleridir. Çünkü kaosa dair tüm davranışlar, kozmosun tersinedir. Dumrul, "deli" statüsünde olduğu için bütün hareketleri tersine yahut kaotik davranışlardır (Rzasoy, 2012:175).

"Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu anlatması, Deli Dumrul'un diğer bey oğulları gibi cenk meydanında savaşmamasından dolayı farklılık gösterir. Deli Dumrul'un Azrail ile olan hesaplaşmalarında İslami etki açıkça görülürken, kahramanın imtihandan geçmesi görülür." (Abdurrezzak, 2015:107). Deli Dumrul, anlatmanın sonunda Oğuzun temel değer yargılarına uygun bir kimse hüviyetine bürünür. Bu değerlerle buluşulması, gücün delice değil; insanların yararına kullanılması anlamını taşır (Kocakaplan, 2004: 21).

İhsan Kurt, *"Psikolojiden Kültüre"* adlı kitabında, Deli Dumrul'un davranışlarında ferdî ve sosyal fayda amacından sıyrılmış, yalnızca kendini ispata yönelmiş bir kuvvet, şan ve şeref duygusuna rastlandığı iddiasındadır. Kurt'a göre, bu durum, egoizmin yanı sıra "üstünlük kompleksi"ni de beraberinde getirmektedir. Çünkü Deli Dumrul'un idealleri, sosyal normların dışında oluşmakta ve Deli Dumrul, superego yerine egodan emir almaktadır. Bu da, sosyal denetimin Deli Dumrul için önem arz etmediği anlamına gelir (Kurt, 2008:292-293).

"Duha Koca Oğlu Delü Dumrul" hikayesi, yozlaşmaya yüz tutmuş alp tipinin, İslamiyetin getirdiği manevi güç karşısında yenilgisini gösteren hikayelerden birisidir. Genellikle alp tiplerinde yiğitlik, toplumun gayelerine bağlıyken Deli Dumrul, yalnızca başkalarından üstün olduğunu kanıtlamak isteyen bir zorbadır. Bir kuru çay üzerine köprü yaptırır, geçenden otuz, geçmeyenden döğe döğe kırk akçe alır (Kaplan,2014:56).

“Dede Korkud kahramanları içinde eski-yeni karşılaşmasını, çelişki/çatışma ve yabancılaşma olarak ilk (ve tek) yaşayacak olan, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul’dur. Kuru çayın köprübaşı zorbası Deli Dumrul, bu ‘köprü-dönem’de, Dede Korkud bilincinin eylemsel karşılığını taşımaktadır.” (Saydam, 2013:24) Deli Dumrul’un öyküsü, İslamlaşma döneminde yer alan pagan Türk’ün bilinç evrimindeki bir ara aşamaya işaret eder. (Saydam, 2013:35) *“Dede Korkud yorumuyla Dumrul’un trajik başlayıp, ucu açık, gelecek zamanlarda tamamlanmaya bırakılan öyküsü, Müslüman-Türk kültürünün çekirdek karmaşası, temel dinamiğidir.”* (Saydam, 2013: 251).

Deli Dumrul’un yaşadıkları, onun için ders alınması gereken olaylar bütünüdür. Oğul kaynaklı şiddeti, baba olduğunda kendisinin de yaşayabileceği ihtimaliyle yüzleşen Dumrul, bu tekrarlı korkusundan güçlü olma özelliğini, mutlak güç Tanrı’ya terk edip, ‘oğul’ olarak kalmayı, güce talip olmamayı tercih ederek kurtulur. Dumrul, kendi dünyevî oğluna da ulaşılmaz ve özdeşim kurmanın olanaksız olduğu ‘Büyük Öteki’ni işaret edecek ve özdeşim eylemi olarak kendi itaatini sunacaktır (Saydam, 2013:183).

Kemal Abdulla, “geçmiş-şimdi” zıtlığının ana varyantı olarak “sadakat-mükâfat” ikiliğini işaret eder. Bu ana varyantın Deli Dumrul tipi etrafında biçimlendiğini belirten Abdulla, Deli Dumrul’un ortada konumlanmış bir tip olduğunu, onun iki tarafındaysa geçmiş ve geleceğin simgesel biçimde yer aldığını ifade eder. Abdulla’nın görüşü uyarınca Deli Dumrul’un geçmişini simgeleyen anne babasıyken şimdinin sözcüsü eşidir. Bu bilgiden hareketle, Deli Dumrul’un bilinci bir taraftan geçmişle ilişkilidir, diğer taraftan şimdiki an ile (Abdulla, 2015: 56). Deli Dumrul’un can takası yapabilecek birini bulabilmesi halinde kendi canını kurtarabilecek olması, mitin kendi kahramanlarını sınavdan geçirmesiyle ilgilidir. Mit, böyle bir şartı kahramanlarının önüne koyarak geçmişi ve şimdikiyi sınar. Sınavı başarıyla geçecek olan geçmiş değil, şimdiki haldir (Abdulla, 2015: 91,92).

Hikâyelerde rastlanan bir diğer deli Deli Karçar’dır. Zalimliğiyle nam salan Deli Karçar, Kam Büre Beğ Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde yer alır. Hikâyede Banı Çiçek’in kardeşi olan Deli Karçar, kız kardeşini isteyen herkesi öldürmektedir. Beyrek, Banı Çiçek’e talip olmak ister ancak kardeşi Karçar’ın namından korkar. Bu soruna çözüm üreten Oğuz Beyleri, Banı Çiçek’i istemeye Dede Korkut’un gitmesini uygun görürler. Dede Korkut Deli Karçar’ın yanına varır, meramını anlatır. Deli Karçar

öfkelenir ve atıyla silahlarını isteyip Dede Korkut'u kovalamaya başlar. Kovalamaca sonunda Deli Karçar Dede Korkut'a yetişir. Tam kılıcı kınından çıkaracaktır ki, Dede Korkut'un bedduasıyla havaya kalkan eli öylece kalır.

Deli Karçar'ın Dede Korkut karşısında yenilmesi, manevî gücün maddî güce üstünlüğünü gösterir. Kendisinden kalın Oğuz beylerinin bile çekindiği Deli Karçar, manevî bir kudret karşısında çaresiz kalır ve kaba kuvvetin bir sınırının olduğunu anlar. Hikâyede Dede Korkut alp-eren tipini, Deli Karçar ise alp tipini temsil eder. Her akın veya savaş öncesi kalın Oğuz beylerinin arı sudan abdest alıp ak alınla iki rekât namaz kılmaları alp tipinden, alp-eren tipine geçişi ifade eder. Ancak Deli Dumrul ve Deli Karçar gibi, geçiş aşamasını kat edemeyip alplik aşamasında kalan, kabul edilen yeni inanç sisteminin değerlerini henüz benimseyememiş yiğitler de mevcuttur. Hikâyelerde onlar da manevî güçle karşı karşıya gelip alp-eren tipine doğru yönelirler (Kocakaya,2004: 23-24).

Mitin, kahramanlarını sınama gereksinimi duyduğu bir diğer boyda, bu defa sınanan Dede Korkut'un kendisidir. Bir şahsiyet seviyesine çıkartılan Dede Korkut'un mite bağlılığının sınanması için karşısına Delü Karçar çıkartılır. Dede Korkut'un Delü Karçar ile olan münasebeti dolayısıyla parçası olduğu dünürçülük sahnesi aslında mite olan bağlılığının tartımı amacıyla anlatmaya dâhil edilen bir sahnedir. Dede Korkut'un dünürçülüğe değil, aslında ölüme gittiği bu sahnede Dede Korkut, mitin kontrolü altında olduğundan yolundan dönemez. Pay Püre Bey ve Baybiçen Bey dua ederek söze tapınmışlar, birbirlerine ve çevrelerindeki Oğuz beylerine, evlat sahibi olmaları halinde onları birbirleriyle evlendireceklerine dair mite söz vermişlerdir. Mit, onların evlat sahibi olmak yönündeki arzularını karşılar ve bu durumda Dede Korkut'un payına düşen de verilen sözün hayata geçmesi, mite olan bağlılığını kanıtlaması için elinden geleni yapmak olmuştur (Abdulla, 2015: 98).

İslamî dönemde, Türk kültürüne giren en önemli fikirlerden biri, yaratıcının insan iradesini aşan sonsuz kudret fikridir. Gözle görülmeyen, elle tutulmayan ancak etkisi ve varlığı ölümde kendini duyumsatan ilahi güç fikri, mağrur Türk insanını boyun eğmeye ve tevazu göstermeye zorlar. Veli olarak kabul edilen kimseler ise, bu manevi kuvvetin maddi dünyadaki temsilcileri olarak ortaya çıkarlar. Alp tipinin aşırılıklarına karşı koyar, hatta onu kendi emirleri altına alırlar. Savaşçı ruh taşıyan alp tipi, bu fikirlerle de uzlaşmayı sağlar. Tanrı'nın emirlerini yerine getiren kahraman, "gazi"

olur. Manevi kuvveti temsil eden "veli" tipi ise, "gazi"den üstün bir konumdadır (Kaplan, 2014: 57).

Kemal Abdulla'ya göre Deli Karçar'ın deliliği 'ruh hastalığı' kaynaklı değildir. Deli lakabının Karçar'a akıl eksikliği yüzünden değil, kahramanlığı ve delikanlılığıyla ilişkili olarak verildiğini ifade eden Abdulla, savını bir delinin yakın bir dostu olamayacağı, oysa Deli Karçar'ın yoldaşlarının olduğu bilgisiyle destekler (Abdulla,2015:199).

Deli Karçar, anlatma boyunca Dede Korkut tarafından defalarca alt edilir. Sonunda farklı sebeplerin de devreye girmesiyle ehlileşir. Bayındır Han'ın huzurunda diz çökerek söyledikleri, Deli Karçar'da yaşanan değişimi kanıtlar niteliktedir:

“Devletlü Hanuñ ‘ömri uzun olsun, Beyrek diri olsa on altı yıldan berü gelür-idi, bir yiğit olsa dirisi haberin getirse çırğap çuha altun aqça virür-idim, ölüsü haberin getürene kız kardaşum virür-idim” (Ergin II 2014:131 D93)

Deli Karçar da Deli Dumrul gibi kaosa ilişkin tersine davranışlarda bulunur. Ergen bacısı Banı Çiçek'i evlendirmek yerine onu isteyenleri öldürmesi, Oğuz'da büyük hürmet gören Dede Korkut'a saygısızlık etmesi, elçilik kurallarının tersine hareket edip Dede Korkut'a yanıt vermektense onu öldürmek istemesi kaosa ait davranışlardır. (Rzasoy, 2012:176) Delü Karçar'ın Dede Korkut kültürüne saldırısı aslında mit kültürünün kendisine saldırıdır ve destanda Delü Karçar'ın cezalandırılması, Dede Korkut'a kaldırdığı elin taş kesilmesi yasağın etki gücünün devam ettiğini gösterir. Bu sayede mite saldırı, örfî olana saldırı gibi yasak edilir ve teşebbüsü cezasız kalmaz (Abdulla,2015: 140).

Dede Korkut Kitabı büyük ölçüde göçebe yaşantıyı tasvir etmekle birlikte, İslamî etkilerden uzak değildir. Bazı anlatmalarda söz konusu etkilerin alp tipinin şahsiyet ve hayat görüşünü değiştirmeye başladığı görülür. "Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek" hikâyesinde, bir veli olan Dede Korkut, Deli Karçar'ın kendisini öldürmek amacıyla havaya kaldırdığı kılıcını duası ile durdurur. Bu durum, göçebenin çok güvendiği maddi kuvvetinin, velinin manevi kuvveti karşısında yenildiğinin göstergesidir (Kaplan, 2014:56).

Dede Korkut anlatmalarının bir diğeri delisi Deli Dündar'dır. Kıyan Selçük'un oğlu olan Deli Dündar, Aruz Koca'nın torunu ve Tepegöz'ü öldüren Basat'ın yeğenidir. Beğ Yeğenek'in Düzmürd kalesinde tutsak olan babasını kurtarmak için yanına aldığı askerler arasındadır. Beyrek'in Bayburd hisarının beyi tarafından esir alınması dolayısıyla Bayburd'da cenk edenler arasında Deli Dündar da vardır ve Kara Tekür Melik'i atından düşürüp başını keser.

Deli Dündar hikâyelerde alp yönüyle dikkat çekmektedir. Deli Dündar'a delilik sıfatının uygun görülmesi onun acımasızlığı ve gözünü budaktan esirgemeyişi dolayısıyla verilmiştir. Deli Dündar, Oğuzun baş kesmiş, kan dökmüş en saygın yiğitlerinden birisidir (Kocakaplan, 2004:21). *"Yeğenek ile birlikte gelen Deli Dündar, Dönebilmez Dölek Evren gibi yiğitlerin kâfir karşısında yenilmesinden sonra Yeğeneğ'in kâfirle karşı karşıya gelmesinde Allaha sığınması ve dua etmesinden sonra mücadeleden galip ayrılmasında da manevi gücün gerekliliğini göstermektedir."* (Abdurrezzak, 2015:110).

Deli Dündar'ın yenilgisi Deli Dumrul ve Deli Karçar'ın yenilgilerinden farklıdır. Dumrul ve Karçar fiziksel güçlerine güvenirken, bu güce galip gelen maneviyatla tanışır ve ruhları böylece terbiye edilmiş olur. Ancak Deli Dündar, iddia sahibi olduğu fiziksel kudreti ve gözüpekliği üzerinden mağlup edilir; Arşunoğlu Direk Tekür'ün fiziksel gücü karşısında yenilir.

Deli Evren de, Dede Korkut hikayelerinde yer alan delilerden birisidir. Deli Evren de Deli Dündar gibi, Beğ Yeğenek'in yıllardır Düzmürd kalesinde tutsak olan babası Kazılık Koca'yı kurtarmaya giden beğler arasındadır. Evren, "büyük yılan, ejderha" gibi anlamlar taşımaktadır. Taşdığı isme uygun davranışlar sergileyen Deli Evren'e "deli" sıfatlandırmasının uygun görülmesini sebebiyse yine Evren'in gözü karalığından ileri gelmektedir. Dede Korkut anlatmalarında Deli Evren, canavarlarla korkusuzca başa çıkmakta ve onların canına kast ettiği kimselerin hayatını kurtarmaktadır.

Dede Korkut'un delilerinden bir diğeri ise Kara Budak'tır. Kara Budak, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyu ve Bamsı Beyrek anlatmasında "delü" ünvanı ile anılır; diğeri boylarda deli sıfatı eklenmeksizin Kara Budak ismi kullanılmıştır. Kara Budak, Bayındır Hanın meclisinde yer alan kalın oğuz beylerinden olağanüstü güçleriyle ayrılan üç kişinin arasındadır. Bu üç kişi, Uruz Beğ, Beğ Yeğenek ve Kara

Budak'tır. Kara Budak da Bayburt hisarı önlerinde yapılan cenge katılanlar arasındadır ve burada Kara Aslan Melik'i öldürür.

Dede Korkut hikayelerinde Deli Kara Budak'ın sürekli olarak askerin sol kanadında yer alarak cenk ettiğinden söz edilir. Yukarıda sözü edilenler dışında Kara Budak'ın yer aldığı boylar arasında, "Kazan Hanın Oğlu Uruz'un Esir Olduğu hikaye ve Beğ Yeğenek Hikayesi de yer alır. Beğ Yeğenek hikayesi, Kara Budak'ın delilik yanına en çok vurgunun yapıldığı hikaye olarak gösterilebilir. Pervasız ve ölçüsüz konuşan Kara Budak, söz konusu hikayede Yeğenek ile Düzmürd kalesinde tutsak olan babasını kurtarması gerekliliği üzerinden tartışır. Öyle ki Yeğenek'e ancak bu sayede yiğitliğini ispat edebileceğini söyleyecek denli hiddetlenir.

Begil Oğlu Emren boyunda kâfir kişinin ağzından beyan ettirilen, "*Oğuzun 'arsuzı Türkmeniñ delüsine beñzer.*" (Ergin, 2014: 223) ifadesi, anlatılarda ve Oğuz kültüründe deliliğe dair algıyı özetler niteliktedir. Bir diğer boyda, Uşun Koca Oğlu Segrek'ten söz ederken kullanılan "*eyü, bahadır, alp, delü, yiğit*" (Ergin, 2014:226) nitelikleri, deliliğin önünde ve ardında sıralanan kavramlar gibi olumlanan bir olgu olduğuna işaret eder. Delilik, iyi, cesur ve korkusuz bir savaşçının özellikleri arasında kabul edilir.

Ali Berat Alptekin, "Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı" adlı eserde, Stith Thompson'un Motif Index of Folk-Literature (Thompson, 1955-1958) çalışmasındaki tasniften hareketle, Türk halk hikâyelerinde "akıllılar ve aptallar" etrafında gelişen motiflerin varlığından söz eder. Konumuz özelinde üzerinde durulacak bahis, söz konusu motifler arasında "*aptallar (ve diğer akılsız insanlar)*" şeklinde adlandırılıp J1700-J2749 biçiminde numaralandırılan motiflerin varlığıdır (Alptekin, 2013:317).

Halk hikâyeleri de delilik olgusunun yer yer sahnede olduğu anlatı türleri arasındadır. Bunlar arasından Meddah Behçet Mahir'den derlenen Eşref Bey hikâyesini, şahıs kadrosu içerisinde dikkat çeken Deli Mırad dolayısıyla anmak mümkündür. Dünya hükümdarı Şahoğlu Şah Abbas'ın Gence şehrine düzeni sağlaması için gönderdiği Deli Murad, adaletli ve otoriter bir yöneticidir. Deli Murad'ın intizam sağlaması dolayısıyla, Gence şehrine Şahoğlu Şah Abbas tarafından şahlık verilir. Hikâyede iki oğul sahibi olan Deli Murad'ın oğullarından Eşref'in bade içip Kandehar hükümdarı Mehmed Şah'ın kızı Banu'ya âşık olması ve âşıkların kavuşma mücadelesi üzerine kurulur. Deli Murad'ın "deli" sıfatını almasının, aklın dünyasında göze alınması güç bir adalet

anlayışına sahip olmasından ileri gelmesi muhtemeldir. Gence'ye gönderileceği zaman gücü tekelinde bulundurmaya talep eden Deli Murad, bu gücü kötüye kullanmak yerine halkın faydasına kullanmayı tercih eder. Öyle ki, halkın “Taht-ı İsfahan”a Deli Murad ile ilgili beyanı şu şekildedir:

“Şahım, beyle bir han gelmemişdi, ebây-ı ecdadına rahmet. Gence'de ucuzluk, Gence'de rahatlık, Gence cennete döndü.” (Sakaoğlu vd., 1999:11).

Deli Murad, Gence halkının acısını içinde duyan, halkı haraç vermektan, zulüm görmektan kurtaran ve Gence'de sosyal adaleti tesis eden bir hükümdardır.

“Ey mâyet, ben bilirem Gence'nin ganını emenneri. Bir gişi seviniyor, bin gişi aglıyor. Bin gişi anbarını dolduruyor, onbin gişi yaniyor. Bu, bir adamın sevinmesine, gannının doymasına, bin gişinin yanıp yakilmesine gocunur mi? Bu dağ, bu çepeyi dutar mi?” (Sakaoğlu vd., 1999:8).

Halk hikâyelerindeki deli tipolojisi, “dostluk, arkadaşlık, mertlik” kavramları üzerine inşa edilmiş bir tipolojidir (Koçak, 2006:284). Bu tipolojinin örneklerinden bir tanesi de Âşık Garip hikâyesinde karşımıza çıkan Deli Mehemed'dir. Deli Mehemed, hikâyede, Âşık Garip'in kahvesinde çalıp söylemesine izin veren kişidir. Âşık Garip'e her türlü zorlukta yardımcı olan Deli Mehemed, sadık ve babacan bir kişiliktir. Deli Mehemed, anlatma boyunca Âşık Garip'e “yoldaşım” diye hitap eder:

“Deli Mehemed, “Bakalım bir söyleyeyim” diyup, ‘Âşık Ğarib’e dedi, “Yoldaşım ‘Âşık Ğarip, bizim memleket bezirgânı Hoca Sian senin için diyor ki; Şu ‘Âşık Ğarip aħbabları ilen, teşrif idub bizim gül bahçesine gelmez mi ki.” (Türkmen, 1995:133).

Deli tipine rastlanan bir diğert halk hikâyesi Ercişli Emrah ile Selbihan hikâyesidir. Selbihan'ın aşkının peşinde türlü badireler atlatan, zindanlara düşen Emrah'ı idamdan kurtarmak için Kara Cellât'ı öldüren Deli Cellât, Ercişli Emrah ile Selbihan hikâyesinin merhametli, cesur delisidir. Ölüm fermanını Emrah'ın boynuna asan iki cellâttan biri olan Deli Cellât'ın kişiliğine ilişkin hikâyede, “cellâtlardan biri biraz merhametli, diğerti çok zalimdi.” bilgisine yer verilir. (Poyrazoğlu, 2006:171). O denli hassas ve merhametli bir yapıdadır ki, Emrah'ın söylediği bir şiir üzerine ağlamaya başlar:

*“Cellâtlardan Deli cellât ağlamaya başladı. Kara cellâdın yüzüne baktı
“Ulan kara cellât gel bu genci bırakalım gitsin. Bu kadar adam kestik n’oldu?
Hep kuru bir aferin aldık. Belki bunun duasına biz de kurtuluruz,” dedi. Kara
cellât hiç duymadı. Büyük bir dil mücadelesi başladı. Deli cellât baltayı
almasıyla kara cellâda saldırdı. İki cellât arasında çetin bir dövüş başladı.”*
(Poyrazoğlu, 2006: 173).

Ercişli Emrah’ı öldürmemek için dövüşen Deli Cellât sonunda Kara Cellât’ın kellesini alır. Daha sonra Yakup Han’ın emriyle Emrah’ın şikâyetçi olduğu zindancının da başını gövdesinden ayıran Deli Cellât, Selbi’nin kardeşlerinin kellesini almayı kendisi ister. Deli Cellât’ın, Selbi’yi Emrah’tan kaçırarak kardeşlerini öldürmek isterken sarf ettiği, *“hünkârım, bu üçünün de kellesini ben alayım, deliyim, belki veli olurum.”* (Poyrazoğlu, 2006: 175) sözleri halk düşüncesinde delilik imgesinin karşılığını yakalamak bakımından önemlidir. Deliliği gözü karalığından, akıldan mahrum bir merhamet duygusundan ileri gelen Deli Cellât, adaleti tesis etmesi, hak edeni cezalandırması halinde delilikten velilik mertebesine yükseleceğine inanmaktadır. Bu da halk düşüncesinde, nedenselliğin önemini altını çizer.

Türk Halk anlatmalarında delilik olgusu Köroğlu hikâyelerinde de karşımıza çıkar. Köroğlu’nun arkadaşları “deliler” diye anılmaktadır ve bahsedilen delilik hali gözü karalığa işaret eder. Köroğlu anlatmalarının ilk kolunun Azerî versiyonunda *“Köroğlu’nun Çamlıbel’e Yerleşmesi ve Yiğitleri Toplaması”* epizodunda ilk defa ortaya çıkan Deli Hasan, Köroğlu’nun delilerinin en tanınmışlarından. Gırat’ıyla Çamlıbel civarında dolaşan Köroğlu’nun önünü kesen bir grup atlının lideri Deli Hasan’dır ve namıyla Köroğlu’nu korkutup ondan atını ister. Köroğlu’nun Deli Hasan’a meydan okumasıyla tutuştukları kavga, Köroğlu’nun galibiyetiyle sonuçlanır ve Deli Hasan, Köroğlu onu öldürmeye yeltendiği sırada yiğitliğini görüp bildiğini, onunla kardeşlik etmek istediğini söyler. Bunun üzerine her ikisi de kardeş olmaya yemin ederler ve Deli Hasan topladığı bütün ganimetlerle adamlarını Köroğlu’nun emrine verir (Ekici, 2004:132).

Köroğlu, Deli Hasan’ın namını evvelden babasından duymuştur. Tanışma faslında Deli Hasan’ı tanıtmak için kullanılan, *“Delikanlı öyle biriydi ki, dünyalara bedeldi. Yüzünden, gözünden yiğitlik akıyordu.”* (Ekici, 2004:341-342) *“Ona dikkatle baktı ve onun gerçekten yiğit bir delikanlı olduğunu anladı.”* (Ekici, 2004: 342) gibi

ifadeler, deliliğin yiğitlikle bir tutulduğunun göstergesidir. Anlatmada delilik namının takdimi, kişinin gözüpekliğiyle ilişkili olarak yapılmış; deli olma durumu olumlanmıştır. Bir kimse ne kadar “deli cesareti” gösterebiliyorsa, o denli yiğit ve cengâver bir savaşıdır. İyi bir savaşı olmak için ancak bir delinin göze alabileceği tehlikelere korkusuzca atılmak gerekir.

Masallarda da olgusal boyutundan çok “deli” tipleri aracılığıyla somutlaştırılmış biçimde karşımıza çıkan delilik, tezatlarla biçimlenen masal dokusunda genellikle aklın karşısına konulan bir mefhumdur. “Akıllı” tipine karşı “deli” tiplerin var olduğu masallar, gerçekçi masallar olup Keloğlan’la Köse’nin maceralarına benzer masalların bir kısmı da yine deli kişiler üzerine kurulmuş masallardır. Pertev Naili Boratav’ın da gerçekçi masallar arasında değerlendirdiği deli kişilerin masalları, masalcının hünerine ve dağarcığına göre uzayıp kısalsabilen, birbirine eklenebilen masallardır ve macera kesimlerinden meydana gelmişlerdir. TTV de 324 ve 327 numaralarda yer alan deli kişilerin masallarının en ünlüleri, “*Deli oğlanla akıllı oğlanlar*” ve “*Edi ile Bidi*” serileridir (Boratav, 2013:94).

“*Deli-Gücük*” masalı, olağanüstülükler gösteren bir deli tipi olan Deli-Gücük’ün yer aldığı bir masaldır. “Bir karış boylu, bir arın külahlı birisi” olarak tasvir edilen Deli Gücük, karısını korumak için don değiştiren bir adamdır. Mısır padişahının oğlu karısına ilişmeyince onu ödüllendirmek için yoldaşlık eden Deli-Gücük, olağanüstü marifetler göstererek şehzadenin muradını yerine getirir (Boratav, 2008: 133-142). Deli tipolojisiyle karşılaşılan masallardan bir diğeri “*Akıllı Oğlanlar ile Deli Oğlan*” masalıdır. “Deli oğlan” adlı karakterin olaylar ve durumlar karşısında verdiği anormal tepkiler ve olayların akışının değişmesine sebebiyet veren tutarsızlıklar karşısında iki akıllı kardeşin çıkmazının anlatıldığı masalda, aklın karşısına konulması dolayısıyla halk düşüncesindeki delilik imgesi oldukça keskin tarif edilir. Akıllı kardeşler, deli kardeşlerinin başlarına açtıkları belaları savuşturmak için yarattığı sorunun muhataplarını kardeşlerinin gerçekten deli olduğuna inandırmaya çalışırlar. Böyle durumlardan birinde sarf ettikleri, “*Kardeş, görüyorsunuz, bu delinin biri. Sorduklarından belli bir şey. Bunun dediklerine inanmak olmaz.*” (Boratav, 2008: 285) cümleleri, halk düşüncesinde delinin sözüne itibar edilmediğinin tezahürüdür. Öyle ki masal, deli oğlanın kardeşlerinin yanına kaçmak isterken merdivenden düşüp ölmesiyle son bulur ve masalı bitiren cümle: “*Deli-oğlan da kurtuluyor, kardeşleri de...*” şeklindedir. Bu final cümlesi, “ölüsü olan bir gün, delisi olan her gün ağlar.” atasözünün

başka türlü söylenişi gibidir. Dolayısıyla, masalda deli tipinin ağırlanma biçimi, halk düşüncesiyle paraleldir.

Delilik olgusuyla karşılaşılan bir diğer masal “Korkak Deli” adlı masaldır. Deliliğinden dolayı dış dünyadan korkan ve evden dışarıya çıkamayan genç bir oğlanın erginleşme serüveninin anlatıldığı masal, deli oğlanın sağılmasıyla son bulur. “Çıkalım bakalım, elbet biz de bir insan oluruz.” diyerek ilk kez evinden dışarıya adım atan “korkak deli”, karşılaştığı devleri türlü kurnazlıklarla alt eder. Devlerle birlikte evine döndüğünde erginleşme sürecini tamamlamış durumdadır. Eve yaklaştıkları sırada karşısına çıkan tilki, “korkak deli” nin korkusuzca devlerle ahbaplık etmesine şaşırıp kendisinin korku nesnesi olduğunu hatırlatınca “korkak deli” tilkiyi de alt ederek sınavını tamamlar (Sakaoğlu, 1973:470-472).

Dursun Yıldırım, “*Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*” adlı eserinde fıkra bahsinde tasnif yapan isimlerden söz eder ve Faik Reşat’ın sınıflandırmasına yer verir. Faik Reşat’ın ilk ilmî tasnifi yaptığı yönündeki beyanına dikkat çeken Yıldırım’ın çalışmasında yer verdiği şekliyle Faik Reşat’ın tasnifinde 27. Sırayı “*mecânîn ve mecâzib*” maddesi almaktadır. Söz konusu madde, delilerle ilgili fıkraların varlığından söz eder (Yıldırım, 1999:20,21). Yıldırım, bir diğer fıkra tasnifinden Pertev Nailî Boratav’ın söz ettiğinden ve bu tasnifin Lâmiî Çelebi’ye ait olduğundan söz eder. Letâifnâme adlı fıkra külliyyatının içeriğinin Lâmiî Çelebi tarafından konu ve alt tiplere uygun sınıflandırdığına dikkat çeken Yıldırım, tasnifte belirtilen gruplar arasında “Deliler Üzerine Hikâyeler” şeklinde bir madde yer aldığından söz eder (Yıldırım,1999:21,22). Dursun Yıldırım, Türk fıkralarını fıkra tiplerine göre tasnif denemesinde yedili bir gruplandırma modeli ortaya koyar. Bu gruplar arasından “*Gündelik Fıkra Tipleri*” başlığı altında yer verdiği üç alt gruptan bir tanesi “*Mariz ve Kötü Tipler*” kategorisine dâhil ettiği delilerdir. Yıldırım, genel manada “gündelik fıkra tipleri” adlandırmasının yapılma sebebini, toplum yaşantısında sıkça karşılaşılan olay ve durumların sıfatlar, unvanlar, lâkaplar yahut belirli kişiler üzerinden anlatıldığı fıkraların temsili üzerinden izah etmektedir (Yıldırım, 1999: 24,31). Bu durumda, deliler üzerine hikâye edilen fıkralarda da deli lakabı yahut sıfatı üzerinden isnat edilen delilik olgusunun kendisidir.

Deli fıkraları, deli olduğu düşüncesi üzerinde uzlaşılan kimselerin ekseriyetle içerisinde buldukları durum üzerine düşündürten yanıtları üzerine inşa edilir.

Dinleyen kişide kimin gerçekten deli, kimin akıllı olduğu yönünde soru işaretleri uyandıran bu fıkralara birkaç örnek vermek mümkündür:

“KAÇ KİŞİSİNİZ?

Akıl hastanesini gezmekte olan gazeteci, bir koğuştta rastladığı hastaya sorar:

-Burada kaç kişisiniz?

Karşısındaki, elini boşver anlamında salladıktan sonra:

-Asıl, siz dışarıda kaç kişisiniz?” (Cimcoz, 2001: 14).

“PROVASINI YAPTIK

İki deli bir gün akıl hastanesinden kaçarlar. Kimse bu delileri bulamaz. Doktorlar ümitlerini kestikleri an deliler çıkagelir. Doktorlar sorar:

-Niye geldiniz?

Delilerden biri cevap verir:

-Yarın kaçacağız da, onun provasını yaptık.” (Cimcoz, 2001: 18).

Efsaneler de delilik olgusuna rastladığımız anlatı türleri arasında yer alır. Daha çok kutsiyet atfedilen şahıslar ve türbeleri etrafında anlatılan efsanelerde karşımıza çıkan deliler, aileleri ve yakınları tarafından türbe ziyaretine götürülüp hatta kimi zaman buralarda zincirlenerek iyileşmeleri umulur. Etrafında efsanevî anlatımlar oluşan şahsın halk düşünce ve inancındaki kudretine göre, akıl hastası kişinin iyileşme durumu belirlenir.

Ali Berat Alptekin’in “Fırat Havzası Efsaneleri” başlıklı çalışmasında “Mecnûnlar İle İlgili Efsaneler” kapsamında yer verdiği “Deli Mustafa” efsanesi, deliler etrafında oluşan efsanelere örnektir. Alptekin’in halk düşüncesinin efsane dünyasındaki ermişlerle birleştirdiğini düşündüğü Deli Mustafa, Harput’ta olağandışı davranışlarıyla tanınan bir kimsedir. Hakkında çok sayıda hikâyenin anlatıldığı Mustafa’yı herkes tanır ve anlatımlardan bir tanesi şu şekildedir:

“Harput’tan bir zât, Hicaz’a gitmek için hazırlıklar yapar ve günler süren yolculuktan sonra Kâbe’ye ulaşır. Orada, Hac farizasını yerine getiren kişiye, tanışmış olduğu bir arkadaşı şaşılacak bir soru sorar:

“Hacım, Harput’da, bizim, bir Deli Mustafa’mız var, sen onu tanıyor musun?”

“Tabî, elbette tanırım Deli Mustafa’yı,”

“Öyleyse, benden ona, selam götür,” der ve vedalaşırlar.

Harputlu hacımız, memleketine döndüğünde, herkes gibi, Mustafa da onu ziyarete gelir. Hal-hatırdan sonra, selâmı unutan Hacı’ya, Mustafa:

“Hani, bana bir selâm gönderilmişti, onu neden söylemiyorsun?” der.

O zaman Hacı, bunun ermiş bir kişi olduğunu anlar ve mahcubiyetini ifade eder.” (Alptekin, 1993: 63-64).

“Deli” lakaplı bir diğer tiple karşılaşılan yer, Karagöz oyununda yer alan Tuzsuz Deli Bekir’dir. “*Kabadayı ve Sarhoşlar*” kategorisinde değerlendirilen Tuzsuz Deli Bekir’e ilişkin Aynur Koçak, Tuzsuz’un kelle kesen, göz çıkarıcı canavar bir tip olması dolayısıyla yalnızca “deli” sıfatıyla nitelendirilmesinin yanlış, hatta yanıltıcı olabileceğine dikkat çekmektedir (Koçak,2002:128). Koçak’a göre lakap alma/takma/verme geleneğinin iki önemli özelliği vardır: İlki, kişiye sonradan takılması, ikincisiyse kişinin bir özelliğini belirtmesidir. Bu anlamda, “Tuzsuz” ve “Deli” lakapları da Karagöz oyunlarının kahramanı olan Bekir’e sonradan takılmış ve kişiliğine ilişkin bir özelliği belirtmek için kullanılmıştır (2002:126). “*Sahneye girişinde sarf ettiği sözleri ele alındığında Deli Bekir, ilk anda Deli Dumrul’la karşılaşılıyormuş kanısı uyandırır. Ama gerçekte kimseyi asıp kesmez. Ona yalnız “Deli Bekir” denmiş olsaydı, delidolu, sevecen, eli açık, fedakâr, babacan, sıra dışı bir tip canlandırılmış olacaktı. Belki bu ifadeler bize, halkın “deli”, “delikanlı” dediği “Koroğlu”nu ve “Delileri”ni de hatırlatacaktı. Tuzsuz’un nârâsının ardından övündüğü şeyler "bizzat kendi ana ve babasını, komşusunun çocuğunu kesmiş olmak gibi" feci birer cinayettir. Bu korkunç sözleri, mahalle halkına savrulan tehditler takip eder. Tuzsuz'un oyunun diğer kahramanları üzerindeki prestiji sevgi ve hayranlığa değil, tehdit ve zorbalığa dayanır.” (Koçak, 2002: 127).*

Karagöz oyunlarında tıbbî anlamda gerçek delilerin de yer aldığını hatırlatan Koçak, “Tımarhane” adlı oyunda, üstlerinde doğru düzgün kıyafet bulunmayan, tuhaf hareketleri dolayısıyla tımarhaneye kapatılan delilerin olduğundan söz eder. Eczane oyununda yer alan “Denyo” adlı deliyi anımsatan Koçak, Tuzsuz Deli Bekir’in bu delilere benzeyen bir tip olmadığını ifade eder (2002:127). “*Epik gelenekteki deli tıbbî anlamda değil, gözüpek, kahraman, yürekli karşılığında kullanılmıştır. Karagöz'deki “Bekir” tipini niteleyen delilik ne tıbbî anlamda ne de epik gelenekteki deliliğe benzemez. Çünkü bu tip, Tuzsuz Deli'dir. Karagöz oyunlarının bu kahramanı, sadece “Deli Bekir” olarak anılmış olsaydı, Dede Korkut hikâyelerinde rastladığımız gözü-pek,*

kahraman, korkusuz; cesur, yürekli, anlamındaki “deli” tipleriyle benzerlik gösterecekti. Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi, “deli” sıfatının önünde “tuzsuz” sözcüğü yer almaktadır. O halde, “tuzsuz” kavramının “deli” sıfatını nasıl bir dönüşüme uğrattığı önem kazanmaktadır.” (Koçak, 2002: 127).

Delilik olgusu, bir çocuk oyununun isimlendirilmesinde de karşımıza çıkar. “Deli Kız” şeklinde adlandırılan oyun, yedi kişinin daire oluşturarak ortadaki “deli kız”ın etrafında dönmek suretiyle oynadığı bir oyundur. Oyunun öznesi konumunda olan “deli kız”, aynı ismi taşıyan bir tekerlemeyle etrafında dönenlerin söylediği tekerlemeye cevap vererek oyuna yön verir (Erşahin, 2005:102). “Deli Kız” oyunu taklidî bir oyun olup ortadaki genç kızın türkü söyleyip oynaması, etrafını saran diğer kızların da ona soru sorması esastır. “Deli Kız”ın etrafındakiler tarafından sorulan sorular aracılığıyla kızdırıldığı oyuna def, mey yahut davul-zurna eşlik eder. Oyunda söylenen tekerlemeler şu şekildedir:

“Kızlar:

Delikız sinin geliyor

Delikız sinin geliyor

Delikız:

Sinide neler geliyor?

Sinide neler geliyor?

Kızlar:

Delikız sinin geliyor

Sinide yüzük geliyor.

Delikız:

Kurbanız olim komşular

Hayranız olim komşular

Haniye niye gelmedi?

Haniye niye gelmedi?

Kızlar:

Geldi de geri döndüler

Geldi de geri döndüler.

Delikız:

Kurbanız olim komşular

Hayranız olim komşular

Ne kusurumu buldular

Ne kusurumu buldular?

Kızlar:

Ayağı topal dediler

Ayağı topal dediler

Delikız:

Kurbanız olim bir bakın

Hayranız olim bir bakın

Haniya bunun topalı

Haniya bunun topalı?...” (Gökalp 1978:8406’dan akt. Duymaz, ?:332-333)

Deli tipolojisi, halk nesrinde ve nazmında, Türk halk kültüründeki yeri ölçüsünde sıklıkla rastlanan bir tipolojidir. Sözlü kültür ortamlarında nesir anlatı örneklerinde kimi zaman anlatının doğrudan öznesi kimi zamansa yardımcı kahramanı olan deli tipi, Türk halk nesrinde daha ziyade alp/alperen formunda karşımıza çıkarken nazım türlerde ozanların var oluşlarına isnat ettikleri mecnûnluk durumuyla karşımıza çıkar. Türk kültür belleğinde velî ve deli kimselerle ilgili kodlarda ortaklaşmalar bulunması dolayısıyla deli ve delilik odaklı halk yaratması ürünler motif bakımından da zenginlik göstermektedir. İnsandan doğaya aktarılan bir özellik olarak rüzgârın nitelendirilmesinden, sırrına vakıf olunamayan bir kimseye kutsiyet atfetmeye dek Türk kültüründe delilik yakıştırması düşünsel alanın kodlarına paralel olarak oldukça geniş bir skalada yapılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DENİZLİ YÖRESİNDE DELİLER VE DELİLİK

3.1. Yörede Delilik Algısı

Denizli’de deli sözcüğünün yanında başka birtakım sözcüklerin de kullanıldığı yapılan alan araştırmalarıyla tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin başında “erişik, erişikli, eserli, esirikli” sözcükleri gelmektedir. (Güneş, Baybağ, 2007: 143,144) Tuncer Gülensoy tarafından hazırlanan “Köken Bilgisi Sözlüğü”nde “eserli ve esirikli” kelimelerinin “ES+” kökünden türediği belirtilmiştir. “Delişmen, deli” olarak anlamları verilen bu sözcüklerin Anadolu ağızlarında “esedröklü, esirek, esirik” gibi kullanımları da mevcuttur. (Gülensoy, 2011:340) “Erişik” ve “erişikli” sözcükleri ise “eriş-” kökünden türemiş olup tasavvufî göndermesi olması muhtemeldir. (Gülensoy,2011:338) “Varan, ulaşan” anlamları yüklenen bu sözcükler, tasavvufî bir zeminde anlamlı olup halk düşüncesindeki deli-velî birliğini yansıtır niteliktedir. Bunların yanında Denizli’de sara hastalığına benzer bir çeşit sinir hastalığına tutulan kimseler için “ağrıklı”; delirmek, çıldırmak için “fıldırmak” sözcükleri kullanılmaktadır (Güneş, Baybağ, 2007:143,144).

Saha çalışmasında yönlendirilmiş mülakat ve katılımlı gözlem teknikleriyle görüşlerine başvurulmuş kaynak kişilerin genellikle bahis konusu edilen kimselerle ilgili konuşurken “deli” demekten imtina ettikleri gözlenmiştir. Delilik yakıştırmasının başkaları tarafından yapıldığı ifade edilmiş; bir kimseye “deli” şeklinde hitap etmenin hoş olmayacağı belirtilmiştir. Bu konuda belirtilen görüşlerden bazıları şu şekildedir:

“Bir gün şoförün birisi yolda gidiyor. Mazhar Osman’ın hastanesinin önünden geçerken, yan taraftaki araçlardan işaret ediyorlar. Bakıyor ki lastiklerin bijonları gevşemiş, düşmüş, lastikler yerinden çıkacak. Ondan sonra dört dönüyor aracın etrafında “Ne yapayım” diye. Delinin birisi hastanenin camdan bağıyor: “Ne düşünüp duruyorsun? Fazla olanlardan al, diğerlerine tak.” diye. “Seni gideceğin yere götürür hiç değilse.” Böyle deliler var işte. Biz bunlara deli desek olmaz. Bunlar da ekseriyetle akıl fazlası var. Onu harcayamadıkları için deliriyorlar. Öyle deliler var ki, deli deyip geçiyoruz ama akıllı insanın kuramayacağı cümleler kuruyorlar. Öyle şeyler diyorlar ki elli akıllı bir araya gelse kuramaz o cümleleri. Bunlar işte hep akıl fazlalığı olanlar. Bunlara deli demekle çok hata yapıyoruz o yüzden. Veli olanlar da çok bunların içinde

özellikle. Sözleri dinlenilmiyor ama. Gerçekten sözleri dinlense, ne dedikleri anlaşılrsa, bir başka yola gidilecek ama anlamıyoruz ki. “Delidir.” deyip geçiyoruz. Bizde geçmişte bir tane adam suyla çalışan bir motor yaptı Türkiye’de. Biz ne yaptık, adama deli yaftası yapıştırdık, dikkate almadık.” (kk173)

“Biz deliye Buldan’da ismiyle hitap ederiz genellikle. Erol’a Erol deriz, Ali’ye Ali. Yüzüne karşı deli demeyiz kimsenin.” (kk6)

“Deli denmez yüzüne insanın. Siz bile deli olsanız size bile deli demeyiz.” (kk25)

“Deli demeyiz yüzüne. Yanlış bir sıfat deli.” (kk109)

Yapılan alan araştırmasından çıkan bir diğer sonuç, Denizli’de “deli” sözcüğünün karşılığı olarak kimi yerlerde “çavuş” sözcüğünün de kullanıldığına ilişkindir. “Çavuş” lakabının tercih edilme sebebini açığa kavuşturmak için şu görüşlerden faydalanmak mümkündür:

“Çavuş deriz biz o delilere. Zararsız olanlara daha çok. Çavuş diye seslenir herkes. Dengesi yerinde olmayanlara “çavuş” deriz. İnsan aksiliklerden delirir. Gönlündekini yapamazsa delirir, çavuş olur. Başka neden delirecek.” (kk118)

“Çavuş derlerdi bir de delilere. Onbaşı olamayanlara “çavuş” denir. Akli geri kalanlara yani.” (kk120)

“Deli demesi ayıp olur diye “çavuş” der tutturur millet. Yoksa özel anlamı olduğundan değil. “Deli” deyince kişi bir üzülür, ailesi ayrı üzülür çünkü.” (kk128)

Deliliğin olağanlığını vurgulamak ve yörede yaşayan delilerin toplumsal yaşantının bir parçası olduğu gerçeğinin altını çizmek için de birtakım kalıp ifadelere başvurulduğu gözlenmiştir:

“Çalışız dağ olmazmış, delisiz köy olmazmış derler. Her köyde vardır deli.” (kk36)

“Deli demek Allah’ın sevdiği kulu demek. Deli demek kentin beti bereketi demek. Onlara deli demek ayıptır. Onlar bizim baş tacımız. Allah onları öyle yaratmış. Bize de onlarla eğlenmememizi buyurmuş.” (kk115)

“Ak Çeşme’den yukarıya akıllıya rastlanmaz derler bizde. Yukarıya çıktıkça hepsi delidir. Yaylanın tamamı delidir mesela.” (kk35)

Denizli’nin Honaz ilçesi sınırları içerisinde yer alan “Deliler Kahvesi” adlı kahvehanenin bu şekilde adlandırılmasıyla ilgili ileri sürülen görüşler, halk düşüncesindeki delilik algısının başka bir boyutunu ortaya koymaktadır. Söz konusu kahvede taşkınlık yapıldığı, ölçsüz tutum ve davranışlar sergilendiği gerekçesiyle halk bu kahveye “Deliler Kahvesi” demeyi uygun görmüştür. Anlatmalarda, söz konusu kahvenin müdavimlerinin diğer kahvelerden farklı olarak oldukça rahat ve ölçsüz hareket ettiği bilgisine yer verilmiş, kaynak kişilerin “Deliler Kahvesi” müdavimleri arasında olmamaktan hoşnut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. “Deliler Kahvesi” özelinde beyan edilen görüşler aşağıdaki gibidir:

“Orada şaka yapıyorlar. Deli yok orada. Biraz coşkulu oraya takılanlar, ondan öyle demişler. Sizin gibi misafirler geldiğinde kapıdan görünce bağırmağa başlarlar “geldi, geldi.” diye. Ondan kalmış adı. Yoksa gerçekten deli olduklarından değil.” (kk93)

“Buraya gelen herkes akıllı olduğundan “Deliler Kahvesi” deriz biz. Kimin deli kimin akıllı olduğu belli mi olur. Tabelayı kapatmak zorunda kalıyorum. Maliyedeki ismi de “Deliler Kahvesi”. Honaz’ın delisi yoktur da, burada davrandığı gibi başka mekânda davranamaz müşteri. Burada gürültü yapar, bağırır çağırır müşteri. Diğer masalar da anlayışla karşılar. Bu taşkınlıklar başka yerde olmaz. O kadar rahat hareket eder ki buraya gelen. Kimse kimseye karışmaz. Bu kahvede insanlar gürültü yapıyor diye, halk kendi arasında “Deli bunlar.”, demeye başladı. Adı da ondan sonra kaldı öyle. “Bu kahveye gelen delidir.” denmeye başladı. Buranın özel müşterileri var. Bu kahveye gelen başka kahveye gitmez. Herkes de birbirinin dilini anlar. Yadırgamaz. Gürültüyle okey oynarlar. Polis müdavimleri de var kahvenin. Her kesimden gelen olur. Tabeladan rahatsız olanlar var. Buraya sürekli gelenler bile isimden rahatsızlık duymaya başladılar bir müddet sonra. “Kaldır tabelayı, biz deli miyiz?” diyenler oldu. Kapatıyorum o yüzden tabelanın üstünü. İnsanlar kendilerine deliliği yakıştırmıyor. Kızıma da okulda öğretmenleri, arkadaşları “delinin kızı.” deyip duruyormuş. Dalga geçiyorlarmış hep. Ben onun yüzünden kapatıyorum en çok da. Çocuk rahatsız oluyor öyle söylenince. Milletvekilleri gelir buraya fotoğraf çeker kahvenin önünde. Buradaki insanlar buradaki davranışlarının bir tanesini başka yerde yapmaya kalksalar, atılırlar o mekândan.

Buradaki rahatlığı bulamazlar hiçbir yerde. Bağırıp çağırırlar hep. Küfrederler durmadan. Kimse kimseden rahatsız olmaz. Bunların deliliği öyle tür. Yoksa senden benden akıllı hepsi.” (kk174)

Her yörede olduğu gibi Denizli’de de delisinin bol olduğu iddiası üzerinde uzlaşılan, meşhur delileriyle bilinen yerler mevcuttur. Bunlar arasında Akalan ilk sıradadır. Denizli’nin hemen her ilçesinde delilere ilişkin açılan bahislerde öncelikli olarak Akalan’a gidilmesi öğütlenmiş, Akalan’da deliler ve delilik etrafında oluşan halk edebiyatı ürünlerinden örnekler verilmiştir. Söz konusu anlatmaları aşağıdaki gibi örneklendirmek mümkündür:

“Akalan’da köyün içerisinde çeşme varmış. Bir gün vezirle padişah gelmişler. Susamışlar gezerken. Çeşmeden su içmeye davranmışlar. Vezir bir tas su içmiş çeşmeden. Padişah da kendisine su vermesini istemiş. Vezir yapıştırmış lafı: “Elin kolun tutmuyor mu? Kendi suyunu kendin iç” demiş. Herkes şaşırılmış. Demişler ki bu çeşmenin bir kerameti var demek ki. İçene deli cesareti geliyor.” (kk175)

“Akalan’da deli çoktur. Akalan’ın delisi, Serinhisar’ın ayısı derler.” (kk85)

“Akalanlılar işine gelen delilerden. Akıllı delilerden yani. Bakmayın adları çıkmış. Şimdi bir Akalanlı’ya “Nerelisin?” diye sorduğunda “Ağlanlı’yım” diyorsa, o Akalan’ın delilerindendir. İki adı vardır Akalan’ın. Eğer “Akalanlı’yım” diyorsa, bilin ki o akıllılarından. Mesela Akalan’ın en akıllısı zamanında değirmene yoğurt öğütmeye gitmiş. Gerisini siz düşünün artık. Bir de şöyle bir hikâye var: Osmanlı imparatorluğu zamanında, bir tane kaçağı bir Akalanlı yakalıyor dağda. Belinden çama sarıyor, ellerini bağlamadan. Karakola gidiyor. “Ben sizin aradığınız kaçağı yakaladım.” diyor. “Ne yaptın peki?” diye soruyor karakol komutanı. Diyor ki, “Belinden, ellerini bağlamadan çama sardım.” “Yav” diyor komutan, “Ellerini ne demeye bağlamadın!” Akalanlı da cevap veriyor: “Ben” diyor, “nasıl ellerini bağlamayı akıl edemedimse, o da elleriyle belindeki ipi çözmeyi akıl edemez.” Yaşanmış olaydır bu. Gidip bakmışlar daha sonra. Adam hakikaten belindeki ipi çözmemiş. O zaman onun da Akalanlı olduğunu anlamışlar işte. İşini bilen delilerdendir Akalanlılar anlayacağımız. Zeki insanlar aslında. Ben bir Akalanlı olarak kendi kendime matematik öğrendim. Matematik öğretmenliği yapıyorum şimdi. Öyle zekiler yani Akalanlılar.” (kk102)

“Akalan’da bir tane akıllı yok ki delisi olsun. Hepsi deli, kökünden. Bizim orada deli bulunmaz o yüzden. Her köyde bir tane iki tane bulunur. Ama bizim orada “bana bir deli göster” desen gösteremem. Seçemem, çünkü tamamı deli.” (kk116)

“Akalan’ın en akıllısı değirmene yoğurt götürmüş öğütmeye derler. Ondan delidir hepsi. O yüzden adları çıkmış. Akalanlı biri kaçak birini bağlamış ağaca. Sonra gidiyor karakola, kaçağı yakaladığını söylemeye. Müdür diyor ki: “Aferin sana. Ellerini de bağladın mı?” “Yok.” diyor Akalanlı. “Ya kaçarsa?” diye soruyor müdür. “Neden bağlamadın?” Bizim Akalanlı cevap veriyor: “Ben ellerini bağlamayı akıl edemediysem, o çözmeyi nasıl akıl edecek?” (kk87)

“Bizim Akalanlılara deli derler. Birincisi yakalanan eşkıyanın hikâyesi sebebiyle. Zaptiyeler ne yaptılarsa yakalayamamışlar, Osmanlı döneminde geçiyor olay. Başına ödül koymuşlar yakalanmayınca. Bizim Akalan’dan biri yakalamış eşkıyayı. Tutmuş çama bağlamış. Ama ne bağlamak. Gitmiş zaptiyeye. Anlatmış olanı biteni. Sormuşlar nerede olduğunu. Demiş: “Falan çamda bağlı”. “Elini, ayağını bağladın mı?” diye sormuşlar. Demiş ki: “Belinden bağladım, eli ayağı boşa.” Demişler ki: “Kaçmıştır o çoktan.” “Yok.” demiş bizimki, “ben bağlamayı akıl edemediysem, o da çözmeyi akıl edemez.” Akalan’a bir bundan dolayı “deliler teknesi” derler, bir de Akalanlılar yoğurdu öğütmeye değirmene götürdüğünden derler. En akıllısı götürür hem de.” (kk91)

Bir diğer görüş, halkın eğitim seviyesinin oldukça yüksek olması dolayısıyla Akalan’ın delileriyle adının çıktığı yönündedir:

“Akalan’da deli bulamazsınız. Boşuna soruşturmayın. Akalanlıların hepsi akıllı olduğundan, çekememiş insanlar, adını çıkarmışlar buranın. Yoksa çok zekidir Akalanlılar. Bir dolu profesör çıkmış buradan. Delinin olduğu yerden çıkar mı? Sivri zekâlıdır hep insanları. Acıpayam’daki esnafında daha önce tamamına yakını Akalanlı idi. Hiç deli olan insan ticaret yapabilir mi? Akalanlıların eli iyi para tuttuğundan adlarını lekelemek isteyip işlerine gelmeyince deli demişler. Denizli merkezde bile en zenginler hep Akalanlıdır. Sivri zekâlıdır hepsi de. Ama bize faydası olur Akalanlı olmanın. Ben bazen Akalan’ın dışına çıktığımda, sinirlendiğim zamanlarda Akalanlıyım deyip yırtarım. “Alanlıyım, olacak o kadar delilik.” derim. Üstüme varmazlar o zaman. Akalanlılar deliliği almışlar ellerine, zorla on yılda kaza olmuşlar. İlle kaza olmak için

tutturmuşlar. Ben eski Akalan Belediye başkanımı aynı zamanda. Bakanlıklardan para istemem gerektiğinde Ankara'ya çıkardım. Deliliğimle alırdım ne istiyorsam.” (kk91)

“Akalan'da deli olduğundan değil, akıllı delisi çoktur oranın. Rektör bile çıkmıştır bizden. Daha ne olsun. Akalanlılar çok akıllı olduğundan adı çıkmış.” (kk89)

“Akalan'ın adı da akıllılığından çıkmış. Acıpayam'ın en zengin adamları, en iş yapan adamları Akalanlı'dır. Delilikle ilgili değil yani namının yürümesi. Akalan'ın suyundan içen delirir derler halk arasında.” (kk90)

Adını delilileriyle duyuran bir diğer yer Çal'ın Akkent mahallesidir. Alan araştırmasında Akalan etrafında oluşan halk edebiyatı ürünlerinin bir kısmının Akkent üzerinden varyantlarının üretildiği tespit edilmiştir:

“Her yerden bir deli getir, Akkent'ten kimi getirirsen getir.” derler.” (kk78)

“Çal'da çok deli yoktur da, bir Akkent vardır işte delisiyle nam salmış olan. Akkent'te bir akıl tepesi varmış. Akkent'ten çıkarken aklını oraya bırakmış insan, dönüşte tekrar almış. Akkentliler delilikleriyle nam salmıştır bu sebepten. Akkent'in girişindedir bu tepe. Delisi çoktur o yüzden oranın. Delisi de çoktur, siyasetçisi de çoktur.” (kk80)

Bir yerin delilerinin çokluğuyla tanındığı bilgisini pekiştirmeye yönelik üretilen, “her köyden bir kişiyi, söz konusu yerden tuttuğunu getir.” şeklindeki ifade başka yerler için de kullanılmış; halkın parçası olduğu kültürde ve yaşadığı yerde “deli” sayısının çok olmasını bir olumlama olarak da kabul ettiği fikrine ulaşılmıştır.

“Baklan'ın eski adı Dedeköy'dür. Derler ki “Her köyden birini Dedeköy'den tuttuğunu getir.” Herkes az buçuk delidir burada.” (kk75)

“Sarayköy'ün Hasköy Mahallesi var. Oradan tuttuğunuzu götürebilirsiniz. Dönemin kaymakamı demiş ki, “Her köyden birini, Hasköy'den tuttuğunuzu getirin.” diye. Asıl oradadır kaynağı. Hasköylüler kızar ama öyle deyince.” (kk64)

“Tavas ovasında her köyden bir tane, Uluköy'ün hepsi deli.” (kk140)

“Delilerin kanı ağaların kanı gibi. Burada Tavas ovasında ağalar delidir, sinirlidir. Ama delilikleri delikanlı anlamında.” (kk97)

3.2. Delilerle İlgili Anlatmalar

Denizli yöresinde derlenen delilik ve delilerle ilgili anlatmaların taşıdıkları bilgi, düşünce ve sanat boyutları, ürünü oldukları dile bağımlılıkları ve icra dâhilindeki başkalaşimleri göz önünde bulundurulduğunda söz konusu bilginin, metin, doku ve bağlam odağında değerlendirilmesi elzemdir. Biçim ve içeriğin metne, dil ve üslubun dokuya ilişkin paradigmalara işaret ettiği bu anlatmaların halk bilgisi kapsamında değerlendirilmesi söz konusu üç unsurun anlatmalardaki varlığından ileri gelir.

Halk bilgisi ürünleri, daha özelden halk anlatıları odaklı yapılan tasnif çalışmaları uyarınca belli bir tür kapsamında değerlendirilemeyen bu anlatmaların yerleşik formlarla doğrudan örtüşmemesi halk bilgisi ürünü olarak değerlendirilmelerinin önünde engel teşkil etmemektedir. Sahada kayıt altına alınan icraların içerisinde çeşitli halk edebiyatı türlerine ait yapı ve içeriğe uygunluk gösteren parçalar olmasına karşın, bağlam içerisinde anlatıcı kişilerin böyle bir kaygı gütmediği gözlenmiştir. Dolayısıyla, söz konusu anlatıları sınıflandırma çabası, şablon yapılar üzerinden metin odaklı bir bakış açısıyla inorganik bir toplamı kompoze etme çabasından ileri gitmeyecektir.

Sınıflandırma ve “tür” odaklı düşünceler, performans teori ile başka bir boyuta taşınmakta; ileri sürülen fikirlerle halk bilgisinin organik yapısının altı çizilmektedir. Bauman’ın ifadesiyle çağdaş “tür” düşüncesinin vardığı nokta, eski devirlerin atomistik ve nesnel yaklaşımından farklı, performans merkezli görüşlerin de dikkate alındığı bir yerdir. Bauman’a göre halk bilgisi ürünlerinin kategorize edilmesi sürecinde tabi tutulması gereken sınıflandırma: *“1. Toplumsal sunum ve algılamayı organize eden ilişkilerin boyutlarını vurgulayan sistematige 2. Türü fleksibi ve tartışılabilir yönlendirici bir çerçeve çalışma olarak görme özelliği ve 3. Sosyal hayatın sunum pratiğine odaklanan pratikliğine”* eğilim göstermelidir. Buradan hareketle türler, sosyal uygulamanın unsurları olarak hem konuşmacı ve dinleyicilerin bir dizi tutumlarına işaret eden sosyal ilişkilerin yapısının temelinde yer alırlar hem de muhtemel sosyal anlamları tariflendirirler. Dolayısıyla, *“türsel beklentiler esnek iletişim kaynaklarıdır. Bunlar çeşitli yollarla ve çeşitli iletişim amaçları ile esneklik ölçüsünün bir türden diğerine farklı olmasına rağmen, harekete geçirilebilirler. Bir konuşmacı alışılmış beklentilere sıkı sıkı bağlı kalmaya çaba sarf edebileceği gibi bunların çeşitli biçimlerde manipüle de edilebilir, bu amaçla türlere ilişkin stilistik özellikleri birleştirir veya çerçeve mekanizmaların veya metinsel imaların hikaye ve anlam yüksekliği yaratmak için manipüle edilebilir.”* (Bauman,1997:97-98).

Sözlü tarih niteliği de taşıyan bu anlatmaların sahihliği, anlatılanların gerçekten söz konusu kişilerin başından geçmiş olaylar olmalarından değil, icra ortamında anlatıyı kuran kişi ve kişilerin anlatılana olan inancından ileri gelir. Sohbet ortamlarında yalnızca söz aracılığı ile “meraklı grubu” karşısında sunulan bu anlatmaların anlatıcıları, söz konusu olayı yaşayanlar, şahit olanlar yahut bir başkasından işitmiş olanlardır. Söz konusu edilen deliye ilişkin görüş beyanı şeklinde de yapılan bu anlatıların kurulmasında anlatıcının kişisel belleği kadar kolektif belleğe ilişkin kodlar da pay sahibidir. Dolayısıyla bu anlatıların kurulmasında anlatıcı ve dinleyici arasında gelişen iletişimin biçim ve içeriğinden, yörede delilere ve deliliğe ilişkin hâkim görüşlere; anlatıcı kişinin söz konusu deliye olan yakınlığından dinleyici kitlenin bahis konusu deliye karşı tavrına dek çok sayıda bileşen pay sahibidir.

3.2.1.Delilerle İlgili Anlatmalarda Yapı

Halk nesri üzerinde yapılan çalışmalar, XIX. yüzyıl itibariyle genellikle mit, masal ve efsane türleri üzerinde yoğunlaşmış, daha özelde masalın kalıplaşmış yapısı esas alınarak bütün anlatılar bu yapı üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kültür çalışmalarındaki gelişmeler, anlatı türlerinin daha keskin ve özenli bir biçimde ayrımının gerekli olduğunu ortaya çıkarmış olsa da, sözlü olmaları dolayısıyla sınırlı sayıda form çerçevesinde sınırsız çeşitleri içerisinde barındıran anlatı türlerinin tarza, içeriğe ve işlevselliğe bağlı sınıflandırılmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu konuda yapılan tüm sınıflandırmaların daha kolay bilimsel çalışmalar için soyut şekilde kalmak zorunda olduğu, bu nedenle “gerçek” ve “ideal” tür tanımlamalarının ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Arslan, 2006:329).

Çeşitli sohbet ortamlarında anlatılan deli ve delilik odaklı anlatmalar kalıplaşmış bir yapı göstermez. Çok yönlü olan söz konusu anlatmalar, meraklı grubun sohbet ortamlarında ortaya çıkar ve birtakım işlevler üstlenir. Edebî örnek parçaları barındırmakla birlikte edebî birer anlatma türü olmayan bu anlatmalar gevşek bir yapı arz eder. Belli bir giriş ve bitiriş cümlesi bulunmayan, formel olmayan bu metinler ancak bir anlatı türü çerçevesinde kompoze edilmeleri halinde edebî örnek olma özelliği gösterir.

Mustafa Arslan’ın efe hikâyeleri özelinde ortaya koyduğu tespitler delilik anlatmaları için de geçerlidir. Arslan’a göre bu tip halk anlatılarının belirli bir şekli ve üslubu yoktur. Anlatı ne tür bir sözlü aktarım içine giriyorsa o aktarımın özelliklerine

dayalı bir şekilde ve üsluba sahip olabilir. Söz konusu anlatılar, sıradan günlük sohbetlerden yapısal olarak kalıplaşmış ve düzenlenmiş çeşitliliğe dek geniş bir anlatı skalası içerisinde bulunabilir. Söz konusu anlatmalar, sözlü edebî bir form olarak, basit ve konuşma diliyle kendiliğinden oluşmuş olma özelliği gösterir. Bu yönüyle tıpkı efe anlatıları gibi delilik anlatıları da halk anlatılarının epizot, motif, tema veya dinleyicilerin isteği yönünden, türler arasındaki dönüşümlere açıktır. Bu dönüşümler genellikle anlatıcının becerisine ve dinleyicinin tavrına bağlı olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, diğer anlatı türleriyle birlikte karşılıklı etkileşim ve dönüşüme açık olan bu sohbet biçimindeki iletişimin yapısı gereği, kişilerin zihin yapısında mevcut olanların sergilenebileceği geleneksel icra bağlamları meydana gelmektedir (Arslan,2006:333).

Temel tür özelliğine sahip olmayan bu tür anlatmalar, meraklı grubunun sosyal ortamlarında ortaya çıkan metinlerdir. İcra ortamlarında değerlendirildiğinde müstakil bir tür olma özelliği göstermedikleri gibi, herhangi bir türe bağlılık da göstermeyen bu metinler ancak bir anlatı türü çerçevesinde kompozite edilmeleri halinde edebî birer örnek olma özelliği gösterirler.

Metin odaklı yapılan halkbilimi çalışmaları, halk bilgisi ürünlerini, daha özelde de halk anlatılarını, belirli yapılara ilişkin şablonlar üzerinden tarif ve tasnif etme eğilimi gösterir. Ancak anlatıların icra bağlamları göz önünde bulundurulduğunda, saha kaynaklı ürünlerin sabit bir form ve yapı üzerinden tarif edilmesi olanaklı değildir. Denizli yöresinde yapılan alan araştırmasında, tematik özellik taşıyan olağan günlük konuşmaların içerisinde çeşitli türlere ait parçaların varlığı tespit edilmiştir. Ancak biçim ve içerik açısından birtakım anlatı türleriyle paralellik gösteren bu yapıların icrasında, anlatıcı kişinin türe bağlılık gibi bir kaygı gütmeyeceği gözlenmiştir. Dolayısıyla, aradaki iletişimin biçim ve içeriğini tayin eden sabit bir formun varlığından söz etmek mümkün değildir.

3.2.2. Delilerle İlgili Anlatmalarda İçerik

Türk halk nesrinin mit, masal, efsane, memorat, hikâye, masal, fıkra gibi genel türlerinin yanı sıra bunların daha alt türlerini oluşturan ve birçoğu henüz dikkat çekilmemiş türleri mevcuttur. Hikâye türünün altında yer alan “efe hikâyeleri”, “pehlivan hikâyeleri”, “hazine hikâyeleri” gibi konusu gereği zincirleme olarak birbirine eklenebilen ve “sözlü gelenekte “meraklı” denilen insanlarca özellikle aranılıp bulunan öğrenilen ve diğer meraklılara “meraklı grubu” dediğimiz sosyal grup içinde

kahvehanelerde ve benzeri mekanlarda anlatılan hikâyeler, “bohçacı kadın hikâyeleri”, “göç”, “aile felâket” ve “saadet hikâyeleri” bu cümledendir.” (Çobanoğlu, 2003:24).

Yörede derlenen deli ve delilik odaklı anlatmalar, bağlam içerisinde değerlendirildiklerinde halk nesri türlerinin tayininde kullanılan şablonlarla okunmaları güçtür. Ancak ortaklık gösterdikleri türlerle yapısal paralellikleri sağlanarak ve bütün içerisinden ayıklanarak yeniden kompoze edildiklerinde birtakım türler dâhilinde değerlendirilebilirler. Kimi anlatmalar yapı ve içerik itibariyle halk nesrinin çeşitli türlerine işaret ederken kimi anlatmalarsa doğrudan bir türün kalıbına uygun olmamalarına karşın, halk nesri özelinde anlamlı olan unsurlar barındırırlar. Söz konusu anlatmalarda halk nesri türlerinde rastladığımız çeşitli motifler ve tipler karşımıza çıkmaktadır.

Deli ve delilik odaklı anlatıların kompoze edilmesi durumunda oluşturdukları edebî türler arasında memoratlar yer alır. Olağanüstülükler içeren bir iletişimin, söz konusu iletişimi kurduğu iddiasında olan bir kimse yahut ondan dinleyen bir başka kişi tarafından anlatılmasıyla oluşan bu tür, delilerle ilgili anlatmalardaki olağanüstülükler barındıran içeriğin tematik kompozisyonuyla oluşur.

Özkul Çobanoğlu tarafından yapılan memoratların tematik tasnifi uyarınca *“cinler ile kurulan iletişim biçimleri ve yaşandığına inanılan olaylar”* (Çobanoğlu,2003:83) başlığı altında değerlendirebileceğimiz biçimleri şöyle örneklendirmek mümkündür:

“Cinliler rahat bırakmıyormuş çocuğu. Postaneciymiş bu zamanında. Göreve atılmış. Bir yerde ufak su döküyormuş. Yanlış yere işeyince cinliler musallat olmuş. Açık havada işediğinden herhalde. Sonra delirmiş durmuş işte. İki üç kişiyi bıçakladı. Raporu olduğundan kimse dokunmuyor da.” (kk20)

“Yüksek tahsilliymiş. Postacı olmuş vakti gelince. Posta dağıtırken bir kenara ufak su dökmüş, o esnada şeytan çarpmış.” (kk21)

“Çok fena hasta Nail. İmam hatip lisesinde okudu o. Sonra hacı hocaların kitaplarına merak saldı. Kitapları okurken okurken kafayı kırdı. Değişik kitapları okurken cinleri toplamış başına. Gönderememiş bir daha da. Başlamış evin içinde takla atmaya birden. Bir köşeden bir köşeye takla atıp durmuş sağlıklı adam. Bakmışlar ki bu delirmiş.” (kk25)

“Dayımdı benim rahmetli. Önceleri iyiydi. Dışarıya çalışmaya gitti sonra, otuz yaşlarındayken. Gümüldür tarafına, İzmir’e. Oralarda çalışırken bize haber geldi. “Hastalandı.” dediler. Kafayı oynatmış orada çalışırken. Buna cinler, şeytanlar görünmüş. Babam ellerini bağlardı durmuyor diye. Vatandaşa karışmazdı pek. Hastalığı azdığı zamanlarda korkardı çok. “Cinler gelip beni alacaklar.” Diye. Babamı severdi çok. Bir onu yanına yaklaştırdı. Bir gün kahvede “Deli Ali” diye dalga geçtiler. Camı çerçeveyi indirdi. Çok sinirlenmişti. Dört kızı vardı. Baktılar, sahip çıktılar. Hapını iğnesini kullandığında iyi olurdu. Cin görünmediğinde sıkıntısı olmazdı. Sakin dururdu.” (kk49)

“Bilal sonradan delirdi. Benim duyumuma göre, Dazkırı’nın Akyarma köyünde tezgâh ustasıydı Bilal. Dokuma tezgâhı. Orada, sürekli ekmek kırıntılarının üstünde yatıyormuş. Ondan erişmişler, üç harfliler korkutmuşlar onu. Kendi kendine konuşurdu. Sigara isterdi herkesten. Üstüne başına hiç bakmazdı Bilal. Kurban Bayramı zamanı gördüm en son. Sonra bakım evine götürmüşler diye duydum ama nereye götürdüklerini bilmem. Tedavi görüyor şimdi.” (kk3)

“Erol köprüünün altında cinleri gördü mü kendini kaybeder. Başlar üstünü başını yırtmaya. Herkesin içinde çırılçıplak çıkar meydana. Biz giydirir, sararız.” (kk46)

“Yusuf Ağabey bir çeşit veli idi. Sülalesinde vardı. Eski Kale’de otururken, annesiyle bir gün camiye gidiyorlarmış. Karşılarına deve çıkmış giderken. Kimisi deve der, kimisi keçi. Bunu yakalayayım derken koşuyor Yusuf arkasından. Koşarken koşarken bir kayanın ucuna geliyor. Keçi oradan atıyor kendini aşağı. O orda kayanın ucunda kalıyor. O zaman kafayı bozduğunu söylüyorlar. Halk arasında şöyle bir şey vardır bir de: Geceleyin birine sesleneceksen, isminin başına A harfi getirmen gerektiğini söylerler. A Ali, A Veli, A Kemal gibi. Böyle çağırılmazsan karşına üç harfli çıkar, seni delirtir diye inanılır. Siyah keçi, siyah tavuk, siyah tavuk, siyah kedi çıkıp seni delirtir diye bir inanç vardır. Çünkü cinlilerin bu siyah hayvanların kılığına girdiğine inanılır.” (kk17)

“Kayalarla uğraşır o. Cinlilerden delirmiş derler. “Rus geliyor yeğenim çok tehlikeli.” derdi. Yunan’a tehlikeli derdi bir de.” (kk113)

“Okul zamanında bir şeyi yoktu Yusuf’un. Akranız biz onunla. Sonra sinema açıldı buraya. Yusuf, Yılmaz Güney’in filmlerini izlemekten delirdi. Hep ona özenirdi.

Kendini çok kaptırdı. Kendi gölgesiyle dövüşmeye başladı. Kafayı yedi gittikçe. Babası tüccardı Yusuf'un. Yusuf'u da köylere gönderirdi satışa. Yusuf gider satarmış, adını sanını sormazmış sattığı kişinin. İsim yazmazmış. 'Esmer adam' yazarmış mesela. Para alamadan döner gelirmiş. Üç harfliler dadanmış Yusuf'a diyorlar. Deliliği en çok da ondan kaynaklanırmış.” (kk17)

Velînin kendi vücudunda cereyan eden keramet motiflerinden bir diğeri olan “soğuktan etkilenmeme” motifi, sırrına erişilemeyen güçler tarafından korunduğuna inanılan bir deliye ilişkin anlatmada karşımıza çıkar:

“Ömür boyu evine ne elektrik bağlattı, ne cam taktırdı. Ömür boyu soğukta yattı kalktı. Yusuf Amca'nın üstüne yeşil bir örtü örtülürmüş uyuduktan sonra. Karda kışta bile üşümezdi. Allah tarafından korunurdu.” (kk113)

Halk düşüncesinde delilik olgusu, tıpkı velîlik gibi sırrına vakıf olunamadığından kimi zaman keramet sahipliğiyle ilişkilendirilmiştir. Yörede derlenen delilik anlatmalarında çeşitli keramet motiflerine rastlanmıştır. Bu motiflerin varlığı anlatmaların çerçevesinin menkıbe türüne işaret ettiğinin göstergesidir.

Ahmet Yaşar Ocak'ın “*velînin kendi vücudunda cereyan eden keramet motifleri*” başlığı altında yer verdiği “*bir anda çok uzak mesafeleri kat edebilme (Tayy-ı mekân)*” (Ocak, 2010:88) motifi Denizli yöresinde derlenen deli ve delilik odaklı anlatmalarda tespit edilen motifler arasındadır:

“Biz bunlara deli demiyoruz, veli diyoruz. Bir gün deli dedikleri biri Denizli'ye gitmek istiyor. Dolmuşlardan hiçbiri almak istemiyor deli olduğu için. Sonra bir gidiyorlar ki Denizli'ye, herkesten önce varmış oraya. Orada karşılaşıyorlar. Bir çeşit veli.” (k11)

“Buldan'ımızın değerli ağabeylerinden Cevdet Özmen adlı bir ağabeyimizdi. Yaylı köyünde oturdu. Deli Veli, oradan buraya, Buldan'a gelmeyi düşünüyor. Deli Veli dolmuşun yanına duruyor buraya gelmek için. Çok da kar var. 1-1,5 metre var. Dolmuşçu bunu dolmuşuna almıyor, parası yok diye. Cevdet ağabey geliyor Buldan'a. Bir bakıyor Deli Veli burada. Dolmuş varmadan önce gelmiş. Deli Veli erenlere karışmış derler.” (kk115)

Anlatmalarda rastlanılan bir diğere motif, yine “*velînin kendi vücudunda cereyan eden keramet motifleri*” kapsamında değerlendirilen, “*öleceği yeri ve zamanı önceden bilme*” motifidir:

“Yusuf Ağabey’e komşular yemek götürüyor. Bir gün diyor ki kapının arkasından, “ben bugün öleceğim, yemek getirmeyin bana.” Bir hastalığı da yok üstelik. Ne intihar ne bir şey. O gün sahiden ölüyor. Öyle veliydi işte Yusuf Ağabey. Evinde kapı pencere de yoktu. Evinin dibini kazmıştı. Oradaki çukurda uyurdu. Köstebek gibiydi.” (kk112)

“*Hayvanlar üzerinde cereyan eden*” kimi keramet motiflerine de delillerle ilgili anlatmalarda rastlanır. Vahşi hayvanlar tarafından himaye edilme, onları zararsız hale getirme, onlarla dostluk kurma şeklinde kendini gösteren bu kerametler halk tarafından sırrına, neden o şekilde olduğu bilgisine ulaşamayan kimselerin ululuğuyla ilişkilendirilir:

“Durmadan “tehlike var, tehlike” derdi hep. Bir garip adamdı. Üstünde kartal görmüşler onun uyurken. Kartal sakınırmış onu, sabah olduğunda yok olurmuş kartal.” (kk112)

“Deliye deli deyip geçme; deli olamayanlar, olamaz veli.” derler bizim burada. Yüksek merteye sahibidir deliler. Bir çeşit velidirler. Çamın altında Deli Muammer yatarken üstünde şahin görmüşler. Onu koruyormuş gece uyurken. Koruyucusuymuş onun. Kimisi de kartal der ama bilemem artık.” (kk112)

Denizli yöresinde deliler ve delilik odaklı anlatmalarda karşımıza çıkan bir diğere keramet motifi, “*cansız varlıkları hizmetinde kullanma, onlara söz geçirme*” motifidir. Kimi delilerin cansız varlıklara hükmettiği, onları dilediği biçimde yönlendirdiği inancı söz konusu deliye halk tarafından kutsiyet atfedilmesine sebebiyet verir:

“Paşa bir taş atardı. Yumruk gibi. İsalet ettirirdi mutlaka. İskalamazdı hiç. Deli deli sesler çıkartırdı kendi kendine de. Karşısında biri varmış gibi taşlar dururdu. Kime atıyor taşı bilemezdik. Allah tarafından verilmiş delilik işte. Öyle bir atardı ki taşı, insana geldi mi öldürürdü. Akıllı olsa atar mı taşı hiç. Orada bir taş atar, gelip insana değmez. Mübarek de adamdır yani. Bağırır durur. Elindeki silahmış gibi. Silah ateşler gibi sesler çıkarır.” (kk50)

Halk arasında delilerin bolluk, bereket getirdiği, oturup yemek yedikleri sofranın zenginleŖeceđi, ayak bastıkları yerin bereketinin artacağı yönünde yaygın bir inanıŖ mevcuttur. Vefilere özđü bir keramet olan “*bereket getirme*”, “*veliliğini kabul edenlere yönelik kerâmet motifleri*” arasında yer alır. Halk düşüncesinde yer alan delilerin bereket getirdiğine yönelik inanç kolektif zihinde deliler ve vefilere iliŖkin kodlamaların ortaklığına iŖaret eder:

“Durumu iyiymiŖ zamanında. Tecavüz etmiŖler. Sonra aklını kaçırmıŖ. Sokaklarda yaŖar o da. Tek başına dolanır durur. Çok güzel Kur’an okur Emine. Sana bir dua etsin, hemen kabul olur. Dükkânı kapatmak üzeresindir mesela. MüŖteri gelip gitmiyordur o saatlerde. Emine gelir, kapının önünde bir dua eder, bir bakarsın iki dakika geçmeden müŖteri gelir. Kışın ortasında Ŗakır Ŗakır yağmur yağarken bile Emine’nin duasıyla dükkâna müŖteri geldiği olmuŖtur. Ama ondan dua etmesini istemeyeceksin, onun içinden gelecek. İmanı çok kuvvetli Emine’nin.” (kk136)

“*Gelecekte olacakları haber verme*” motifi de yine menâkıbnâmelerde yer alıp delilik anlatmalarında karŖımıza çıkan motifler arasındadır:

“Anneme bir gün cenazemizin olduğunu söyledi. O gün bir hımsımız öldü bizim. AŖırı zekâdan kaynaklanıyordu problemi. Normal insandan daha zekiydi. Hafızası çok iyiydi.” (kk51)

“Bir de çarŖı meydanında otururken o deli dediğimiz zat diyor ki: “Bugün cenaze gelecek.” Bir kaza oluyor, üç cenaze birden geliyor. Aynı Ŗekilde günün birinde “Babadağ’da büyük yangın olacak.” diyor. Bütün Gündoğdu Mahallesi olduğu gibi yanıyor. Öyle ermiŖ bir kiŖiydi yani. Erenlere karıŖmıŖ muhterem bir adamdı. Deli derlerdi insanlar ama gerçek veli oydu.” (kk11)

“DođuŖtan beyni hava mı almamıŖ ne olmuŖ. Hava gitmeyince beyne öyle olurmuŖ. Derdi ki: “Benzine zam gelecek.” İki gün sonra benzin zamlanırdı, inanamazdık. Güzel davul çalardı Mehmet. Babası da davulcuymu. Diğer kardeŖleri sağlıklıydı. Yoktu bir sıkıntılarını. Babası yanına alırdı davula çıktığında.” (kk38)

“Canı bir Ŗey çekerdi örneğin, ya da: “Ben bugün Ŗu yemeği yiyeceğim.” derdi. Kesin gittiği evde o yemek piŖirilmiŖ olurdu.” (kk55)

“Akalan’ın gelmiş geçmiş en meşhur delisidir. İnsanın evinde ne yemek olduğunu bilir. Ne piştiğinden haberi vardır her evde. Deli demeyelim de veli diyelim aslında ona. Deli Muammer’di namı. Aşırı zekâdan delirmiş derlerdi. Fazla gelmiş kafası. Her şeyi bilir, her şeyi duyarmış.” (kk102)

“Duran Dede derler genellikle. Kimseye bir zararı yok. Topladığı bütün parayla urgan alıyor kendisine. Kazma, kürek alıyor. Kendisinin anlatışına göre, kardeşleri onun mirasını da almışlar. Ona düşen payı vermemişler. O da sonra delirmiş. Bazıları da tarla, bağ-bahçe işlerini sevdiği için bu malzemelerine kafayı taktığını söyler Duran Dede’nin. Tarlaları falan elinden gidince üzüntüden kendini kazma küreğe vermiş. Sonra aklını kaçırmış. 50 yaşında vardır Duran Dede. Yaz kış barınak verir belediye Duran Dede’ye. Kalmak istemez ama. Sokakta kalır. Duran Dede kimseden para istemez. Belli başlı uğradığı yerler vardır, sadece onlardan alır. Başka kimseden para kabul etmez. Turlar buraya geleceği zaman “akrabalar geliyor.” der, hisseder geleceklerini. Her gün demez bunu örneğin. Kalp gözü açıktır. Bence Buldan’daki delilerin hiçbiri bildiğiniz delilerden değil. Hepsinde bir sır var.” (kk130)

Delilik odaklı kimi anlatmaların menkıbe formu arz etmesine sebebiyet veren bir diğer motif: “*öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme*” motifidir:

“Camızın İsmail. Ahmet’in kardeşi. “Öldü.” dediler. Ben gömdüm, duasını verdim. Beş-on gün sonra haber geldi ki İsmail Denizli’de görülmüş. Dedik: “Biz kimi gömdük?” İsmail’i değil. Bizim Deli İsmail hayatta.” (kk16)

Yörede deli ve delilik odaklı derlenen anlatmalarda halk hikâyelerine özgü birtakım motiflere de rastlanır. Stith Thompson’un Motif Index of Folk-Literature eserinde yapılan tasnif uyarınca anlatmalarda karşımıza çıkan motiflerden biri katalogda “*harikuladelikler*” başlığı altında yer alan ve F₆₁₀ şeklinde numaralandırılan “*çok kuvvetli insan*” (Alptekin, 2013:306) motifidir:

“Ama süper bir çalışma gücü var. Yirmi beş otuz tonluk kömür taşır. Deli gücü gibi bir şey var Şinasi’de. Onun yaptığı işi on kişi birleşse yapamaz. Beyinden yana bir şey alamayınca, onun da vücuduna güç vermişler. Elli yaşında bir de. Yirmi yaşında delikanlının yükünün altına giriyor.” (kk33)

“Hans çok güçlüdür, iri yarıdır. Şimdilerde namaza başladı. Camiye gelir gider. Alkolü, sigarası yoktur. Her cenazeye, düğüne gelir. Hiçbirini kaçırmaz. Her sabah

yürüyüşünü yapar. Kolay kolay arabaya binmez. Çok varlıklıydı önceden. Arabası vardı işte. İki tane. Kaza yapınca sıfıra vurdu. Şimdi yiyecek ekmeğe muhtaç. Bir dönem de güreş tutuyordu mesela. Kırkpınar'a kadar girmişti.” (kk149)

Deliler odağında derlenen anlatılar müstakil bir tür olma özelliği göstermemekle birlikte, Türk halk zihninin bilinç ve bilinçaltı süreçlerinin ürünü olmaları dolayısıyla edebî olma özelliği gösteren çok sayıda türle ortaklaştığı noktalar mevcuttur. Halk hikâyeleriyle çok sayıda ortak motif barındıran bu anlatıların büyük çoğunluğunda deli olduğu fikri üzerinde uzlaşılan kimsenin deliliğinin zalim bir babaya yahut zalim üvey anneye bağlandığı görülür. Söz konusu motifler, Stith Thompson'un Motif Index of Folk-Literature eserinde yapılan tasnifte “Anormal Zulümler” başlığı altında verilmiş olup “Zalim Baba” motifi S₁₁; “Zalim Üvey Anne” motifi ise S₃₁ şeklinde numaralandırılmıştır:

“Molla'nın hikâyesi nasıl biliyor musunuz? Molla'nın dişleri yoktur. Bunun babasının dişçi olacağım diye bunun tüm dişlerini söktüğünü söylerler. Acıdan delirmiş çocukken. Yapma dedikçe devam etmiş babası. Ağzında diş kalmayana kadar... Herhalde öyle delirmiştir, bilmiyorum. Niyeyse, durmadan zenginlere küfreder. Esnaftan para toplardı. 1 liradan başka para almazdı. Demir para isterdi durmadan. 1 lira vermeyince küfrederdi. Kapının ağzından babama bir küfretti bir gün. Babam bana sordu neden küfretti bana bu şimdi diye. Baba, dedim, Molla bu, zenginlere küfreder. İyi de oğlum dedi babam, gitsin zengine etsin o zaman, ben zengin değilim ki. ” (kk13)

“Hocanın biri onu korusun diye bir muska yaptı, boynuna taktı. Deliliği geçsin diye. Yine işe yaramadı. Mahmut süper zekâlı. Tahsillidir epey. Tam delilik değil, başka bir hastalık bence ondaki. Babası kafası gittikten sonra zapt etmek için zincirlemiş onu. Akli yerinde durmayan adamı nasıl tutasın başka.” (kk23)

“Celal'in akli fikri yerindedir aslında ama bir kara sevdanın peşine verdi kendini. Azıcık esereğinden deli gibidir. Denizli'ye gider dururdu eskiden. Orada tehdit etmişler onu. Korkmuş o da. Gitmiyor artık. Celal'in babası dişçi olacağım diye hep dişlerini çekmiş bir de. Askerden döndükten sonra. Sevdadan değil de ondan delirdi bence en çok da. Askere gitti geldi çünkü. O zamana dek bir şeyi yoktu. Celal'in ağzında diş yoktur mesela.” (kk11)

“Babası generaldi Cemal Amca’nın. Öyle derlerdi. Çocukken buna zulmetmiş de, öyle delirmiş Cemal Amca da. İsmet Paşa’yı çok severdi rahmetli. “İlahi Çalığışu!” derdi hep. Boyu uzundu, ayakları böyle kocamandı. Rap rap yürürdü hep.” (kk18)

“Bayram’ı babası çok dövdüğünden, beyni kulağından mı akmış ne olmuş. Bir daha akli yerine gelmedi sonra. Polis gelir arada götürüp iğne yaptırır. Yoksa hiç başta olmaz akli.” (kk31)

“Mahmut’u zincirlemişler, ondan delirmiş. Ortaokula gitmişti. Askerliğini bile yaptı. Babası paragözdü rahmetli. Bakmıyordu, yedirmiyordu. Mahmut da yemek isteyince babası zincirliyor. Çayı çok sever Mahmut. Kahveye geldiğinde kırk elli bardak çay içer. Susmaz hiç. Nereden buluyor o lafları bilmem. Cumaları gelir namazını kılar. Hiç kaçırmaz cumayı. Akli taşkın Mahmut’un.” (kk21)

“Bir sene oldu olmadı öleli. Saf delilerdendi. İçerdi düğünde dernekte. Eğlendirirdi insanları. Kim nereye gitse yanında götürürdü. Pikniğe falan toplu gidildiğinde mutlaka Recep’i de götürürlerdi. Çok güldürürdü insanları. Oynardı hep müzikle. 50-55 yaşlarındaydı vefat ettiğinde. Sonradan delirdi Recep. Bizim köylüydü. Doğuştan değildi deliliği. Annesi öldükten sonra, babası başka bir kadın getirmiş yerine. O da üvey annelik yapmış Recep’e. Çok zulmetmiş. Dövermiş, sövermiş hep de. Recep uyuşturucuya bile başlamış o zamanlar. O üvey anne evden de atmış bunu. Sokakta kala kala deliriyor. Babası da kadının peşine gidip oğluna sahip çıkmıyor. Evinde ölü bulunmuş sonra. Bir başına yaşıyordu. Kim bilir ne zaman ölmüş, kaçınıcı gün bulunmuş. Parası pulu da olmazdı Recep’in. Eğlendirdikleri üç beş kuruş verirse o. Başka nereden parası olacak. Üvey anne zulmü kolay değildir ama. Allah kimsenin başına vermesin. Almanya’da yaşamışlardı bir dönem. Orada delirmiş zaten. Delirip öyle döndü.” (kk78)

“Ümmü’nün delirme sebebini çok iyi biliyorum ben. Annesi öldü onun. Babası Koçak’tan bir kadınla evlendi. Üvey annesi de onu Koçak’tan bir erkeğe vermeye çalıştı zorla. Ama Ümmü başkasını sevdiğinden istemedi. Üvey annesi de zorla evlendirmeye çalıştı. İkna olsun diye hep dövdü Ümmü’yü. Ümmü mecbur kabul etti en son. Koçak’a gelin gitti. Kendi sevdiğiyle kavuşamadığı için de delirdi. Çok güzel kızdı Ümmü. Ben onun kızlığını da bilirim. Ben o yaşta olsaydım ben bile alırdım onu. O derece güzeldi yani. Sonra delirince güzelliği de gitti. Saçlarını kestiler. Saldırganlaşmaya başladı zaman geçtikçe. Ona buna vurmaya başladı.” (kk119)

Sahada derlenen deli ve delilik konulu anlatmalarda aşk konulu halk hikâyeleriyle ortaklaşan çok sayıda motif tespit edilmiştir. Derlenen anlatmaların bağlamdan kopartılarak kompoze edilmesiyle aşk hikâyesi formu kazanacak bu metinler, icra ortamında anlatıldıkları biçimleriyle birer aşk hikâyesi değil; aşk ve evlilik olgularına ilişkin motifler taşıyan anlatmalardır:

“Aşırı zeki bir insandı. Hukuktan anlardı. Kafayı bozması aşk yüzünden. Birisini seviyor. Ailesi diyor ki “ille başka kız alacağız sana.” O da istemiyor. Sevdiğine kavuşamayacağını anlayınca evlendirmek istedikleri kızını da buna vermesinler diye deli taklidi yapmaya başlıyor. Yük götürecek örneğin bir yere, eşeğe yükü ters sarıyor. Deli numarası yapa yapa deliriyor. Düşüne düşünce aklını yitiriyor yani. Bir baksan bu deli değil dersin ama.” (kk17)

“Duyduğum kadarıyla birisine sevdalanmış, vermemişler. Çift sürdüğü yerde aklını kaybedip bağırmaya başlamış birden. Akı yerindeyken samana giderdi hep. Sevdiği kızın ailesi varlıklı birine verdiler kızını. Sadık artık kendini bilmedi o saatten sonra.” (kk51)

“Âşık olmuş birine. Kara sevdaya düşmüş. Vermemişler adama. Delirmiş sonra da. Garip demişler namına üstü başı perişan diye. Bakanı edeni yok. Banyo yapar yapmaz bilmeyiz. Kendi kendine güler durmadan. Şarkılar söyler. Yazıktır çok.” (kk143)

“Hasan asıl adı da, Hans derler. Bir gün bir kıza gönül düşürmüş. Onu istemeye gitti Hans. Giderken içip gitmiş. Babası kovalamış kızın. Öyle delirdi Hans. Ailesinde de var gerçi. Ağabeyi de akıl hastanesinde yattı.” (kk67)

“Celal gezmez oldu pek şimdilerde. Kara sevdadan delirdi Celal. Bir arkadaşının kız kardeşine âşık olmuş gençliğinde. Hala daha konuşur. Adını düşürmez ağzından. Zehra idi kızın adı. Hala Zehra aşağı Zehra yukarı. Konuşur durur. “Sevdiğimin adı Zehra idi.” der kimi görse. Arabada karşılaşırız mesela, nereye gidecek olsa da “Ben Zehra’ma gidiyorum.” der. Zehra Denizli’dedir. Tanırız hepimiz. Başka adama vardı Zehra. Celal de der ki: “Benim karım olsaydı, bileğine kadar bilezik takardım ona.” “Kara kaşlı, kara gözlü çocuklarımız olacaktı. Zehra ne yaptı? Varmadı bana. Gitti o kel kafaya vardı. Bana varsa olmaz mıydı?” der hep. Kız istememiş bunu. Akıl baştan gitmiş sonra yazık. Yoksuldu diye Celal’in ailesi... Kız tarafı da zengin diye, kız da

ailesi de istememiş bunu. Aslında iyiydi o. Askere de gitti geldi. O zamana dek iyiydi. Sonra delirdi gitti. Denizli'ye gidip dururdu hep. Şimdi ne yapar pek bilmem. Denizli'de korkutmuşlar mı ne, gitmezmiş artık pek. Cebini cevizle doldurur hep. Çok sever cevizi. Bir ağabeyi var Denizli'de, onlar da eve katmazmış oğlanın kafası bozuk diye. Kahvelerin altında bir oda hazırlamışlar ona, orada kalıyor. Gördükçe canım acıyor oğlancığı.” (kk30)

“Yetmiş beş yaşlarında Karahisar'da bir deli var. Mehmet adı. Kendini kaybetmiş iyiden iyiye. Askerde tokatlarlarken sinirlerini bozmuşlar onun. Askere gitmeden evvel bir kıza sevdalanıyor. Onunla evlendirmiyorlar, başkasına veriyorlar sevdiğini. Zaten askere kafası bozuk gidiyor. Orada da dayak görünce deliriyor hepten.” (kk159)

“Raşit zavallıydı, kendini döverdi. Bir şeye sinirlendiği zaman kendine şamar atardı. Türkan Şoray'a âşık olmuştu o. Ondan delirmişti. “Türkan Şoray'ı alacağım” derdi hep. Deli Raşit derlerdi zavallıya. Uzun yaşadı o. Şekerden bacağı kestiler.” (kk166)

“Karahisarlı Ahmet derler. Karsar Ahmet yani. Telef Ahmet diye geçer Karahisar'da. Çalışmaz hiç. Sevdalymış Ahmet. Askerden izin alıp sevdiğini görmeye gelememiş, delirmiş o sebepten. Evlenmemiş hiç.” (kk109)

Anlatmalarda karşılaşılan bir diğer motif “*formilistik sayı*” motifidir. Stith Thompson'un Motif Index of Folk-Literature eserinde yapılan tasnifte Z₇₁ şeklinde numaralandırılan motif Türk halk anlatılarında 3, 40, 7 gibi sayılarla somutlaşır:

“Durmadan aynı şeyi tekrarlar. Bir şeyi üç kere tekrar eder. Üç kere “hayırlı işler.” der örneğin, üç kere “Ali Abi.” der. Bir kere söyleyip susmaz.” (kk4)

Bir kimsenin deliliğini gerekçelendirmekte başvurulan anlatmalardan birinde yine halk hikâyelerine özgü “evlenme âdetleri” motifine rastlanır:

“Uzun yıllar aramızda yaşadı Deli Süleyman. Deliydi çok. Birkaç ay oldu öleli. Süleyman Seylan'ın babasıyla benim babam ahretlikler. Akıllı biriydi Süleyman Ağabey. Kahvede çok güzel oyun oynardı. Dama bile bilirdi, oynardı. Bu garibimi evlendirmişler. Üç gün düğün tutulmuş. Eskiden gerdek gecesi gerdeğe girecek damadın sırtına sırtına vurulurdu. Ağır vurulurdu üstelik. Bozuk para torbasını gülle

gibi vururlardı damadın sırtına. Tekme tokat girişerek kapıdan sokarlardı bazen de. Şimdi yapmacık yapılıyor, eskiden adama sille tokat girişirlerdi. O zaman işte, Deli Süleyman gerdeğe gireceği zaman girişmişler buna. Kafa göz ne denk gelirse artık. Bozuk para torbasını bir vurmuşlar kafasına. Süleyman gülle gibi onu yiyince tak düşüyor yere. Olayın başlangıcı oluyor o. Süleyman Ağabey o gece gidiyor işte. Kafa kalmıyor artık. Karısı da sonradan boşuyor onu delirdi diye.” (kk25)

“Korkma Sönmez” lakabını taşıyan bir delinin delirme sürecine ilişkin yapılan hikâyelendirmelerde, kaynak kişilerin üzerinde uzlaştığı nokta, “Korkma Sönmez”in sahibi olmayan bir hazine bulduğu yönündedir. Halk hikâyelerinde rastlanan bu motif “*meydana çıkarılan sahipsiz hazine*” şeklinde adlandırılmış olup Thompson’un Motif Index of Folk-Literature eserindeki tasnifte N₅₀₀-N₅₉₉ şeklinde numaralandırılmıştır:

“O adam bir heykel buluyor. Altın heykel. O heykeli görünce oynatıyor kafayı. Öküz kellesi miymiş neymiş heykel. Sarayköy’den bu yana gelesiye kafayı yemiş. Bir garip çiftçiymiş. Bu heykeli bulunca buna demişler ki, “heykel çok para ediyor.” Ondan sonra yemiş aklını. Çok zengin olacak diye. Gariban parayı bulunca ne yapacağını şaşırır tabi.” (kk155)

“O adam çok zengindi. Para bulmuş Sarayköy’de. Demiş: “Şu Denizli’de ne kadar arazi varsa hepsini alırım.” Ondan sonra 27 Mayıs’ta Korkma Sönmez söylenmeye başlanınca, demişler ki, “bu adam bu kadar parayı nereden buluyor?” Gelip evini arıyorlar adamın. Evde altın var ne biçim. İki sene yattı cezaevinde. Sonra iflah olmadı artık. Bir çıktı ki hapisten, delirmiş. O altınları, paraları nereden bulup getirdiyse artık.” (kk99)

“Bir küp bulmuş zamanında. Sarayköy’e götürmüş yiyip içerken orada, kafayı bulmuş. Demiş ki “bu Sarayköy’ü bana kaç satarsınız?” Sonra bu sarhoş olunca almışlar elinden küpünü. Altınları gidince kafayı yemiş.” (kk100)

“27 demezdi. 27 Mayıs’ı hiç sevmezdi. Her sene 27 Mayıs’ta evde kalırdı, çıkmazdı hiç. Her sene o gün eve kapatırdı kendini. Altın mı ne bulmuş işte, çok yoksul bir adamken. Sonra elinden alıyorlar altınları. Çalmış bir yerden onları. Tarihi eser miymiş neymiş buldukları. Sonra cezaevinde yattı diye duyduk bir süre. En son evinde ölmüştü bulduklarında. Üç gün olmuş adam öleli evde.” (kk157)

“Bulduğu küpe devlet el koymuştu. Elinden alınınca küp artık ıslah olmadı. Altınları almış beline saklamış. Devlet de yakalamış onu altınlarla. Devlet hazinesinden miymiş ne altınlar.” (kk127)

Anlatmalarda karşımıza çıkan bir diğer motif, “yalan söyleyerek aldatma” motifidir. “Kara Deli” lakaplı bir delinin profilini çizerken kaynak kişilerin üzerinde uzlaştığı noktalar söz konusu kişinin Deli Dumrul tipolojisine uygunluk gösterdiği sonucunu doğurur:

“ “Kara Deli” lakabı ama bakmayın, deli değil aslında. Üçkâğıtçının teki o. Akli erer her şeye. Deliye yatıyor karışanı olmasın diye. Yaptıklarını bilinçli yapıyor o. Çok enteresan hikâyeleri var onun. İri yarı da biridir. Cüsselidir epey. Enteresan dolandırma yöntemleri vardır. Milleti kandırıp çuvalla buğday almış bir seferinde. “Beni bilmem kim gönderdi.” diye kandırıyor, alıyormuş hep. Neler götürmüştür öyle. Böyle kafası çalışan deli olur mu? Onun deliliği dolandırıcılığından.” (kk53)

“ “Kara Deli” bambaşkadır. Yol kesmek, adam soymak, ne ararsan onda. Eşkivalık yapıyor resmen. Bu memleketin etrafında ne kadar köy varsa her köyde mutlaka birini dolandırmıştır. Millet açlıktan kırılırken bu bolluktaydı. Millete eşkivalık edip aldığını yiyor. Mümkün değil kimse de ses çıkartamaz, korkar ondan.” (kk70)

“Ağayı dolandırmış bir köyde. Ağanın hanımına gitmiş demiş ki: “Ağam atıyla kıyafetlerini istiyor.” Hanımı da vermiş ağanın nereden bilecek. Almış ağanın kıyafetlerini giymiş, atına da atlayıp gitmiş. Kimse de karışamaz, ses edemez ki ona. Çocuğum aç diye lokma istesen vermez. O kadar zalim bir adamdır.” (kk51)

“ “Kara Deli” ölmüştür. Vardı yaşı epey. Çok duyduk hikâyelerini de epeydir görmüyoruz. Yol keserdi, soyardı insanları. Üstlerinde ne varsa alırdı. Güney’e kadar sataşmadığı köylü yoktu. Gözü karaydı. Hiç görmedim onu ben. Ama çok duydum namını.” (kk52)

Yörede derlenen deli ve delilik merkezli anlatmalarda tespit edilen bir diğer nokta, kurulan iletişimin mizahi içerik barındırdığı yönündedir. Kompoze edilmesi halinde fıkra türü kapsamında da ele alınabilecek bu içerik, icra edildiği şekliyle müstakil bir tür kapsamında değerlendirilemeyeceği gibi, bağlam içerisinde delilerin mizah malzemesi olarak görüldüğünün altını çizmek elzemdir:

“Beyağaç’ta köyün birinde Hasan Amca varmış. Köylü ona “Deli Hasan” dermiş. Hasan Amca deli olduğundan değil de köyde ona herkes öyle seslendiği için adı Deli Hasan olarak kalmış. Bir gün köylülerden biri Deli Hasan’ı şahit olarak yazmak istemiş. Deli Hasan şahit olmak istemese de adı Deli Hasan olarak şahit listesine yazılmış. Mahkeme günü geldiğinde Deli Hasan gitmemiş. Jandarma gelip Deli Hasan’ı alıp mahkemeye götürmüş. Mahkemede çağırılınca, Deli Hasan langırt diye içeri girmiş, hâkimin karşısına çıkmış. Hâkimin karşısında sürekli adliyeyi incelemeye, sağa sola bakmaya başlamış. Bunun üzerine hâkim sinirlenmiş, “Ne bakıyorsun öyle sağa sola?” diye Deli Hasan’a çıkışmış. Deli Hasan da: “Merak ettim hâkim bey.” demiş. “Neyi merak ettin?” diye sormuş hâkim. “Bu binayı sen mi yaptın başkası mı yaptı?” Hâkim sinirleniyor iyice: “Devletin binasını ben niye yapayım! Senin diyeceğini bilmem ne yapayım.” diyerek Deli Hasan’ı kovuyor. Deli Hasan yine şahitlik yapmadan köyün yolunu tutuyor.” (kk72)

“Köyün imamı ezan okumak için minareye çıkmış. Delinin bir tanesi de demiş ki: “Ben imamı öldüreceğim.” Çıkmış yukarıya hoca ezan okuyor. Deli başlamış hocayı öldüreceğim diye uğraşmaya. Ezan bittikten sonra hoca anons etmiş yukarıdan: “Deli Ahmet yukarı çıktı, beni öldürecek, yardım edin.” diye. Bütün köylü toplanmış caminin avlusuna. Deli Ahmet’i ikna etmeye koyulmuşlar. Ne dedilerse olmamış, Ahmet söylenenlere kanmamış. “Öldüreceğim!” diye tutturmuş. Sonra Deli Ahmet’in arkadaşı Mehmet yetişmiş. Demişler ki: “Arkadaşın Mehmet geldi Ahmet, sana bir şey söyleyecek.” Deli Ahmet kulak kesilmiş. Deli Mehmet cebinden tırnak makasını çıkartarak yukarıya kaldırmış: “Ahmet oğlum, indin indin aşağı, yoksa minareyi keseceğim şimdi.” demiş. Ahmet korkup telaşlanmış: “Dur Mehmet hemen iniyorum, kesme minareyi.” diye haykırmış. Demek ki delinin sırrından anlayan deli; velinin sırrından anlayan velidir.” (kk176)

“Bir gün deliler hastanesinden delilerin hepsi firar eder. Ortalama yüz kadar deli vardır. Başhekim, doktorlarla bir araya gelir, bunları toplayıp geri getirmeye karar verirler. Önde kendisi, arkasında doktorlar hemşireler trencilik oynayarak delileri aramaya koyulurlar. Bir dönerler ki hastaneye, kendileriyle birlikte yüz elli tane deli var.” (kk177)

“İsmail küçükken de bir garipti. Anlatırlar hep. Teravîh namazında bir gün, arkada saf tutmuş İsmail. Önde namaz kılanların ayaklarını gıdıklıyor. İmam gülenleri

susturmaya çalışırken bir diğerine geçiyor. Neyse namaz bitince çıkıyor ayakkabıların çıkartıldığı yere. Alıyor bütün ayakkabıları ortaya yığıyor. Hepsi birbirine karışıyor. Zaten iki üç çeşit ayakkabı var o zaman. Şimdiki gibi çeşit yok ki. Çoğu çıplak ayakla gitmek zorunda kalıyor evine. Hani derler ya, “delinin biri bir kuyuya taş atmış, kırk akıllı çıkartmamış.” diye. Bizimki olmuş o hesap.” (kk17)

“Bir gün burada, “bana ekme parası ver.” dedi bana. Verdim ben de. Gitti ekmeği aldı. Tavuklar vardı şurada. Gitti yanlarına, ekmeği tavuklara ufalamaya başladı. O zaman ben Muratlar ’da ormancılık yapıyorum. Biz bu Muammerle tanıştık. Gidiyor mendilin içine kömür koyup geliyor. Birlikte düğünlere gidiyoruz, yiyoruz, içiyoruz. Benim oradan gitmez oldu bu. Bir gün dedi ki, “Ben şefim, sen ormancısın.” “Ne saçmalıyorsun Muammer?” dedim, kızdım. “Ben bir işe gideceğim, sen gelme.” dedim. Durur mu, geldi peşimden. Öyle sinirlenmişim ki, döveceğim Muammer’i. Muammer işlerimi de bozdu o gün. Çektim tabancayı ayağının dibine sıktım. Bir başladı ağlamaya. “Tamam,” dedi, “bir daha senin oraya gelmeyeceğim.” On beş yıl geçti üzerinden. Bir gün burada kahvede oturuyormuş. Ben de kahvenin önünden geçiyorum. Ses etti bana. Bağırıldı: “Silahın var mı belinde yine?” diye. Üzüldüm o zaman. O kadar zaman geçmiş. Nasıl korktuysa artık, unutmamış daha da.” (kk71)

“Kale’de bizim bacanak düğün ediyor. Üç tane deli de orada, düğünde. Bizim bacanak da bunlara bir yetmişlik açmış. İçip duruyorlar. Delilerden biri Muammer, biri Yan Basan, biri Berduş. Lakapları öyle. Bunlar içerken, Muammer’in karşısındakiler dellenemeye başladı. Huzuru bozmaya yeltendiler. Muammer efendiliğini bozmuyor ama. Baktı bunlar durmaz, susmaz. Muammer baktık ki gitmiş bir sopa bulmuş gelmiş. Bu iki deliyi bir güzel dövdü. Diyor ki bir de: “Sizden başka deli yok mu burada? Ben de deliyim, sizin gibi yapıyor muyum?” İkisi de kuzu gibi oldu Muammer öyle yapınca. Dedim ki kendi kendime: “Deli deliyi gördü mü, pabucunu bırakır da kaçarmış.” (kk72)

“Ben bir gün kavun satıyorum burada traktörde. Baktı benim traktöre plaka yok. “Kardeş,” dedi, “buyur Muammer?” dedim. “Hırsızlık mı yaptın, yapacak mısın yoksa? Ağaç mı kesip satacaksın?” dedi. “O nereden çıktı şimdi Muammer?” diye sordum. “Traktörün plakası yok, kaçacaksın çalıp değil mi?” dedi. Öyle kafası çalışırdı yani. Mekke-Medine arası kaç km bilirdi. O kadar zekiydi Muammer. Lise mezunuydu. Hatta üniversite okurken yarım bırakıp gelmiş diye duydum.” (İsmi vermek istemedi)

“Muammer çok konuşkan birisiydi. Buraya gelirdi her hafta. Konuştuğunda çok entelektüel bir insan görünümü verirdi. Topluma göre olumsuz davranış örnekleri gösterirdi ama kendi çapında çok zekiydi, akildi. Delilerle sohbet etmek, her şeyi geride bırakıp onlarla rahat rahat havadan sudan konuşmak çok dinlendiriyor. Yalnız olduğun zaman daha samimi davranıyor deliler. Bir gün buradan bir muhtar arkadaşımız, bana Muammer ile ilgili başından geçen bir olayı anlattı. Buradan Muğla’ya yayan gidiyorlarmış. Yıl ‘87-‘88. O zamanlar zaten yol falan da yok, yayan gidiyorsunuz. Patika yollardan giderken önlerine bir dere çıkıyor. Ne yapacaksın dere görünce? Paçanı sıvayıp geçeksin dereden. Muammer demiş ki: “Ben geçmem bu dereden. Korkarım.” Bizim muhtar sormuş: “E nasıl geçeceksin Muammer.” Muammer cevap vermiş: “Sen beni sırtına alacaksın. Beni geçireceksin.” Bizim muhtar geçirmiş omuzlayıp Muammer’i. Dereyi geçtikten sonra Muammer ona, “Seni kandırdım. Korkmuyorum ki ben sudan. Kendimi sana taşıttım işte, oh olsun.” demiş. Bu oldukça zekice bir şey değil mi? Kale’de daha çok şey anlatılır tabii Muammer ile ilgili.” (kk74)

“Deli Mustafa düğünlerde oynar durur. Ben çalgıcıyım. Beni korkuttular. “Çal bitir, Deli Mustafa gelir şimdi.” diye. Dedim ki: “Biz kaç tane Deli Mustafa gördük.” Her düğüne gidermiş Deli Mustafa. Kelekçi’de bu düğün de. Mustafa geldi, başladı: “Çalın, oynayacağım.” demeye. Durmadan oynarmış, oynamalara doyamamış. Ama sen ne çalarsan çal, bildiğini oynar Mustafa, düzen değiştirmez. Bir çıktı Mustafa. Nasıl oynamak. Dedi ki arkadaş bana: “Yorulduysan yer değiştirelim.” “Yok,” dedim, “iyiyim.” Baktım Mustafa’nın sırtından beyaz köpük çıkmaya başladı terden. Adam akıllı terlemiş. Hiç durmadan oynamış çünkü. Herkes de alkışlıyor bir taraftan. Bayılttım Mustafa’yı oynatmaktan. Düştü kaldı yere yığıldı. Hali kalmamış. Biz daha çalışıyoruz ama. Dedim: “Biz adamı böyle ederiz, varsa başka deli, tutun da getirin.” Kelekçi’nin en meşhur delisidir Mustafa. Kahrından delirmiş işte. Başka neden delirsin insan. Bir gün Avşar’da düğün ediyoruz bu defa. Mustafa oraya geldi. Dedi ki: “Başka düğün var, oraya gideceğim. Oğlana diyeyim de o da buraya gelsin.” Evli bir de. Çoluğu çocuğu da var. Kendi kaçıracak ya düğünü. Diyor ki bari oğlum gelsin. Akalan’da bir tane akıllı yok ki delisi olsun. Hepsi deli, kökünden. Bizim orada deli bulunmaz o yüzden. Her köyde bir tane iki tane bulunur. Ama bizim orada, “bana bir deli göster.” desen gösteremem. Seçemem çünkü tamamı deli.” (kk116)

“Akalan’ın en akıllısı değirmene yoğurt götürmüş öğütmeye.” derler. Ondan delidir hepsi. O yüzden adları çıkmış. Akalanlı biri kaçak birini bağlamış ağaca. Sonra

gidiyor karakola, kaçağı yakaladığını söylemeye. Müdür diyor ki:” aferin sana. Ellerini de bağladın mı?” “ Yok.” diyor Akalanlı. “Ya kaçarsa?” diyor müdür. “Neden bağlamadın?” Bizim Akalanlı cevap veriyor: “Ben ellerini bağlamayı akıl edemediysem, o çözmeyi nasıl akıl edecek?” (kk87)

“ ‘Deli Hatmana’ derlerdi. Zehir gibi cevaplar verirdi yeri geldi mi de. Bir gün köyden biri Hüseyin amca için Hatmana’ya “evde kaldın Hatma’na, Hüseyin emmiye varsana.” dedi. Hatmana ne dese, “Anan dururken ben niye varayım.” Şaştık kaldık. Akıllıdan deli o.” (kk141)

“Bizim Akalanlılar’a deli derler. Birincisi yakalanan eşkıyanın hikâyesi sebebiyle. Zaptiyeler ne yaptılarsa yakalayamamışlar, Osmanlı döneminde geçiyor olay. Başına ödül koymuşlar yakalanmayınca. Bizim Akalan’dan biri yakalamış eşkıyayı. Tutmuş çama bağlamış. Ama ne bağlamak. Gitmiş zaptiyeye. Anlatmış olanı biteni. Sormuşlar nerede olduğunu. Demiş, “falan çamda bağlı”. “Elini, ayağını bağladın mı?” diye sormuşlar. Demiş ki: “Belinden bağladım, eli ayağı boşa.” Demişler ki, “Kaçmıştır o çoktan.” “Yok,” demiş bizimki, “ben bağlamayı akıl edemediysem, o da çözmeyi akıl edemez.” Akalan’a bir bundan dolayı deliler teknesi derler. Bir de Akalanlılar yoğurdu öğütmeye değirmene götürdüğünden derler. En akıllısı götürür hem de.” (kk91)

“Dabakçı Hasan dediğimiz bir deliydi. Doğuştan deliydi o da. Kendine has özellikleri vardı hep. Bildi mi bilirdi. Kapı numarası olsun, isimler olsun. Bir duydu mu unutmazdı bir daha. Akıl fazlalığından delirmişti. Doğarken daha fazlaymış beyni. Serinhisar’ın bütün kapı numaralarını ezbere sayardı. Tek dişi kalmıştı ağzında. Matrak adamın biri sormuş ona, “Bu diş ne duruyor burada tek bir tane?” diye. Hasan da cevap vermiş: “Eşek bağlayacağım o dişe.” demiş. Kafası zehir gibiydi. Öyle bir cevap verirdi ki donar kalırdınız.” (kk27)

3.2.3. Delilerle İlgili Anlatmalarda Dil ve Üslup

Delilik ve deliler odaklı anlatmalar gevşek üsluba sahip metinleri içermektedir. Günlük konuşma dilinde kurulan bu anlatmaların üslubu anlatıcı kişiye göre farklılık göstermekle birlikte, disipline edilmiş bir formdan uzak ve kompoze edilmemiş bir yapı arz eder. Folklorik iletişimin bağlam dâhilinde gösterdiği başkalaşmadan etkilenen dil ve üslup deli ve delilik odaklı anlatmaların biçimlenmesinde ve çeşitlenmesinde de önemli pay sahibidir.

Bir halk bilgisi ürününün organik yapısını oluşturan unsurlar arasında yer alan doku, özellikle söze dayalı halk bilgisi ürünlerinin dile bağımlılığını ifade eder. Alan Dundes'in ifadesiyle: *“Çoğu türlerde ve sözlü bir karakterde olanların hepsinde doku (texture) hususi fonemlerin ve morfemlerin içinde yer aldığı dildir. Böylece halk bilgisinin sözlü formlarında dokuya ait (textural) özellikler dil ile ilgili özelliklerdir.”* (Dundes, 1998:108)

Sohbet ortamlarında yalnızca söz aracılığıyla sunulan deli ve delilik odaklı anlatmaların dile bağımlılığı sözlü türlerin tamamında olduğu gibi dikkate değerdir. Sohbet ortamlarında yakın tarihe ilişkin tanıklıkların ve hatıraların aktarıldığı bir bağlam içerisinde ortaya çıkan bu anlatıların dil ile olan ilişkileri salt sözlü ortamın ürünü olmalarından değil; anlatmalar içerisinde yer alan kimi ifadelerin atasözü ve deyim gibi türlere ilişkin kalıplaşma özelliği göstermelerinden ileri gelir. Bir başka dile çevrilemeyecek kadar ürünü olduğu dile bağlı olan bu tür yapılar, söz konusu halk bilgisi ürününün dokusal yapısının önemine dikkat çekmektedir:

Dönemin kaymakamı demiş ki: *“Her köyden birini, Hasköy'den tuttuğunuzu getirin.”* diye. Asıl oradadır kaynağı. Hasköylüler kızar ama öyle deyince.” (kk64)

““Her yerden bir deli getir, Akkent'ten kimi getirirsen getir.” derler.” (kk78)

“Akalan'da deli çoktur. “Akalan'ın delisi, Serinhisar'ın ayısı.” derler.” (kk85)

“Bizim burada halk arasında “yetmiş iki buçuk türlü delilik var” derler. Herkeste bir delilik var anlamında. “Bunun yetmiş tanesi avcılardadır,” derler. Avcılar çok deli olurmuş ya, ondan. Kar-kış kıyamet demez gezerler, gözleri karadır. “İki buçuğu da sende bende bizdedir.” derler. Herkes kendine göre delidir. Herkesin kendine göre bir deliliği vardır yani.” (kk17)

“Bizim buranın delileri sabah çorbasını Ankara'da içer. O kadar delilerdir yani.” (kk71)

“Akalan'ın en akıllısı değirmene yoğurt götürmüş öğütmeye.” derler. (kk87)

“Baklan'ın eski adı Dedeköy'dür. Derler ki “Her köyden birini Dedeköy'den tuttuğunu getir.” (kk75)

Yukarıda verilen örnekler, ait oldukları dilin imkânları kullanılarak kurulmuş ve kalıplaşma özelliği gösteren yapılardır. Sahada derlenen bu ifadeler halk bilgisi ürünlerinin dokusal açıdan mercek altına alınmasının gerekliliğinin kanıtıdır. Ürünü oldukları dilin zenginliği ve olanakları doğrultusunda çeşitlenebilen ve estetik boyut barındıran bu ifadelerin başka bir dile çevrilmesi anlam kaybına yol açacaktır.

Deli ve delilik odaklı anlatılarda yer alan kalıplaşmış ifadelerden yörede deliler için kullanılan lakaplara dek içeriğin dokusal zemini önem arz etmektedir. “Telef Ahmet”, “İnecek Var Osman”, “Kepin Yusuf”, “Korkma Sönmez” gibi çeşitli nitelendirmelerle halk düşüncesinin ad vermekle anlamlandırmak arasındaki ilişkiyi idraki gözler önüne serildiği gibi, söz konusu nitelendirmelerin bir başka dile çevrilmesi halinde oluşacak anlam kaybı açıktır.

3.2.4. Delilerle İlgili Anlatılarda Anlatıcı-Dinleyici

Deliler ve delilik odaklı bu anlatıların özel bir anlatıcısı yoktur. Çeşitli halk edebiyatı türlerinin icracılarının “hikâye anlatıcısı” yahut “âşık” gibi özel adlandırmalarla anılıyor olmasına karşın söz konusu anlatımları icra edenler özel bir isme yahut herhangi bir sosyal statüye sahip değillerdir. Bilimsel dayanağı olmayan ve kişisel anekdotlardan beslenen bu anlatı türü edebî tür formunda parçalar barındırmakla birlikte müstakil bir iletişim biçimidir. Temel tür özelliğine sahip olmayan bu tür anlatımlar, meraklı grubunun sosyal ortamlarında ortaya çıkan metinlerdir.

Anlatıların büyük çoğunluğunun birçok açıdan memorat türüyle paralellik göstermesine karşın odakta her zaman bir olayın yer almaması; kurulan iletişimde kimi zaman bir durumun tasvirine yahut kişisel görüşlere yer verilmesi, söz konusu anlatımların tamamının memorat kapsamında değerlendirmemizin önünde engel teşkil eder. Anlatıcının, sözlü tarih kurucusu olarak da kabul edilebilir olması dolayısıyla, deli ve delilik odaklı anlatılardaki payı büyüktür. Tematik yapısı dolayısıyla bu anlatımlar hem icrayı gerçekleştiren kişinin kendi kişisel deneyimlerinden, bilinç ve bilinçaltı süreçlerinden; hem de parçası olduğu kültürel belleğe ilişkin temel kodlardan izler taşır.

Yöredeki deliler üzerinden sahada kaynak kişilerle geliştirilen iletişimde derlemenin yapıldığı ortam, karşı tarafın reaksiyonları, görüşmenin yapıldığı ortamdaki kişi sayısı gibi her türlü parametre anlatıcının anlatmayı kurmasında belirleyicidir. Genellikle kahvehanelerde gerçekleştirilen sözlü iletişimde karşı tarafın konuyu üzerinde ciddiyetle konuşulabilecek bir mesele olarak görmemesi dolayısıyla icracının

tavrı gülünç bir konu üzerinde konuşur gibidir. Bu da deliliğin halk düşüncesinde, patolojik bakış açısıyla tıbbî bir problem olarak görülmekten uzak olduğunun ispatıdır.

Çobanoğlu'nun da ifade ettiği gibi; halk nesri sözlü kültür ortamında icra edilmesi dolayısıyla düzyazının içerisinde barındırdığı noktalama ve imla işaretlerini taşımaz. İmla ve noktalamanın yokluğu duygu ve düşüncelerin ifade edildiği tonlamalarla ve bunların çeşitli ifade ediş biçimleriyle ifade gücünü arttıran el kol hareketleri, jest ve mimikle kapatılmakla kalmaz; halk nesri yazılı edebiyat nesrine benzer ölü metinler değil, yaşayan canlı gösterimler düzeyine ulaşır (Çobanoğlu,2003:23).

3.2.5. Delilerle İlgili Anlatmalarda İşlev

Delilik bağlamı anlatmalar sözlü kültür ortamlarında anlatıldığında çeşitli işlevler yüklenir. Söz konusu işlev anlatıcı-dinleyici arasında gerçekleşen iletişimin bağlamına ve içeriğine göre başkalaşım gösterir. Kimi zaman ilahi bir yorumla anlatılan bu anlatmalar kimi zaman mizahi boyutu öne çıkartılarak anlatılır. İşlevin bağlam içerisinde karşılık bulmasının önemi buradan ileri gelir. Bahis konusu delinin yaşadıkları dramatize bir çizgide anlatılırsa, anlatıcı ve dinleyicide başa gelmesinden endişe duyulan bir yaşantının somutlaşmış formuyla karşılaşma hissi uyanır. Aynı delinin yaşadıkları bir başka anlatıcı tarafından mizahî yanları ön plana çıkartılarak anlatılabilir. Bu durumda anlatının üstlendiği işlev eğlendirme odaklı olacaktır.

Özkul Çobanoğlu'nun "memorat anlatıcısı"na ilişkin, öncelikli hedefinin bilgilendirmek olduğu yönündeki tespiti (2003:49) delilik anlatmalarının anlatıcıları için de geçerlidir. Çobanoğlu'nun memoraatlar özelinde altını çizdiği bir diğer husus, anlatıcıların içerikteki olağanüstülükler dolayısıyla iletişime geçmek konusundaki çekinceleri, üzerinde çalışılan konu için de geçerlidir. *"Çünkü toplum tarafından duyulup yaygınlaşan ve "cinli", "cin çarpiğı", "huylu" gibi stereotipik yaftalanmaları beraberinde getirecek bir olay yaşama ve bunu memoraatlaştırma, bir genç kızın görücülerini azaltıp rahatlıkla bir kadının konumunu sarsabilir. Benzer şeyler aynı sertlikle uygulanmasa da erkeklerin de başına gelebilir. Bu nedenle geleneksel bağlamlarda bu tür iddialarda bulunanların durumu mümkün olduğunca gizli tutularak en kısa sürede "hoca"ya ve son yıllarda oldukça nadir olduğu düşünölmekle beraber psikoloğlara danışılmakta ve "hasta" kabul edilen bu insanların tedavisine çalışılmaktadır."* (Çobanoğlu, 2003:55).

Gayri resmi ortamlarda anlatılan bu anlatılar, deli olduğu fikri üzerinde uzlaşılan bir kimsenin yaşantısının şahit olunan yahut işitilen kesitlerini içerir. Söz konusu kesitler, özellikle barındırdıkları olağanüstülükler üzerinden ibret verici olma özelliği taşırlar. Bu özellik deli ve delilik odaklı anlatıların işlevsel yanını ön plana çıkartır. İşlevsel açıdan bakıldığında söz konusu anlatıların deliler üzerinden akla, normatif olana övgüler düzme gibi bir misyon üstlendiğini iddia etmek mümkündür. İcranın gerçekleştiği ortamda, anlatıcıyla dinleyici arasındaki uzlaşma, aklın egemen olduğu bir dünyanın gerekliliğine dairdir. Delilerin başından geçen ibretlik olayların anlatılmasıyla dolaylı olarak mevcut sosyal yapının ve onu oluşturan sosyal değerlerin sürekliliğine vurgu yapılmış olur.

William Bascom'un "işlevsel çözümleme modeli" uyarınca deli ve delilik odaklı anlatıların "*değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme*" (Çobanoğlu, 2008:235) işlevinin ön plana çıktığını ifade etmek mümkündür. Söz konusu anlatılarda, aynı işlevi üstlenen diğer halk anlatısı türleri gibi, "*Türk sosyo-kültürel yapısını oluşturan sosyal değerlerin tersini örnekleyip özendiren örneklerin olmaması dikkat çekicidir.*" (Çobanoğlu, 2003:64). Mizahî içeriğin ön plana çıkartıldığı yahut deli figürünün mizahî unsurlarla boyutlandırıldığı anlatılar ise "*hoş vakit geçirme, eğlenme, eğlendirme*" gibi işlevler üstlenirler (Çobanoğlu, 2008:235).

Çobanoğlu'nun yine memorat türü özelinde altını çizdiği, halk bilgisi ürünlerinin oluştukları, kayıt altına alındıkları yöredeki topluluğun geleneksel dünya görüşünü, bireylerin iç dünyasındaki korkuları, fantezileri ve halk inançlarını yansıtmaları açısından önem arz ettiği gerçeği (2003:67), memorat formunda anlatımları da bünyesinde barındıran deliler ve delilik konulu anlatımlar için de geçerlidir. Bu tür anlatımları "*dinleyen ve onları çeşitli vesilelerle birbirine anlatıp dinleyenler ve onlar hakkında oluşan tartışma ve yorumlarla halk, söz konusu edilen bireysel olağanüstü tecrübelerden hareketle kolektif inançları kuşaklar arasında aktarır ve onlara dair olan inancını tekrarlayıp daha da kuvvetlendirir. Bir başka ifadeyle, evini yakıp kalktığı yeri temiz tutmayan, besmelesiz iş yapıp, hayır yapmayanlar, kapının eşiğine saygı göstermeyenler, sağa sola rast gele bulaşık suyu ve çöp dökenler, lohusalık ve kırklanma gelenekleri gibi ve diğer halk inançlarının yasaklarını çiğneyenlerin karşısına, olağanüstü nitelikli yaptırımlar içerebilen iletişim ve memoratları çıkmakta ve bu yolla sosyal ve kültürel değerler korunarak kuşaklar arasında aktarılmaktadır.*" (Çobanoğlu, 2003:67).

3.3. Denizli'deki Deliler ve Özellikleri

Denizli merkez ve ilçelerinde yapılan saha çalışmasında yönlendirilmiş görüşme ve katılımlı gözlem yöntemleriyle tespit edilen deliler ve delilik odaklı anlatmalar, Denizli özelinden hareketle halk düşüncesinin deliliğe bakışına dair ipuçları barındırmaktadır. Deliliğin neliğinden, halkın kime deli dediği, deli olduğu düşüncesi üzerinde uzlaşılan kimselerin ortak özellikleri gibi çok sayıda veriye ulaşılan çalışmada halkın deliliği tıbbî bir sorun olmaktan çok kültürel bir olgu olarak gördüğü kanısına varılmış, delilere ilişkin halk düşüncesinde yer alan kodların ortak noktaları olduğu tespit edilmiştir.

Denizli'de hakkında görüş belirtilen delilerle ilgili ortak beyanat saldırgan olmamaları durumunda hoşgörüyü karşılandıkları ve toplum içerisinde yaşamalarına izin verildiği yönündedir. Öyle ki oturduğu sofranın bereketini arttırdığı düşünülen deliler, özellikle esnaf tarafından sahiplenilmekte; çeşitli ihtiyaçları yardımlaşma yoluyla karşılanmaktadır. Halkın ekseriyetle mazlum oldukları görüşü üzerinde uzlaştığı delileri hor görmenin ayıplandığı, onlara sırt çevirmenin yanlış olduğu düşüncesini benimsediği tespit edilmiştir.

Halk düşüncesi, karşılaştığı olay yahut olguları kültürel belleğin referans olduğu kodlar üzerinden tanımlayıp sınıflandırma yoluna gitmektedir. Bu kategorizasyon sürecinde delilerin konulduğu yer, zararsız olmaları, saldırgan tutum ve davranışlar geliştirmemeleri durumunda, birlikte yaşama pratiğinde tahammül gösterilmesi gereken kimseler olduklarının düşünüldüğü bir yere denk gelir.

Denizli'de halkın deli olduğu fikrinde hemfikir olduğu kişilerin ortak özelliklerinin başında madde bağımlılığı gelmektedir. Genellikle sigara yahut alkol bağımlılıkları bulunduğundan söz edilen delilerin bir kısmının taşkınlıkları bağımlılıklarıyla ilişkilendirilmekte, bu türden bağımlılıkların aşırılık göstermesi durumu delilik halleri üzerinden anlaşılır kılınmaktadır.

Denizli insanının delilerle ilgili bir diğer ortak görüşü, onların Allah'ın sevgili kulları olduklarına yöneliktir. Bu olumlama üzerinden kendi akıllarına ve aklın hâkimiyetine güzellemede bulunan halk, sahip oldukları aklın bir şükür vesilesi olduğuna inanmaktadır. Görüşülen kimselerin söz konusu delileri ayıplamaktan yahut

kınamaktan kaçındığı gözlenmiş, ortak fikrin delilerin oldukları gibi kabul edilmeleri gerektiği yönünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Halk düşüncesinde deliliğin ilişkilendirildiği durumlar, toplum yaşantı ve düzeninin aleyhtarı durumlardır. Aile içi şiddetten tecavüze deliliğin gerekçelendirilme biçimleri, halk düşüncesinde travmatik kabul edilen olayların bilgisini verir.

Kadın delilerin genellikle erkek şiddetinden delirdiği yönünde görüşlerin tespit edildiği bu çalışmada, mülakat yapılan kişilerin hakkında konuştukları deliye ilişkin görüşlerinin delinin yaşına, cinsiyetine, ekonomik statüsüne göre değiştiği gözlenmiştir. Kimi erkek delilerin deliliği sempati ile karşılanıyorken, kadın delilerden acıyarak söz edilmiş ve kadın delilerin deliliklerine sebebiyet verdiği düşünülen durumlar öfke ile anılmıştır. Kadın delilerin halk düşüncesindeki delirme sebepleri arasında erkek şiddeti, tecavüz ve istemediği birisiyle zorla evlendirilme ilk sırada yer alır:

“Bir kocası vardı ama ilgilenmiyordu hiç. Baskı görmüş çok bu kadıncağz. Kocası zulmetmiş çok. Tüple vurmuş kafasına. Tüpü kafaya yedikten sonra akıl kalır mı yerinde. Çok dayak yermiş. Küçük piknik tüpüyle beynine vurulunca beyni hasar görmüş, delirmiş kadın. Buralarda sokakta yattı kalktı yıllarca. Kocası almazdı eve. Faydalandılar ondan sokakta kalırken. Hamile kaldı kadıncağz kaç kere.” (kk71)

Yüksek tahsil ve çok fazla okumanın da halk tarafından deliliğe sebebiyet verdiği düşünülür. Kimi delilerin deliliklerini gerekçelendirmek amacıyla “aşırı zekâdan”, “fazla akıldan”, “yüksek tahsilden”, “akıl fazlalığından” gibi ifadeler kullanılmıştır. Halk nazarında zihne yüklenen aşırı bilgi deliliğe sebebiyet verir:

“İnşaat mühendisliğini okurken dördüncü sınıfta bırakmış gelmiş. Kafası çok çalıştığından ona akli fazla gelmiş. Kediye kesip yiyormuş diyorlar. Akıl fazlalığından üniversitede delirmiş. Ne dediğini anlamazsın. Kendi kendine boş boş laf yapar.” (kk81)

“Memurdu Yusuf bankada. Sonra sonra kafayı bozdu işte. Okumaktan mı, tahsilden mi artık niyeyse. Yüksek tahsil delirtir insanı. Fazla iyi gelmez kafaya. Çok tahsilli olanlar ya zehir içer ya başka şey. Zararı yoktur Yusuf’un kimseye. Sabahtan akşama bir şeyler içer.” (kk77)

“Sol yazarlardan tut, sağ yazarlara, İslamî yazarlara dek hepsini bilir. Kur’an ı harfiyen hatmetmiştir. Bursa’da abdest alırken vefat etmiştir. Velidir bizim gözümüzde.

Çok okuduğu için biraz kafası kırıktı. O kadar okuyunca akıl biraz uçup gidiyor tabii. Ziya Hoca'yı öğrenciler de çok severdi. Yazar çizerdi de kafası yerindeyken. Öyle bir veliydi ki abdest alırken vefat etti düşünün. Çok ileri görüşlü bir adamdı. Sebep olarak herkes başka sebepten delirir ya, Ziya Hoca da çok okumaktan kafasını karıştırdı. Sağı solu birbirine girdi. Ama biz yine de deli demeyelim de veli diyelim.” (kk11)

“Hazırcevaptır çok. Ben adamın deli olduğuna inanmıyorum. Onda çok yüksek bir zekâ olduğuna inanıyorum. Deli olarak sesleniriz biz ona. Kahvede oyun oynar bizimle. Askerlik yapmadı ama. Mahmut'un bir kabinesi var kendine ait. Buradaki taksiciyi cumhurbaşkanı yapar. Taksici Fuat'ı. Hangi akla hizmet bilmem tabii. Gazeteyle gezen Deli Ali'yi basın yayın müdürü yapıyor. Parası çok olan deliyi, adı Deli Hasan, onu ekonomi bakanı yapıyor. Durmadan yolda gezen bir deli vardı, onu ulaştırma bakanı yaptı. Kendi kendine hükümet kuruyor böyle.” (kk24)

“Çok kafalı oğlandı o, sonradan nasıl olduysa oldu. O kadar insan, bankanın bir şifresi mi varmış, bir şeyi varmış. Onu çözememişler yıllarca. O çözmüş ancak. Öyle zehirmiş akli. Kafayı kendi kendine üşüttü.” (kk8)

İslam inancına ilişkin referanslarla kimi delilerin deliliklerinin Allah tarafından verildiği, sorgulanmaması gerektiği fikri üzerinde uzlaşan kolektif zihin delilik dilinin anlaşılması ve erişilmesi güç bir dil olduğu düşüncesindedir:

“Anadan delidir Mehmet. Doğuştan olana akıl sır ermez ki. Ne bilsin insan. Allah öyle istemiş, öyle yaratmış. “(kk93)

“Deli denmez onlara. Bizim gibi aptallar insana deli der. Onlar deli değil ki. Onlar süper beyinli aslında. Onları anlayamadığımız için deli sanıyoruz. Dilinden anlamadığımız birine hemen deli deyip geçiyoruz.” (kk33)

“Bu deliler, aklın ermediği, aklın devre dışı kaldığı, gönül gözü açık kimselerdir. Bir çeşit Veli'dir bunlar.” (kk132)

Deliliğe ilişkin tutum ve davranışları ulu bir kimse olmasına yorulan ve veli olduğuna inanılan kimseler hakkında yaratılan anlatmalar memorat olma özelliği göstermektedir. Söz konusu halk bilgisi ürünlerini aşağıdaki anlatmalarla örneklendirmek mümkündür:

“Biz bunlara deli demiyoruz, veli diyoruz. Bir gün deli dedikleri biri Denizli’ye gitmek istiyor. Dolmuşlardan hiçbiri almak istemiyor deli olduğu için. Sonra bir gidiyorlar ki Denizli’ye, herkesten önce varmış oraya. Orada karşılaşıyorlar. Bir çeşit veli. Bir de çarşı meydanında otururken o deli dediğimiz zat diyor ki, “bugün cenaze gelecek.” Bir kaza oluyor, üç cenaze birden geliyor. Aynı şekilde günün birinde “Babadağ’da büyük yangın olacak” diyor. Bütün Gündoğdu Mahallesi olduğu gibi yanıyor. Öyle ermiş bir kişiydi yani. Erenlere karışmış muhterem bir adamdı. Deli derlerdi insanlar ama gerçek veli oydu.” (kk11)

“Deliye deli deyip geçme; deli olamayanlar, olamaz veli.” derler bizim burada. Yüksek mertebe sahibidir deliler. Bir çeşit velidirler. Çamin altında Deli Muammer yatarken üstünde şahin görmüşler. Onu koruyormuş gece uyurken. Koruyucusuymuş onun. Kimisi de kartal der ama bilemem artık.” (kk112)

“Yusuf Ağabey bir çeşit veli idi. Sülalesinde vardı. Eski Kale’de otururken, annesiyle bir gün camiye gidiyorlarmış. Karşılarna deve çıkmış giderken. Kimisi deve der, kimisi keçi. Bunu yakalayayım derken koşuyor Yusuf arkasından. Koşarken koşarken bir kayanın ucuna geliyor. Keçi oradan atıyor kendini aşağı. O orda kayanın ucunda kalıyor. O zaman kafayı bozduğunu söylüyorlar. Halk arasında şöyle bir şey vardır bir de: Geceleyin birine sesleneceksen, isminin başına A harfi getirmen gerektiğini söylerler. A Ali, A Veli, A Kemal gibi. Böyle çağırmazsan karşına üç harfli çıkar, seni delirtir diye inanılır. Siyah keçi, siyah tavuk, siyah tavuk, siyah kedi çıkıp seni delirtir diye bir inanç vardır. Çünkü cinlilerin bu siyah hayvanların kılığına girdiğine inanılır.” (kk17)

“Buldan’ımızın değerli ağabeylerinden Cevdet Özmen adlı bir ağabeyimizdi. Yaylı köyünde oturdu. Deli Veli, oradan buraya, Buldan’a gelmeyi düşünüyor. Deli Veli dolmuşun yanına duruyor buraya gelmek için. Çok da kar var. 1-1,5 metre var. Dolmuşçu bunu dolmuşuna almıyor, parası yok diye. Cevdet ağabey geliyor Buldan’a. Bir bakıyor Deli Veli burada. Dolmuş varmadan önce gelmiş. Deli Veli enlere karışmış derler.” (kk115)

“Çok güzel Kur’an okur Emine. Sana bir dua etsin, hemen kabul olur. Dükkânı kapatmak üzeresindir mesela. Müşteri gelip gitmiyordur o saatlerde. Emine gelir, kapının önünde bir dua eder, bir bakarsın iki dakika geçmeden müşteri gelir. Kışın ortasında şakır şakır yağmur yağarken bile Emine’nin duasıyla dükkâna müşteri geldiği

olmuştur. Ama ondan dua etmesini istemeyeceksin, onun içinden gelecek. İmanı çok kuvvetli Emine'nin.” (kk136)

Delilerin para hesabı yapamadığı, maddeye aklın dünyasında gerekli görülen önemi atfetmediği de yine ortak görüşler arasındadır. Görüşmelerden çıkarılan sonuç, delilerin para saymayı bilmedikleri, kâğıt parayı değersiz buldukları, madeni para isteme eğilimi gösterdikleri yönündedir.

“Deli dediğin parayı yırtar. Parayı biliyorsa, para verince yırtmıyorsa deli sayılmaz. Akşam eve geliyorsa, parayı yırtmıyorsa deli sayılmaz. (kk85)

Kimin deli olmadığına, kimlere deli denmeyeceğine ilişkin de kodlar üreten halk düşüncesi, toplumsal uyumu ve istedik normlara uygunluğu esas almaktadır:

“Deli insan otelde kalmayı akıl eder mi canım. Bir kadının güzel mi çirkin mi olduğunu anlıyorsa zaten deli değildir. Hesabını bilen insan deli olmaz. Rahatını arayan insan deli olmaz.” (kk91)

Halk düşüncesinde deliler askerlik yapamayacak, evlenemeyecek ve çalışamayacak durumda kimselerdir. Bahis konusu kişi eğer askerlik yaptıysa yahut evlendiyse sonradan delirdiği, çalışabilecek durumdaysa deliliğinin hayatını sürdürmesine engel olmadığı düşünülür:

“Evliydi. Sonradan delirdi demek. Yoksa öylesine kız verirler mi hiç. Çocuğu falan da vardı.” (kk49)

“Bakıyorlar ki bir adam dengesiz davranıyor, hemen yapıştırıyorlar lakabı. Yoksa çoluğu çocuğu da vardı adamın. Evlenmez ki deli dediğin.” (kk70)

Kimi delilere velilik vasfı yüklenildiği, halk düşüncesinde delilikle velilik olgularının iç içe geçtiği görülmüştür. Keramet gösterdiklerinden söz edilen deli/veliler etrafında yaratılan anlatımlar üzerinden kutsiyet atfı onanmış, içerisinde buldukları durum ilahî bir kaynakla ilişkilendirilmiştir:

“Benim babamın isminden başlardı, bütün sülalemi sayardı. Kim kimin oğlu, kim kimin akrabası, herkesi isim isim bilirdi. Çokları ermiş derlerdi ona. Anadan delirmişti.” (kk70)

“Derdi ki “Benzine zam gelecek.” İki gün sonra benzin zamlanırdı, inanamazdık. Güzel davul çalardı Mehmet. Babası da davulcuymdu. Diğer kardeşleri sağlıklıydı. Yoktu bir sıkıntıları. Babası yanına alırdı davula çıktığında.” (kk38)

Sonradan delirdiği ileri sürülen erkek delilerin delirme gerekçeleri eşleriyle ilişkilendirilmiştir. Eşleri tarafından terk edilen, aldatılan yahut eşini kaybeden erkeklerin akıl sağlıklarının bozulduğu, yaşadıkları travmatik süreç sonucunda delirdikleri iddia edilmiştir. Halk düşüncesinde aldatma hadisesinin deliliğe gerekçe olarak gösterilmesi, toplumsal kabullerin dışında tutulan bir olgu olmasından ileri gelir:

“Karısı aldatmış onu, yoksa adam niye delirsin. Durduğu yerde neden aklını kaçırarak insan? Ya karısının derdinden delirir ya evladının.” (kk119)

“Hanımını çok seviyordu. Kanser oldu karısı. Öldü gitti. Sonra bizim Osman Ağabey kendine gelemedi. Düşküdü çok rahmetliye.” (kk24)

“Karısından delirmiş dediler. Artık bırakıp gitti mi, bir fenalık mı etti bilemem. İflah olmadı sonra adamcağız.” (kk50)

Birine sevdalanmak, sevilen kişiye kavuşamamak yahut sevilen kişinin bir başkasıyla evlendirilmesi durumları da kolektif zihnin delilikle ilişkilendirdiği durumlar arasındadır. Söz konusu deli tipleri mecnûn tipolojisiyle paralellik gösterir:

“Sevda işinden kafayı yedi. Bir kızı seviyor vaktinde vermiyorlar. Takılıyor bunun kafa da oraya. Akıl gitti mi gidiyor öyle. Sevdiğini alamayınca delirir işte insan. Başına vurur.” (kk41)

“Kara sevdadan delirdi Celal. Bir arkadaşının kız kardeşine âşık olmuş gençliğinde. Hala daha konuşur. Adını düşürmez ağzından. Zehra idi kızın adı. Hala Zehra aşığı. Konuşur durur. “Sevdiğimin adı Zehra idi.” der kimi görse. Arabada karşılaşırız mesela, nereye gidecek olsa da “ben Zehra’ma gidiyorum.” der. Zehra Denizli’dedir. Tanırız hepimiz. Başka adama vardı Zehra. Celal de der ki, “benim karım olsaydı, bileğine kadar bilezik takardım ona.” “Kara kaşlı kaşlı, kara gözlü gözlü çocuklarımız olacaktı. Zehra ne yaptı? Varmadı bana. Gitti o kel kafaya vardı. Bana varsa olmaz mıydı?” der hep. Kız istememiş bunu. Akıl baştan gitmiş sonra yazık. Yoksuldu diye Celal’in ailesi. Kız tarafı da zengin diye, kız da ailesi de istememiş bunu. Aslında iyiydi o. Askere de gitti geldi. O zamana dek iyiydi. Sonra delirdi gitti.” (kk30)

Delilerle ilgili görüülen kaynak kişilerin aynı deli hakkında farklı delirme sebepleri ileri sürdükleri fark edilmiştir. Bunun yanında, delilerin hayatta olup olmadıklarından, ölüm biçim ve sebeplerine dek verilen bilgiler farklılıklar göstermektedir. Söz konusu farklılıklar halk yaşantısında delilerin folklorik figürler olmalarından ileri gelir. “Deli Lütfü” adıyla anılan delinin ölme biçimine ilişkin farklı kaynak kişilerle yapılan görüşmeler bu savı kanıtlar niteliktedir:

“Kimi kaçtı dedi, kimi uçtu dedi, kimi öldürdü dedi. Bilmiyoruz ki ölümü nasıl oldu. Bağırıp çağırıp yürüdü hep kendi kendine. Gerçi sonradan öldürmüşler diye öğrendik ama çok iyi niyetli temiz bir insandı. Saftı. Uçtuğuna inananlar da oldu ondan sebep.” (kk66)

“Kale’den uçtu diyenler oldu. Düşmüştür bence. Niye uçsun adam durduk yere.” (kk94)

Metafizik gerekçeler de halk düşüncesi için delilik gerekçeleri arasında yer alır. Genellikle halk inanışlarına uygun davranış pratikleri sergilemeyen kimselerin delirdiği görüşü yaygındır:

“Dışarıya çalışmaya gitti sonra, otuz yaşlarındayken. Gümüldür tarafına, İzmir’e. Oralarda çalışırken bize haber geldi. “Hastalandı.” dediler. Kafayı oynatmış orada çalışırken. Buna cinler, şeytanlar görünmüş. Hastalığı azdığı zamanlarda korkardı çok. “Cinler gelip beni alacaklar.” diye. Cin görünmediğinde sıkıntısı olmazdı. Sakin dururdu.” (kk49)

“Konuşuyorum onunla ben de, “Benim üstümde cinliler var” diyor. Cinliler rahat bırakmıyormuş çocuğu. Postacıymış bu zamanında. Göreve atılmış. Bir yerde ufak su döküyormuş. Yanlış yere işeyince cinliler musallat olmuş. Açık havada işediğinden herhalde. Sonra delirmiş durmuş işte.” (kk20)

“Yüksek tahsilliymiş. Postacı olmuş vakti gelince. Posta dağıtırken bir kenara ufak su dökmüş, o esnada şeytan çarpmış. Kendi kendine dudaklarını kıpırdatıp durur hep. İçine içine konuşur.” (kk21)

“İmam hatip lisesinde okudu o. Sonra hacı hocaların kitaplarına merak saldı. Kitapları okurken okurken kafayı kırdı. Değişik kitapları okurken cinleri filan toplamış

başına. Gönderememiş bir daha da. Başlamış evin içinde takla atmaya birden. Bir köşeden bir köşeye takla atıp durmuş sağlıklı adam. Bakmışlar ki bu delirmiş.” (kk25)

Halkın delilerle ilgili belirttiği görüşlerdeki bir diğer ortaklık, delilerin yürümeyi çok sevdiği, durmaksızın uzun mesafeleri yürüyerek kat ettiği, şehri bir uçtan bir uca yürüyerek dolaştıkları yönündedir.

Kendi kendine gülmeyi, konuşmayı ve anlamsız sesler çıkartmayı delilik ibaresi olarak gören halk düşüncesi, çıplaklığı da delilikle ilişkilendirmiştir:

“Erol köprüünün altında cinleri gördü mü kendini kaybeder. Başlar üstünü başını yırtmaya. Herkesin içinde çırılçıplak çıkar meydana. Biz giydirir, sararız.” (kk46)

Hafıza kudreti, ezber yeteneği de halkın delilerden söz ederken eklediği özellikler arasındadır. Hafıza ile zekâ arasında pozitif korelasyon kuran halk zihni, hafızası güçlü olan bir deliden söz ederken söze “delidir ama...” diye başlar. Delilerin hemen herkesin ismini, evlerin kapı numaralarını, arabaların plakalarını, yöre halkının doğum-ölüm tarihlerini ezbere bildiklerinden, hafızalarının şaşırtıcı biçimde güçlü olduğundan söz edilmiştir:

“Ne kadar kapı numarası varsa bilirdi ezbere. Adını söyledin miydi sana kapı numarasını söylerdi direkt. Zehir gibi çalışırdı kafası. İlkokulu okumuştun. Birinciydi ilkokulda. Bilgi çok yüklendi mi ne olur, delirir insan. Akıl durur mu daha o aşırı yüklenmiş kafada.” (kk23)

“Deli Bilal diyoruz ama bakmayın deli dediğimize, Bilal iki-üç tane dil bilir. Buluş falan yaptı örneğin. Uçak kanadıyla mı ilgiliydi buluşu ne. Onunla bir konuşsanız Darwin’den başlar, İncil’den çıkar. Gariptir Bozkurt’un delileri anlayacağınız. Aşırı çalışır kafası Bilal’in. Ondan delirdi bence. İnsan çok düşününce beyni zorlanıyor.” (kk56)

“Dabakçı Hasan dediğimiz bir deliydi. Kendine has özellikleri vardı hep. Bildi mi bilirdi. Kapı numarası olsun, isimler olsun. Bir duydu mu unutmazdı bir daha. Akıl fazlalığından delirmişti. Doğarken daha fazlaymış beyni. Serinhisar’ın bütün kapı numaralarını ezbere sayardı. Tek dişi kalmıştı ağzında. Matrak adamın biri sormuş ona, “bu diş ne duruyor burada tek bir tane?” diye. Hasan da cevap vermiş: “eşek

bağlayacağım o dişe.” Demiş. Kafası zehir gibiydi. Öyle bir cevap verirdi ki donar kalırdınız.” (kk27)

Halkın delirmeye gerekçe gösterdiği süreçler arasında askerlik de yer almaktadır. Halk düşüncesinde travmatik bir sürece karşılık gelen askerlikte yaşananlar ve karşılaşılan zorluklar deliliğe sebep olarak gösterilmiş, kimi delilerin askere gidip döndükten sonra delirdiği ifade edilmiştir. Askere alınan bir kimsenin önceden deli olamayacağı görüşünden hareketle süreç sonrası delirmiş olduğu düşüncesi de askerliğin travmatik yaşantılar içerdiği yönündeki kolektif fikriyatı geliştirmektedir:

“Askerde çok dayak yemiş Yusuf. “Kepin Yusuf” derler lakabına o yüzden. Zaten delirmesi de çok dayak yediğinden olmuş. Kepini kaybetmiş askerde. Komutanı da bunu “Kepin nerede” diye bir güzel dövünce sıyırılmış kafayı. Yusuf burada kaymakama dahi “Kepini giy!” der. Kimi görse kepini sorar. Beyninde hasar kalmış yediği dayaktan garibin.” (kk154)

“Askere gidip geldi de sonra delirdi Ayhan. Askerde ne etmişler, ne yaşamış bilemem. Sülalesinde de var biraz gerçi ama illa ki askerde de bir şey olmuştur.” (kk2)

“Askerden gelince öyle oldu o da. Artık askerde ne yaptılarsa.” (kk167)

Aile içi şiddet de halk düşüncesinde deliliğe sebebiyet veren olgular arasında yer alır. Özellikle baba figürüyle ilişkilendirilen şiddet geçmişi, bir kimsenin aklını kaçırmaya, kimi zaman da kafasına aldığı darbeler dolayısıyla oluşan hasarın delirmesine sebep olduğuna inanılır:

“Aileden gördüğü şiddetten dolayı delirmiş, Atatürk’e sığınmış Erdal.” (kk35)

“Baba dayağından dolayı delirdiğini söyleyenler var. Annesi babası ayırmış, babasından çok dayak yemiş. Kafasına vurula vurula delirmiş. Ailesi ona hala psikolojik baskı uyguluyor.” (kk60)

“Annesiyle babası ayrıldıktan sonra delirmiş. Çocukluğunda anne babasından çok dayak yemiş, ezilmiş. Annesiyle babası boşandıktan sonra başkalarıyla evlenmişler, Mustafa’ya sahip çıkmamışlar. Yalnızlıktan iyice perişan olmuş.” (kk83)

Şahit olunan travmatik olaylar da halk düşüncesine göre deliliğe sebebiyet vermektedir. Söz konusu olaylar, birinin ölümüne şahit olmak, bir cinayete tanıklık etmek minvalindedir:

“Sale yedi-sekiz yaşlarındayken babası onun gözünün önünde annesini baltayla doğramış. Sonra Sale aklını oynatmış. Babası onu da, annesini de çok dövermiş.” (kk163)

“Babası Almanya’dan gelirken kaza yapıp ölüyor. Nail de yanındaymış o sırada. Babasının ölümünü görünce aklını yiyor sonra.” (kk22)

“Bu Dede’nin delirmesi şöyle: Bunlar benim kayınpederin kayınbabasıgille birbirlerinin teyzesini annesini baltayla kesmişler. Onlar bizden kesmiş, bizimkiler onlardan kesmiş. Öyle bir kan davası gibi. Hala da devam ediyor kin gütme. Bu Dede de olaylardan çok etkilenmiş. Birini kesmek zorunda kaldığından kafayı yemiş. Millet yurtdışına bile kaçmış bu durumdan kurtulmak için. Ama yine de bitmemiş.” (kk39)

Varlıklıken malını mülkünü kaybetmek, varsıl bir yaşam sürdürürken yoksullaşmak da kolektif zihnin delilik gerekçelendirmesinde başvurduğu nedenler arasındadır. Sahip olduğu yaşam standardını kaybeden kişi halk düşüncesine göre delirmeye mahkûmdur:

“Korkma Sönmez 27 Mayıs’tan sonra Korkma Sönmez oldu. 27 demez hayatta. 50 yaşındaydı darbe olduğunda. Ya 26 ya 28. 27 yoktu hayatında. Kendi kendine marş söyledirdi. Çok varlıklıydı. Bir küp bulmuş zamanında. Sarayköy’e götürmüş yiyip içerken orada, kafayı bulmuş. Demiş ki “Bu Sarayköy’ü bana kaçta satarsınız?” Sonra bu sarhoş olunca almışlar elinden küpünü. Altınları gidince kafayı yemiş.” (kk100)

“Çok zenginmiş bunlar duyduğuma göre zamanında. Malı mülkü gidince kafayı yiyip çekilmiş kenara.” (kk45)

Halk yaşantısının parçası olan kimi delilerin deliliği gözü karalıklarından ileri gelir. Dede Korkut’un Deli Dumrul tipolojisiyle paralellik gösteren bu deliler etrafında çeşitli anlatımlar oluşmuştur. Kimileri eşkıyalık yapan, halkı haraca kesen bu kimselerin “deli” lakabıyla anılması, karşı konulamayan bir cesarete sahip olmaları kaynaklıdır. Daha önce hiç karşılaşmamış olsa dahi kaynak kişilerin bu tip kişilerin

fiziksel özelliklerinden söz ederken iri yapılı, heybetli, gösterişli kimseler olduklarına vurgu yaptıkları dikkat çekmiştir:

“Kara Deli lakabı ama bakmayın, deli değil aslında. Üçkâğıtçının teki o. Akli erer her şeye. Deliye yatıyordu karışanı olmasın. Yaptıklarını bilinçli yapıyor o. Çok enteresan hikâyeleri var onun. İri yarı da biridir. Cüsselidir epey. Çok enteresan dolandırma yöntemleri vardır onun. Milleti kandırıp çuvalla buğday almış bir seferinde. “Beni bilmem kim gönderdi.” diye kandırıyor, alıyormuş hep. Neler götürmüştür öyle. Böyle kafası çalışan deli olur mu? Onun deliliği dolandırıcılığından.” (kk53)

“Kara Deli bambaşkadır. Yol kesmek, adam soymak, ne ararsan onda. Eşkivalık yapıyor resmen. Bu memleketin etrafında ne kadar köy varsa her köyde mutlaka birini dolandırmıştır. Millet açlıktan kırılırken bu bolluktaydı. Millete eşkivalık edip aldığı yiyor. Mümkün değil kimse de ses çıkartamaz, korkar ondan.” (kk70)

“Ağayı dolandırmış bir köyde. Ağanın hanımına gitmiş demiş ki: “Ağam atıyla kıyafetlerini istiyor.” Hanımı da vermiş ağanın nereden bilecek. Almış ağanın kıyafetlerini giymiş, atına da atlayıp gitmiş. Kimse de karışamaz, ses edemez ki ona. Çocuğum aç diye lokma istesen vermez. O kadar zalim bir adamdır.” (kk51)

SONUÇ

Halk kültüründe çeşitli sıfatlarla karşılanan delilik olgusundan hareketle hazırlanan bu çalışmanın iskeleti, yerel ölçekte "anormal" olduğu üzerinde uzlaşılan ve deli olmakla yaftalanan bireyler üzerine oturtulmuştur. Yapılan saha çalışması, örneklem üzerinden, halkın deliliği, tıbbî bir sorun olarak kabullenmekten uzak olduğunu gerçeğini ortaya koymuştur. Deliliğin kültüre ilişkin bir olgu olarak kabul edildiği çalışmamızla ortaya çıkan sonuç, halkın toplumun normatif yapılanmasına uygun olmayan tutum ve davranışlar sergileyen kimselere delilik yakıştırmasında bulunduğu yönündedir.

Kaynak kişilerin, bir kimseye neden "deli" sıfatını uygun gördüklerini açıklamak için başvurdukları anlatmalar, folklorik hüviyetin sözlü tarihle kesiştiği noktadan yükselir. Söz konusu kesişim alanında başkalaşmaların olması kaçınılmazdır. Alessandro Portelli'nin vurgusuyla, *"bir olayın gerçekliği, doğruluğu bir söylence olduğu kadar kişisel deneyime ve tarihî hafızaya bağlıdır. Tarihî bilgiye aktarılacak resmî sözlü türler olmadığı için tarihî, şiirsel ve efsanevî anlatılar çoğu zaman birbirinden ayrılmayacak denli karışırlar. Sonuç olarak anlatıcının içerde ve dışarıda yer aldığı anlatıların bireyi veya grubu ilgilendirmesi arasındaki sınırın yazılı metinlere göre hatırlanması gittikçe zor bir hal alır, böylece kişisel "doğruluk" paylaşılmış "hayal" ile uyuşabilir."* (Portelli, 2009: 281)

Yapılan saha çalışmasının sonucunda delilerin yaşlarından hayatta olup olmadıklarına, delirme sebeplerinden delilik boyutlarına dek anlatılanların birbirlerinden farklılık arz ettiği tespit edilmiştir. Özellikle odağında delirme sebep ve süreçlerinin yer aldığı anlatıların çok sayıda varyantına rastlanmış, varyant farklılıklarının anlatıcının kimliği, cinsiyeti, yaşı gibi parametrelere ve anlatmanın yapıldığı ortamın özelliğine bağlı olduğu gözlenmiştir.

Halk tarafından deli olarak addedilen kimseler ile ilgili derlenen anlatıların birbirlerinden çeşitli açılardan farklılıklar arz ediyor oluşu, kültürel bağlamda delilik olgusunun folklorik içeriğine işaret etmektedir. Çoğu kez isimlerinin önüne "deli" sıfatının eklendiği kimselerin hayatta olup olmadıklarına ilişkin belirtilen görüşler dahi birbirini tutmamaktadır. Bu başkalaşma durumu, salt deliler etrafında oluşan anlatıların değil, aynı zamanda delilerin de kültürel yaşantı içerisinde mevcut bulunan şahıslar olmanın ötesinde folklorik birer figür durumuna dönüştüğünün ispatıdır. Portelli'nin de belirttiği üzere, sözlü kaynakların doğasında taraflılık bulundurması,

sözlü kültür anlatmalarının yapay, değişken ve yanlı olma özellikleriyle karakterize olmasının sebebidir (Portelli, 2009:285).

Kendi kendine konuşmak ve gülmek, çıplak dolaşmak, madde bağımlılığı, anlamsız konuşmalar, para hesabı bilmemek, maddî dünyayla bağları zayıf olmak, tuhaf sesler çıkartmak halk düşüncesinin delilikle ilişkilendirdiği ibareler arasında yer alır. Kolektif zihne göre deli bir kimse askerlik yapamaz ve evlenemez. Eğer askere kabul gördüyse yahut evlenebildiyse deliliği sonradan gelişmiştir ve dâhil olduğu bu süreçlerle ilgilidir. Askerlik, evlilik gibi süreçlerde yaşanan olumsuzlukların yaşantıyı derinden etkilediği ve travmatik sonuçlar doğurduğu ifade edilmiştir.

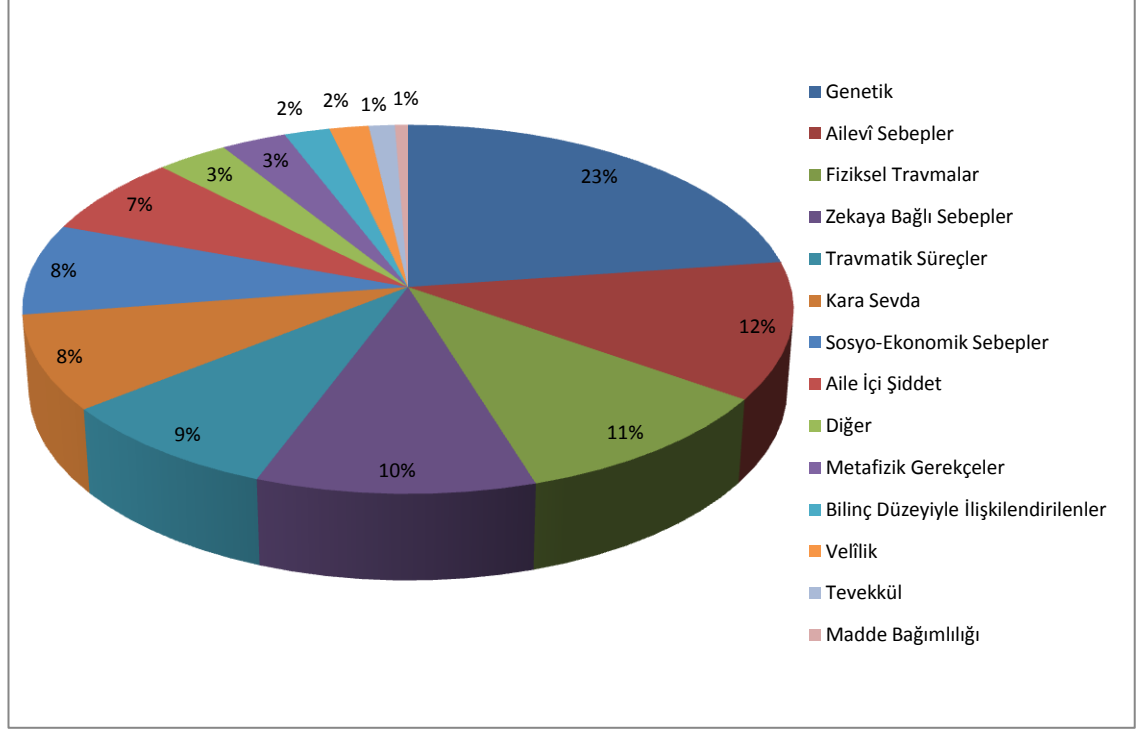
Halk arasında 'deli' diye tavsif edilen kimselerin kimi zaman keramet sahibi olduklarından söz edilir. Halk, delileri tasnif etmiş, kimi deliliklerin aileden devralındığı, kimilerinin çocukken geçirilen ve tedavi edilmeyen hastalıklara bağlı olduğu, kimilerinin kara sevda kaynaklı olduğu, kimilerininse metafizik reflekslerle cin, peri gibi unsurlar tarafından delirtildiği sonucuna ulaşmıştır. Bu çıkarımların herhangi bir tıbbî altyapısı yoktur. Kültüre bağlı olan bu adlandırma ve nedene bağlama gereksinimi, insan zihni gibi kolektif bilincin de anlam vasıtasıyla tehlikeyi kendisinden uzak tutma çabasının ürünüdür.

Çalışmamız esnasında karşılaştığımız zorluklar, aklın dünyasında delilerin ve deliliğin ötelenmesi kaynaklı sorunlar olmuştur. Saha çalışmasında görüşme yaptığımız kaynak kişilerden sıkça işitilen ifadeler: “Ben deli miyim de bana soruyorsunuz?”, “Millet akıllı bulamaz siz deli mi arıyorsunuz!”, “Akıllı mı kaldı memlekette, herkes deli.” “İlk sıraya beni yaz, benden delisi yok.” şeklindedir. Henüz bu ifadeler dahi halk düşüncesinde deliliğin yeri ve önemine işaret eder niteliktedir.

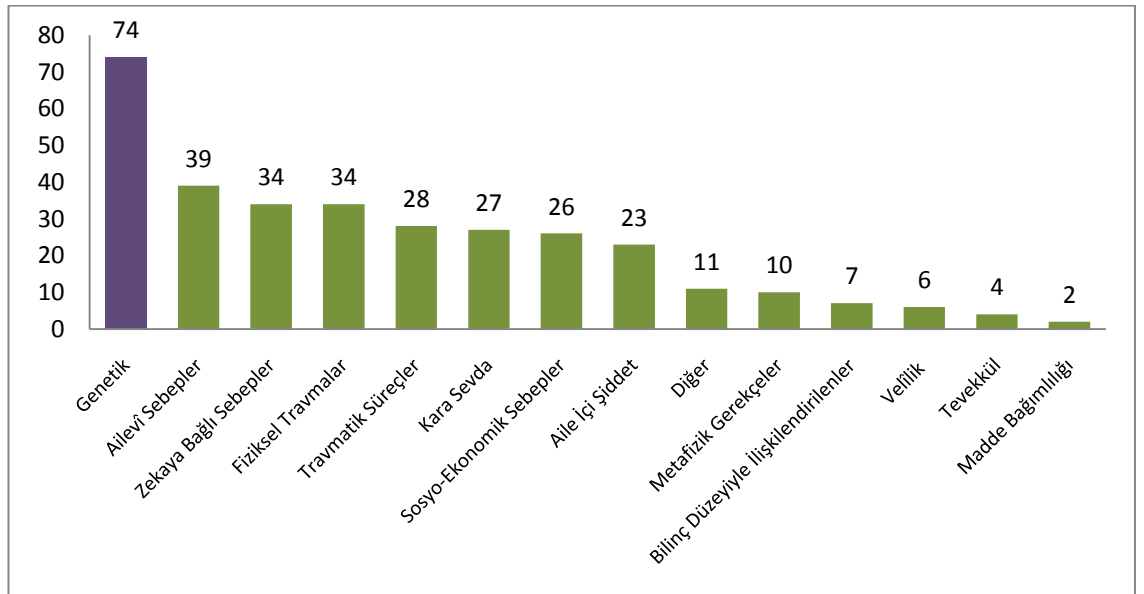
Katılımlı gözlem yöntemiyle, halkın deliler üzerine konuşmaktan keyif aldığı, onları kişisel tarihlerini birer parçası olarak görmek ve göstermek eğiliminde olduğu ve deliler tarafından sevilen bir kimse olmayı önemsendiği gözlemlenmiştir. Bahsi geçen deli için birkaç farklı kişiden “yalnız bizim evimizde yemek yer, başka yerde yemez.” şeklinde yanıtlar almamız, halkın delilerin güvenini kazanmakla saygınlıklarını onama ihtiyacı içerisinde olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Yapılan alan araştırması Denizli'nin merkezini ve tüm ilçelerini kapsamakta, kimi ilçelerin delilerinin çokluğu ile adından söz ettiren köy ve mahalleleri de kapsam

içerisinde yer almaktadır. Halkın anlatmalarının referans alındığı saha çalışması sonucunda 160 delinin varlığından söz edildiği, delilerin delirme süreçleriyle ilgiliyse 325 gerekçelendirme anlatısına başvurulduğu tespit edilmiştir. Örneklem üzerinden elde edilen, halkın deliliğe kaynaklık ettiği iddiasında olduğu nedenlerin sayısal dökümleri aşağıdaki gibidir:

Şekil 1: Yüzdelerine göre halk düşüncesinde delilik sebepleri.

Şekil 2: Sayısal verilere göre halk düşüncesinde delilik sebepleri.

Yapılan alan çalışması, halkın deliliği en çok genetik faktörlerle ilişkilendirdiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu genetik sebepler içerisinde akraba evliliği, doğuştan deli olmak, aile bireyleri arasında deli olarak anılan başkalarını da olması sayılmaktadır. Kolektif zihnin deliliğe sebebiyet verdiğini düşündüğü nedenler arasında ailevî sebepler ikinci sırada yer almaktadır. Aile bazlı sebepler arasında, eşi tarafından aldatılmak, terk edilmek, eşini kaybetmek, herhangi bir aile bireyini kaybetmek, kötü bir evlilik yaşantısına sahip olmak gibi nedenler gösterilmiştir. Halkın üçüncü olarak üzerinde durduğu delirme gerekçesi sahip olunan zekâyla ilişkilidir. Kolektif zihin, yüksek zekâyı deliliğin işaretlerinden birisi olarak görmekte ve deli olduğu düşünülen kimselerin sahip oldukları zekâ oranında delirdiklerini iddia etmektedir. Ekseriyetle yüksek zekâyla ilişkilendirilen delilik halleri kimi kaynak kişilerin beyanlarında düşük zekâ kaynaklı da gösterilmiştir.

Fiziksel travmalarla kast edilen, kafaya alınan darbeler, trafik kazaları ve düşmelerdir. Bu basamaktaki örnekler kafasına gerdek gecesi bozuk para kesesiyle vurulduğundan delirdiği düşünülen damattan trafik kazası yaptıktan sonra delirdiği iddiasında olunan kimselere dek oldukça geniş bir skaladadır. Sosyo-ekonomik gerekçeler ise yoksulluk ve varsıllık diyalektiği ile temellendirilmiştir. Halk düşüncesi malını mülkünü kaybetmeyi delirme sebebi olarak görüyorken, yoksul ve bakıma muhtaç olmayı da deliliğe gerekçe göstermektedir.

Saha çalışmasına çıkmadan önce öngörülerimiz doğrultusunda ilk sırada yer alacağını tahmin etmemize karşın kara sevdadan delirme oranı yukarıda saydığımız gerekçelerin gerisindedir. Anlatmaların öznelerinin Mecnûn tipolojisiyle örtüştüğü kara sevda temalı delirme hikâyeleri sevilen kişiye kavuşamamak, karşılıksız sevdaya tutulmak, ailelerin sosyo-ekonomik durumlarındaki uyuşmazlık dolayısıyla bir araya gelememek gibi olaylar etrafında biçimlenmiştir.

Delirmesinde aile içi şiddetin payı olduğu iddia edilen delilerin oranı da oldukça yüksektir. Aile içi şiddet odaklı anlatmalar arasında en çok dikkat çekenler erkek şiddetine maruz kalan kadınlarla, şiddet olgusuyla ilişkilendirilen baba figürleridir. Baba şiddeti özellikle erkek çocuklarının deliliğinde büyük pay sahibi olarak görülürken, halk düşüncesi Freudyen algı ve tasarıma paralel çıkarımlarda bulunmaktadır.

Travmatik süreçler başlığı altında topladığımız gerekçeler, kolektif aklın yaşantıda kırılma noktası olarak teşkil ettiği olgular tarafından biçimlendirilmektedir. Söz konusu süreçler arasında askerlik, ölüm, doğum gibi süreçleri saymak mümkündür. Anlatılar uyarınca, bahsi geçen süreçlerde tecrübe edilen olumsuz yaşantılar kişinin delirmesine sebebiyet vermektedir.

Metafizik gerekçeler ise İslam inancı kaynaklı unsurların yahut eski inanç sistemlerine ilişkin pratiklerin halk yaşantısında kaçınılmalar şeklinde karşılık bulmuş biçimleridir. Halk inanışları zemininde anlamlı hale gelen bu gerekçeler, yapılması uygun görülmeyen davranışlarda bulunulması sonucunda cin, peri gibi unsurların bir kişiye ‘musallat olması’ ve onu rahat bırakmaması üzerine kurulmuştur.

Bilinç düzeyiyle ilişkilendirilen nedenler olarak sınıflandırdığımız gerekçeler arasında yüksek tahsil yapmak ve fazla okumak yer alır. Halk düşüncesi bilginin insanı lanetlediği inancındadır. Fazla bilgiye sahip olmanın, haddinden fazla bilmenin insana iyi gelmeyeceği, zihne aşırı yüklenmenin delirmeye sebebiyet vereceği düşüncesi anlatıların ortak noktaları arasında yer alır. Bilmenin, düşünmenin, duymanın insanın taşıyabileceği yükler olmadığı; bilinç düzeyi yükseldikçe insandaki delilik seviyesinin de artacağı beyan edilen görüşler arasındadır.

Halk düşüncesi delilik ile velilik arasındaki ince çizgide gidip gelme eğilimi göstermektedir. Bahis konusu edilen delilerle ilgili sıkça “aslında velî” ifadesinin kullanılması, kimisinin lakabının dahi “velî” olması, kimisininse kerametleriyle nam salmış olması kolektif aklın deli-veli özdeşiminden yana olduğu gerçeğini kanıtlar niteliktedir. Delilerin Allah tarafından sevilen kimseler oldukları yönündeki vurgulardan, delilere iyi davranmak gerektiğine ilişkin öğütlere dek halk düşüncesi deliliği bir çeşit velilik saymakta, anlaşılması güç delilik dilini açıklanması ve anlaşılması güç bir başka dille birlikte okuma eğilimi göstermektedir.

Kimi delilerden söz ederken delirme sebep ve süreçlerinin sorgulanmaktan kaçınıldığı gözlemlenmiş, deliliklerinin yaradılışlarıyla, dünyaya böyle gelmelerinin onlar için uygun oluşuyla açıklandığı tespit edilmiştir. Deliliklerinin İslam inancı kaynaklı reflekslerle Allah kaynaklı olduğu iddia edilen bu deliler, genellikle çevresine zararı olmayan ve şiddet eğilimi bulunmayan kimselerdir.

Yapmış olduğumuz sınıflandırmada son basamağı madde bağımlılığı teşkil eder. %1’lik bir oranda insanların madde bağımlılıkları dolayısıyla delirdikleri, keyif veren maddelerle yaşanan geçici delilik halinin zaman içerisinde kalıcı hale geldiği iddia edilmiştir. Halk düşüncesi, korku nesnesi olarak gördüğü olay ve olguları birbiriyle ilişkilendirmek ve bunlar üzerinden yapılması uygun olmayanları tarif etmek eğilimindedir.

Deliliğe ilişkin gerekçelendirmeler üzerinden yaptığımız sınıflandırmada, ‘diğer’ kategorisine dâhil ettiğimiz sebepler tekrarı olmayan, başka gruplara da dâhil edilemeyen sebeplerdir. Bunlar arasında sinemanın büyülü dünyasından etkilenerek gerçeklik algısını kaybedip delirdiği düşünülenden dünyanın yükünü taşımamak için deli gibi davrananlara dek oldukça geniş ve birbiriyle ilişkilendirilmesi güç gerekçelendirmeler mevcuttur.

Yönlendirilmiş mülakat ve katılımlı gözlem yöntemlerini kullanarak yaptığımız saha çalışmasında daha önceden hazırlanan “Buranın meşhur delisi kim?” “Şu kişi neden delirdi?” “Hep mi deliydi?” “Sizlerden farklı olarak ne yapıyor?” “Onunla yaşadığımız bir olay var mı?” şeklindeki sorulara yanıtlar arayıp kimi zaman bir araya geldiğimiz delilere halkın nasıl davrandığını gözlemledik. Delilerin kültürel birer figür olarak kabul gördükleri sonucuna ulaştığımız çalışmamızda folklorik unsurlar tespit edilmiş olup elde edilen verilerin halk kültür ve edebiyatıyla paralelliği tartışılmıştır. Deliler etrafında oluşan anlatmalarda Mecnûn tipolojisinden Deli Dumrul’a paralellikler tespit edilmiş, söz konusu paralelliğin kültürel belleğe ilişkin ortak kodlarla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdulla, Kemal (2015). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*, (akt. Ali Duymaz) Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Abdurrezzak, Ali Osman (2015). "Dede Korkut Kitabında Erkek Kahraman Statüsü", *E-Journal of New World Sciences Academy*, Cilt: 10/3, 94-114.
- Aça, Mustafa (2013). "Kent Kültüründe Deliler ve Delilerle İlgili Anlatılar: Giresun Örneği", *Milli Folklor*, Sayı: 97, 91-110.
- Akdemir, Ayşegül (2008). *Klasik Türk Edebiyatında "Delilik" Kavramı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ.
- Aksan, Doğan (1999). *Halk Şiirimizin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aksoy, Ömer Asım (1995). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Alptekin, Ali Berat (1993). *Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)*, Tesfa Yayıncılık, Antakya.
- Alptekin, Ali Berat (2013). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Alptekin, Ali Berat-Sakaoğlu, Saim (2006). *Türk Saz Şiiri Antolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Applebey, Mary (1992). *Akıl Hastalığını Anlamak*, (çev: Bengi Güngör), Öteki Yayınevi Ankara.
- Arat, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig-III İndeks*. TKAE Yayınları, İstanbul.
- Arısoy, M. Sunullah (1985). *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Arslan, Mustafa (2006). "Yapı, işlev ve Yeniden Sunum Açısından Efe Hikâyeleri", *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, (haz. Oğuz, M. Öcal vd.), Ankara, 329-338.
- Arslan, Mustafa (2008). *Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar (İnceleme- Metinler)*, Zirve Yayınları, Denizli.
- Artun, Erman (2013). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Artun, Erman (2014). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Artvinli, Fatih (2013). *Toptaşı Bimarhanesi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Atalay, Besim (1999). *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini (Endeks)*, TDK Yayınları, Ankara.
- Başgöz, İlhan (1979). *Âşık Ali İzzet Özkan*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Başgöz, İlhan (1998). "Dede Korkut Destanı'nda Epitetler" (çev: Nebi Özdemir), *Milli Folklor*, Sayı:37, 23-35.
- Bauman, Richard (1997). "Tür", (çev. Hülya S. Sipahioğlu), *Milli Folklor*, Sayı: 33, 96-99.
- Bezirci, Asım (1994). *Pir Sultan*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Bingölçe, Filiz (2011). *Osmanlı Argosu Sözlüğü*, Altüst Yayınları, Ankara.
- Boratav, Pertev Naili vd., (haz.) (1943). *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Maarif Matbaası, Ankara.

- Boratav, Pertev Naili (2000). *Halk Edebiyatı Dersleri*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Boratav, Pertev Naili (2008). *Az Gittik Uz Gittik*, İmge Yayınları, Ankara.
- Boratav, Pertev Naili (2013). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- Cimcoz, Sinâ (2001). *Adamın 1'i 1 gün (Deli & Sarhoş Fıkraları)*, Geçit Kitabevi, İstanbul.
- Çobanoğlu, Özkul (2008). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, İstanbul.
- Çobanoğlu, Özkul (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çobanoğlu, Özkul (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Demirbilek, Salih (2011). "Türk Kültüründe "Deliler" ve Bunların Dede Korkut Oğuznâmelerine Yansımaları", *VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, 69-77.
- Dilçin, Cem (1991). *Mes'ud Bin Ahmed-Süheyl ü Nev- Bahar (İnceleme-Metin-Sözlük)*, TDK Yayınları, Ankara.
- Dilçin, Cem (haz.) (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Dindar, Cemal (2003). *Yuvasız Kuşlar Gibi -Deliliğin Resimli Sivil Tarihi-*, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- Dols, Michael W. (2013). *Mecnûn: Ortaçağ İslam Toplumunda Deli*, (çev: Didem Gamze Dinç), Pinhan Yayınları, İstanbul.
- Dundes, Alan (1998). "Doku, Metin ve Konteks", (çev: Metin Ekici), *Milli Folklor*, Sayı:38, 106-119.
- Duymaz, Ali (?). *İrfanı Arzulayan Sözler-Tekerlemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ebu'l-Kâsım en-Neysabûri (2002). *Akıllı Deliler Kitabı- Ukâlâu'l-Mecânîn*, (çev: Yahya Atak), Şule Yayınları, İstanbul.
- Ekici, Metin (2004). *Türk Dünyasında Köroğlu*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ekici, Metin (2007). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- Erasmus, (2000). *Deliliğe Övgü*, (çev: Hans Holbein), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (2014). *Dede Korkut Kitabı-2*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergun, Saadettin Nüzhet (1936). *Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri*, Semih Lütfi Matbaası, İstanbul.
- Ergun, Sadettin Nüzhet (1963). *Karaca Oğlan, Hayatı ve Şiirleri*, Maarif Kitaphanesi, İstanbul.
- Ersoy, Mehmet Akif (1999). "Psikiyatri ve Sosyal Bilimlerin İlişkisi", *Klinik Psikiyatri*, Sayı: 2, 230-238.
- Erşahin, İbrahim (2005). *Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Foucault, Michel (2015). *Deliliğin Tarihi*, (çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Yayınları Ankara.

- Foucault, Michel (2011). *Büyük Kapatılma*, (çev: Işık Ergüden- Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, Michel (2014). *Akil Hastalığı ve Psikoloji*, (çev: Bayoğlu Emre), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Geçtan, Engin (1997). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Goldstein, Kenneth S. (1977). *Sahada Folklor Derleme Metodları*, (çev: Ahmet E. Uysal), Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Gökyay, Orhan Şaik (2004). *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (1968). "Pir Sultan Abdal" , *Türk Dili Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, Sayı: XIX/207, 413-423.
- Gülensoy, Tuncer (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Güneş, Aysel, Baybağ, Tuncer (2007). "Psikiyatrik Semptomlar ve Halk Dilindeki Karşılıkları", *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi (Turkish Journal of Family Practice)*, Sayı: 11/4, 143-186.
- Güney, Eflâton Cem (1956). *Halk Türküleri II*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Güney, Eflaton Cem (1971). *Folklor ve Halk Edebiyatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Güvenç, Bozkurt (1996). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Halaçoğlu, Yusuf (1991). XIV. –XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Halvetî, Enfî Hasan Hulûs (2014). XI. Ve XVIII. Asırlarda Yaşayan Veliler ve Deliler- Tezkiretü'l-Müteahhirîn , (haz: Mustafa Tatçı vd.), H Yayınları, İstanbul.
- Hancıgaz, Erhan (2007). *Türkiye'nin Toplumsal ve Kültürel Yapısında Delilik Olgusunun Türk Sinemasına Yansıması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Kanar, Mehmet (2011). Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, Sayı yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet (2014). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 -Tip Tahlilleri-* Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karakışla, Yavuz Selim (2006). *Eski İstanbul'un Delileri: Pazarola Hasan Bey*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Karakurt, Deniz (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*, Wiki e-kitap, İstanbul.
- Karamustafa, Ahmet T. (2012). *Tanrı'nın Kural Tanımaz Kulları- İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)-*,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Rüya (2013). *Deliler ve Doktorları-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kocakaplan, İsa (2004). "Dede Korkut'un Delileri" , *Millî Folklor*, Sayı:64, 18-24.

- Koçak, Aynur (2002). “Karagöz Oyunlarındaki “Tuzsuz Deli Bekir” Tipi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Milli Folklor*, Sayı: 56, 121-129.
- Koçak, Aynur (2006). “Halk Anlatılarında Deli Tipi Üzerine Bazı Tespitler”, *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, (haz. Oğuz, M. Öcal vd.), Ankara, 280-289.
- Kudret, Cevdet (2003). *Halk Şiirinde Üç Büyükler-3 Karacaoğlan*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- Kur'an-ı Kerim ve Meali* (2005). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kúnos, İgnác, (1998). *Türk Halk Türküleri*, (haz: Ali Osman Öztürk), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kurt, İhsan (2008). *Psikolojiden Kültüre*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kurt, İhsan (2012). *Türk Atasözlerine Psikolojik Yaklaşımlar*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Makal, Tahir Kutsi (1978). *Türk Halk Şiiri*, Toker Mat., İstanbul.
- Marett, Robert Ranulph (1920). *Psychology and Folk-Lore*, The Macmillan Company, New York.
- Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Narlı, Mehmet (2013). *Edebiyat ve Delilik –Türk Roman ve Öyküsünde Deliler ve Delilik-*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Nişanyan, Sevan (2002). *Sözlerin Soyağacı-Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü-*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1989). *Türk Folklorunda Kesik Baş*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2010). *Kültür Tarihi Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Oktürk, Şerif (1985). *Türk Manileri Antolojisi*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- Örnek, Sedat Veyis (1995). *Türk Halk Bilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özcan, Abdülkadir (1994). “Deli”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 9, 132-135.
- Özçelik, Mehmet (2004). *Âşık Deli Hazım*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Özçelik, Sadettin (2005). *Dede Korkut (Araştırmalar, Notlar / Dizin /Metin)*, Gazi Kitabevi yayınları, Ankara.
- Özdemir, Emin (1990). *Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Özsoy, Bekir Sami (2006). *Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon-İnceleme-Metin)*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Eyüp (2013). *Velilik İle Delilik Arasında- İbnu's-Serrâc'ın Gözünden Muvelleh Dervişler-*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

- Portelli, Alessandro (2009). "Sözlü Tarihi Farklı Yapan Şey", (çev: Kürşat Korkmaz) *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, (haz: M. Öcal Oğuz vd.) Geleneksel Yayıncılık, Ankara, 278-289.
- Poyrazoğlu, Ozan Ahmet (2006). *Ercişli Emrah ile Selbihan Hikâyesi*, Erguvan Yayınevi, İstanbul.
- Ratner, Karl (2014). *Kültürel Psikoloji, Kültürler Arası Psikoloji, Yerel Psikoloji*, (çev. Serra İçellioğlu), İKÜ Yayınevi, İstanbul
- Rayman, Hayrettin (1997). *Âşık Sümmânî -Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Şiirleri ve Şiirlerinin Tahlili-*, Ankara.
- Rzasoy, Seyfeddin (2012). "Oğuz Mitolojisinde Kaos ve Onun Deli Paradigmaları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:24, 169-180.
- Sakaoğlu, Saim (1973). *Gümüşhane Masalları (Metin Toplama ve Tahlil)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim vd., (der.) (1999). *Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Sâmi, Şemseddin (2007). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Sass, Louis A. (2013). *Delilik ve Modernizm*, (çev. Ender Gürol), Alfa Bilim Yayınları, İstanbul.
- Saydam, M. Bilgin (2013). *Deli Dumrul'un Bilinci*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Siyavuşgil, Sabri Esat (1940). "Folklor ve Psikoloji", *Pedagoji Enstitüsü Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları 1*, 141-152.
- Szasz, Thomas S. (2007). *Deliliğin İmalatı*, (çev: Gözde Genç), Yerdeniz Yayınları, İstanbul.
- Turan, Metin (2008). *Tarihten Mekâna Türk Halk Şiiri*, Ürün Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu Dergisi* (1989 Ocak-Haziran). Türk Şiiri Özel Sayısı III.
- Türkçe Sözlük* (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkmen, Fikret (1995). *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Uzman, Mazhar Osman (1941). *Tababeti Ruhiye*, Kader Basımevi, İstanbul.
- Ünver, Süheyl (1937). *Deliname XIX uncu Asır Başında Bizde Halk Arasında Deliliklerin Çeşid ve Tavsifleri*, Tıp Dünyası, Sayı:114/10, 1-2.
- Ünver, Süheyl (1959). "Türkiye'de Psikiyatri Tarihi Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt:22/4, 1198-1207.
- Voltaire (2011). *Felsefe Sözlüğü*, (çev. Lütfi Ay), İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Yavuzarslan, Paşa (2010). *Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, Dursun (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Yurtbaşı, Metin (2012). *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Excellence Dictionaries, İstanbul.

EKLER

Ek-1- Kaynak Kişi Tablosu

Adı-Soyadı	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Öğrenim Durumu	Mesleği	Kaynak Kişi
Ahmet Sarıtaş	1962	Bozkurt	İlkokul	Terzi	kk1
Ömer Altuntaş	1949	Bozkurt	İlkokul	Hamal	kk2
Kemal Kaya	1969	Bozkurt	İlkokul	İnşaat işçisi	kk3
Ali Zeren	1972	Tavas	Lise	Esnaf	kk4
Erhan Havrandere	1978	Denizli	Lise	Esnaf	kk5
Fahrettin Uslu	1954	Buldan	Ortaokul	Emekli	kk6
Aytaç Özdemir	1978	Beyağaç	Lise terk	Müzişyen	kk7
Mehmet Ağırçan	1932	Güney	Okuma-yazması yok	Çiftçi	kk8
Memiş Yormaz	1942	Güney	Okuma-yazması yok	Çiftçi	kk9
Kadriye Çakıroğlu	1971	Güney	İlkokul	Kahveci	kk10
Türkay Arkadaş	1953	Babadağ	Ortaokul terk	Fotoğrafçı	kk11
Tuba Acar	1991	Uşak	Üniversite	Öğrenci	kk12
Ömer Alkan Yıldırım	1970	Isparta	Lise	Esnaf	kk13
Orhan Çiçek	1992	Denizli	Üniversite	Öğrenci	kk14
Halil İbrahim Akaba	1960	Kale	İlkokul	Manav	kk15
Durmuş Düngül	1954	Kale	Ortaokul	Emekli imam	kk16
İbrahim Varışlı	1955	Kale	Ortaokul	Emekli zabıta	kk17
Süleyman Ödemiş	1952	Çal	Lise	Emekli nüfus müdürü	kk18
Şaziye Gündüz	1960	Çal	Üniversite	Eczacı	kk19
İsmail Baldeden	1952	Serinhisar	İlkokul	İnşaat işçisi	kk20
Hüseyin Atlı	1948	Serinhisar	Okuma-yazması yok	Çiftçi	kk21
İbrahim İnce	1947	Serinhisar	İlkokul	Çiftçi	kk22
Ramazan Baldede	1969	Serinhisar	İlkokul	İnşaat işçisi	kk23
Serdar Keskin	1974	Serinhisar	Yüksekokul	Emekli	kk24

				polis memuru	
Halil Hankulu	1968	Serinhisar	İlkokul	Berber	kk25
Musa Çolak	1975	Serinhisar	Ortaokul	Esnaf	kk26
Mustafa Zor	1955	Serinhisar	Ortaokul	Emekli zabita	kk27
Ahmet Yayla	1951	Babadağ	İlkokul	İnşaat işçisi	kk28
Fikreddin Saygı	1958	Babadağ	Ortaokul	Muhtar	kk29
Vesile Kayalı	1948	Babadağ	İlkokul terk	Ev hanımı	kk30
Ayşe Kayalı	1974	Babadağ	İlkokul	Ev hanımı	kk31
Mehmet Ercan	1955	Acıpayam	İlkokul	Çiftçi	kk32
Abdullah Yünlü	1980	Beyağaç	İlkokul	Aşçı	kk33
Himmet Karaman	1937	Baklan	İlkokul	Çiftçi	kk34
Özcan Püye	1960	Buldan	Lise	Çaycı	kk35
Mustafa Durmuş	1933	Baklan	İlkokul	Çoban	kk36
Hayri Kumlu	1943	Honaz	İlkokul	Çiftçi	kk37
Saim İncekara	1968	Honaz	Ortaokul	Muhtar	kk38
Erdal Şahan	1984	Çardak	Lise terk	İşçi	kk39
Yücel Akar	1975	Konya	İlkokul	Şoför	kk40
Abdullah Büyükişıklar	1959	Çardak	İlkokul	Emekli	kk41
Adem Türkkolu	1964	Çal	Lise	Memur	kk42
Süleyman Ekici	-	Çal	Üniversite	Çal Milli Eğitim Müdürü	kk43
Süleyman Coşkun	1967	Sarayköy	Lise	Emekli	kk44
Ali Işık	1950	Sarayköy	İlkokul	Çiftçi	kk45
Mustafa Kaymak	1948	Buldan	İlkokul	Terzi	kk46
Adem Özen	1960	Çal	İlkokul terk	Eski muhtar	kk47
Mehmet Karakuzu	1958	Serinhisar	İlkokul	Esnaf	kk48
Erol Tatlısu	1960	Güney	İlkokul	Çiftçi	kk49
İsmail Ermez	1949	Güney	Okuma-yazması yok	Çiftçi	kk50
Mustafa Kıpırdamaz	1930	Bekilli	İlkokul	Çiftçi	kk51
Nuray Şahin	1964	Merzifon	Lise	Esnaf	kk52
Mehmet Şahin	1960	Uşak	Üniversite	Esnaf	kk53
Mehmet Ali Lüleci	1933	Bekilli	İlkokul	Marangoz	kk54
Ataullah Erkenay	1992	Yatağan	Üniversite	Öğrenci	kk55

Musa akır	1989	Bozkurt	niversite	Eczacı	kk56
Hatice oban	1972	Bozkurt	İlkokul	Esnaf	kk57
Fatma oban	1996	Bozkurt	Lise	ğrenci	kk58
Aysun Alabaş	1976	Serinhisar	İlkokul	Esnaf	kk59
Şahin Kapal	1989	Muş	Lise	Esnaf	kk60
Burak Yılmaz	1989	Kars	niversite	ğrenci	kk61
Tahsin Taşdemir	1961	ardak	Lise	Emekli	kk62
Ahmet Karaay	1958	Tavas	İlkokul	ifti	kk63
Sleyman Konya	1958	Sarayköy	İlkokul	Emekli bankacı	kk64
Ali Yaşar	1949	Serinhisar	niversite	Emekli	kk65
İbrahim Top	1956	Honaz	İlkokul	ifti	kk66
Mevlt Bozkurt	1948	Pamukkale	İlkokul	ifti	kk67
Osman Yumuk	1961	Pamukkale	İlkokul	ifti	kk68
Hseyin Gkmen	1948	Pamukkale	İlkokul	ifti	kk69
Mustafa Bıdıcı	1937	Bekilli	İlkokul	ifti	kk70
Nail Gündem	1950	Beyağaç	Ortaokul	Orman memuru	kk71
Ahmet Tekin	1948	Uşak	Lise	Ormancı	kk72
Mehmet Duran	1988	Beyağaç	Yüksekokul	Zabıta	kk73
Mustafa Akça	1966	Beyağaç	niversite	Beyağaç Belediye Başkanı	kk74
Halil Durmuş	1965	Baklan	Ortaokul	Belediye işçisi	kk75
Osman Salık	1939	Buldan	Okuma- yazması yok	oban	kk76
Hüseyin Kemal	1935	Güney	Okuma- yazması yok	ifti	kk77
Dudu kenez	1966	al	İlkokul	Ev hanımı	kk78
zcan zdaş	1981	Denizli	niversite	Tıbbi mümessil	kk79
Talat elikkaya	1959	al	niversite	al Halk Eğitim Müdürü	kk80
Hafize Pakmak	1969	Tavas	Lise	Ev hanımı	kk81
Soner Şenarşlan	1964	Çivril	Lise	Emekli	kk82
Aşır Tarım	1967	Konya	Ortaokul	Esnaf	kk83
Özlem Kantarcı	1967	Denizli	Lise	Memur	kk84

Mehmet Kurban	1933	Acıpayam	İlkokul	Emekli	kk85
Hasan Baş	1930	Acıpayam	İlkokul terk	Emekli	kk86
Turgut Duymaz	1959	Acıpayam	Lise	Belediye mali hizmetler müdürü	kk87
Abdullah Tan	1977	Acıpayam	Ön lisans	Muhasebeci	kk88
Bülent Demirci	1965	Milas	İlkokul	Pasta ustası	kk89
Suat Solak	1970	Acıpayam	Lise	Esnaf	kk90
Ramazan Kırçalı	1949	Akalan	Lise	Emekli belediye başkanı	kk91
Hıdır Tosun	1943	Acıpayam	İlkokul	Emekli muhtar	kk92
Şükrü Umuç	1945	Honaz	İlkokul	Çiftçi	kk93
Sadık Güzel	1963	Honaz	İlkokul	Emekli	kk94
Ramazan Erdoğan	1965	Serinhisar	Ortaokul terk	İnşaat işçisi	kk95
Sezai Kara	1973	Baklan	İlkokul	Muhtar	kk96
Bayram İşcanlı	1943	Tavas	İlkokul	Çiftçi	kk97
İbrahim Buzlu	1933	Güney	Okuma- yazması yok	Çiftçi	kk98
Mustafa Karabacak	1933	Güney	İlkokul	Emekli	kk99
Abidin Ünsal	1960	Güney	İlkokul	Esnaf	kk100
Salih Aktürk	1982	Tavas	İlkokul	Çaycı	kk101
Sefa Kaya	1961	Akalan	Üniversite	Öğretmen	kk102
Ayşe Çimentepe	1971	Babadağ	İlkokul	Ev hanımı	kk103
Tahsin Türkeli	1969	Serinhisar	Ortaokul terk	Şoför	kk104
İsmail Yüksel	1948	Bekilli	Ortaokul terk	Çiftçi	kk105
Bekir Yüksel	1940	Bekilli	İlkokul	Çiftçi	kk106
Mehmet Kasap	1952	Akkent	Ortaokul	Akkent mahalle muhtarı	kk107
Ramazan Cabba	1963	Kızılcabölük	İlkokul	Şoför	kk108
Halil Dirioğlu	1958	Kızılcabölük	Ön lisans	Emekli öğretmen	kk109
Mehmet Karauzun	1959	Beyağaç	İlkokul	Müzisyen	kk110

Salih Akyagcı	1974	Kale	Ortaokul	Bakkal	kk111
Bekir Patiz	1934	Kale	Okuma- yazması yok	Çiftçi	kk112
Ahmet Kaptan	1962	Kale	İlkokul	Emekli	kk113
Erol Baltalıoğlu	1959	Buldan	İlkokul	Taksici	kk114
Ali Yazıcıoğlu	1957	Buldan	Lise	Esnaf	kk115
Üzeyir Özkurt	1946	Akalan	İlkokul	Müzişyen	kk116
Ahmet Karahallı	1952	Çivril	Lise terk	Emekli	kk117
Mustafa Akkuş	1942	Çivril	İlkokul	Hayvancı	kk118
Mustafa Arslanoğlu	1978	Çivril	Üniversite	Esnaf	kk119
Mahmut Aksoy	1943	Çivril	İlkokul	Esnaf	kk120
Mestan Karadeniz	1968	Çivril	İlkokul	İşçi	kk121
Adem Tay	1970	Çivril	İlkokul	Çiftçi	kk122
Himmet Aksoy	1971	Çivril	Ortaokul	Esnaf	kk123
Ahmet Yörük	1950	Denizli	Ortaokul	Esnaf	kk124
Ali Aktaş	1958	Denizli	İlkokul	Emekli	kk125
Hilmi Eroğlu	1945	Güney	Okuma- yazması yok	Çiftçi	kk126
Süha Dostadost	1952	Güney	Ortaokul terk	Emekli	kk127
Bayram Özoğuz	1947	Çivril	İlkokul	Marangoz	kk128
Gülay Uslu	1959	Buldan	Lise	Ev hanımı	kk129
İlker Bayram	1980	Denizli	Üniversite	Esnaf	kk130
İbrahim Acıkara	1969	Buldan	Lise	Gazeteci	kk131
Sabir Güven	1956	Buldan	Lise	Emekli devlet memuru	kk132
Mehmet Akbaş	1960	Urfa	Ortaokul	Esnaf	kk134
Osman Çakıcı	1961	Akalan	İlkokul	Esnaf	kk135
Serap Seyhan	1973	Buldan	Lise	Esnaf	kk136
Hasan Güngör	1955	Buldan	Ortaokul	Şoför	kk137
Süleyman Demirbaş	1972	Buldan	Lise	Esnaf	kk138
Sevgi Kubılay	1998	Buldan	Lise	Tezgâhtar	kk139
Abdurrahman Düdükçü	1953	Tavas	İlkokul	Çoban	kk140
Bayram Ali Sarıkavak	1940	Kale	İlkokul	Emekli muhtar	kk141
Fikret Seriz	1958	Kale	İlkokul	Esnaf	kk142
Mete Çelik	1961	Sarayköy	Lise	Esnaf	kk143
Hıdır Tosun	1943	Acıpayam	İlkokul	Eski	kk144

				muhtar	
Muhittin Yiğit	1961	Bekilli	Üniversite	Öğretmen	kk145
Ahmet Bozkurt	1958	Pamukkale	İlkokul	Esnaf	kk146
Turgut Kubur	1983	Pamukkale	Üniversite	Esnaf	kk147
Bayram Atman	1954	Pamukkale	Ortaokul	Zabıta	kk148
Abdullah Ceylan	1959	Amasya	İlkokul	İnşaat işçisi	kk149
Enver Ekici	1937	Akkent	İlkokul	Hayvancı	kk150
Fahrettin Yıldırım	1997	Denizli	Lise	Öğrenci	kk151
Abdurrahman Çirkin	1984	Malatya	Lise	Nalbur	kk152
Suna Değirmenci	1997	Buldan	Lise	Satış elemanı	kk153
Cihan Güven	1973	Babadağ	İlkokul	Şoför	kk154
Duran Yarbaş	1947	Güney	İlkokul	Çiftçi	kk155
Hasan Hüseyin Kabazık	1950	Güney	İlkokul	Emekli	kk156
Naci Şirin	1949	Güney	İlkokul	Esnaf	kk157
Murat Tonya	1955	Denizli	İlkokul	Emekli	kk158
İsmet Yaylaz	1951	Kızılcabölük	Ortaokul	Makine teknikeri	kk159
Şahin Kaya	1989	Çivril	Ön lisans	Esnaf	kk160
Adnan Şimşek	1964	Çivril	İlkokul	Serbest meslek	kk161
Mehmet Ali Çalışkan	1952	Beyağaç	İlkokul	Çiftçi	kk162
Ethem Sürkeş	1982	Denizli	Lise	Esnaf	kk163
Özgür Bektaş	1982	Denizli	Lise	Otopark görevlisi	kk164
Nevzat Karabacak	1968	Baklan	Ortaokul	Belediye işçisi	kk165
Rahmi Akın	1958	Buldan	Ortaokul	Esnaf	kk166
Hasan Özyurt	1935	Kale	İlkokul	Manav	kk167
Zafer Fışkınlı	1997	Tavas	Üniversite	Öğrenci	kk168
Yıldız Sever	1979	Kale	İlkokul	Esnaf	kk169
Durmuş Düngül	1954	Kale	Ortaokul	Emekli imam	kk170
Sinan Kaya	1984	Denizli	Lise terk	Berber	kk171
Murat Ertunç	1969	Denizli	Ortaokul	Esnaf	kk172
Kenan Kavak	1952	Beyağaç	İlkokul	İnşaat işçisi	kk173

Mustafa Özarıslan	1961	Honaz	Lise terk	Kahveci	kk174
Ali Akşıt	1974	Acıpayam	Lise	Tahsildar	kk175
Ali Rıza Topuz	1942	Pamukkale	İlkokul	Çiftçi	kk176
İlker Bayram	1980	Buldan	Üniversite	Esnaf	kk177

Ek-2-Metinler

Âdem

(Bozkurt)

“Deli Âdem demezler bizim burada. Hiç konuşmaz Âdem. Polis kıyafetleriyle dolaşır hep. Buradaki polislerden alır kıyafetleri. Polisliği sever. Tam tekmil giyinir gezer. Yılların birikimi delirtmiş Âdem’i. Tek bir olaydan bahsedemeyiz yani. Trafik kazası geçirdi bir de. Otobüs çarptı Âdem’e. Ondan sonra hepten delirdi. Konuşamaz oldu. Sara hastası bir de. Krize girer durmadan. Biz esnaf olarak kollarız onu hep. Annesi yok. Babası elinden geldiğince bakıyor. Mazlum bir tip Âdem.” (kk1)

“Sara hastası Âdem. Anadan öyle. Polis kıyafetiyle gezer. Bazı düşer hastalanır. Almadılar askere Âdem’i. Küçük yaştan beri öyledir. Polislere sempati duyar. Özenir polis olmaya. Konuşamıyor Âdem. Saradan dolayı sesi çıkmıyor.” (kk2)

“Avdanlı Âdem. Tam kafasını toparlayıp konuşamaz ama aslında deli değildir. Sara hastasıdır yalnız. Düşer bayılır kendi kendine. Onun gibi başka sara hastası da vardı, Sinan, ama bak o deli sara hastası değildi. Normal sara hastasıydı. İyileşti o yüzden.” (kk3)

Ahmet

(Çınar)

“Her gün gelir, nereden buluyorsa kedilere ciğer getirir. Akıl yoksunluğu var Ahmet’te. Deliliği ilgisizlikten kaynaklanıyor bence. Eskiden şarap içer çevreye zarar verirmiş. Buraya gelir hep aynı şeyi içer. Büyük bardakta muzlu ya da kakaolu çay ister. Ondan başka bir şey verirsiniz içmez. 40-45 yaşlarında. Sağlık durumu iyi gözüküyor. Oradan buradan, camiden, esnaftan aldığı harçlıklarla geçinir. Herkesten para almaz. Bizden para istemez örneğin. Bizim sadece çayımızı içer. Durmadan aynı şeyi tekrarlar. Bir şeyi üç kere tekrar eder. Üç kere “hayırlı işler.” der örneğin, üç kere “Ali Abi.” der. Bir kere söyleyip susmaz.” (kk4)

“Daha önce Çınar’da dükkânım varken tanırdım Ahmet’i. Dolmuş duraklarının oraya gelir öylece beklerdi. Hiçbir dolmuşu binmezdi. Biz de merak ederdik bu adam neden böyle yapıyor diye. Sonra bir gün bir baktık cebinden düdüğü çıkardı. Değnekçi gibi davranmaya başladı. Bağırıyor etrafa üç kişi indir, beş kişi bindir diye. Düdüğüyle

dolaşp durmaya başladı sonra. Çok vefalı bir deliydi. Aylar sonra bir gün İncilipınar'da karşılaştık. Koştu geldi boynuma sarıldı.” (kk5)

Alemşallı Aydın

(Buldan)

“Alemşallı köyünde deli çoktur. Aydın var mesela. “Alemşallı Aydın” derler. Ölenin arkasından selasını verir kendi kendine. Konuşur, selamını esirgemez. Her ölüyü de bilir, takip eder. Müzik dinler durmadan bir de.” (kk6)

Âşık Ali

(Beyağaç)

“Deli namı yoktur Ali'nin de. Âşık Ali der herkes. Türkü söyler kendi kendine. Sazak'ta durur. Kardeşi falan hayatta. Sahip çıkarlar. Kendi kafasına göre gelir gider. Zararlı biri değil. Sesi de güzeldir. Bir meslek sahibinin yanında dursa bu sesle ekmeğini çıkarır aslında ama delidir diye kimse sesine bakmaz, sahip çıkmaz ki. Evlenmedi tabii o da.” (kk7)

Atlan

(Güney)

“Öyle çıkar gider. Gelir kahvede bir çay içer. Seslenmeden gider. Dalga geçer insanlar. Yazık ediyorlar tabi. Öyle dalga geçilir mi hiç.” (kk8)

“Atlan da öldü. Eskiden bilirdik onu. Anadan delirmişti o da. Hapı vardı onun. Hapını atmadı mı çok kötü olur. Sakinleştirici hapı var. Kızdırmayacaksın bir de onu. Kızdırdın mı yandın. Biz de yüzüne deli demiyoruz o yüzden.” (kk9)

“Rahatsız biraz. Deliliği yok. Anadan delirmiş herhalde. Zararsız ama. Kimseye bulaştığı yok.” (kk10)

Ayhan

(Bozkurt)

“Askere gidip geldi de sonra delirdi Ayhan. Askerde ne etmişler, ne yaşamış bilemem. Sülalesinde de var biraz gerçi ama illa ki askerde de bir şey olmuştur. Mecidiyeli Ayhan da. Ama buralarda dolanır durur.” (kk2)

“Ayhan hastanede görevliydi, orada çalışıyordu. O da kafayı yedi. Fazla okumaktan yedi kafayı. Beyin fazla geldi ona. Sene ‘94-‘95’lerde devlet hastanesinde çalışıyordu. Beyaz önlüğü vardı. Sonradan delirdi. Çok işimizi görürdü hastanedeyken. Kendi kendine konuşur, bağırır çağırır. Devamlı sigara içer. Delirince işten aldılar. Çekingendir bir de çok.” (kk3)

Bey Mehmet

(Babadağ)

“Biz bunlara deli demiyoruz, veli diyoruz. Bir gün deli dedikleri biri Denizli’ye gitmek istiyor. Dolmuşlardan hiçbiri almak istemiyor deli olduğu için. Sonra bir gidiyorlar ki Denizli’ye, herkesten önce varmış oraya. Orada karşılaşıyorlar. Bir çeşit veli. Bir de çarşı meydanında otururken o deli dediğimiz zat diyor ki: “Bugün cenaze gelecek.” Bir kaza oluyor, üç cenaze birden geliyor. Aynı şekilde günün birinde “Babadağ’da büyük yangın olacak” diyor. Bütün Gündoğdu Mahallesi olduğu gibi yanıyor. Öyle ermiş bir kişiydi yani. Erenlere karışmış muhterem bir adamdı. Deli derlerdi insanlar ama gerçek veli oydu.” (kk11)

Bisikletli Özdemir

(Bayramyeri)

“Bisiklete biniyor hep. Radyosu var. Sürekli küfür eder. İleri geri gidip gelir bisikletiyle. Köşeye park eder bisikletini. Efe müziği ya da yöresel müzik açar genellikle. Otuzlu yaşlarında. Bir ağabeyi var diye biliyorum. Bisikletini süsler, donatır.” (kk12)

“Özdemir ilacını aldığı zamanlarda sıkıntı olmuyor ama ilaç içmediği zamanlarda çıldırıyor. Para topluyor sağdan soldan. Özdemir önce elinde direksiyon varmış gibi yaparak başladı deliliğe. Başta bisikleti yoktu. Kendisini araç zannediyordu. Bisikletine bir şey olduğunda gider tamir ettirir hemen. Çok üstüne düşer. Bisikletinin arkasına plaka falan yapar. Korna sesi çıkartır. Bisikleti onun her şeyidir. Ağabeyleriyle birlikte yaşıyor. Onlar sahip çıkıyorlar Özdemir’e. Özdemir deli Erdoğan’dan çok korkar. Özdemir bizimle de bir iyi olur, bir kötü. Bazen küfreder, dövüşmeye kalkar bizimle. Dengesizdir. Bazen biber gazı, bıçakla falan dolaşır. Ama üstüne vardığında korkar, tükürüp kaçır. Çok kişiden dayak yer. Bazen gelir bisikletle bizim dükkânın önüne. Otobüsün fren yaparken çıkardığı seslere benzer sesler çıkartıp tıslayarak park

eder. Yolculuk nereye diye sorduğunda, “Sevindik’e gidip geleceğim.” der, bir tur atıp döner. “Sarayköy’den geldim.” der sonra. “Sabahtan beri beş tur attım.” der. “Durakta kızlar vardı, almayı unuttum, gidip onları alayım.” der. Şu köşedeki pastanecide çalışan kıza takılıyor Özdemir. Onunla nişanlı olduklarını söylüyor. Onu başkasıyla gördüğümüzü söyleyince çıldırıyor. Özdemir kadınlara çok düşkündür. Onları çok kıskanır. Kadın görünce önünde saygıyla eğilir. Bisikletle gideceği yere bırakmak ister. Bizi bir kadınla görünce küfretmeye başlar. ” (kk5)

“Özdemir çok meşhurdur. Beyni daha küçükken elinde direksiyon varmış gibi gezerdi. Beyni biraz daha büyüyünce bisiklete geçiş yaptı. Nerede görse durduk yere küfreder. Bir gün kamyonetimi yanaştırırken Özdemir’i görmedim. Hayali arabasını yanaştırıyordu o da. “Kör müsün, arabamı park ediyorum.” dedi, ana avrat küfretti. Şaşırdım başta. Sonra özür dileyip dikkatli park ettim.” (kk13)

“Özdemir kaza geçirmiş küçükken. Kamyon çarpmış. Öyle diyorlar. Sonra eline almış direksiyonu gezmeye başlamış.” (kk14)

Camız’ın Ahmet’in Kardeşi

(Kale)

“Öldü sandılardı onu. Delinin tekiydi. Biz burada gömdük güya. Sonra dediler Denizli’de görülmüş. Dolanıp dururmuş. Dedik: “Biz kimi gömdük o zaman?” Meğer ölen başkasıymış. Trafik kazasında sahipsiz biri ölünce bizim Ahmet’in kardeşi sanmışlar onu. (kk15)

“Camızın İsmail. Ahmet’in kardeşi. “Öldü.” dediler. Ben gömdüm, duasını verdim. Beş-on gün sonra haber geldi ki İsmail, Denizli’de görülmüş. Dedik: “Biz kimi gömdük?” Yine bir garibi gömmüşüz gerçi ama. İsmail’i değil. Bizim Deli İsmail hayatta. Küçükken ateşli hastalık geçirmiş İsmail. Beyinde hasar bırakmış. Sonra da delirmiş.” (kk16)

“İsmail küçükken de bir garipti. Anlatırlar hep. Teravîh namazında bir gün, arkada saf tutmuş İsmail. Önde namaz kılanların ayaklarını gıdıklıyor. İmam gülenleri susturmaya çalışırken bir diğerine geçiyor. Neyse namaz bitince çıkıyor ayakkabıların çıkartıldığı yere. Alıyor bütün ayakkabıları ortaya yığıyor. Hepsini birbirine karıştırıyor. Zaten iki üç çeşit ayakkabı var o zaman. Şimdiki gibi çeşit yok ki. Çoğu çıplak ayakla gitmek zorunda kalıyor evine. Hani derler ya, “delinin biri bir kuyuya taş atmış, kırk

akıllı çıkartamamış.” diye. Bizimki olmuş o hesap. Eskiden bizim burada türbeler varmış. Delileri götürüp zincirlerle bağlarlarmış o türbelere. Delilik seviyesine göre bağlanan kişinin bazen on gün bile kaldığı olurmuş. Bir hoca varmış eskiden, Abidin Hoca. Karacaahmet Türbesi’nin yanında da evi varmış. Hoca kalıplı, iri yarı. Gece türbeye gelip delileri sopayla dövermiş. Deliler de türbeye gidileceği söylendiğinde korkarmış sonra. İnsanlar da sanırmış ki yatır var türbede. Delilere iyi geliyor. Hâlbuki yok öyle bir şey. Bizim hoca eşek sudan gelen dövüyor delileri. Korkudan akıllanıyor onlar da. Yapacakları çılgınlığı yapamıyor.” (kk17)

Cemal Amca

(Çal)

“Babası generaldi Cemal Amca’nın. Öyle derlerdi. Çocukken buna zulmetmiş de, öyle delirmiş Cemal Amca da. İsmet Paşa’yı çok severdi rahmetli. “İlahi Çalığıuşu!” derdi hep. Boyu uzundu, ayakları böyle kocamandı. Rap rap yürürdü hep.” (kk18)

“Kocaman ayakları vardı. İri yarıydı çok. Kibar konuşurdu. O kadar iri yarı adam, babasının generalliğinden dolayı çok kibar yetişmişti. Kibarlıktan kırılacaktı. O kaba görüntüye öyle bir konuşma garipti. Bir tuhaftı kafası da.” (kk19)

Çağrganlı

(Beyağaç)

“Tavas’ın Çağrgan Köyü’nde yaşar bu dediğim. Delinin dik alasıdır. Oynar durur düğün buldu mu. Akı başında değil hiç. Ama deli namı yok. Deli diye yüzüne demezler. “Çarganlı” diye sesleniriz hep. Kimseye ilişmez. Oynar da oynar. Kim tutacak böylesini. Onun tek garipliği oynamadan duramamak. Deliliği ondan. İzin mi vermediler artık ne yaptılar çocukluğunda. Bilemem orasını.” (kk7)

Çakmakçı Nail

(Serinhisar)

“Konuşuyorum onunla, “benim üstümde cinliler var.” diyor. Cinliler rahat bırakmıyormuş çocuğu. Postaneciymiş bu zamanında. Göreve atılmış. Bir yerde ufak su döküyormuş. Yanlış yere işeyince cinliler musallat olmuş. Açık havada işediğinden herhalde. Sonra delirmiş durmuş işte. İki üç kişiyi bıçakladı. Raporu olduğundan kimse dokunmuyor da.” (kk20)

“Deli gibi konuşuyor Nail. İnsanların yanında fazla oturmaz. Yüksek tahsilliymiş. Postacı olmuş vakti gelince. Posta dağıtırken bir kenara ufak su dökmüş, o esnada şeytan çarpmış. İyi olduğu zamanlar oluyor. Kur’an’ı hatmetmiş mesela. Senden benden iyi okur. Kitabı okuyunca iyi geliyor ona. Yanında küfredince kafayı takar sana. Gider evden bıçak çakı ne bulursa alır gelir. Kiminle ilgili küfürlü konuşursan konuş, küfre gelemes. Dayar boğazına bıçağı. İki kişiyi öldürdü böyle. Manisa’ya gidip bir iki ay yatıp geliyor arada. Çakmak satıyor, çorap satıyor, gönlü şen olsun diye alıyoruz biz de. Kendi kendine dudaklarını kıpırdatıp durur hep. İçine içine konuşur.” (kk21)

“Babası Almanya’dan gelirken kaza yapıp ölüyor. Nail de yanındaymış o sırada. Babasının ölümünü görünce aklını yiyor sonra.” (kk22)

“Çakmakçı liseyi bitirdi burada. İstanbul’a okumaya gitmişti üniversiteye. Orada bir olay olmuş ne olduysa artık. Bunu döve döve delirtmişler. Sağlıklıydı gittiğinde. Delirip geldi.” (kk23)

“Üniversite mezunu Nail. Delilik değil tam olarak ondaki. Şizofrenik bir şey. Çok yüksek zekâ var. Amasya Genelgesi’ni sor, hepsini şakır şakır sayar sana. İki kişiyi bıçaklamış adam. Genetik sıkıntıdan kaynaklanıyor sıkıntısı. Gerçekle gerçek olmayanı ayırt edemiyor. Sizi düşman sayıyor birden. Kendi kendine.” (kk24)

“Çok fena hasta Nail. İmam hatip lisesinde okudu o. Sonra hacı hocaların kitaplarına merak saldı. Kitapları okurken okurken kafayı kırdı. Değişik kitapları okurken cinleri toplamış başına. Gönderememiş bir daha da. Başlamış evin içinde takla atmaya birden. Bir köşeden bir köşeye takla atıp durmuş sağlıklı adam. Bakmışlar ki bu delirmiş. Tuvalete girer, kırk saat çıkmaz. Kitap okuduğunu söylüyor orada. İki den fazla kişiyi bıçaklamıştır. Kızdırdın mı saldırır, hiç acıması yoktur. İlaç kullanıyor o deliliği için, ilacını almadığında dellendir. İki kişiyi dalga geçtikleri için bıçakladı. Vaktiyle Nailler çok zenginmiş. Babasının sağlığında çok varlıklılarımış. Babası Avrupalıdır. Babalarının varlığı bitince çocuklar sefil okudular. Nail’in kardeşinde de bir sıkıntı var. O da azıcık deli.” (kk25)

“Babası öldükten sonra ona Kur’an okutmuşlar sabaha kadar. Annesi ve ailesi. İki gece okutmuşlar, durmasına izin vermemişler hiç. Durduğu yerde zorla devam ettirmişler. Sonra aşırı okumaktan o hale gelmiş. Normaldi o olay yaşanana kadar. Babası öldüğünde oldu ne olduysa. Çok etkilenmiş Kur’an okumaktan.” (kk26)

“Ailevi sebeplerden ötürü delirmiş Nail. Babası trafik kazasında ölünce ailesiyle anlaşamamış. Okuyordu İstanbul’da. Yatılı okuldaydı orada. Babası kazada ölünce psikolojisi zaten bozulmuş. Kimseye zarar vermesin diye kapatılınca da daha da kötüleşmiş.” (kk27)

Çaput Celâl

(Acıpayam)

“Kendi kendine yaşayan bir insandır Celâl. Eskiden mırıldanırdı hep kendi kendine. Şimdi eskisi kadar çok konuşmaz. Eskiden daha çok delimiz vardı burada da. Şimdi çoğu öldü. Sonradan delirmiş Celal. Eskiden öyle değilmiş. Kız meselesi diyorlar. Kızı mı vermemişler ne. Eskiden Kur’an alırdı eline. Denizli’ye giderdi. Şimdilerde gitmiyor. Şarkı türkü de söyler. Orhan Gencebay’dan çok güzel okur mesela canı istedi mi. ” (kk28)

“Deli değil aslında akıllı o da, kız meselesi diyorlar. Bilmiyorum doğruluk payı var mı ama ben anası babası ölünce bakımsız kaldı da aklını koruyamadı diye biliyorum. Askerliğini de yaptı üstelik. Geliri olmayınca, bakan olmayınca delirdi. Çaput Celal derler namına. ” (kk29)

“Celal gezmez oldu pek şimdilerde. Kara sevdadan delirdi Celal. Bir arkadaşının kız kardeşine âşık olmuş gençliğinde. Hala daha konuşur. Adını düşürmez ağzından. Zehra idi kızın adı. Hala Zehra aşağı Zehra yukarı. Konuşur durur. “Sevdiğimin adı Zehra idi.” der kimi görse. Arabada karşılaşırız mesela, nereye gidecek olsa da “Ben Zehra’ma gidiyorum.” der. Zehra Denizli’dedir. Tanırız hepimiz. Başka adama vardı Zehra. Celal de der ki: “Benim karım olsaydı, bileğine kadar bilezik takardım ona.” “Kara kaşlı, kara gözlü çocuklarımız olacaktı. Zehra ne yaptı? Varmadı bana. Gitti o kel kafaya vardı. Bana varsa olmaz mıydı?” der hep. Kız istememiş bunu. Akıl baştan gitmiş sonra yazık. Yoksuldu diye Celal’in ailesi... Kız tarafı da zengin diye, kız da ailesi de istememiş bunu. Aslında iyiydi o. Askere de gitti geldi. O zamana dek iyiydi. Sonra delirdi gitti. Denizli’ye gidip dururdu hep. Şimdi ne yapar pek bilmem. Denizli’de korkutmuşlar mı ne, gitmezmiş artık pek. Cebini cevizle doldurur hep. Çok sever cevizi. Bir ağabeyi var Denizli’de, onlar da eve katmazmış oğlanın kafası bozuk diye. Kahvelerin altında bir oda hazırlamışlar ona, orada kalıyor. Gördükçe canım acıyor oğlancığı.” (kk30)

“Hala Zehra der durur. Geçen diyor ki, “Gitti o salağa vardı, bana varacağına.” Yıllardır atamamıştır üzerinden. Çok kara sevdalı anlayacağınız. 50-60 yaşlarında vardır Çaput Celal. Kız kaçmadı buna. Kaçırarak da istedi hatta. Kızın babası dövmüş Celal’i. Zehra başkasıyla evlendi, boşandı sonra, başka biriyle evlendi. İlk kocası aldatmış bunu. Celal’in ahı çıktı işte.” (kk31)

“Celal’in aklı fikri yerindedir aslında ama bir kara sevdanın peşine verdi kendini. Azıcık esereğinden deli gibidir. Denizli’ye gider dururdu eskiden. Orada tehdit etmişler onu. Korkmuş o da. Gitmiyor artık. Celal’in babası dişçi olacağım diye hep dişlerini çekmiş bir de. Askerden döndükten sonra. Sevdadan değil de ondan delirdi bence en çok da. Askere gitti geldi çünkü. O zamana dek bir şeyi yoktu. Celal’in ağzında diş yoktur mesela.” (kk11)

Çavuş İsmail (Acıpayam)

“İsmail Uşku’dur adı. Acıpayam’ın Ören köyünden. Çok yaşlıydı İsmail. Ailesi hayattaydı. Her köyde vardır zaten bir deli, bir dengesizi vardır. Kendini ormancı sanıyor Deli İsmail. Vakti zamanında bir ormancı varmış köyde. İsmail’i çok severmiş, çok kollarmış. Kendi kıyafetlerinden giydirmiş İsmail’e. Öyle ormancı kıyafetiyle dolanır durur. Kendi kendine konuşması falan pek yoktur. Kendini resmiyete kavuşmuş sanır İsmail, devlet adamı sanır. Okur-yazarı yoktur. Birine kızdı mıydı kendi kendine hâkim olur, avukat olur. İnsanları yargılar eder. Sanki hükümet adamıdır. Muhtar derdi kimisi de. Biz de derdik ki: “Böyle muhtar olursa kahveler kapalı durur.” İsmail hep diyordu ki: “Üç yüz sene, beş yüz sene muhtarlık yaptım. Artık muhtarlık yapmayacağım.” Şapkasını atar böyle dedikten sonra da. Çok gençken çalıştı bir dönem ama aklı iyiden gidince iş tutmadı. İçkiye alıştırmışlardı bir de. Alkolik oldu çıktı sonra. Kendini bilmezdi. “Çavuş” derlerdi lakabına. Evlenmedi hiç de.” (kk32)

Çoban Mehmet (Beyağaç)

“Bir tane sadece zincirle oynayan bir çocuk var. Hayvanları bağladıkları zincir var ya. Bütün gününü sadece onunla oynayarak geçiriyor. Başka hiçbir şey yapmıyor. Çoban Mehmet derler. Çok ilginç bir çocuktur. Yalnızca zincirle oynar, oynadığı zincire de dokundurtmaz kimseyi. Sahiplenir onu. Elinden düşürmez hiç. Daha önceleri elbise

giymeyi sevmezdi. Kışın dahi çıplak gezerdi. Üşümezdi hiç. Üç dört günlük karın soğuşunda dağda kaldığı olurdu. Kaybolurdu oralarda. Hiçbir şeycik olmazdı. Yılanlarla oynayabiliyor mesela. Öyle ilginç bir çocuktur yani. Hiç yılandan falan korkmaz. Doğuştan deli doğmuş o da. Annesi hamileyken bir iğne mi ne vurmuş kendine. Ondan çocuk doğunca da deli doğmuş. Evvelden öyledir yani. O iğnenin gazabına uğramış bildiğim. 25 yaşında falan Mehmet de.” (kk33)

Çoban Mehmet

(Baklan)

“Gönlü gidip geliyor Mehmet’in. Karıdan delirmiş. Aile içi sorunlardan. Oğlu da polis üstelik. Dolaşıp durur buralarda.” (kk34)

“İki Mehmet’ten biri işte. Sakat desek daha doğru. Maaş almak için deliye vuruyor kendini. Para delisi o. Deliliği paraya.” (kk36)

Davulcu Mehmet

(Honaz)

“Babası davulcuymdu Mehmet’in. Ramazan davulu çalardı. Mehmet de yardım ederdi ona. Adına ondan Davulcu Mehmet derdik. Güzel de çalardı davulu. Eline aldı mıydı, deliliği neyin kalmazdı. Sanki senden benden sağlıklı gibi. Babasından bile iyi çalardı. (kk37)

“Doğuştan beyni hava mı almamış ne olmuş. Hava gitmeyince beyne öyle olurmuş. Derdi ki: “Benzine zam gelecek.” İki gün sonra benzin zamlanırdı, inanamazdık. Güzel davul çalardı Mehmet. Babası da davulcuymdu. Diğer kardeşleri sağlıklıydı. Yoktu bir sıkıntıları. Babası yanına alırdı davula çıktığında.” (kk38)

Dede

(Çardak)

“Sesi çok gürmüş Dede’nin. Yukardan bir bağırmış ki ta aşağıdan duyulmuş. Bu Dede’nin delirmesi şöyle: Bunlar benim kayınpederin kayınbabasıgille birbirlerinin teyzesini annesini baltayla kesmişler. Onlar bizden kesmiş, bizimkiler onlardan kesmiş. Öyle bir kan davası gibi. Hala da devam ediyor kin gütmeye. Dede de olaylardan çok etkilenmiş. Birini kesmek zorunda kaldığından kafayı yemiş. Millet yurtdışına bile kaçmış bu durumdan kurtulmak için. Ama yine de bitmemiş.” (kk39)

“Menenjit geçirmiş çocukken o. Delirmesi ondan. Bir çeşit sakat yani. Tam deli denmez öylesine bildiğim kadarıyla.” (kk40)

“Bir babası vardı bakan buna. Babası ölünce iyice delirdi. Zapt edilmez oldu artık. Babası iyi bakardı, ilgilenirdi. Bir de onun ailesi birini mi doğramış ne. Tam bilmiyorum da.” (kk41)

Deli Abdurman

(al)

“Abdurrahman’dı adı. Çok inatçı bir adamdı. Kafası bir attı mıydı tamam artık. “Olacak bu iş” dedi miydi başka türlüsünü mümkün değil kabul etmezdi. “şu yoldan git.” derdin, mutlaka tersine giderdi. “Bu yoldan daha iyi olur.” derdi. Hanılar’dandı Abdurman. Düğünlerde çok güzel Köroğlu oynardı. Herkes onu seyre dururdu. Öyle yürümüştü namı. Ben ocukluğumdan biliyorum onu. O zamanlarda yaşlı bir adamdı. Niye delirmiş, neden o hale gelmiş bilmiyorum o sebepten. Evli barklı adamdı ama. oluğu çocuğu vardı. Demek ki sonradan delirmiş. Çok zararlı bir adam değildi. Kimseye sataştığı olmazdı. Akıllı delilerdendi o sebepten.” (kk42)

“Abdurrahman demeyeceksiniz ona. Abdurrahman deyince bakmazdı. Abdurman diyecektiniz. Sonradan delirdiğini tahmin ediyoruz. Evliydi nk. Muhabbet de ederdi insanla. Düğünlerde güzel oynardı.” (kk43)

Deli Ahmet

(Sarayköy)

“Hayatta hala Deli Ahmet. “Bekle geliyorum ben Ahmet.” der herkes ona. Herkese “hayırlı işler.” diler sürekli ki harçlık versinler. Sokağın sonuna kadar öyle bağıra çağıra gider.” (kk44)

“Hepimizden akıllıdır Ahmet. Öyle güzel cümleler kurar ki. Babası da sıkıntılıydı biraz. Akraba evliliği olabilir. Diğer kardeşlerinde de var biraz sıkıntı çünkü.” (kk45)

Deli Ali

(Buldan)

“Deli Ali dedikleri çocukluğumun delilerinden. Ondan çok korkardık biz. Sinirlenince taş atardı. Kızdırdırlardı Ali’yi bizden büyük ağabeyler. O da başlardı sağa sola taş atmaya. Biz çocuklar korkar kaçırdık. Akıl taşkınlığından delirmişti Ali. Zaten ya akıl taşkınlığından delirir insan, ya da çocukken menenjit geçirdiğinden. Başka ne olacak. Biz deliye Buldan’da ismiyle hitap ederiz genellikle. Erol’a Erol deriz, Ali’ye Ali. Yüzüne karşı deli demeyiz kimsenin. (kk6)

“Kızdırdılar mı taş atardı Deli Ali. Rahmetli oldu. Çok yazık bir adamdı. İnsanlar bulaşmasa pamuk gibi bir adamdı.” (kk46)

Deli Ali

(Çal)

“Ali Çomak’tır adı. Deli Ali dediniz mi köyde herkes bilir. Doldurur karnını bir şeylerle. Önünde böyle cep gibi kesek gibi bir şey vardır. Ona eline geleni kor. Öyle gezinir ortalarda. O cepte aradığın aramadığın her şey bulunur. Örneğin tornavida bulur katar, bıçak bulur katar, ne bulsa atar onun içine. Öyle bir adam yani. Devamlı dolu gezer buralarda. Sağdan soldan topluyor işte eline ne geçtiyse. Anadan öyle deli. Sonradan olma bir şey değil. Bazısı şansız oluyor işte. Askerliğini yapmadı tabii. Deli adam askerlik yapar mı hiç! Babası öldü. Annesi bakıyor Ali’ye. Başka kardeşleri de var mesela ama onlarda öyle bir delilik durumu yok. Ama Ali bir konuşmaya başladığında aklına ne gelirse söyler. Hiç susmaz. Geçen birisi Ali’ye kahvenin önünde adres sordu örneğin. Bayandı soran kişi. Ali davrandı küfretti. “ Sen benimle dalga mı geçiyorsun? Koskoca Çal yolunu görmüyor musun?” dedi. Şaşıtk kaldık. Kadın da şaşırdı. Küfrederek konuştu kadınla. Bunun gibi antika işleri oluyor yani adamın. Kabalar köyünün en meşhur delisi anlayacağınız. 40 yaşında var. Sigara kullanmaz ama verince de reddetmez. Alır içer. Ne verirsen ver alır gerçi. Para pul bilmez, anlamaz. Mevlitlere, hayırlara, düğünlere bir kâğıt üzerinde davet edersen öyle gelir. Davetiye vermedin mi gelmez. Öyle takıntıları vardır. Tutup kolundan götürsen gelmez içeri. Davetiye vermediğin zaman o davetin olduğu yerlerin etrafında dolaşır sürekli. Ama öldürsen içeri gidip de yemek yemez. Ne kadar aç olsa da. Öyle de gururludur bakınca. Kâğıtta ne yazdığını anlamaz. Okuma yazması yoktur. Eline karalanmış bir kâğıt tutuşturursun. Davet edersin. Onu davetiye sanır o. Öyle olunca gelir. Kimselere zararı

yoktur. Kötü söz söylemez. Gelir muhabbet eder ama devamlı tersine konuşur. Ne konuştuğunu bilmez. Adı üstünde: “Deli”. Deli ne konuştuğunu bilir mi? Devamlı dağa gider Deli Ali. Dağ tepe gezer hep. Düzgün ağaç gördü mü keser atar. Düzgün ağaç görmeye katlanamaz. Nerde görürse görsün. Hangi akla hizmet yapıyor öyle bilmeyiz. Adamda bir düzgün ağaç alerjisi var. Kimse niye öyle yaptığını da soramaz. Söver süpürür hemen. Arazide dolanırken ne bulursa; tornavida, teneke parçası, bıçak türü, hemen alır. Anahtar falan her şey vardır ceplerinde, kesesinde.” (kk47)

Deli Ali

(Serinhisar)

“Deli demezler pek. Sakat beyinden. Kafası nasıl davranacağını bildirmez ona. Kardeşleri de onun gibi kafadan sakat. Kız kardeşi mesela. Onun da aklı yerinde değil. Ali hep taş atar. Gelir sigara ister. Çocukların arkasından koşar durmadan.” (kk48)

“Sevdiği insana gelir sırnaşır. Sevmediğine taş atar. Beyin yoktur pek yerinde. Doğuştan öyle Ali. Evli ama çocuğu bile var. Raporlu. Arabaları tekmeler gözü tutmadığında. Seni sevmiyorsa yandın. Arabanın tekmelenmedik yerini bırakmaz.” (kk21)

“Ali çok eski delilerden. Zararı yok kimseye. Saysan sövsen de pek ilişmez. Deli diye çocuklar dalga geçer. Onun dışında kimse yüzüne söylemez. Esnaf yardım ediyor. Sırtını dönmüyor kimse.” (kk23)

“Çocukluktan gelme bir özür onunki. Zekâ oranı düşük olduğundan biraz. Kafası geriden geliyor biraz.” (kk24)

“Ali doğuştan öyle. Özürlü gibi biraz. Tam deli diyemeyiz bence. Geriden geliyor deliliği. Çocukluğundan ta. Deli denmez yüzüne de. Siz bile deli olsanız size bile deli demeyiz.” (kk25)

Deli Ali

(Güney)

“Dayımdı benim rahmetli. Önceleri iyiydi. Dışarıya çalışmaya gitti sonra, otuz yaşlarındayken. Gümüldür tarafına, İzmir’e. Oralarda çalışırken bize haber geldi. “Hastalandı.” dediler. Kafayı oynatmış orada çalışırken. Buna cinler, şeytanlar görünmüş. Babam ellerini bağlardı durmuyor diye. Vatandaşa karışmazdı pek. Hastalığı

azdığı zamanlarda korkardı çok. “Cinler gelip beni alacaklar.” Diye. Babamı severdi çok. Bir onu yanına yaklaştırırdı. Bir gün kahvede “Deli Ali” diye dalga geçtiler. Camı çerçeveyi indirdi. Çok sinirlenmişti. Dört kızı vardı. Baktılar, sahip çıktılar. Hapını iğnesini kullandığında iyi olurdu. Cin görünmediğinde sıkıntısı olmazdı. Sakin dururdu.” (kk49)

“Yetmiş sekiz yaşındaydı rahmetli olduğunda. Karısından delirmiş dediler. Artık bırakıp gitti mi, bir fenalık mı etti bilemem. İflah olmadı sonra adamcağız. Çoluğu çucuğu da vardı üstelik. Aldığımı verdiğini bilmez oldu sonra. Üç lira beş lira biz verir olduk sonra. Sahip çıkacaksın tabi, ne yapacaksın başka.” (kk50)

“Emir Ali’dir adı. Sonradan köreldi o. Karısı başka biriyle kaynaşmış dediler. Onu çekememiş kafayı oynatmış. Ölü mü sağ mı bilmem. Hanımı başkasına meyledince kafayı sıyırmış. Kumar da oynardı kafası yerindeyken.” (kk8)

“Karısı başka biriyle şey ettiği için delirdi garip Ali. Karısı başka biriyle yaşamaya başladığı için azıcık kafayı yedi. Mantıksız hareketler yapıyordu. Adam öleli bir sene oldu. Hanımı sağ hala. Gününü gün ediyor.” (kk10)

Deli Ali

(Bekilli)

“Poyraz Köyü’nde idi o. Bıçak mıçak tutar oynardı. Anasına çok düşküdü. Annesi rahmetli olunca zorla mezarını açtırttı. İnanamadı bir türlü delirdiğine. Annesi çok iyi bakardı ona. Sonra kimi kimsesi kalmadı zaten.” (kk51)

“Para falan bilmezdi Ali. Para versen atardı hep. Anadan deliydi. Hiç mala mülke kıymet vermezdi. Ağabeyi bakım evine yatırdı onu. Çok süründü buralarda sokakta. Yardım ederdik kabul etmezdi. Anası öldükten sonra kendine gelememi.” (kk52)

“Köyde birisi çivi çakmış ayağına. Deli sahipsiz olunca... Bakanı edeni yoktu zavallının. Uğraşmışlar işte. Çiviye ayağına çakınca bir süre daha yaşadı, öldü gitti sonra.” (kk53)

“Doğduğu gün evleri yanmış Deli Ali’nin. O gün yangının içinde kalmış. Bunun beyni dumandan böyle olmuş. Yangının içinde kaldığı için. Kafasına duman dolmuş o zaman.” (kk54)

Deli Bayram

(Yatağan)

“Bayram fıstık yemeyi çok sever. Cebine hep fıstık katar. Fıstık yemediği bir anı göremezsiniz. İlkokul arkadaşlarıyla konuşmuştum ben Bayram’ın. O zamanlar akli dengesi yerindeymiş, sonradan delirmiş. Askere gidip geldikten sonra iyice kötü olmuş. Askerde dayak yemiş çok. İlkokulda falan okul çağlarında da anlattıklarına göre suskunmuş çok ama öyle bir delilik durumu yokmuş. Askerde çok dayak atılınca delirip dönmüş. Sürekli aşağıya yukarıya iner çıkar Bayram. 45-50 yaşlarında var. Küfreder damarına bastığımızda. Onun dışında bir zararı yoktur kimseye. Küfür etmenin kötü bir şey olduğunu söylediğinde laftan anlar, söylemez. Ama damarına basarsan sövmeye başlar. Öğretince doğru konuşur. Biri buna “nasılsın?” diye sorulduğunda “iyi, sen?” demesini öğretmiş. O gün bugündür Bayram’a hal hatır sorunca “iyi, sen?” diyor hep. Deli dediğinde çok sinirlenir. Bağırıp çağırır. El kol hareketi çoktur.” (kk55)

Deli Bayram

(Babadağ)

“Bayram, babasının baskısından kırdı kafayı. Çok sıkıştırırdı, çok döverdi babası. Artık ne babası kaldı, ne anası, ne de dedesi.” (kk29)

“Aşağı çarşıda durur Bayram. Babası döverken delirmiş. Babası çok döverdi. Karısını da döverdi adam. Hanımı arkadaşımızdı bizim. İkisini de eşek sudan gelesiye döverdi. Annesi de babası da öldü sonra. Bir kız kardeşi kaldı. Elektriği suyu olmayan evde kalıyor Gündoğdu’da bir başına. Evin hali rezaletmiş. Komşular yemek veriyor Bayram’a. Onlar bakıyor yine. Dün bakan geldi parka. Baktım Bayram orada. Gelir öyle yemeğini yer gider. Zararı olmaz kimseye. Köfte çok sever. Hep köfte ister kimi görse. Deli Cevdet derlerdi babasına da. Ama babasının deliliği dayağındandı. Yoksa akli yerindeydi. Gözü dönünce ama çoluk çocuk kim geçse önüne döverdi. Bayram’ın yaşı vardır bayağı. Evinin içine sigara dumanından girilmez. Berbat halde yaşadığı yer. Komşularından yemek ister hep. “Bana köfte yap.” der genellikle.” (kk30)

“Bayram’ı babası çok dövdüğünden, beyni kulağından mı akmış ne olmuş. Bir daha akli yerine gelmedi sonra. Polis gelir arada götürüp iğne yaptırır. Yoksa hiç başta olmaz akli.” (kk31)

“Babası da deliydi Bayram’ın. Çok dayak yemiş. Bir başına elektriği suyu olmayan evde yatıp kalkıyor. İlaç kullanıyor. İlacını almadığı zaman yolda yürüyen adamın arkasından sinsice yaklaşır pat diye vurup korkutur. Neye uğradığını anlamazsın. Sinirlenir bazen durduk yere. Deliler arttıkça Babadağ’ın bereketi artar. Delisi azaldı mı bir yerin, bil ki oranın bereketi kalmaz. Sabidir onlar. Ne oldukları bilinmez. Kimi veli çıkar, şaşar kalırsın. Deli dediğin sofranın bereketidir.” (kk11)

Deli Bilal

(Bozkurt)

“Deli Bilal diyoruz ama bakmayın deli dediğimize, Bilal iki-üç tane dil bilir. Buluş falan yaptı örneğin. Uçak kanadıyla mı ilgiliydi buluşu ne. Onunla bir konuşsanız Darwin’den başlar, İncil’den çıkar. Gariptir Bozkurt’un delileri anlayacağınız. Aşırı çalışır kafası Bilal’in. Ondan delirdi bence. İnsan çok düşününce beyni zorlanıyor. Bilal’in delirmesini üç harflilere bağlayanlar da oluyor gerçi. Bilinmez sonuçta insanın neden delirdiği. İç dünyasında ne olup ne bittiğini bilemeyiz çünkü. Delirmek hayata yapılan bir protestodur bence.” (kk56)

“Deli Bilal hastanede galiba artık. Kendi kendine konuşurdu hep. Sigara isterdi herkesten. Sövmesi yoktu pek. Akıllı adamdı aslında.” (kk2)

“Bilal sonradan delirdi. Benim duyumuma göre, Dazkırı’nın Akyarma köyünde tezgâh ustasıydı Bilal. Dokuma tezgâhı. Orada, sürekli ekmek kırıntılarının üstünde yatıyormuş. Ondan erişmişler, üç harfliler korkutmuşlar onu. Kendi kendine konuşurdu. Sigara isterdi herkesten. Üstüne başına hiç bakmazdı Bilal. Kurban Bayramı zamanı gördüm en son. Sonra bakım evine götürmüşler diye duydum ama nereye götürdüklerini bilmem. Tedavi görüyor şimdi. ” (kk3)

“Önceden buralardaydı Bilal, sonradan hastaneye kapatmışlar. 43-44 yaşlarında vardı. Dışarıda, sokaklarda yatar kalkardı hep. Sonradan delirmiş Bilal. Çok da zeki biriymiş. Benim eşimin sınıf arkadaşıymış. Zekâdan delirdi herhalde. Saldırmışlığı falan yoktur kimseye ama kendine yazık eder. Karda kıyamette yatar dışarıda. Terliksiz, çorapsız dolaşır hep. Herkesin ismini bilir. Herkesi tanır. Aklında tutar söylenen bir şeyi.” (kk57)

“Bilal çok ileri deliydi. Sonradan bir ortadan kayboldu. Altı ay hiç gözükmedi. İyileşmiş döndü sonra. Almanya’da uyuşturucu mu kullanmış, ona yapılmayacak bir

iğne mi yapmışlar artık neyse. İyileşmiş biçimde döndü. 35-36 yaşlarında var Bilal. Askerliğini de yapmış bildiğim.” (kk58)

Deli Celal

(Babadağ)

“Kendi kendine yaşayan bir insandır Celal. Eskiden mırıldanırdı hep kendi kendine. Şimdi eskisi kadar çok konuşmaz. Eskiden daha çok delimiz vardı burada da. Şimdi çoğu öldü. Sonradan delirmiş Celal. Eskiden öyle değilmiş. Kız meselesi diyorlar. Kızı mı vermemişler ne. Eskiden Kur’an alırdı eline. Denizli’ye giderdi. Şimdilerde gitmiyor. Şarkı türkü de söyler. Orhan Gencebay’dan çok güzel okur mesela canı istedi mi. ” (kk28)

“Deli değil aslında akıllı o da, kız meselesi diyorlar. Bilmiyorum doğruluk payı var mı ama ben anası babası ölünce bakımsız kaldı da aklını koruyamadı diye biliyorum. Askerliğini de yaptı üstelik. Geliri olmayınca, bakan olmayınca delirdi. Çaput Celal de derler. ” (kk29)

“Celal gezmez oldu pek şimdilerde. Kara sevdadan delirdi Celal. Bir arkadaşının kız kardeşine aşık olmuş gençliğinde. Hala daha konuşur. Adını düşürmez ağzından. Zehra idi kızın adı. Hala Zehra aşağı, Zehra yukarı. Konuşur durur. “Sevdiğimin adı Zehra idi.” der kimi görse. Arabada karşılaşırız mesela, nereye gidecek olsa da “ben Zehra’ma gidiyorum.” der. Zehra Denizli’dedir. Tanırız hepimiz. Başka adama vardı Zehra. Celal de der ki, “benim karım olsaydı, bileğine kadar bilezik takardım ona.” “Kara kaşlı kaşlı, kara gözlü gözlü çocuklarımız olacaktı. Zehra ne yaptı? Varmadı bana. Gitti o kel kafaya vardı. Bana varsa olmaz mıydı?” der hep. Kız istememiş bunu. Akıl baştan gitmiş sonra yazık. Yoksuldu diye Celal’in ailesigil. Kız tarafı da zengin diye, kız da ailesi de istememiş bunu. Aslında iyiydi o. Askere de gitti geldi. O zamana dek iyiydi. Sonra delirdi gitti. Denizli’ye gidip dururdu hep. Şimdi ne yapar pek bilmem. Denizli’de korkutmuşlar mı ne, gitmezmiş artık pek. Cebini cevizle doldurur hep. Çok sever cevizi. Bir ağabeyi var Denizli’de, onlar da eve katmazmış oğlanın kafası bozuk diye. Kahvelerin altında bir oda hazırlamışlar ona, orada kalıyor. Gördükçe canım acıyor oğlancığı.” (kk30)

“Hala Zehra der durur. Geçen diyor ki, “gitti o salağa vardı, bana varacağına.” Yıllardır atamamıştır üzerinden. Çok kara sevdalı anlayacağınız. 50-60 yaşlarında vardır

Çaput Celal. Kız kaçmadı buna. Kaçtırmak da istedi hatta. Kızın babası dövmüş Celal'i. Zehra başkasıyla evlendi, boşandı sonra, başka biriyle evlendi. İlk kocası aldatmış bunu. Celal'in ahı dediler.” (kk31)

“Celal'in akli fikri yerindedir aslında ama bir kara sevdanın peşine verdi kendini. Azıcık esereğinden deli gibidir. Denizli'ye gider dururdu eskiden. Orada tehdit etmişler onu. Korkmuş o da. Gitmiyor artık. Celal'in babası dişçi olacağım diye hep dişlerini çekmiş bir de. Askerden döndükten sonra. Sevdadan değil de ondan delirdi bence en çok da. Askere gitti geldi çünkü. O zamana dek bir şeyi yoktu. Celal'in ağzında diş yoktur mesela.” (kk11)

Deli Cemal

(Serinhisar)

“Cemal deli değil de, akli fazla. Her şeyi çok fazla biliyor. Aşırı zekâdan böyle olmuş. Yaşı da var epey.” (kk59)

“Cemal'i Fransa'ya götürüyorlar altı ayda bir. Babası Fransa'da tedavi ettiriyor. Orada böyle mağdurlara bakım daha iyi. O da doğuştan delirmiş herhalde. Akraba evliliği falan da yok.” (kk48)

“Babası Fransa'da çalıştığından onun yanına götürüyorlar Cemal'i tedaviye. Durumları iyi olduğundan sahip çıkıyorlar. Cemal hap içmiş, kimin hapıysa artık evde bulunduğu. Kardeşi elinde oynuyormuş haplarla, almış içmiş ne içtiyse. Sonra böyle olmuş. Beyne hasar vermiş ilaçlar. İyi çocuktu aslında. Elli yaşlarında vardır Cemal.” (kk21)

“Cemal doğuştan deli. Deli de denmez gerçi, doğuştan sakat gibi bir şey. Kimseye de bir zararı yoktur garibimin.” (kk23)

Deli Coşkun

(Çınar)

“Adı Veli. Buralardaki kafelere takılır. Baba dayağından dolayı delirdiğini söyleyenler var. Annesi babası ayırmış, babasından çok dayak yermiş. Kafasına vurula vurula delirmiş. Ailesi ona hala psikolojik baskı uyguluyor. Coşkun bize ailesinin kendisinden günlük para getirmesini istediğini söylüyor. Ama deli tabii. Ne kadar doğru, ne kadar yanlış, nasıl bileceksin. Çalışmıyor. Esnaftan sadece 1 lira para istiyor.

1 liradan başka para verince kabul etmiyor. Elinde telefon varmış gibi sürekli telefonla konuşuyor. Polat Alemdar'ın yanına gittiğini iddia ediyor. Biri onu kızdırdığında telefonu çalmış gibi davranarak konuşarak yanından uzaklaşıyor. Tavaslı olduğunu biliyorum ama doğulu olduğunu söyleyenler de var. Burada sokakta yaşıyor. Sigara bağımlısı. 1 liranın dışında bir de sigara istiyor. Ama tek sigara. 18-19 yaşlarında. İlkokul ikiye kadar okumuş. Buraya gelmemesini söyleyip üstüne gidince bağırıyor, küfrediyor. Çok renkli bir sima.” (kk60)

“Coşkun koyu Atatürkçü bir adam. İçinde hat bulunmayan cep telefonuyla sürekli konuşur. Sağa sola tehditler savurur.” (kk61)

Deli Çetin

(Çardak)

“Eskilerdendi o da. Anadan deliydi. Gelir konuşurdu boş boş. “Ormancılar anneme tecavüz etti.” derdi hep. Bir şeyler uydurup dururdu kafasından.” (kk39)

“Menenjit geçirmiş çocukluğunda. Zararı yoktu kimselere. Kuzu gibi melerdi hep. Başını kaldırmazdı insanın. Saftı da, çok konuşurdu. En son kamyon çarptı, öldü öyle.” (kk40)

“Birinin ağzına kum mu doldurmuş ne. Adamdan kaçmak için adamın ağzını açmış, kumu boşaltmış ağzına. Soyarlardı genellikle Çetin'i. Çıplak dolandırıcıları ortada. Millet eğlenirdi onunla.” (kk62)

Deli Dudu

(Tavas)

“Dudu her şeyi bilir. Saftır azıcık ama akli erer her şeye. Devlet, saf diye ev yaptı Dudu'ya. Belediye sahip çıktı. Çocuklarından biri delirip kaybolunca Dudu Kadın da kafayı yedi. Yine tarlasında bağında çalışır Dudu. Pek deli sayılmaz bence o yüzden. Sonuçta işine gücüne bakabiliyor. Yirmi sene oldu oğlu gideli. Dudu iflah olmadı sonra. 65 yaşlarında var. Kimsesi de yok sahip çıkacak. Köylünün yardım ettiği olur. Belediye de sahip çıkıyor. Kendi kendine konuşur arada Dudu. Çok sık unuttur. Bağırır bazen de. Durur bazen üstümüze bağırır, “işimi yapmadınız.” diye. Garibanlık birinci sebep Dudu'nun delirmesinde, bir de üstüne oğlu öyle olup gidince...” (kk63)

Deli Emin

(Sarayköy)

“Masaya bir lira koyup sigara ister Emin. Çay ister sürekli. Buralarda gezer hep. Sarayköy’ün Hasköy Mahallesi var. Oradan tuttuğunuzu götürebilirsiniz. Dönemin kaymakamı demiş ki: “Her köyden birini, Hasköy’den tuttuğunuzu getirin.” diye. Asıl oradadır kaynağı. Hasköylüler kızar ama öyle deyince.” (kk64)

“Emin’in iğnesi var. İğnesini vurunca kendine geliyor. Yoksa deliriyor. Âşık oluyor önüne gelene. Erkek kadın fark etmiyor. Her ay o iğne vurulacak mutlaka. Gelip bazen diyor ki: “Bugün ölen yok, hocalar yatıyor.” Çocukluktan beri saftır böyle. İğnesini vurunca iyi oluyor ama.” (kk65)

Deli Erkan

(Honaz)

“Babasıyla eniştesinin kafasına çekiçle vurup öldürmüştü Erkan. Sigara parası yüzünden hem de. Babasını sigara parası yüzünden öldürdü. Eniştesiyle de bir arazi davası vardı herhalde. Birden cinnet gelmiş işte. Zaten delilik vardı serde. Sonra sinirlenince iyice kötüleyip öldürdü işte.” (kk66)

“Babasının kafasını keserle vurmuş. Eniştesini bir de. Husumeti varmış onlarla. Her nedense artık. Geldiler mi öldürür geçer. Cinnet anı işte. Tıpkı Çivici Deli gibi. Onlar arkadaştı bir de. Görüşürlerdi arada. Birlikte plan yaparlarmış nasıl öldüreceklerini. Hiç evlenmedi tabi.” (kk38)

Deli Eşe

(Pamukkale)

“Eşe hiç evlenmedi, elli yaşında var. Babası sağ, o bakıyor ona. Çorabının bir teki başka bir teki başka dolandır. Pamukkale’de Develi köyünde durur Eşe. Yazık zavallıya. Kimselere de bulaşmaz hiç. Onunla dalga geçenler ondan daha deli bence.” (kk67)

“Bir düğünde kafasına kurşun yedi Eşe. Ondan sonra delirdi. Samimiyet kurdun mu küfre başlar. Çok zayıfladı gitti. Güzel kadındı eskiden. Şimdi eridi bitti. Zarar vermez hiç. Sağlam söver ama. Küfrü çoktur. Kafası hasar alınca dengesizleşti işte.

Eskiden ilk zamanlar kendine bakardı yine. Daha yerindeydi kafası. Şimdi iyice saldı kendini.” (kk68)

“Söver herkese. Kafa gidip geliyor. Kurşun yedikten sonra öyle oldu. Dengesizdir o. Deli demeyelim de. Yolda kendi kendine gider. Telefonu ister insandan. Birini arayacağını söyler hep. Kafasına bir düğün zamanı kurşun yemiş küçükken daha. Zavallı kendine de bakmıyor hiç.” (kk69)

Deli Ethem

(Bekeilli)

“Şımarık konuşurdu Deli Ethem. Öyle garip konuşuyor diye lakap takmışlar. Yoksa gerçekten deli değil. Eskiden takılırdı böyle lakaplar. Bakıyorlar ki bir adam dengesiz davranıyor, hemen yapıştırıyorlar lakabı. Yoksa çoluğu çocuğu da vardı adamın. Evlenmez ki deli dediğin.” (kk70)

Deli Fadime

(Beyağaç)

“Deli ne yapar? Akıldışı olaylar yapar. Fadime de öyle yapıyordu. Öldü mü hayatta mı bilmiyorum. Gördüğüm yok epeydir. 35 yaşlarındaydı en son gördüğüm. Bir kocası vardı ama ilgilenmiyordu hiç. Baskı görmüş çok bu kadıncağz. Kocası zulmetmiş çok. Tüple vurmuş kafasına. Tüpü kafaya yedikten sonra akıl kalır mı yerinde. Çok dayak yermiş. Çocukları da babalarından yana tavır alırdı. Küçük piknik tüpüyle beynine vurulunca beyni hasar görmüş, delirmiş kadın. Buralarda sokakta yattı kalktı yıllarca. Kocası almazdı eve. Çocukları da ufaktı. Faydalandılar ondan sokakta kalırken. Hamile kaldı kadıncağz kaç kere. Akıbeti ne oldu bilmem onun. Ölü mü, diri mi. Bir ara kayboldu ortalıktan, geri geldi. Şimdi yine gözüküyor.” (kk71)

“Faydalandı ondan birkaç kişi sokağa düşünce. Güzel de kadındı. Bir gitti kayboldu geldi. Kucağında çocuk vardı. Hamile bırakmışlar sokaklarda. Allah vicdansızın eline düşürmesin. İyi ölümle ölmedi diye duydum bir de. Bir grup namussuz tecavüz ediyormuş yine, dayanamayıp ölmüş. Öyle zavallıya ilişilir mi hiç. Kullandı herkes. Kadın zaten felektan yana çekmiş.” (kk72)

“Fadime vardı da. Fadime buralı değildi. Dışarıdan geldiği Fadime. Öyle buralarda dolanırdı hep. Hikâyesini çok bilmiyoruz o yüzden. Buralı olmadığı için. Ama

bir tp olayı anlatılıyor. Beyin kanaması geçirmiş sonradan. Öyle duyduk yani. Bilmiyoruz aslını astarını.” (kk73)

“Sağ mı Deli Fadime? Öldü sanırım. Koca şiddetinden dolayı delirdiğini söylüyorlar. Epey oldu öleli ama. Her mahallede birer ikişer olur böyle meczup, zavallı tip.” (kk74)

Deli Fahri

(Baklan)

“Akraba evliliğinden delirmiş o. Sülalesinde varmış. Dedesinin adı da aynıydı. Askere falan da gitmedi. Yaşı yirmi beş kadar var. Evlenemez de öyle adam. Kim alsın. Çalışız dağ olmazmış, delisiz köy olmazmış derler. Her köyde vardır deli.” (kk36)

Deli Hacı

(Baklan)

“Sabahtan duydum da onu ta Adana’ya göndermişler. Allah’ın delisi, oraya kadar gitmiş işte. Adana ta nerede.” (kk36)

“Gerçek adı Mehmet’ti. Zararsızdı o. Slalesine Hacı dediklerinden onun lakabı da oradan geliyor. Zamanında terziymiş Hacı. Burada ondan düzgün giyinen kimse yokmuş. Kendisi dikermiş takım elbiselerini. Elinin işçiliği de çok iyiymiş. Sonradan delirince elinden iş de gelmemeye başlamış.” (kk75)

“Terziydi eskiden. Çok yakışıklı adamdı. Evlendi, bir çocuğu oldu. Şehre göçünce boşandılar. Sonra kafayı yedi bu da. Kadın her şeyden önemli buradakiler için.” (kk76)

Deli Hasan

(Serinhisar)

“Davul çalar dururdu Deli Hasan. Ne kadar kapı numarası varsa bilirdi ezbere. Adını söyledin miydi sana kapı numarasını söylerdi direkt. Zehir gibi çalışırdı kafası. İlkokulu okumuştı. Birinciydi ilkokulda. Bilgi çok yüklendi mi ne olur, delirir insan. Akıl durur mu daha o aşırı yüklenmiş kafada.” (kk23)

“Cebi paralarla doludur Hasan’ın. Ne kadar bozuk para varsa atar cebine. Selam verenden para ister. Öyle büyük para keseleri varmış ki evinde. Eski paralar, yabancı

paralar falan da var. Çocuktan iyiydi. Sahipsizlikten delirdi gariban. Bakım yok, bir şey yok. Niye delirmesin insan.” (kk24)

““Dabakçı Hasan” derler namına. O da doğuştan deli. Sonradan deli değil. Çakı satar Hasan. Ticarete basardı kafası. Fazla konuşmazdı ama kapı numaralarını ezbere bilirdi hep. Yolda durdurup kapı numaranı sorsan pat diye cevap verirdi. Benim babam rahmetli olduğunda yolda çağırırdı yanına beni. “Başın sağ olsun.” dedi. Meğer babamın adında biri rahmetli olmuş. Selası okununca babam sanmış. Kafası çok çalışır yani.” (kk26)

“Dabakçı Hasan dediğimiz bir deliydi. Doğuştan deliydi o da. Kendine has özellikleri vardı hep. Bildi mi bilirdi. Kapı numarası olsun, isimler olsun. Bir duydu mu unutmazdı bir daha. Akıl fazlalığından delirmişti. Doğarken daha fazlaymış beyni. Serinhisar’ın bütün kapı numaralarını ezbere sayardı. Tek dişi kalmıştı ağzında. Matrak adamın biri sormuş ona, “Bu diş ne duruyor burada tek bir tane?” diye. Hasan da cevap vermiş: “Eşek bağlayacağım o dişe.” demiş. Kafası zehir gibiydi. Öyle bir cevap verirdi ki donar kalırdınız.” (kk27)

Deli Hayati

(Güney)

“Saf bir çocuk. Lakabına deli derler ama. Saf sadece bana kalırsa. Anadan öyle.” (kk50)

“Sakat o. Kafadan sakatlığı. Bir şey tarif etsen elinden gelmez. Yapamaz. Söver yalnız. Geldi mi basar küfrü. Onun dışında bir zararı yoktur.” (kk77)

“Deli değil o yahu. Sakat yaradılıştan. Garibanın tekidir zavallı. Bilemiyor kendini pek.” (kk9)

“Normal o, normal. Tam deli değil.” (kk10)

Deli Hüseyin

(Çardak)

“Bir kız seviyordu o Pamukkale tarafında. Ağanın kızıydı o da. Bunu dağa kaldırdılar öyle olunca. Ağzını burnunu kırmışlar orada. Sonra kafayı sıyırdı tabi. Hem sevdiğini alamayıp hem de kafaya kafaya dayak yedi diye.”(kk41)

“Oğlanı döverken delirttiler. Mafyalar silah zoruyla vazgeçirttiler kızıdan. Belalı tiplerdi. Gençliğine acımadılar çocuğun.” (kk40)

“Gençliğinde çok yakışıklıydı. Çocuğun başını yediler. Öyle de güzel konuşur ki. Mantıklıdır çok. İki ay üst üste dağa kaldırdılar bu garibi. Orada döve döve delirttiler.” (kk39)

Deli Iraz

(Akkent-Çal)

“ “Her yerden bir deli getir, Akkent’ten kimi getirirsen getir.” derler. Deli Iraz Çal’ın delilerinden. Öldü diyorlar ama bilmem. Evlenmişti, çocukları bile vardı. Çocuğu çok zengin şimdi. Bildim bileli Deli Iraz derler. Niye delirdi bilemem. Pazara çıktı mıydı, ne görse, gözü neyi kesse “o benim,” der alırdı. Kimse elinden alamazdı. Para da vermezdi. Sigara içerdi çok. Elinden düşürmezdi. Kimse onunla uğraşmak istemediğinden verirdi herkes ne istediye. Hastaydı da öldü. Yaşı da gelmişti zaten. 60-70 vardı öldüğünde.” (kk78)

“Deli değildi Iraz yahu. Bizim Süleyman Ağabey’in annesiydi Iraz. Aklı çoktu, ondan delirdi bence. Sakin bir kadındı. Kimseye sataşp da rahatsızlık vermezdi. Iraz temizmiş, Melahat pis olduğu için kızarmış ona. Bağırırmiş hep, “Pissin sen!” diye.” (kk47)

“Aklı tam ermezdi Iraz’ın. Bağırıp çağırırdı yoldan geçenlere. Kızdırdın mıydı bağırırdı. Gariban bir kadındı. Niye öyle olmuş bilmiyorum ama.” (kk79)

“Iraz’ın kocası da deliydi. İki deliyi evlendirmişler. Son derece normal bir oğulları oldu ama. O evlilikten doğan çocuk, şimdi buranın sayılan sevilen esnaflarından. Çok da varlıklı. Çalışkan çıktı çocuk bir de. Kömürcülük, şarapçılık falan yapıyor. İki deliden böyle normal çocuk çıksın.” (kk19)

“Çocuktan deliymiş Iraz. Çocukken bir şey olmuş işte. Ne olduysa. Beyi de deliydi biraz. Saftı diyelim ya da. Çocukları oldu ikisinin. Iraz hep para toplardı. Çal pazarına giderdi. İki patates birinden alırdı, iki domates birinden alırdı. Öyle öyle baktı büyüttü yine çocuklarını. Esnaf da huyunu bildiğinden ses etmezdi Iraz’a.” (kk18)

“Deli Iraz rahmetli oldu. Onun eşi vardı yine deli. Buranın yerel gazetesi vardı, onu dağıttırırıldardı Iraz’ın eşine, küçük bir katkı olsun diye. Bizden büyüktü Iraz. Iraz’ın

son zamanlarını hatırlıyorum. Çarşıda gezerdi hep sakin sakin. Ama hastalık durumu olduğunda bütün çarşayı dağıtıp birbirine katardı. Dükkânın birinden çıkar birine girerdi. Dükkânlardaki malları, eline ne geçerse atar, parçalardı. Siniri geçtikten sonra normalleşirdi. İnsana saldırmazdı ama. Dönem dönem nöbeti geldiğinde mala mülke olurdu zararı.” (kk42)

“Merkezde çok deli yok da, asıl Akkent’tedir Çal’ın bütün delisi. Iraz’ın da tıpkı Melahat gibi deliye çıkmıştı adı. Iraz’ın kocası da sıkıntılıydı biraz. Iraz pazardan portakaldı, şuydu buydu alırdı, kimse bir şey demezdi adı deliye çıktığından. İyi bir insandı ama. Deliyle ulu birbirine karışmıştır gerçi. Bilemez ki insan kim ulu kim veli kim deli.” (kk80)

Deli İlhan

(Güney)

“Karısı terk etti İlhan’ı. Önceden bir deliliği yoktu. Evlendi de. Sonra karısı baktı bunda akıl kalmadı. Hanımı bıraktı başka kocaya vardı. Öyle de olunca bu İlhan sokaklara vurdu kendini. Ne yapsın dengesizin elinde. Bırakır gider tabi kadın. Geçenlerde buranın pazarıydı. İlhan’a poşet taşıttırıyorlar. Dedim: “İlhan ne yapıyorsun?” “Yük taşıyorum.” dedi. Çalıştığının, ne iş yaptığının farkında yani. “Ama,” diyor, “Burada kadınlar işe gidiyor, elli lira veriyorlar. Ben çalışınca bana bir lira veriyorlar.” Üzölmüş bu duruma. “Adamdan saymıyorlar beni.” diyor. (kk77)

“İğnesini vurdurmadın mı çok kötü olur İlhan. Sataşmadığında bir şey yapmaz. Yük verirsin taşır. Getirir, götürür. Hiç ses etmez. Ama damarına bastın mı söver.” (kk8)

Deli İshak

(Beyağaç)

“Hırkalı köyündendir İshak. O da gezinir durur. Ama namazı hiç kaçırmaz. Her namaz vakti mutlaka camidedir. Deli ama namazında. Çok temizdir iman açısından. Konuşmayı beceremez pek, anlamazsın. Doğuştan deli diyorlar.” (kk81)

Deli İsmail

(Beyağaç)

“Kafasına göredir İsmail. Elektronik aletleri çok sever. Onlarla uğraşır durmadan. Söker takar kafasına göre. Doktora hiç götürülmemiş bildiğim kadarıyla. Doğuştan deli doğmuş İsmail. Hep öyleydi yani, bildik bileli. Kızılağaç köyündendir İsmail. 17-18 yaşında var yok. Genç yani yaşı. Deli denmez onlara. Bizim gibi aptallar insana deli der. Onlar deli değil ki. Onlar süper beyinli aslında. Onları anlayamadığımız için deli sanıyoruz. Dilinden anlamadığımız birine hemen deli deyip geçiyoruz.” (kk33)

Deli İsmail

(Çivril)

“İmralı’da İsmail. Mağara, in gibi bir yerde kaldığını söylüyorlar. Sarhoş hep. Başından bir aile dramı geçtiğini söylüyorlar. Kötü bir olay. Karısı başka adama bakmış. Sonra delirmiş. Kendi kendine konuşur. Uzaydan bahseder, şeytandan bahseder. Boş boş konuşur öyle. Değişik değişik şeylerden bahseder. Geçimini nasıl sağlıyor bilmiyorum da bir ekmek alan çıkıyor ihtiyacı olduğunda. Elinde sopası poşeti olur. Geceleri köyde dolanır öyle. Heybe gibi bir şey taşır hep. Kardeşi varmış esnaf ama sahip çıkmıyormuş öyle diyorlar.” (kk82)

Deli Kadın

(Çınar)

“Buralardan elinde kitap defterle deli kadın dediğimiz, adını bilmediğimiz bir kadın geçer akşamüstleri. Koynuna kitapları basar. Bağırır, çağırır, küfreder. Kimse yanına ilişmez onun. Adını bilmez kimse, soramaz da. Orta yaşlı bir kadın.” (kk83)

“Çınar’da olurdu hep. Saçı başı sarılıydı. Uzun boylu bir kadındı. Çınar’ın arka sokaklarında kafelerde otururken yanımıza gelir sigara isterdi. Verirdik biz. Bir tane alırdı. Paketiyle uzattığımızda, “Ben dilenci miyim?” der, almazdı. Karnının aç olduğunu söyleyip beş lira isterdi. Bir kuruş fazla versen almazdı yine. Perişan bir haldeydi üstü başı. Senelerce yıkanmamış gibiydi. Saçları uzun örgülüydü. Bu kadın hemşireymiş önceden. Bazı hayırsız insanlar Cankurtaran tarafında kadını dağa kaldırmış, tecavüz etmişler. Bir araba dolusu insan tecavüz edip çırılçıplak bırakmışlar orada. Dağda o halde gecelemek zorunda kalmış. Sonra da delirmiş. Bazıları da, tecavüz

olayından sonra kocasının onu istemeyip boşadığını, çocuklarını alıp şehri terk ettiğini, bir başına kaldığı için de kadının aklını kaçırdığını söyler. İki rivayet vardır onunla ilgili anlatılan.” (kk84)

Deli Kadir

(Akalan-Acıpayam)

“Akalan’da deli çoktur. “Akalan’ın delisi, Serinhisar’ın ayısı.” derler. Bir de buradaki herkes bilir ki, her köyde bir deli varsa Akalan’ın hepsi delidir. Deli Kadir vardır. Dolanır durur etrafta. Şarkı söyler, kendi kendine güler. Klip çeker kendi kendine. 35-36 yaşlarındadır Kadir. Ailesinden geliyor deliliği. Genetiğinde var Kadir’in. “Seni alacağım.” der hep kadın-kız görünce. 50 kuruş para verdin miydi istediğin şarkıyı türküyü söyler. Bazen Kadir İnanır sanır kendini. Deli demeyelim de saf diyelim aslında ona. Bazen çok düzgün, çok mantıklı konuşur çünkü. Hiç evlenmedi. Kim evlensin onunla. Çalışmadı da hiç. Devlet maaşa bağladı kafadan sakat olduğu için. Normalde sövmez ama kızdırınca küfreder. Bana her geldiğinde “Borcunu öde.” der. Para veririm küfreder, vermem küfreder. Döner dolaşır gelir yine para ister. Doğuştan saftır Kadir. Deli dediğin parayı yırtar. Parayı biliyorsa, para verince yırtmıyorsa deli sayılmaz. Akşam eve geliyorsa, parayı yırtmıyorsa deli sayılmaz.” (kk85)

“Karısıyla kavga ettiğinden delirmiş Kadir. Sonra kafayı yemiş. Çok büyük kavga ama öyle böyle değil. Ailesi eve almaz Kadir’i. Bakmaz anası falan. Sokaklarda yatar kalkar hep. Annesi aylığına da el koymuş. Evvelden iyiymiş Kadir. Sonradan işte, karı dırdırı onu böyle yapmış.” (kk86)

“Sonradan delirmiş Kadir. Akıllı delilerden ama. İşine geldiği gibi. Samanlıkta yatıp kalkıyor Kadir. Evlenmedi hiç. Kimi görürse görsün, savcı olur, müdür olur, hemen yapıştırır lafı Kadir. Söver süpürür. Yanındaki kişinin hanımı güzelse, “Ağzının tadını biliyorsun.” der. Burada yeni göreve başlamış bir savcıya da öyle dedi günün birinde. Savcı ne bilsin Kadir’in deli olduğunu. Dövmüş tabii.” (kk87)

“Korkutmak için mezarlığa götürmüşler Deli Kadir’i. İnmemiş mezarlığa gelince. Gece vaktiymiş üstelik. İnmayınca orada, götürenler geri çarşı meydanına getirmişler. Deli Kadir orada basmış küfrü. Utandırmış onları. Onlar da uğraştıkları için

mahcup olmuşlar, bırakmışlar. Her gün teravih namazına gelir mesela Kadir, hayatta kaçırmaz. İmanı vardır.” (kk88)

“Deli değil yahu Kadir. Deli numarası yapıyor bence. Akıllı insan kalmadı gerçi ya. Evlenip boşanan Kadir değil ki, Kadir hiç evlenmedi.” (kk89)

“Kadir para yüzünden delirdi. Eli para görünce bilemedi ne yapsın. Şimdi burada sağdan soldan para toplar. Günlük topladığı para 300 lirayı bulur kimi zaman. Deli insan bilir mi para hesabı. Ama Kadir biliyor. Çapkındır da. Kadın kız gördü mü ne yapacağını bilemez. Sokaklarda yatar kalkar. Akalan’ın adı da akıllılığında çıkmış. Acıpayam’ın en zengin adamları, en iş yapan adamları Akalanlı’dır. Delilikle ilgili değil yani namının yürümesi. Akalan’ın suyundan içen delirir derler halk arasında.” (kk90)

“Çok ağır söver Kadir. Allah, kitap tanımaz. İnsanlardan topladığı üç beş kuruşu birleştirir, parası yeterse otelde kalır. Yetmezse sokakta kalır. Deli insan otelde kalmayı akıl eder mi canım. Bir kadının güzel mi çirkin mi olduğunu anlıyorsa zaten deli değildir. Hesabını bilen insan deli olmaz. Rahatını arayan insan deli olmaz.” (kk91)

Deli Kız

(Akalan-Acıpayam)

“Her köyde bir veli, bir deli olur. “Her yerden bir deli tut, Akalan’dan kimi tutarsan tut.” derler. Corum köyünde de var tabi deliler. Bir deli kadın vardı örneğin. Manisa’ya gönderdiler onu. Genç bir kızdı. Çıkar yürürdü kendi kendine. Annesi bir başınaydı. Babası ölmüştü. Doğuştan öyle deli doğmuş kızcağız. Sonradan iyice delenmiş. Evi terk eder giderdi hep. Annesi korktu; kötü birilerine denk gelir, başına fena bir iş getirirler, kirletirler diye. Baş edemiyordu çünkü. Kaçıp kaçıp gidiyordu. Sonra Manisa’ya gönderdi korkudan. Bir daha da geri gelmedi. Bir o vardı ailede deli. Almadı da kimse. Kendi kendine söylenirdi hep. Hiçbir şey yokken gelir insanın evine. Öylece oturur. Pardösüsünü de çıkarmaz.” (kk92)

Deli Lütfü

(Honaz)

“Kendiliğinden rahatsızdı o da. Sonradan da bir geçimsizlik oldu, ne idiye artık. İyice delirdi durdu. Öyle olur zaten hep. Geriden gelen bir delilik varsa, bir şey oldu mu artık iflah olmaz deli dediğin.” (kk93)

“Kimi kaçtı dedi, kimi uçtu dedi, kimi öldürdü dedi. Bilmiyoruz ki ölümü nasıl oldu. Bağırıp çağırıp yürürdü hep kendi kendine. Gerçi sonradan öldürmüşler diye öğrendik ama çok iyi niyetli temiz bir insandı. Saftı. Uçtuğuna inananlar da oldu ondan sebep.” (kk66)

“Adı üstünde: Deli Lütfü. Doğuşandı arızası. Kimseye bir zararı yoktu. Kale’den uçtu diyenler oldu. Düşmüştür bence. Niye uçsun adam durduk yere. Kendi kendine konuşması vardı hep. Biz pek anlamazdık ne der ne söyler. Ama zavallıydı.” (kk94)

Deli Mahmut

(Serinhisar)

“Akıllının delisidir Mahmut. Akıl fazlalığından böyle olmuş. Ta ufaklıktan fazlaymış aklı. Çobanlık yapıyor şimdi dağda. 60-65 yaşında var. Bir çay ismarlayayım dersin susmaz hiç. Konuşur durur artık.” (kk95)

“Allah tarafından delirmiş Mahmut. Yoktur zararı kimseye. Bir gün Mahmut gitmiş inşaata, orada çalışmış. Yük taşıtmışlar buna. Malları getirmiş. Bir bakmışlar ki Mahmut yanıyor. Havuzun içine atmışlar Mahmut’u. Soğuk su iyi gelmişti, iyileşmişti bir süre Mahmut. Sonra yine kötü oldu.” (kk22)

“Mahmut’u zincirlemişler, ondan delirmiş. Ortaokula gitmişti. Askerliğini bile yaptı. Babası paragözdü rahmetli. Bakmıyordu, yedirmiyordu. Mahmut da yemek isteyince babası zincirliyor. Çayı çok sever Mahmut. Kahveye geldiğinde kırk elli bardak çay içer. Susmaz hiç. Nereden buluyor o lafları bilmem. Cumaları gelir namazını kılar. Hiç kaçırmaz cumayı. Akli taşkın Mahmut’un.” (kk21)

“Hocanın biri onu korusun diye bir muska yaptı, boynuna taktı. Deliliği geçsin diye. Yine işe yaramadı. Mahmut süper zekâlı. Tahsillidir epey. Tam delilik değil, başka bir hastalık bence ondaki. Babası kafası gittikten sonra zapt etmek için zincirlemiş onu. Akli yerinde durmayan adamı nasıl tutasın başka.” (kk23)

“Mahmut, “benim raporum yok.” diyor. Yan komşumdur benim. Ben ona deli dediğimde bana teşekkür eder. “Kendi deliliğini mi ispatlıyorsun?” der hep. Hazırcevaptır çok. Küçükken babası zincirlemiş Mahmut’u. Bağlarmış sürekli. Sağa sola zarar vermesin diye. Ben adamın deli olduğuna inanmıyorum ama. Onda çok

yüksek bir zekâ olduğuna inanıyorum. Deli olarak sesleniriz biz ona. Kahvede oyun oynar bizimle. Askerlik yapmadı ama. Mahmut'un bir kabinesi var kendine ait. Buradaki taksiciyi cumhurbaşkanı yapar. Taksici Fuat'ı. Hangi akla hizmet bilmem tabi. Gazeteyle gezen Deli Ali'yi basın yayın müdürü yapıyor. Parası çok olan deliyi, adı Deli Hasan, onu ekonomi bakanı yapıyor. Durmadan yolda gezen bir deli vardı, onu ulaştırma bakanı yaptı. Kendi kendine hükümet kuruyor böyle. ” (kk24)

“Dağdaki Mahmut yaşıyor. Epeydir gözüküyor buralarda. Babası zincirlemiş vaktiyle bunu. Akıllı delilerdendir Mahmut. Bizden bayağı büyüktür yaşı.” (kk25)

“Cemal'in çobanlığını yapıyor Mahmut. Yardım eder ona. Akıllı delilerdendir. Niye delirdiğini Mahmut'un kendisine sormak gerek. Allah'ın hikmetinin temsili işte. Birileri delirir öyle. Kendine has özellikleri vardır Mahmut'un. Senin benim aklımızın ermediği şeyleri ondan öğrenebiliriz. Akıllı deli olduğu için zaten.” (kk27)

Deli Mehmet

(Baklan)

“Karıyla geçinemediklerinden delirdi Mehmet. Evliydi. Kocaman oğulları var. Karısı terk edince deliriyor. Kendi kendine konuşur hep. Biz anlamıyoruz ne söylediğini. Kendi kendine mırıldanıyor hep. İğnesi var. İğnesini yediğinde rahat. Ama iğneyi yemedi mi basıyor kalayı.” (kk34)

“Buralardadır ekseri. Kahvelere gelir gider. Aile sorunlarından ötürü delirdi Mehmet. Hanımı bırakıp gitmiş. Adama neden delirdiği sorulmaz da, bir karısına bağladık. PTT'den emekli o. Çalışır iş tutardı. Sonradan delirdi karısının elinden.” (kk96)

Deli Mehmet

(Tavas)

“Mehmet Çuvaş'tır adı. Kamyonculuk yapar. Vur dedin mi öldürür. Doğuştan asabi. Konuşur durmadan bir başına. Hâkime savcıya bile rest çekti. Adam öldürdü levyeyle. Yere serdi. Cezaevine girmede ama. Raporu var diyorlar da biz ilişemeyiz, yanaşamayız ki. Nasıl bileceksin. Adam acımaz. Komiser, savcı, hâkim dinlemez. Nuri Efe'nin memleketi Tavas. Her şeyimiz gibi delimiz de boldur bizim. Mehmet de kandan deli. Kanında olduğundan. Yolda kimseyle konuşmadığından delirmiş, sinir gelişmiş.

Kanı ağaların kanı gibi. Burada Tavas ovasında ağalar delidir, sinirlidir. Ama delilikleri delikanlı anlamında.” (kk97)

Deli Melahat

(Çal)

“Deli Melahat’ı bakımevine vermişlerdi. Orada ölmüş. Zararsız bir deliydi o. Çallılar severdi onu. Herkes yemek verirdi. Sahip çıkardı. Deli Melahat de evliydi. Çocuğu vardı. Demek ki doğuştan deli değil. Öyle olsa nasıl evlensin. Sonradan delirdi herhalde. Neden olduğunu bilmiyorum ama. İkisi hiç anlaşılamazdı bir de. Deli Melahat ile Deli Iraz yani. Birbirlerini gördüler mi kan beyinlerine sıçrardı. Kavga ederlerdi hep. Deli Iraz Melahat’dan az daha acardı. Döverdi onu gördüğü yerde. İkisi de kadındı ama Iraz güçlüydü bayağı. Birbirlerini gördüler mi illa kavgaya tutuşurlardı. Biz sorardık, “Iraz Aba niye dövüyorsun Melahat’ı?” diye. “Sokaklarda geziyor. Gezmesin, akıllı olsun.” derdi. Iraz kıskanıyordu bence Melahat’ı. Artık niyeyse.” (kk78)

“Melahat deli değildi de saftı azıcık. Kir pas içinde dolaştığından deli tiptiydi. Yoksa öyle bildiğimiz zır delilerden değildi. Topluma zararı yoktu. Garipti tipi. Dolanır dururdu ortalarda. Perişandı.” (İsmi vermek istemedi)

“Melahat’ın oğlu da biraz saf. Iraz’ın oğlu gibi değil. Iraz’ın oğlu temiz çocuk. Ticaret yapmasını biliyor. Kocası dövmüş de öyle delirmiş diyorlardı Melahat için. Oğluna gebeyken dövmüşler hatta. Oğlu da ondan azıcık saf çıkmış.” (kk18)

“Deli diye adı çıkmıştı Melahat’ın. Deli adı üzerine yapıştı kaldı. Adı çıkınca esnaf da kimse de karışmazdı aldığına ettiğine. Iraz’dan çok azar işitirdi. Çok kızardı Iraz, Melahat’e. Gördü mü tepesi atardı hemen. Çal’da çok deli yoktur da, bir Akkent vardır işte delisiyle nam salmış olan. Akkent’de bir akıl tepesi varmış. Akkent’den çıkarken aklını oraya bırakmış insan, dönüşte tekrar almış. Akkentliler delilikleriyle nam salmıştır bu sebepten. Akkent’in girişindedir bu tepe. Delisi çoktur o yüzden oranın. Delisi de çoktur, siyasetçisi de çoktur.” (kk80)

“Melahat da aynı Iraz gibiydi. Aynı yaş gruplarındaydı onlar. Niye delirdiğini bilemiyorum ama bizden beriydi yaş olarak çünkü. Doğum yaparken bir çocuğu ölü doğmuş da ondan delirmiş diyenler var ama emin olmadığım için bir şey söyleyemem. Olabilir sonuçta. Kadın içinde taşımış sonra ölü doğmuş çocuk. Aklını yitirmiş olabilir bu sebepten.” (kk42)

Deli Memiş

(Sarayköy)

“Çok güzel bir insandı Memiş. Rıfkı idi adı. Herkes Memiş derdi ama. Tren çarptı, öldü. Herkes, bütün esnaf kahroldu. Sabahtan akşama kadar buraların maskotu gibiydi. Hangi esnaf kolundan tutsa oturturdu. Dükkânın bereketini arttırırdı Memiş. Yoku var ederdi. Doğuştan deliydi. Çok severdi insanlar onu.” (kk45)

Deli Molla

(Güney)

“O kadar deli değildi o. Pazarlara giderdi. Kendi kendine garip laflar ederdi. Hali vakti o kadar iyi değildi. Evliydi. Sonradan delirdi demek. Yoksa öylesine kız verirler mi hiç. Çocuğu falan da vardı.” (kk49)

“Molla iyiydi. Gezer dururdu. Kimseye ilişmezdi.” (kk77)

“Kendi halindeydi Molla. Evlere su çekerdi eskiden. O zamanlar tazyikli su yoktu ya. İş tutardı yani eli. O kadar deli değildi. Üç beş kuruş kazanır geçinir giderdi yle. Ana babadan deliydi Molla. “Otur.” dersin otururdu. Cevap vermezdi ama.” (kk98)

“Deli Molla’nın kardeşi vardı bir de Deli Fadime. O da rahmetli oldu. Anadan deliler onlar. İki kardeş doğuştan öyle doğmuşlar. Azıcık hocalık vardı slalesinde Molla’nın. Sofulardı. Ondan sebep lakabına molla demişlerdi.” (kk9)

“O da tam deli değildi de, evlere falan su çekerdi. Evlenmişti stelik. Bir kız vardı. Molla dediğimiz varlıklı bir kişi ydi. Gerçek adı Molla idi. Lakap değildi.” (kk10)

Deli Muammer

(Kızılcabölük-Tavas)

“Yabancıyı gördü m para ister. “Taşınacak kömür var.” dedin mi kaçar hemen, durmaz. İşe, yorulmaya gelmez. Kızılcablkl’dr doğma büyüme. Doğuştan deli benim bildiğim. Perişan halde. Tuvaletini falan da altına bırakır Muammer. Sahip çıkanı da yok.” (kk108)

“Glp durur kendi kendine. Deli demeyiz yüzüne. Yanlış bir sıfat deli. Her kahveden çay alır, götürür eve. İçmez. Öyle çay isteyip durur. Dengesiz birisi.

Bakkallara gider ekmek alır, o ekmeği de tüketmez. Üstü başı perişan haldedir. Denizli’de bir kardeşi var. Arada oraya gittiğinde aklar paklarlar sonra gelir yine iki gün sonra Muammer aynı Muammer. Aileden gelen bir delilik Muammer’deki. Babası da az biraz deliydi. Hasan amca. Muammer 60’a yakındı.” (kk109)

Deli Muammer

(Kale)

“Muammer aşırı zekâdan delirmiş. Onun yazdığı yazıları on tane akıllı yan yana gelse yazamazdı. Bilim adamları gibi yazı yazıyordu Muammer. Aklına ne gelirse yazardı. Diyelim aklına bir hasır şapka örmek geldi. Ottan çöpten şapka yapardı kendine. Uyduruk olurdu ama çok güzel becerir, yapardı. Bir gün eşek çaldı geldi mesela. Sonra alıştı. Elin eşeklerini çalıp dururdu.” (kk15)

“Muammer bayağı meşhurdu. Fazla akıllı olmasından delirmiş. Geçmişteki bütün Amerikan başkanlarını sayardı örneğin. Atıp tutardı da azıcık. Ottan çöpten yaptığı bir şapka vardı. Onu takar gezerdi.” (kk110)

“Öyle bir konuşurdu ki bazen... Çok bilgiliydi. Çok akıllıydı. Trafik kazasında vefat etti. Fazla zekâdan delirmiş o. Bir de birine âşık olmuş. Fırıncı ustasıymış gençliğinde. Sevdiği kızı başkasına verdiklerinde kötü olmuş, aklını kaybetmiş. Çok akil adamdı aslında rahmetli, deli veli dediklerinden.” (kk111)

“Aşırı zeki bir insandı. Hukuktan anlardı. Kafayı bozması aşk yüzünden. Birisini seviyor. Ailesi diyor ki: “İlle başka kız alacağız sana.” O da istemiyor. Sevdiğine kavuşamayacağını anlayınca evlendirmek istedikleri kızı da buna vermesinler diye deli taklidi yapmaya başlıyor. Yük götürecek örneğin bir yere, eşeğe yükü ters sarıyor. Deli numarası yapa yapa deliriyor. Düşüne düşüne aklını yitiriyor yani. Bir baksan bu deli değil dersin ama. Papatyalardan falan bir taç yapar aklın durur. Şu kahvenin duvarına eline aldığı kömürle bir Atatürk resmi yapar, aynısı. İnanamazsın. Hep aşırı zekâdan işte. Altıncı hissi de çok güçlüydü Muammer Ağabey’in. Bu Çamız’ın İsmail öldüğü zaman geldi kahveye. Dedim ki: “Muammer Ağabey dikkat et, bak sizin deliler tayfasından biri öldü. Sana bir şey olmasın.” “Siz öyle sanın, yarın bir gün çıkar ortaya, köstebek gibi toprağı yarıp çıkar.” dedi. Nasıl bildi, nasıl hissetti anlamadım. Dinî konularda da hocayı cebinden çıkarır. Mevrit okur, Kur’an okur. Bizim burada halk arasında “yetmiş iki buçuk türlü delilik var” derler. Herkeste bir delilik var anlamında.

“Bunun yetmiş tanesi avcılardadır,” derler. Avcılar çok deli olurmuş ya, ondan. Kar-kış kıyamet demez gezerler, gözleri karadır. “İki buçuğu da sende, bende, bizdedir.” derler. Herkes kendine göre delidir. Herkesin kendine göre bir deliliği vardır yani.” (kk17)

““Deliye deli deyip geçme; deli olamayanlar, olamaz veli.” derler bizim burada. Yüksek mertebe sahibidir deliler. Bir çeşit velidirler. Çamin altında Deli Muammer yatarken üstünde şahin görmüşler. Onu koruyormuş gece uyurken. Koruyucusuymuş onun. Kimisi de kartal der ama bilemem artık.” (kk112)

“Delilerin başkanı Muammer’di burada. Aşktan delirmiş derler. Kara sevdaya tutulmuş.” (kk113)

“Kale’de meşhur bir Deli Muammer vardı, namı buraya dek gelen. Öldü o. Aşırı çalışırdı kafası. Kimsenin bilmediği şeyleri bilirdi. Öyle akıllı bir deliydi ki onun gibisi yoktur Denizli’de. Muammer, Fadime’yi hiç sevmezdi. Deli deliyi sevmez de ondan. İki de dışarıdan gelme. Buraya geldi mi Fadime’yi gördü mü hemen bağırmağa başladılar. Bir güzel resim çizirdi ki, seni burada görsün hemen çiziverir resmini. Dört-beş yıl oldu öleli. Araba çarptı da öldü. Akıl fazlasından delirmişti Muammer. Bir gün burada, “Bana ekmeğin parası ver.” dedi bana. Verdim ben de. Gitti ekmeği aldı. Tavuklar vardı şurada. Gitti yanlarına, ekmeği tavuklara ufalamaya başladı.

O zaman ben Muratlar’da ormancılık yapıyorum. Biz bu Muammer’le tanıştık. Gidiyor mendilin içine kömür koyup geliyor. Birlikte düğünlere gidiyoruz, yiyoruz, içiyoruz. Benim oradan gitmez oldu bu. Bir gün dedi ki, “Ben şefim, sen ormancısın.” “Ne saçmalıyorsun Muammer?” dedim, kızdım. “Ben bir işe gideceğim, sen gelme.” dedim. Durur mu, geldi peşimden. Öyle sinirlenmişim ki, döveceğim Muammer’i. Muammer işlerimi de bozdu o gün. Çektim tabancayı ayağının dibine sıktım. Bir başladı ağlamaya. “Tamam,” dedi, “Bir daha senin oraya gelmeyeceğim.” On beş yıl geçti üzerinden. Bir gün burada kahvede oturuyormuş. Ben de kahvenin önünden geçiyordum. Ses etti bana. Bağırıldı: “Silahın var mı belinde yine?” diye. Üzüldüm o zaman. O kadar zaman geçmiş. Nasıl korktuysa artık, unutmamış daha da.” (kk71)

“Kale’de bizim bacanak düğün ediyor. Üç tane deli de orada, düğünde. Bizim bacanak da bunlara bir yetmişlik açmış. İçip duruyorlar. Delilerden biri Muammer, biri Yan Basan, biri Berduş. Lakapları öyle. Bunlar içerken, Muammer’in karşısındakiler dellennmeye başladı. Huzuru bozmaya yeltendiler. Muammer efendiliğini bozmuyor

ama. Baktı bunlar durmaz, susmaz. Muammer baktık ki gitmiş bir sopa bulmuş gelmiş. Bu iki deliyi bir güzel dövdü. Diyor ki bir de: “Sizden başka deli yok mu burada? Ben de deliyim, sizin gibi yapıyor muyum?” İkisi de kuzu gibi oldu Muammer öyle yapınca. Dedim ki kendi kendime: “Deli deliyi gördün mü, pabucunu bırakır da kaçarmış.” (kk72)

“Ben bir gün kavun satıyorum burada traktörde. Baktı benim traktöre plaka yok. “Kardeş,” dedi, “buyur Muammer?” dedim. “Hırsızlık mı yaptın, yapacak mısın yoksa? Ağaç mı kesip satacaksın?” dedi. “O nereden çıktı şimdi Muammer?” diye sordum. “Traktörün plakası yok, kaçacaksın çalıp değil mi?” dedi. Öyle kafası çalışırdı yani. Mekke-Medine arası kaç km bilirdi. O kadar zekiydi Muammer. Lise mezunuydu. Hatta üniversite okurken yarım bırakıp gelmiş diye duydum.” (İsmi vermek istemedi)

“Muammer çok konuşkan birisiydi. Buraya gelirdi her hafta. Konuştuğunda çok entelektüel bir insan görünümü verirdi. Topluma göre olumsuz davranış örnekleri gösterirdi ama kendi çapında çok zekiydi, akildi. Delilerle sohbet etmek, her şeyi geride bırakıp onlarla rahat rahat havadan sudan konuşmak çok dinlendiriyor. Yalnız olduğun zaman daha samimi davranıyor deliler. Bir gün buradan bir muhtar arkadaşımız, bana Muammer ile ilgili başından geçen bir olayı anlattı. Buradan Muğla’ya yayan gidiyorlarmış. Yıl ‘87-‘88. O zamanlar zaten yol falan da yok, yayan gidiyorsunuz. Patika yollardan giderken önlerine bir dere çıkıyor. Ne yapacaksın dere görünce? Paçanı sıvayıp geçersin dereden. Muammer demiş ki: “Ben geçmem bu dereden. Korkarım.” Bizim muhtar sormuş: “E nasıl geçeceksin Muammer.” Muammer cevap vermiş: “Sen beni sırtına alacaksın. Beni geçireceksin.” Bizim muhtar geçirmiş omuzlayıp Muammer’i. Dereyi geçtikten sonra Muammer ona, “Seni kandırdım. Korkmuyorum ki ben sudan. Kendimi sana taşıttım işte, oh olsun.” demiş. Bu oldukça zekice bir şey değil mi? Kale’de daha çok şey anlatılır tabii Muammer ile ilgili.” (kk74)

Deli Musa

(Baklan)

“Deli değil tam da biraz kafayı oynatmış yani. Bakanı edeni yok. Gençken karısı terk etti onu da. Karıdan ayrılınca yolunu bulamadı. Karısı başkasıyla kaçmış. Bu onları basınca kafayı yemiş.” (kk34)

Deli Mustafa

(Buldan)

“Bir Mustafa ağabeyimiz vardı. Deli Mustafa diye çağırırlardı onu eskiden. Şimdi olsa belki deli demezler ama. O kimseyi tanımazdı. Kimsenin ismini bilmezdi. Herkese gülcük dağıtırdı yalnız. Yılmaz Güney’e çok benzerdi. Onun çok garip bir özelliği de her tuvalete girip maşrapayla tuvaleti temizlemesiydi. Trafolarada darbuka çalardı. Ritim duygusu çok kuvvetliydi. Rahmetli oldu o da. Bizim Buldan’daki delilerin hepsi gibi o da temiz, iyi niyetli bir insandı. (kk35)

“Deli Mustafa derlerdi. Taş atardı kızdı mıydı sağa sola.” (kk114)

“Deli Mustafa, Buldan’ımızın Durmazlar Köyü’nde ufakken, annesi odun kesmeye gittiğinde evde yalnız kalıyor. Artık nasıl bir şey olduysa ev yanıyor. Evin yangınından etkilenip kafayı yiyor Mustafa. Kendi kendine konuşuyordu Mustafa. Vefat etti.” (kk115)

Deli Mustafa

(Akalan-Acıpayam)

“Deli Mustafa düğünlerde oynar durur. Ben çalgıcıyım. Beni korkuttular. “Çal bitir, Deli Mustafa gelir şimdi.” diye. Dedim ki: “Biz kaç tane Deli Mustafa gördük.” Her düğüne gidermiş Deli Mustafa. Kelekçi’de bu düğün de. Mustafa geldi, başladı: “Çalın, oynayacağım.” demeye. Durmadan oynamış, oynamalara doyamamış. Ama sen ne çalarsan çal, bildiğini oynar Mustafa, düzen değiştirmez. Bir çıktı Mustafa. Nasıl oynamak. Dedi ki arkadaş bana: “Yorulduysan yer değiştirelim.” “Yok,” dedim, “iyiyim.” Baktım Mustafa’nın sırtından beyaz köpük çıkmaya başladı terden. Adam akıllı terlemiş. Hiç durmadan oynamış çünkü. Herkes de alkışlıyor bir taraftan. Bayıltım Mustafa’yı oynatmaktan. Düştü kaldı yere yığıldı. Hali kalmamış. Biz daha çalıyoruz ama. Dedim: “Biz adamı böyle ederiz, varsa başka deli, tutun da getirin.” Kelekçi’nin en meşhur delisidir Mustafa. Kahrından delirmiş işte. Başka neden delirsin insan. Bir gün Avşar’da düğün ediyoruz bu defa. Mustafa oraya geldi. Dedi ki: “Başka düğün var, oraya gideceğim. Oğlana diyeyim de o da buraya gelsin.” Evli bir de Çoluğu çocuğu da var. Kendi kaçırarak ya düğünü. Diyor ki: “Bari oğlum gelsin.” Akalan’da bir tane akıllı yok ki delisi olsun. Hepsi deli, kökünden. Bizim orada deli

bulunmaz o yüzden. Her köyde bir tane iki tane bulunur. Ama bizim orada, “Bana bir deli göster.” desen gösteremem. Seçemem çünkü tamamı deli.” (kk116)

Deli Niyazi

(Çivril)

“Deli Niyazi benim asker arkadaşımdı. Eşini başka biriyle aynı yatakta yakalayınca delirmiş Niyazi. Ziraat Bankası’nın müdürüydü. Karısı da yine aynı yerde çalışıyordu. Eşini öyle gördüğünde kafayı yedi. İnsan nasıl dayansın böyle bir şeye. Aklını yitirir tabi. Askerliğini falan yapmıştı hâlbuki. Bir gün mesaide rahatsızlanıp eve erken geliyor bizim Niyazi, bir bakıyor ki karısı başkasıyla. Öldürse kafayı yemez aslında. Öldürmeyince sıyrıyor kafayı. Varlıklı ailenin çocuğuydu Niyazi.” (kk117)

“Deli değil de dünyaya küsmüş bir adamdı Niyazi. Eşi de aynı bankada çalışıyordu. Kimseye konuşmaz, kimseyle samimi olmaz, saç tıraşını çok geç olur. Eşi terk etmiş onu. Ondan hayata küsmüş böyle. Karısı terk edip İzmir’e gitti. Bu çocuk hanımını çok seviyormuş. Öyle olup karısı terk edince de aklı durmamış yerinde. Çalışmayı da bıraktı sonra. Varlıklı, ahlaklı bir ailesi vardı onun. Kızılıcasöğütlü idiler. Şekerbank’ta çalışıyordu. Karısı da nüfuzlu bir ailenin kızıydı. Artık neden ayrıldılarsa ayrıldılar. Kimi diyor ki geçinemediler, kimi diyor ki kadın başka birini buldu. Artık neyse ne. Adam dünyayla bağlantısını kesti. Birkaç senedir de görmüyorum hiç. Artık öldü mü kaldı mı bilmem. Karısı çok şımarık bir bayandı ama. Adam kurtuldu diye sevineceğine, derde düştü.” (kk118)

“Karısı aldatmış onu, yoksa adam niye delirsin. Durduğu yerde neden aklını kaçırarak insan? Ya karısının derdinden delirir ya evladının.” (kk119)

“Niyazi bankacıydı. Karısı da bankacıydı. Karısı bir fenalık etmişti garibe. Yoksa Niyazi tanınmış ailelerden birinin oğluydu. Hanımını yaktı adamı. Akıl bırakmadı kafasında. Bir öğrendi ki çocuğu adamdan değilmiş. Delirdi durdu sonra.” (kk120)

Deli Onur

(Beyağaç)

“Bizim buranın delileri sabah çorbasını Ankara’da içer. O kadar delilerdir yani. Yalınayak dolaşır durur hep Onur. Senden benden sigara ister durur. Demir para alır, başka para almaz. Yirmi var yok yaşı. Ateşli bir hastalık geçirmiş çocukken. Ondan

böyle olmuş. Bakımsızdır çok. Babası da öyledir. Çok yoksullar. Yoksulluktan delirmiş en çok da. Kahveden gelir çay alır içmez. Askere almadılar. Tedaviye götürmedi kimse. Babası da bakıma muhtaç. Aslında buranın en zenginlerinin torunu. Ama kimse yardım etmiyor. Halası var bir tane. Dünya kadar zengin. Para bol.” (kk71)

“Deli değil o yahu. Özürlü doğuştan.” (kk73)

“Yenimahalle’de Onur. Belki zekâ fazlalığından delirmiş olabilir o. Sülale olarak zeki insanlar onlar. Varlıklı insanlar. Ama gördüğünüzde buranın en yoksulu olduğunu sanırsınız. Arazi miktarları çoktur. Ama çocuk sefil gözüktür. Zekâdan delirmiş olma ihtimali olabilir.” (kk74)

Deli Osman

(Serinhisar)

“Deli Osman’ın kafası acayip çalışırdı. Sayısal oynardı, tutturdu kaç defa. Osman karısı ölünce delirdi. Bir karısı vardı, hastaydı. Onu kaybedince iflah olmadı Osman. Kocaman sayıları çarpar bölerdi aklından. Hanımının hastalığına deva bulamadılar işte.” (kk25)

“Ticarete çok yatkındı kafası. Bir sayısal oynardı, aklın dururdu. Kaç kere kazandı sayısaldan. Sayıları falan bilir hep. Millet Osman ile ortak loto oynamak istiyor hep. O kadar iyi. Büyük çocukları var. Hanımını çok seviyordu. Kanser oldu karısı. Öldü gitti. Sonra bizim Osman Ağabey kendine gelememi. Düşküdü çok rahmetliye.” (kk24)

Deli Osman

(Güney)

“Osman dediğim don giymezdi. Bir uzun beyaz fistanı vardı. Onu giyip gezerdi. Sakat adamdı kafadan. Allah’ın yazgısı işte. Adama pantolon da giydirden çıkarırdı üstünden. Her şeyi meydanda dolanırdı. Kardı kıştı hep aynı. Askere falan da gitmedi. Ben çocukken hayvan otlatırdı Osman. Sonradan deliliği tuttu. Ne oldu biz bilemiyoruz tabi.” (kk77)

“Deli Osman derlerdi ona. Üstü başı çıplak olurdu hep. Donu yok, gömleği yok. Yalınayak yürürdü karın üstünde. Donarak ölmüş Osman.” (kk49)

“Elbise falan giydirdin mi atardı üstünden. Nereye gittiğini, ne yaptığını bilmezdi hiç. İnsanlarla konuşmazdı o. Ayakları hep çıplaktı. Parmakları dahi döküldü onun. Parklarda ederdi sabahı. Orada burada yatar dururdu. Şuradaki dağda öldü soğuktan. Sahip çıkanı da yoktu. Öldükten günler sonra buldular.” (kk98)

“Deli Osman benim kaynanamın dayısıydı. Kimselerin yanına oturmazdı. Don giymezi içine. Kendini bilmezdi. Bunu çok döverlermiş çocukken. Anası da, babası da. Öyle bir dayak yermiş ki, dayak yiye yiye delirmiş. Dağda soğuktan donarak öldü en sonunda.” (kk10)

Deli Paşa

(Güney)

“Deli Paşa derler ona. Çocukluğumdan hatırlarım onu. “Deli Paşa geliyor.” Derlerdi, korkardık. Taş alırdı eline, atardı. Kendi kendine tuhaf sesler çıkartırdı. Kafayı oynatmış. Paşa sanıyordu kendini. Adını bilemedik hiç. Hep lakabıyla duyardık.” (kk49)

“Adı da Paşa olabilir, emin değilim. Burada herkesin bir lakabı vardır. Lakap olarak da vermiş olabilirler. Bizim çocukluğumuzda yaşadı o.” (kk77)

“Paşa bir taş atardı. Yumruk gibi. İsabet ettirirdi mutlaka. Iskalamazdı hiç. Deli deli sesler çıkartırdı kendi kendine de. Karşısında biri varmış gibi taşlar dururdu. Kime atıyor taşı bilemezdik. Allah tarafından verilmiş delilik işte. Öyle bir atardı ki taşı, insana geldi mi öldürürdü. Akıllı olsa atar mı taşı hiç. Orada bir taş atar, gelip insana değmez. Mübarek de adamdır yani. Bağırır durur. Elindeki silahmış gibi. Silah ateşler gibi sesler çıkarır.” (kk50)

“Onun hiç akli yerinde yoktu. Karşısında ne görürdü bilmem. Boşluğa taş atardı. Allah ne gösterirdi ona bilmem. O gördüğüne taş atardı. “Ciaaav!” diye bir ses çıkarır, bağırırdı. İnsanlara bir zararı yoktu.” (kk8)

“Paşalar derlerdi ona. Paşa gibi görünürdü. İri yarıydı çok. Anadan delirmişti. İş zor geldiğinden delirmişti. Bakanı edeni de olmayınca deliye vurmuş kendini.” (kk98)

“Sanki karşısında biri varmış gibi ateş etmeye çalışır Paşa. Taşı alır eline sallar. “Ben ormancıyım.” der. Kendi kendine vazife biçer sürekli. Anadan deli Paşa da.” (kk99)

“Bizim mahalledendi Deli Paşa. Onu birkaç sene Manisa’da yatırdılar. Önüne bardak koymuşlar hastanede. “Bu bardak delik.” demiş bardağın ağzı açık diye. Kullanmamış o bardağı. Gerçek adı Mehmet’ti onun. Kızdığı zaman bir taş atardı o, nereye gelirse gelsin. Köktendi onun deliliği.” (kk10)

“Deli Paşa gibi insan yoktu yahu. Ağır adamdı. “Cioovv!” diye ateş ederdi kendi kendine. Evini yaktı Deli Paşa. Kendisi de yangının içinde kaldı. Öyle öldü o. Yazık.” (kk100)

Deli Ramazan

(Tavas)

“Ramazan babasından dolayı delirdi. Goldan Ahmet’in oğludur Ramazan. 30 yaşlarında var yok. Babasını öldürdü geçen. Raporlu diye iki günde çıktı. Babası çok dövmüş Ramazan’ı. Deliliği hep ondan.” (kk101)

“Goldan Ahmet’in oğlunda asabilik var kendiliğinden. Azıcık da babasından kaynaklı. Ramazan evlenemedi diye erkekliğini kesiyor kökten, ne işe yarayacak diye. Babasında da nefes darlığı var. Solunum cihazına bağlı yaşıyor. Ramazan geliyor solunum cihazını çekip çıkartıyor. Sonra kendisi gidiyor emniyete. “Ben Goldan’ı öldürdüm, gidin alın.” diyor polisler. Polisler gidip bakıyor ki evde solunum cihazı çıkartılmış adamın. (kk97)

Deli Recep

(Çal)

“Bir sene oldu olmadı öleli. Saf delilerdendi. İçerdi düğünde dernekte. Eğlendirirdi insanları. Kim nereye gitse yanında götürürdü. Pikniğe falan toplu gidildiğinde mutlaka Recep’i de götürürlerdi. Çok güldürürdü insanları. Oynardı hep müzikle. 50-55 yaşlarındaydı vefat ettiğinde. Sonradan delirdi Recep. Bizim köylüydü. Doğuştan değildi deliliği. Annesi öldükten sonra, babası başka bir kadın getirmiş yerine. O da üvey annelik yapmış Recep’e. Çok zulmetmiş. Dövermiş, sövermiş hep de. Recep uyuşturucuya bile başlamış o zamanlar. O üvey anne evden de atmış bunu. Sokakta kala kala deliriyor. Babası da kadının peşine gidip oğluna sahip çıkmıyor. Evinde ölü bulunmuş sonra. Bir başına yaşıyordu. Kim bilir ne zaman ölmüş, kaçınıcı gün bulunmuş. Parası pulu da olmazdı Recep’in. Eğlendirdikleri üç beş kuruş verirse o. Başka nereden parası olacak. Üvey anne zulmü kolay değildir ama. Allah kimsenin

başına vermesin. Almanya’da yaşamışlardı bir dönem. Orada delirmiş zaten. Delirip öyle döndü.” (kk78)

Deli Sait

(Acıpayam)

“Belediyenin altında hep aynı saatlerde dolaşır. Su faturası yatırmaya gelen abonelerin abone numaralarını bile ezbere bilir Sait. Kafası çalışır öyle şeylere. Para hesabı da bilir. Alışverişini yapar. İyi zamanlarında çalışır, iş tutar. Ama kötü olduğunda çalışamaz. Gelip giderler ona. Belli zamanlarda durur durur, ilham mı gelir bir de. Kötü sözler söylemeye başlar. Aklınıza gelebilecek her türlü küfrü eder. İnşaatlarda çalışır iyi zamanlarında. İki-üç yıldır meydana çıktı. O kadar eski değil. Kırk yaşlarında gösteriyor ama tam yaşını bilemiyorum. “Akalan’ın en akıllısı değirmene yoğurt götürmüş öğütmeye.” derler. Ondan delidir hepsi. O yüzden adları çıkmış. Akalanlı biri kaçak birini bağlamış ağaca. Sonra gidiyor karakola, kaçağı yakaladığını söylemeye. Müdür diyor ki:” aferin sana. Ellerini de bağladın mı?” “ Yok.” diyor Akalanlı. “Ya kaçarsa?” diyor müdür. “Neden bağlamadın?” Bizim Akalanlı cevap veriyor: “Ben ellerini bağlamayı akıl edemediysem, o çözmeyi nasıl akıl edecek?” (kk87)

“Sait evlenip boşandı. Karısından yana delirdi. Hanımı bırakıp gitti onu. Niye gitti soramıyoruz tabi. Önüne gelene söverek dolanır durur buralarda. Akalan’da deli olduğundan değil, akıllı delisi çoktur oranın. Rektör bile çıkmıştır bizden. Daha ne olsun. Akalanlılar çok akıllı olduğundan adı çıkmış.” (kk89)

“Karısı Sait’i aldatıp başka adamla kaçmış. Üzüntüden böyle delirmiş o da. Bayan gördüğü zaman bağırır çağırır bilhassa. Kendi kendine dolanır durur buralarda. Hep aynı saatlerde gelir. Bağırır çağırır. Sonra evine gider. Karısı hala buralarda yaşıyor diyorlar ama saklanıyor Sait’ten korkusundan. Çocukları çok sever. Artık kendi çocuğunun mu yerine koyar, bilmem. Burada esnafların çocukları onunla büyüdü. Hiç zarar vermez çocuklara. Onlara sahip çıkar. Çocuklar kimsenin elinden bir şey yemiyorsa Sait’in elinden yer. Bazen iyi olacağı tutar Sait’in. Gelir giderler yani. İyi oldu mu oturur konuşur bile.” (kk90)

“ “Hepsi hayvandır kızım. Adamlar da en büyük hayvandır.” diyor genellikle Sait. Ne demekse artık. Kitap falan okur. Çocuklarla oyun oynar hep. Zararı yoktur

kimseye. Yalnız kadınlara kötü kötü bakar. Bir şey yapmaz tabi de öyle sinirli bakar. “Cins bir atı karanlık bir odaya kapatırlar ve at orada vahşileşir.” gibi şeyler söyler. Kulak kabarttım ben hep. Merak ettim bu adam ne diyor böyle durmadan diye.” (kk102)

“Sait eşarpçının çocuğunu çok sever. O çocuk ne isterse yapar. Başka kim ne derse dinlemez ama o çocuk “sus” dedi mi susar. Sait, askere gidip gelmiş. Askerden sonra öyle olmuş. Karısı Akalanlı. Bırakıp gitmiş adamı. Başkasına kaçmış. Arada gidip geliyor aklı. Hâlbuki önceden işlerde çalışmış bile. Sonra böyle olunca iş de tutmamış tabi.” (kk91)

“Ailevi sıkıntılardan dolayı delirmiş Sait. Bizde çalışıyordu bir dönem. Temizlik hizmetlerinde. İki tane çocuğu vardı. O tarihte aldığı maaş çok geliyor. Parayı evin içinde savuruyor. “Bu para harcaya harcaya biter mi?” diye bağıra bağıra kazandığı bütün parayı evde havaya atıp tutuyor. Para geçince eline öyle deliriyor işte. Genetik biraz da bence ama sonradan çıkıyor parayla birlikte. Emniyete, belediyeye gelir gider, dolanır hep. Küfreder çok. Savcıya küfrettiği olmuştur örneğin. Ama herkes deli olduğunu bildiğinden normal karşılar.” (kk87)

Deli Seher

(Babadağ)

“Bizim Kelleci köyünde bir Seher var. Temelli deli değil de Seher, azıcık kafadan noksan işte. Sadece aklı gidip geliyor. Eli küçükken tezgâha kısmış. Dokuma tezgâhları olur ya. O tezgâhlardan birine sıkışmış eli. Ondan sonra deli olmuş. Otuzunda var yok. Çocuğu var iki tane. Çocuk yaşta evlendirdilerdi, sonra alan olmaz diye. Kendi kendine geziyor ortalarda. Ama evinin işini yapar yine. Sinirlendiğinde tutar deliliği. Sakin zamanlarında sinirlendirmezseniz dokunmaz. Çocukları sağlıklı. Görünürde bir şeyleri yok. “ (kk103)

Deli Süleyman

(Tavas)

“Rahmetli oldu Süleyman Dayı. Deli Süleyman derlerdi. Kendisi akraba evliliğinden dolayı delirmişti. Babamın anlattığına göre, kendisi babamın dayısı olur, babamın anneannesiyle dedesi akrabaymış. Dışarıya ayakkabısız çıkardı Süleyman Dayı. İnsanların kapılarının önündeki ayakkabıları alır, kendi evine getirirdi. Üstü kapalı ayakkabıları almazdı ama. Kara lastikleri toplardı yalnızca. Hep ondan giyerdi

giyeceği zaman da. Tespih çekmesini bilirdi. Yaşı çok ilerlediği zamanlarda da çıplak dışarı çıkmaya başlamıştı. Şikâyet edilmiş sonra. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı yetkilileri gelip alıp götürdüler. Bir eve gitmeden o evde ne pişirildiğini bilirdi. Altıncı hissi çok kuvvetliydi. Canı bir şey çekerdi örneğin, ya da “Ben bugün şu yemeği yiyeceğim.” derdi, kesin gittiği evde o yemek pişirilmiş olurdu. Bakkala girerdi mesela, dilediğini alır çıkardı. Halk çok severdi rahmetliyi. Vefat ettiğinde arife günüydü. Bizim Yatağan’ın en kalabalık cenazesi oldu. Seksen yaşına yakındı öldüğünde. Ama seksen demezdiniz. Fiziksel olarak çok güçlüydü, çok sağlıklıydı çünkü. Kendini bilmez halde dışarı çıktığı bir akşam araba çarptı. Normalde o şiddette çarpan bir araba hemen insanı öldürürmüş ama Süleyman Dayı uzun süre yoğun bakımda kaldı; hemen ölmedi. Çocukluğunda, başka insanların masalarına gidip onların yemeklerini avuçladığında anlamışlar deli olduğunu. Sürekli iki elini üst üste vurarak sesler çıkarır, koşardı. Bir dönem de eve bağlamışlardı. Çok üzülüyordu o zamanlar. Sürekli ağlıyordu. “Ben bir şey yapmadım.” diyordu durmadan. Sürekli içinden inleme gibi ses çıkartırdı. Ne askere gitti, ne de evlendi. Bir yengem de Deli Süleyman’ın delirme sebebini çocukken merdivenden düşmesine bağlıyor. Zaten bir sorun varmış kafasında da, düşünce iyice kötü olmuş.” (kk55)

Deli Süleyman

(Serinhisar)

“Uzun yıllar aramızda yaşadı Deli Süleyman. Deliydi çok. Birkaç ay oldu öleli. Süleyman Seylan’ın babasıyla benim babam ahretlikler. Akıllı biriydi Süleyman Ağabey. Kahvede çok güzel oyun oynardı. Dama bile bilirdi, oynardı. Bu garibimi evlendirmişler. Üç gün düğün tutulmuş. Eskiden gerdek gecesini gerdeğe girecek damadın sırtına sırtına vurulurdu. Ağır vurulurdu üstelik. Bozuk para torbasını gülle gibi vururlardı damadın sırtına. Tekme tokat girişerek kapıdan sokarlardı bazen de. Şimdi yapmacık yapıyor, eskiden adama sille tokat girişirlerdi. O zaman işte, Deli Süleyman gerdeğe gireceği zaman girişmişler buna. Kafa göz ne denk gelirse artık. Bozuk para torbasını bir vurmuşlar kafasına. Süleyman gülle gibi onu yiyince tak düşüyor yere. Olayın başlangıcı oluyor o. Süleyman Ağabey o gece gidiyor işte. Kafa kalmıyor artık. Karısı da sonradan boşuyor onu delirdi diye.” (kk25)

“Kimseye zararı yoktu rahmetlinin. Birkaç ay oldu rahmetli olalı. Karısı kafasına ayakkabıyla vurmuş dediler. Topuklu o ucu sivri ayakkabılar var ya, evlenecekleri gün

ayağından çıkarıp onlarla vurmuş. Takıyla ilgili kavga etmişler. Kadın başlamış dırdıra. Durmamış sonra hızını alamamış kafasına geçirmiş ayakkabıyı. Kafası delinmiş. Kafayı yemiş sonra da zavallı. Kadın da öyle olunca bırakıp gitmiş. Türkü söylerdi çok Deli Süleyman. Gelir sohbet ederdi bizimle.” (kk104)

“Gerdeğe girerken kafasına para torbasıyla vurmuşlar Süleyman’ın. Düşmüş orada bayılmış. Akli dengesini yitirmiş sonra. Çoluğa çocuğa da karışmadı. Kendi kendine çok konuşurdu. Kafası yerinde olduğu zamana denk geldiğinde adam gibi oturur konuşurdu da.” (kk26)

“Öldü Süleyman. Yeni oldu yine. Evlenirken düğünde arkasından bir vurmuşlar düşmüş kalmış olduğu yerde. Akli da yerine gelmemiş bir daha. O olaydan sonra millet gerdek damadına vurmaya korkar oldu.” (kk27)

Deli Şahin

(Bekilli)

“Şahin savaşa girmiş savaşta kafayı yemiş. Yüzbaşı mıymış neymiş orada.” (kk105)

“Bekilli’nin yarısı deli de, bu Şahin başka deliydi. Askerlikte delirmiş öyle gelmiş. Paşa derlerdi ona.” (kk106)

“Askerden geldikten sonra delirmiş. Orada korkmuş mu ne olmuşsa. Bir dönmüş ki deli. Ne yapıp ettilerse düzelmemiş artık. Öyle kalmış. Beynine kara inmiş korkudan.” (kk54)

Deli Şali

(Babadağ)

“Kara sevdaya tutulduydun o da. Almanya’da sevmiş bir kadını. Tutulmuş ona. Vermemişler de. Dama falan oynar ama. Kafası yerindedir. Çok çalışır kafası. Ama gönülden yana kırıktır işte. Sevdalısını alamayınca öyle oluyor insan. Cumalaşırdı hep herkesle.” (kk11)

Deli Şinasi

(Beyağaç)

“Şinasi’ye istediğini yaptırırısın. Kızılcaagaç köyünde yaşar. Deli Şinasi derler. Bu zavallı da askere gitmedi. Deli diye almadılar askere. Ama süper bir çalışma gücü var. Yirmi beş otuz tonluk kömür taşır. Deli gücü gibi bir şey var Şinasi’de. Onun yaptığı işi on kişi birleşse yapamaz. Beyinden yana bir şey alamayınca, onun da vücuduna güç vermişler. Elli yaşında bir de. Yirmi yaşında delikanlının yükünün altına giriyor.” (kk33)

“Şinasi Saydaç’tır adı. Çok zekâlı olmasından delirmiş değil. Bir hastalık falan geçirdi herhalde çocukken beynine vuracak. Kırk-elli yaş aralığında Şinasi. Cuma sabahları bütün deliler gibi o da gelir belediyeye. Cumalaşırız onlarla. Harçlıklarını veririm onların. Geçen gün bir tanesi gelmiş verdiğimiz harçlığı beğenmemiş o gün. “5 lira yetmiyor bana.” demiş. 10 lira istemiş. Bizim eleman da vermeyince, “Seni atarım camdan kafamı bozarsan.” diye tehdit etmiş onu. Düğünde gördüm yine geçen Şinasi’yi.” (kk74)

Deli Ümmü

(Çivril)

“Çok deliydi Ümmü. Biz bilemeyiz tabi niye delirdi, ne oldu ama. Aile sorunudur. Bunun babası annesi ölünce delirmiş. Annesini çok sevdiği söyleniyordu. Babası yeni bir kadın almış annesi ölünce. Üvey anne davasından kız delirmiş. Bizim mahallenin kızıydı. Deliliğinden önce çok sevilir, sempatik bulunurdu. Çok da güzeldi. Delirdikten sonra yıllarca gezdi durdu ortalarda. Rahmetli oldu sonra.” (kk117)

“Babası üvey anne aldı Ümmü’nün. Kadının bir baskısı falan da yoktu Ümmü’ye. Dayanamadı ama. Tehlikeli bir deliydi biraz. Otuz küsur yaşlarında öldü. Babasından maaşı vardı ama bakımsız dolaşırdı hep. Uyumsuzdu çok. İyilik edene bile vuruyordu. Hastanede öldü o. Tedavi görüyordu. Millet şikâyetçi olmuştu zarar veriyor diye. Manisa’ya gidip yatıyordu arada. Eve gidiyordu arada bir yatmaya. Bir başına kalıyordu. Kardeşleri sahip çıkmıyordu ona.” (kk121)

“Öldü Ümmü hayatta değil. Hiç gözükmüyor ortalarda. Üvey anneden delirmiş Ümmü.” (kk122)

“Ümmü’nün delirme sebebini çok iyi biliyorum ben. Annesi öldü onun. Babası Koçak’tan bir kadınla evlendi. Üvey annesi de onu Koçak’tan bir erkeğe vermeye çalıştı zorla. Ama Ümmü başkasını sevdiğinden istemedi. Üvey annesi de zorla evlendirmeye çalıştı. İkna olsun diye hep dövdü Ümmü’yü. Ümmü mecbur kabul etti en son. Koçak’a gelin gitti. Kendi sevdiğiyle kavuşamadığı için de delirdi. Çok güzel kızdı Ümmü. Ben onun kızlığını da bilirim. Ben o yaşta olsaydım ben bile alırdım onu. O derece güzeldi yani. Sonra delirince güzelliği de gitti. Saçlarını kestiler. Saldırganlaşmaya başladı zaman geçtikçe. Ona buna vurmaya başladı.” (kk119)

“Ümmü doğuştan deliymiş. İyi bir ailenin kızıydı. Delirince mini etek, yırtık pantolon falan giyip gezerdi.” (kk123)

“Ümmü, Koçak köyüne gelin gittikten sonra kafayı bozdu. Evlendi yani. Kafası yerindeydi o zaman. Kafayı yedikten sonra kocası boşadı onu. Esas anneleri öldükten sonra babası başka bir kadınla evlendi. Ümmü de ondan rahatsız olmuş diye duyduk.” (kk120)

Deli Vedat

(Çınar)

“Hayatta olmadığı söyleniyor. Biraz çattık mı seni taşla sopayla kovalardı. Ben 17-18 yaşlarındayken o kırklı yaşlarındaydı. Kulaklarını kapatıp kendi kendine konuşurdu. İnsanlar alışmışlardı Vedat’a. Esnaf çok sahip çıkardı. Haftadan haftaya para toplanır, Vedat’ın ihtiyaçları karşılanırdı. Her gün gelmezdi. Ailesi hayattaydı o zaman. Sataşınca saldırganlaşırdı.” (kk124)

“Vedat zararsız bir deliydi. Çok iyi bilirdim. Ailevi sorunlardan dolayı delirdiği söylenirdi. Durmadan gezerdi. Geceleri çıkmazdı, gündüzlerdi dolaşırdı. Şimdi ölmüş olabilir. Hangi esnafa girse boş çıkmazdı. Vedat hiç çalışmazdı. Küçükken onunla deli diye dalga geçerdik.” (kk125)

Deli Veli

(Buldan)

“Buldan’ımızın değerli ağabeylerinden Cevdet Özmen adlı bir ağabeyimizdi. Yaylı köyünde oturdu. Deli Veli, oradan buraya, Buldan’a gelmeyi düşünüyor. Deli Veli dolmuşun yanına duruyor buraya gelmek için. Çok da kar var. 1-1,5 metre var.

Dolmuşçu bunu dolmuşuna almıyor, parası yok diye. Cevdet ağabey geliyor Buldan'a. Bir bakıyor Deli Veli burada. Dolmuş varmadan önce gelmiş. Deli Veli erenlere karışmış derler.” (kk115)

Deli Yusuf

(Beyağaç)

“Kızılcağağaçta'dır Yusuf da. Deli Yusuf derler ona da. Para hesabı bilmez. Eline para versen düz kâğıt sanır. Bir deli ne yapar, aklına ne gelirse onu yapar. Yusuf da öyle. Başbozuk gezinir etrafta. Aklına geleni yapar. Hesap kitap yapmaz. Ama biz deli diyoruz onlara. Anlasak nasıl düşündüklerini, deli demeyiz. Aklımız ermediğinden deli deyip geçiyoruz. Anne karnından deli çıkmış bu da. Annesinin karnında iğne vurmuşlar. Ölmezse deli doğuyor. Yan etkiden işte.” (kk33)

“Yusuf Tavaç'tır adı. Kızılcağağaç Mahallesiinde yaşar. Mahallelerin, köylerin bereketidir bu tip insanlar. Buradaki deliler çoğunlukla üstün zekâdan ya da velilikten falan delirmiş değiller. Yusuf da öyle. Ya doğuştan bunların deliliği ya da bir çocukluk hastalığından. Ateşli hastalık falan olabilir en fazla sebebi.” (kk74)

Deli Yusuf

(Güney)

“Memurdu Yusuf bankada. Sonra sonra kafayı bozdu işte. Okumaktan mı, tahsilden mi artık niyeysel. Yüksek tahsil delirtir insanı. Fazla iyi gelmez kafaya. Çok tahsilli olanlar ya zehir içer ya başka şey. Zararı yoktur Yusuf'un kimseye. Sabahtan akşama bir şeyler içer.” (kk77)

“Tahsil fazla geldi Yusuf'a. Akli başındaydı yoksa önceleri.” (kk49)

“Çok kafalı oğlandı o, sonradan nasıl olduysa oldu. O kadar insan, bankanın bir şifresi mi varmış, bir şeyi varmış. Onu çözememişler yıllarca. O çözmüş ancak. Öyle zehirmiş akli. Kafayı kendi kendine üşüttü. Her gün ta Güney'in sonuna kadar yürür gider. Şuradaki bakkala gelir üç dört ekmeğini alır. Kimselerle konuşmaz.” (kk8)

“Kardeşleri falan var Yusuf'un. Yarcılar Mahallesi'nde oturur. Kendi kendine güler gider. Kafa fazla geldi mi öyle olur, ne olacak. Dikkatli dikkatli bakar herkese. Dalga geçmez kimse. Kendi içindedir, dünyasından çıkmaz hiç. Ne zaman gülüp ne zaman koşacağı belli olmaz.” (kk98)

“Şu bakkala ekmek almaya gelir her sabah. Kimsenin yanına oturmaz. Kimsenin bir şeyini yemez. Çok tahsilden delirdi o. Sülalesinde de var deliler. Onun da etkisi vardır tabi. Ama bir güzel çalışırdı ki kafası.” (kk126)

“Kafası çok iyiydi Yusuf’un. Bankada memurdu burada. Sonra Soma’ya gitti. Tayini çıkmıştı oraya. Orada kafayı yedi. Buraya döndüğünde delirmişti.” (kk10)

“Bankada kafayı üşüttü o. Ondan akıllı kimse yoktu. Üstüne çok düştüler. Delirdi o da. İki arkadaşı onun tepesine bindiler. “Şöyle yap, böyle yap.” diye. Defterini sakladılar onun. Kandırmaya kalktılar. Adam da çok titiz olduğundan, dayanamadı en son delirdi işte.” (kk100)

“Şefliğe kadar yükselmişti Yusuf. Zehir gibi adamdı. Şef olduğunda başını yediler çocuğun. Çekemedi kimse. Öyle delirip kaldı olduğu yerde.” (kk127)

Deniz

(Garipköy-Tavas)

“Bizim Garipköy’de bir deli var adı Deniz. Akıl fazlalığından delirdi çocuk. İlk önce bilgisayar mühendisliğini kazandı. Sonra tıbbı kazandı. Sonra sosyal bilgiler öğretmenliğine kayıt yaptı. Gitti okumaya geri döndü nasıl olduysa ne olduysa. Başladı deli deli gezmeye. Bunu köyden uzaklaştırdılar sonra. Öyle kir pas içinde gezer dururdu. Bazı kızlara âşık olur peşlerine takılırdı. Babası ölmüştü. Ondan da delirmiş olabilir; babasızlıktan. 35-36 yaşlarında var.” (kk81)

Derviş

(Çivril)

“Bizim çocukluğumuzun delisiydi o. Derviş derlerdi. Biz çocukken o büyüktü tabi. Sirtında su testisi taşırdı. Tekerlemeler söylerdi hep. “Su testisi yolunu buldu.” gibi şeyler mırıldanırdı. Su satıyordu kuyudan çıkartıp. Kapı kapı dolanırdı. Az bir para verirlerdi karnını doyursun diye. Derviş derlerdi, kâmil adamdı biraz o sebepten. Hiç zararı yoktu garibimin. Su götürdüğü evlerle de samimi olmazdı hiç. Kıyafet verirlerdi ona, yemek verirlerdi. Irgılı’nın delisi meşhurdur asıl. Çavuş deriz biz o delilere. Zararsız olanlara daha çok. Çavuş diye seslenir herkes. Irgılı’daki delilerin lakabı öyledir hep. Dengesi yerinde olmayanlara Çavuş deriz. Akraba evliliğinden delirmiştir Irgılı’daki insanlar genellikle. Arazi dağılmasın diye akraba evliliği yapar Irgılı’daki

insanlar hep. Dışarıya kız vermezler. “Deli ararsan Irgıllı’ya git.” derler hep hatta. Şu anda tehlikeli bir deli kalmadı gerçi. Eskiden çoktu. İnsan aksiliklerden delirir. Gönlündekini yapamazsa delirir. Başka neden delirecek.” (kk118)

“Testisi eksik olmazdı sırtından. Su taşır dururdu. Veli adamdı, imanı yerindeydi. Ondan biraz garip gelirdi insanlara. İnsan anlamadığına “deli” der geçer. Hâlbuki temiz adamdı, iyi adamdı. Çavuş derlerdi bir de. Onbaşı olamayanlara “çavuş” denir. Akli geri kalanlara yani. Irgıllı’da mallar bölünmesin diye akraba evliliği yaparlar hep. Çocuklar da deli çıkar o sebepten.” (kk120)

“Deli demesi ayıp olur diye “çavuş” der tutturur millet. Yoksa özel anlamı olduğundan değil. “Deli” deyince kişi bir üzülür, ailesi ayrı üzülür çünkü. Irgıllı’da çoktur deli. Derviş de oralıydı. Su taşır dururdu. Adı mı Derviş idi, lakap mı derlerdi bilmem. Ama bir zararı yoktu kimseye.” (kk128)

Duran Amca

(Buldan)

“Deli Duran demezler de, “Duran Amca” derler saygıdan. Ağır durur. Yaşı da vardır. Urganla gezer Buldan’da. Hamallık yapıyormuş gençliğinde. O zamandan kalma bir alışkanlık diyorlar. Bir de sürekli keser sapı taşır yanında. O sapları çok sever. Omzunda urgan, diğerinde sap, dolanır durur sürekli. Sonradan delirmiş Duran. Bir muhabbet etsen, senden daha akıllı konuşur. 70 vardır yaşı Duran Amca’nın. Caminin kömürlüğünü boşaltmışlardı Duran Amca kalsın diye. İstemedi ama. Sokaklarda yatıp kalkıyor.” (kk129)

“Duran Dede derler genellikle. Kimseye bir zararı yok. Topladığı bütün parayla urgan alıyor kendisine. Kazma, kürek alıyor. Kendisinin anlatışına göre, kardeşleri onun mirasını da almışlar. Ona düşen payı vermemişler. O da sonra delirmiş. Bazıları da tarla, bağ-bahçe işlerini sevdiği için bu malzemelerine kafayı taktığını söyler Duran Dede’nin. Tarlaları falan elinden gidince üzüntüden kendini kazma küreğe vermiş. Sonra aklını kaçırmış. Elli yaşında vardır Duran Dede. Yaz kış barınak verir belediye Duran Dede’ye. Kalmak istemez ama. Sokakta kalır. Duran Dede kimseden para istemez. Belli başlı uğradığı yerler vardır, sadece onlardan alır. Başka kimseden para kabul etmez. Turlar buraya geleceği zaman “akrabalar geliyor.” der, hisseder geleceklerini. Her gün

demez bunu örneğin. Kalp gözü açıktır. Bence Buldan'daki delilerin hiçbiri bildiğiniz delilerden değil. Hepsinde bir sır var.” (kk130)

“Duran Dayı kazma-kürek hastasıdır. Doğuştan saf bir adammış Duran Dayı. Kardeşleri mirası bölüp yemişler. Bu saf olduğundan kimse payına düşeni vermemiş. Tarih bilgisi çok kuvvetlidir. Doğa hastasıdır Duran Dayımız. Fidan eker sürekli. İddia ediyorum Denizli Büyükşehir Belediyesi'nde onda olduğu kadar çok kürek yoktur. Alır kürekleri yanında gezdirir. Ben nalburum. Buldan Festivali için urgan getirmeye başladığım ilk sene baktım urganların hepsini Duran Dayı satın aldı. Bir tane urgan kalmadı sergicilere satacak. Daha çok getirmeye başladım sonraki senelerde. Duran Dayı ile onu tanıyanlar arasında bir parola var. Duran Dayı, “hadı bakalım, sevin bakalım akrabalar geliyor, müjde!” dediğinde para istiyor demektir. Sana müjde verdiğini düşündüğü için karşılığını ister. Bu bir şifre. Sen seviniyorsun, beni de sevindir anlamında. Akli sıra müjde veriyor sana. Aldığı demir 1 liralıkları biriktirir. Gelir urgan, kazma-kürek alır. Belediyeciler sakal traşı yaptırıyorlar Duran Dayı'ya. Sevmiyor temizliği. Kavga ediyor onlarla. Hamama götürüp yıkıyorlar. Çıkar çıkmaz giydirdikleri ceketin arkasını yırtıyor, perişan hale getiriyor yine kendini. Her bulduğu kâğıdı da ceketine takar. Ceketini yastık olarak da kullanır. Bir caminin kömürlüğünü ayarlamışlardı kalması için. Yakmış orayı. İnsanlar korkmuş. Kimse yanaşmadı sonra Duran Dayı'ya kalacak yer ayarlamaya.” (kk131)

“Ak Çeşme'den yukarıya akıllıya rastlanmaz derler bizde. Yukarıya çıktıkça hepsi delidir. Yaylanın tamamı delidir mesela. Yaylalı Rahmi, Yaylalı Veli, Yaylalı Erol, Yaylalı Sunay... Duran Amca yanında hep not defteri taşır. Sipariş almaya çalışır o deftere. Kimi zaman kömür satar, kimi zaman toprak. Duran Amcamızın evi yok, barınacak yeri yok. Kuytu köşeler bulur kendine. Ağaç altı gibi. Kıştan öyle korunmaya çalışır. Cep astarlarına gazete kâğıdı koyar. Üstünde o yüzden kâğıtları taşır. Üşümemek için. Bir nevi izolasyon görevi yapar o kâğıtlar. Bir kaplumbağa gibi evini sırtında taşır bir nevi. Tıraş olmayı sevmediğinden değil mesela, ısınmak için saçını sakalını uzun bırakır. Yoksa üşüyeceğinden korkar. Yıkanmayı da bu yüzden sevmez. Sokakta kaldığından üşür diye.” (kk35)

“Halatlı Duran buralı değil. Buldan'ın yerlisi değil yani. Zararı yok onun. Sokakta kalıyor. Üç beş kuruş para veriyoruz ona.” (kk46)

“Deli demek Allah’ın sevdiği kulu demek. Deli demek kentin beti bereketi demek. Onlara deli demek ayıptır. Onlar bizim baş tacımız. Allah onları öyle yaratmış. Bize de onlarla eğlenmememizi buyurmuş. Bizim bu Duran da yayladan geldi. Miras meselelerinden dolayı kendisi hasta olmuş. Anne babasıyla anlaşamamışlar. Bir gün bir kahvede kâğıt oynuyoruz. Sigara içiyorum ben de o zaman. Sigaram bitmiş. Duran ağabey de oyunda yancı. Duran Ağabey’e parayı ve boş sigara paketini verdim. “Duran ağabey bana sigara getir.” dedim. Duran Ağabey gitti, bir saat doldu, gelmedi. Kahvedekiler benimle eğleşiyor, Duran’a para mı verilir, Duran gider gelmez diye. Bekle bekle Duran gelmez. Sonra birden geldi. “Al sigaranı, siz beni gelmeyecek sandınız, değil mi, utanın.” dedi. Bir mahcup oldum. Yalnız ben değil, kahvedekiler de.” (kk115)

“Bu deliler, aklın ermediği, aklın devre dışı kaldığı, gönül gözü açık kimselerdir. Bir çeşit Veli’dir bunlar. Duran da öyle. Parada pulda gözü yoktur hiç. Dünya malıyla işi olmaz.” (kk132)

Düğüncü Orhan

(Kaleiçi)

“Orhan her hafta cumaları gelir. Düğün davetiyelerini toplar. Biz gelen bütün düğün davetiyelerini Orhan’a vermek için biriktiririz. Elindeki davetiyelere göre düğün düğün dolaşır. Fizan’da olsa düğün dedin mi kaçırmaz. Gider orada oynar, harçlık toplar. 30-35 yaşlarında Orhan. Neden böyle olduğunu bilmiyorum. Allah öyle yaratmış. Ailesi hayatta. Ailesiyle yaşıyor. Bütün esnaftan davetiye toplar. Ak pak giydirir ailesi. Kimseye karışmaz. Denizli’nin yerlisidir Orhan. Söyledikleri zar zor anlaşılır. Gece geç saatte polis döver korkusuyla dışarı çıkmaz.” (kk134)

Ekrem

(Akalan-Acıpayam)

“Akalan’ın en meşhur delisidir. Deli Ekrem demezler de yüzüne. Namı da Ekrem diye bilinir zaten. Düğünlerde oynar durur. Her düğüne gelir mutlaka. Kendi kendine türkü söyler. Güzel de söyler bazı. Çocukluktan delirmiş Ekrem. Oldu olası öyle.” (kk135)

Emine

(Buldan)

“Durumu iyiymiş zamanında. Tecavüz etmişler. Sonra aklını kaçırmış. Sokaklarda yaşar o da. Tek başına dolandır durur. Çok güzel Kur’an okur Emine. Sana bir dua etsin, hemen kabul olur. Dükkânı kapatmak üzeresindir mesela. Müşteri gelip gitmiyordur o saatlerde. Emine gelir, kapının önünde bir dua eder, bir bakarsın iki dakika geçmeden müşteri gelir. Kışın ortasında şakır şakır yağmur yağarken bile Emine’nin duasıyla dükkâna müşteri geldiği olmuştur. Ama ondan dua etmesini istemeyeceksin, onun içinden gelecek. İmanı çok kuvvetli Emine’nin.” (kk136)

Ercan

(Bayramyeri)

“Eskiden Ercan vardı, benim kalfalık dönemimde. O da sigara içerdi durmadan. Sigara ver Ercan’a senden kralı yok. İzmariti yerdı neredeyse. Birini söndürür, diğerini yakardı. Bakan birileri vardı mutlaka ki sabahları tertemiz, pırıl pırıl gelirdi. Akşam, artık gün boyu nerelerde dolaşıyor, ne yapıyorsa, leş gibi dönerdi. Üstü başı kir pislik içinde olurdu. Uzun zamandır gözüküyor Ercan. O da doğuştan deliydi. Bir esnaf ağabeyimiz Ercan’a gider, “Oğlum Ercan, sen ölmüşsün, senin kalbin atmıyor.” derdi. Ercan inanırdı buna. “Beni öldürdünüz.” diye ağlardı. Sonra biz onu sakinleştirirdik, “Tamam dünyaya gelmişsin tekrar.” derdik. 90’lı yıllarda dolanırdı Ercan Bayramyeri’nde.” (kk13)

Erdal

(Buldan)

“Elinde Atatürk resmiyle dolaşır devamlı. Deli demek doğru mudur bilmem. Atatürk aşığıdır Erdal. Niye delirmiş bilmem de, menenjit geçirmiş derler ona da. Buldanlıdır o da.” (kk137)

“En ilginç delimiz o. Erdal derler ona da. Kimse burada yüzüne karşı deli demez. Erdal’a okulda öğretmeni Atatürk ile ilgili bir soru sormuş. Yanıtını bildiği halde Erdal yanlış cevap vermiş. Sonra takıntıya dönmüş bu onda. Aslında süper zekâ bir çocuk. Ölenlerin aile albümünü yapar Erdal. Kimin hangi tarihte öldüğünü bilir, hiçbir şeyi unutmaz. Çok güçlü bir hafızası vardır. Bütün ölümlerin cenazesine gider.

Oradan ölünün fotoğrafını alır, hepsini biriktirir. Ailesi hayatta, onlar bakıyorlar Erdal'a. Erdal, gözlerimi Atatürk'e benzetip sarılıp öper beni." (kk130)

"Beş binden fazla Atatürk resmi var Erdal'da. Hepsi de çerçeveli. O gün Atatürk'ün hangi fotoğrafını taşıyorsa, aynı kıyafetleri giyer; kendisini ona benzetmeye çalışır. İzmir'de okumuş Erdal. Aileden gördüğü şiddetten dolayı delirmiş, Atatürk'e sığınmış. Konuşması çok düzgündür Erdal'ın. Bizim Buldan'da deliye ismiyle hitap edilir. Delinin karnı aç değilse verdiğini almaz." (kk35)

"Erdal'ın babası astsubay veya subayların orada odacılık yapmış. O dönem Erdal da babasından dolayı Atatürk sevgisiyle doğmuş. Orada askerlerden etkilenmiş Erdal. Atatürk'ten başka bir şey düşünmez olmuş sonra." (kk46)

"Aslında çok akıllı çocuk Erdal. Bundan on beş sene önce ölen adamın öldüğü günü bile söyler. Zehir gibi çalışır kafası bazı konularda. Akıllı delilerden." (kk114)

"Erdal çok iyiymiş eskiden, öyle anlatırlar. Sonra bir havale geçirmiş on üç yaşlarında falan. Havaleden sonra böyle olmuş." (kk138)

"Erdal çok Atatürkçü. Evinin her tarafını Atatürk resmiyle donatmış. Küçükken bir hastalık geçirmiş Erdal. Yüksek ateşten sonra delirmiş. Buldan'da ölen biri oldu mu cenazesine mutlaka gider bir de. Hiç kaçırmaz. Buldan'da ölen herkesin fotoğrafı vardır onda. Herkesi de bilir. Kim ne zaman ölmüş, kim kimin çocuğu, kim kimin akrabası bilir. Şaşar kalırsınız, nereden biliyor diye. Hafızası çok kuvvetlidir." (kk139)

"Erdal'ın çocukluğu İzmir kentinde geçmiş. Ne zaman millî bir bayram olsa hemen Atatürk posterini takır, ellerini açar, bandonun önünde yürür. Millet çok sever Erdal'ı. Kırk yaşlarında var Erdal. Evinin içi Atatürk resmi dolu. Babası İzmir'de kapıcılık yapmış. Erdal İzmir'de deliriyor ilk. Orada deliliğinden çevreye zarar verdiği için buraya göçüyorlar."(kk115)

"Erdal öpücük atar durmadan. Benim masamın arka tarafında Atatürk portresi ve Türk bayrağı vardır çerçeveli. Odaya girdiğinde Atatürk'ü gösterir, beni gösterir, öpücük atar sonra çevreye. Her Cuma, devlet dairelerinin hepsini gezer, herkesi cumalar. (kk55)

Erdoğan

(Bayramyeri)

“Erdoğan kendisini Polat Alemdar’ın ağabeyi, Kadir İnanır’ın da kardeşi sanıyor. Telefon açıyor yanımızda “Memati nasılsın?” diye soruyor. Karate hareketleri yapıyor. “Mamati’yi vurmuşlar.” dediğinde kendi kendine karşısında biri varmış gibi dövmeye başlıyor. Tüm bunların hepsinin korktuğu bir deli mutlaka var. Hepsi en çok Faruk’tan korkarlar. Erdoğan da bir tek Faruk’tan korkar. Erdoğan kimsesizlikten delirmiş. Gelir bize çok param var diye boş cüzdanı açar gösterir. Yanımda çalışan kızlara, “sana Yapı Kredi’yi alacağım, sana dükkân açacağım.” gibi atar tutar. Yaşı kırk vardır. Kaleiçi’ndekiler kıyafet veriyorlar Erdoğan’a bedava. Kimseye zararı yok. Deli Özdemir’e dadanır yalnızca. Buradaki esnaf Erdoğan’a gaz vermiş: “Buranın mafyası sensin, Özdemir kim oluyor.” diye. “Bizi haraca bağladı Özdemir, bizi ondan kurtar.” demişler. Erdoğan da gidip Özdemir’in bisikletini almış, saklamış. Özdemir de ondan korktuğu için gidip bisikletini alamamış. O olaydan sonra Özdemir muhabbeti açılınca Erdoğan, Özdemir’in bisikletini çalmış olmakla övünüyor ve “Sana bir şey yaparsa haberim olsun ağabey.” diyor.” (kk5)

Ersin

(Bozkurt)

“Mecidiyeli Mehmet’in oğlu Ersin. Deliydi vallahi. Dolanıp dururdu kendisi. Yüzüne karşı deli demezdik gerçi. İnsanın yüzüne denir mi hiç! Lakap takmayız biz Bozkurt’ta. Deli de demeyiz. Adını der geçeriz. Sonradan delirdi Ersin. Küçükken iyiydi. Askere bile gitmeden öldü gerçi. Araba çarpıp öldü dediler ama. Devamlı gezerdi ortalarda. İrsi idi onun deliliği de. Konuşurdu kendi kendine. İki dakika durmazdı durduğu yerde. Çok hareketliydi. Okudu da çocuk hâlbuki.” (kk2)

“Ersin’in deliliği çok ileriydi. Kocaman kahkahalar atardı hep. Kollarını sallardı durmadan. Elini kolunu kontrol edemezdi. Sinir sıkışması mı varmış ne varmış artık. Hastaneye yatırdı sonra onu ailesi. Hastanede yemek yerken boğulup ölmüş dediler. Ailesinde de vardı delilik.” (kk57)

“Ersin dediğimizin deliliği irsî. O öldükten sonra kız kardeşi de okulu bırakıp delirdi mesela. Ailesi hiç umursamıyor onları. Demek ki genetik.” (kk58)

Fahrettin Hoca

(Uluköy-Tavas)

“Tavas ovasında her köyden bir tane, Uluköy’ün hepsi deli. Bizim bu köyde de deli bir öğretmenimiz var. Gözleri kör. Yüzüne karşı deli demezler tabi. Anlatmaya başladı mı kimseye fırsat vermez. Yüzüne karşı kimse deli demez de, herkes bilir deli olduğunu. Bakımsızlıktan gözleri kör olmuş, sonra delirmiş Fahrettin Hoca. Zamanında doktora da gidemeyince... Paradan parayı ayıramaz Fahrettin. Çok cimridir. Çok eli sıkıdır. Parayı paradan ayıramadın mı her şey gelir insanın başına. Cimrilikten de kafayı yemiş Fahrettin. Bir soru sorarsın hepsinin cevabını bilir. Durmadan anlatır. Anlatacakları bitmez. Kimseye zarar vermez ama çok kızdırırsan ağzından küfür çıkarır bazen. 50 yaşın üstünde Fahrettin Hoca. Tedaviye götürsen durduramazsın. Laftan sözden anlamaz.” (kk140)

Fatma Sabaz

(Kayabaşı-Kale)

“Kayabaşı Köyündendi Fatma Sabaz. Gerçi Kayabaşı artık mahalle oldu. Saçma sapan konuşurdu. Dün rahmetli oldu. ‘Deli Hatmana’ derlerdi. Zehir gibi cevaplar verirdi yeri geldi mi de. Bir gün köyden biri Hüseyin amca için Hatmana’ya “Evde kaldın Hatma’na, Hüseyin emmiye varsana.” dedi. Hatmana ne dese, “Anan dururken ben niye varayım.” Şaştık kaldık. Akıllıdan deli o.” (kk141)

“Eşi öldükten sonra delirmiş o. “Yedi yetimim var.” der dururdu, para isterdi hep. Öldüğünden haberim yoktu. Bir-iki lira toplar esnaftan. Sonra onunla bir şeyler alıp gördüğü çocuklara dağıtır. Kafa gidip geliyor. Hiç yerinde değil. “Oğlancım para ver bana.” derdi buraya geldiğinde. Herkese aynı konuşurdu.” (kk142)

Gani Süleyman

(Tavas)

“Lakabı odur. Kanuni Süleyman’dan herhalde. Eşinden ayrıldıktan sonra delirmiş Süleyman da. Çok sevdalıymış karısına. Karısı bunu terk edince kafayı yemiş. Kendi kendini tokatlar durmadan. Elli yaşlarında Süleyman. Kimi kimsesi de yok garibin” (kk101)

Garip

(Sarayköy)

“Çok akıllı ama yaptığı işler delice. El arabasında kâğıt taşır. Çok sağlam adamdır. Hamallık yapar. Asla haram yemez. Çok güvenir herkes. Dışarıdan gelip yerleşti buraya. Tuvalete bakardı bir dönem. Orada küçük bir oda vardı, onun içinde yatar kalkardı. Tuvalet paralıydı mesela ama kimseyi zorlamazdı para versinler diye. Varsa verirdin, yoksa vermezdin. Akıllı yapmaz onun yaptığını.” (kk64)

“Çok zenginmiş bunlar duyduğuma göre zamanında. Malı mülkü gidince kafayı yeyip çekilmiş kenara. Sonra bakmış açlıktan ölecek. Milletın eşyasını taşır el arabasıyla. Kimsecikler karışmaz. Çok güvenir herkes de. Millet kimseye emanet edemeyeceği mallarını ona emanet eder. Bir kuruşuna dokunmadan getirir götürür ne verirsen.” (kk45)

“Âşık olmuş birine. Kara sevdaya düşmüş. Vermemişler adama. Delirmiş sonra da. Garip demişler namına üstü başı perişan diye. Bakanı edeni yok. Banyo yapar yapmaz bilmeyiz. Kendi kendine güler durmadan. Şarkılar söyler. Yazıktır çok.” (kk143)

Gönül

(Corum-Acıpayam)

“ ‘Deli Gönül’ demezler. 35 yaşlarında vardır Gönül. Saf bir hali var Gönül’ün. Kökeni Erzurumlu. Annesi evlenmiş burada. Corum köyünde yani. Çocukları da böyle saf oldu. Yaşadığı eve giremezsin pislikten. Gezerdi kendi kendine ama şimdilerde dışarı çıkmaz oldu. Durumu daha da ağırlaşmış herhalde. Şimdi bu evlenenlerin kültürleri birbirinden çok farklı olduğundan, annesiyle babasının yani, delirme ondan olmuş.” (kk144)

Göynekli Deli

(Bekilli)

“Üç Kuyu’da idi Göynekli. Allahlı idi vallahi. Bir araba çöpü kırardı durduğu yerde kendi kendine. Don falan giymezdi. Kefen gibi gömlek giyerdi boydan boya. Giydirdiler mi üzerinden çıkartıp atardı.” (kk70)

“Altında pantolon olmazdı. Beyaz boy elbise gibi bir uzun gömlek giyerdi. Bizim köyden olmadığı için tam neden delirdiğini bilmiyorum ama. Çıplak çıplak dolaşırdı sağda solda.” (kk51)

“Göynekli çok eski deli. Kovalardı çocukları. Memlekette deli mi yok! O da memleketin bir delisiydi işte.” (kk145)

“Uçkur bilmezdi Göynekli. Öyle üryan dolanırdı. Daha yeni öldü o. Don falan giyemez idi. Allah’ın verdiği durum işte. Çocukları taşlardı hep. Ufak yaşta evleri yanmış onların. Ondan sonra deli olmuş.” (kk106)

Gürkan

(Beyağaç)

“Çakmak Köyü’nün delisi Gürkan. Düğünlerde oyun oynar hep. Yol çalışması oldu muydu, bayrak elinde dolanır durur çalışmanın başında. Müteahhit olur çalışmanın başına. Doğuştan öyle diye biliyoruz biz.” (kk7)

Hacı

(Akkent-Çal)

“Hacı derlerdi lakabına, adı neydi anımsamıyorum. Kendi keçileri vardı Hacı’nın. Günlük onları otlatır gelirdi. Davranışlarını kontrol edemiyordu ama. Toplumsal ilişkilerden yana sıkıntısı vardı. İstendik düzey seviyesinde değildi. Anormalliği de oradan ortaya çıkardı. Aile kurup sorumluluk alacak durumda değildi tabi.” (kk43)

“Nadar’ın Hacı dedikleri. Deli demezdi kimse, lakabı hacıydı. Niye deliydi bilmiyorum ama. Tuhaflığı nereden gelirdi bilmiyorum.” (kk107)

Halis

(Buldan)

“Buldan’ın delisi Halis. Ama deli demem yüzüne. Oturur yemek yerim onunla. Çok sinirlenir bazen. Ben giyim eşyası satarım Buldan’da. Halis bir şey beğendi mi onu mutlaka aldırma ister. Aşırı zekâdan delirmiş Halis. Polisi korkutmuş bir sefer. Sinirlenince kasılır kendi kendine. Polis de bunu öyle görünce bilmediğinden korkmuş.

Pazarıcı bir arkadaşıyla trafikte seyrediyorlarmış. Polis ceza yazacaktı, Halis korkutunca yazmamış. Delilerde bir şey var: Para hesabı, dünya hesabı yapmıyorlar. Senden bir şey alacak olsun, cebindeki paranın tamamını verir. 45-50 yaşlarında olduğunu tahmin ediyorum.” (kk6)

“Halis ağabey, küçük yaşta ateşli hastalık geçirmiş. Ondan sonra aniden tepki göstermeye başlamış. Selam verirsin “niye verdin?” der, vermezsin “niye vermedin?” der. Karışmazsanız zararı dokunmaz ama sinirlendirdin mi yandın.” (kk131)

“Akli yerinde değil Halis’in. Tam deli. Doğuştan böyle Halis. Durduğu yerde söver. Aran iyi oldu mu gömlek ister senden, almazsan küfreder sana.” (kk114)

Hamdi

(Honaz)

“Astsubaylığı kazanmıştı Hamdi. Normal bir insanken kafayı yedi. İnsanlıktan çıktı gittikçe. Sonra araba çarptı öldü zaten. Akbaş köyündendi. Okul okurken çok zekâdan kafayı yemiş orada. Köyüne dönünce günde yedi kilometre yürümeye başladı. Köyden buraya yürür dururdu.” (kk93)

“Kendi kendine konuşurdu hep Hamdi. Askerde yaptıklarını dönünce de yapmaya devam etti. Emirler verirdi herkese. Okulda olmuş ne olduysa. “Ben paşayım.” derdi. Bir gün dururdu, “Ben komiserim.” derdi. Unutamamış askerken yaşadıklarını. Orada herhalde baskı mı yaptılar, ne yaptılarsa.” (kk94)

Hans

(Çınar)

“Hans’ımız var bizim. 45-50 yaşında. Dün akşam “Diyarbakır’a gideceğim.” diyordu hatta. Bütün gün sokaklarda dolandır, kafelere takılır. Akşam oldu mu buraya gelir, karnını doyurmak için. Gerçek adı İbrahim. Hans diyorlar. Manisa’ya doktora gidip geliyor. Kaçıyor ama genellikle. Para harcamayı çok seviyor. Nerden buluyorsa buluyor parayı. Sonra buraya gelip sipariş üstüne sipariş veriyor. Bir çeşit çorba söylüyor, sonra bir kaşık alıp diğerinden söylüyor. İştahlıdır Hans. Sigara bağımlısıdır bir de. Ama Marlboro’dan başka sigara ağzına sürmez. Şapka giyip gözlük taktığı için Hans diyorlar ona. Gâvur gibi duruyor. Annesi sağ, babası ölmüş. Kendisi öyle diyor. Tavaslı. Çok hoşsohbet. Almanca bir karısı varmış. Karısı bunu terk edip Almanya’dan

kovunca bizim Hans delirmiş. Kardeşi de kumazbaz. Onun kumar borcu da buna kalmış. İyice aklını yitirmiş.” (kk83)

Hans

(Pamukkale)

“Evvelden herhalde onun deliliği. Evlenemeyince iyice deliliği tuttu. Ana yok baba yok başta. Kimisinde kalp tutar belli bir yaştan sonra, kimisinde delilik başlar. Ağabeyi de sıkıntılıydı Hasan’ın. Genetiktir bu rahatsızlıklar.” (kk146)

“Hasan asıl adı da, Hans derler. Bir gün bir kıza gönül düşürmüş. Onu istemeye gitti Hans. Giderken içip gitmiş. Babası kovalamış kızın. Öyle delirdi Hans. Ailesinde de var gerçi. Ağabeyi de akıl hastanesinde yattı.” (kk67)

“Kendi kendine etti o. Babasında da vardı gerçi. Arabasıyla sekiz çizer dolanırdı eskiden. Sigara içer, alkol kullanır. Hans’a bir gün kamyon çarpmış. Havaya uçmuş. İyileşince delirmiş. Bir gün müşteri hizmetlerini arattım buna ben. Kadın çıktı karşısına. Kadına diyor ki: “Bak kadın küfredeceğim, çekil aradan.” Kırıktır işte kafadan. (kk147)

“O kadar deli değil o, normal aslında. Hastaneye yattığında araba çarpmış onu. Kaza yapmış. Ondan sonra akıl gitti baştan. Öyle bildiğiniz delilerden değil. Kocaman sakalı var. Kesmez hiç. O koca sakalıyla dolaşır. Denizli’den buraya yürür gelir bazen. Yürüyüş yapar hep. Yalnız başınadır. Askerliğini falan da yapmıştı. Durumu çok iyiydi eskiden. Sonradan delirdi işte o kazadan sonra. Araba çarpınca beynine bir şeyler olmuş. İnatlaşınca inat ediyor o da. Aslında ağabeyi vardı deli. O doğuştan deliydi. İğne yapıyorlardı ona.” (kk148)

“Hans çok güçlüdür, iri yarıdır. Şimdilerde namaza başladı. Camiye gelir gider. Alkolü, sigarası yoktur. Her cenazeye, düğüne gelir. Hiçbirini kaçırmaz. Her sabah yürüyüşünü yapar. Kolay kolay arabaya binmez. Çok varlıklıydı önceden. Arabası vardı işte. İki tane. Kaza yapınca sıfıra vurdu. Şimdi yiyecek ekmeğe muhtaç. Bir dönem de güreş tutuyordu mesela. Kırkpınar’a kadar girmişti.”(kk149)

Himmet Ağa

(Akkent-Çal)

“Himmet ağabey biraz yaşlıydı. Arabaları çok severdi. Senden bir şey yiyip içmesini de severdi. Kendisi sana vermezdi bir şey ama. Bir şey istediğinde, “Fakir mi

edeceksin sen beni?” derdi hep. Hiç kimseye zararı yoktu onun da. Bir defasında ona oy kullandırtacaklarken kaçmış kabirlerin içine saklanmış. Getiremediler oy kullanmaya. Kızmış birine artık ne olduysa. Bayağı oldu rahmetli olalı da.” (kk107)

“Mutlu olurdu Himmet Ağabey bir şey verdiğinizde. Mutluluk kaynağı olurdu ona verdiğiniz bir şey. Rahmetli oldu. Vedat hayatta diyor ama bakın.” (kk43)

“Anadan delirmeydi Himmet Ağa da. Biz yaşlardaydı. Rahmetli oldu. Kişi ya akraba evliliğinden deli olur, ya mecnûnluktan zaten. Başka ne olacak.” (kk150)

Hüseyin Taşağ

(Kale)

“Çalışıyor yine arada bir Hüseyin. Boyacılık yaptığı oluyor. Diğer deliler gibi değil pek. Küçük yaşta ateşli hastalık geçirmiş. Ondan öyle olmuş. Mobilet bile kullanıyor. Yine eli işe gidiyor. Der ki hep: “Akıllı olup da dünyanın kahrını mı çekeyim?” Haklı. Deliliğe vurmuş o da o yüzden.” (kk111)

İnecek Var Osman

(Bayramyeri)

“Psikopat bir tip bu. Dolmuşlara biner durur. Kabadayı gibi yürür. Dükkânlara girer, çay boşlarının diplerinde kalan çayı içer. Ondan sonra, “Ağabey beni bir güldürsene!” deyip durur. Her sabah dükkânın kapısından kafasını uzatır, “Abi ben akıllandım.” der. Yirmi-yirmi beş yaşlarındadır Osman.” (kk151)

“Geçen gün eve gidiyorum. Dolmuşu durdurdu. Dolmuşa bindi. Dolmuşçuya parayı uzattı. Ben de ayaktayım. Sakınıyorum kendimi ondan. Bu tarz insanların ne yapacağı belli olmuyor çünkü. Özellikle Faruk’ta biz bunu çok yaşadığımız için, temkinli davranmakta fayda görüyoruz. Neyse bindi dolmuşa. Ramazan ayı, herkes iftara yetişecek. Dolmuş bir yüz metre gitti gitmedi. Kolunu öne uzatıp bağırdı, “Ağabey inecek var!” diye. Dolmuş şoförü de azarladı bunu, “İnecektin niye bindin!” diye. Hep öyle dolmuşlara biner durur. Bir yere gideceği yoktur. Rastgele ineceğim diye bağıırır.” (kk152)

İsmail

(Akkent-Çal)

“Doğuştan deli İsmail de. Mehmet der bana, muhtar falan demez. Odun yaracaktı bana geçen sene. ,“Odunlar yaş mı?” diye sordu, “yaş,” dedim. İçine kuruları da karıştırdım ama biraz. Yaşları yarmış, kuruları bir kenara bırakmış. Ayırt edebiliyor yani.” (kk107)

“Yaşı ilerledi epey İsmail’in. Cezai ehliyeti de yok. Askerlik de yapmadı tabi. Akıl yaşı belli bir seviyede. Çok ileri düzeyde değil deliliği. Kendi ihtiyaçlarını görebilirdi. Bir iş verirsen motorik anlamda sürekli yaptığı, yapabilirdi. “(kk43)

İvan

(Buldan)

“Gerçek adı Murat Mavi ama İvan diyorlar buna. Çok yakışıklı da o yüzden İvan diyorlar. İvana var ya, İvana’nın kısaltması olarak İvan diyorlar. Bu caddenin delisi İvan. Çok çapkın. Kızlara asılıyor durmadan. Bu çevrede çalışan kızlara özellikle. Kırışik takım elbise giyer her gün. Önceden çok zekiymiş İvan. Çok düşünürmüş her şeyi. Ondan delirmiş. Yirmi iki yaşında İvan. Ailesi hayatta. Burada kafe işletiyorlar. Sahip çıkıyorlar İvan’a. Kendi kendine konuşmaz pek. Mantıklı geliyor bazen söyledikleri.” (kk139)

“İvan sürekli yanıma gider gelir. Benimle evlenmek istediğini söyler. Çok zekidir aslında. Benim bilmediğim şeyleri bile bilir. Kafasına göre hareket eder ama. Herkes onu çok sever Buldan’da. Kimseye zararı yoktur. Dün başka bir kızla fotoğraf çekilmiş. Ben de şakadan takıldım “Başka kızlarla fotoğraf mı çekiliyorsun?” diye. Bana gül almış gelmiş gönlümü almak için. Çok zekâdan delirmiş diyorlar. Düşünüp durmuş hep. Fazla düşünmek iyi gelmemiş. İlk buraya geldiğinde hiç konuşamıyordu. Kimse kabullenememişti onu. Dışlanıyordu hep. Zamanla alıştılar ona. İvan da buradaki insanlara alıştı. Ne konuştuğu pek anlaşılmaz ama kimse dışlamıyor artık onu.” (kk153)

Kara Deli

(Bekilli)

“ “Kara Deli” lakabı ama bakmayın, deli değil aslında. Üçkâğıtçının teki o. Aklı erer her şeye. Deliye yatıyor karışanı olmasın diye. Yaptıklarını bilinçli yapıyor o. Çok

enteresan hikâyeleri var onun. İri yarı da biridir. Cüsselidir epey. Enteresan dolandırma yöntemleri vardır. Milleti kandırıp çuvalla buğday almış bir seferinde. “Beni bilmem kim gönderdi.” diye kandırıyor, alıyormuş hep. Neler götürmüştür öyle. Böyle kafası çalışan deli olur mu? Onun deliliği dolandırıcılığından.”(kk53)

“Kara Deli bambaşkadır. Yol kesmek, adam soymak, ne ararsan onda. Eşkivalık yapıyor resmen. Bu memleketin etrafında ne kadar köy varsa her köyde mutlaka birini dolandırmıştır. Millet açlıktan kırılırken bu bolluktaydı. Millete eşkıvalık edip aldığını yiyor. Mümkün değil kimse de ses çıkartamaz, korkar ondan.” (kk70)

“Ağayı dolandırmış bir köyde. Ağanın hanımına gitmiş demiş ki: “Ağam atıyla kıyafetlerini istiyor.” Hanımı da vermiş ağanın nereden bilecek. Almış ağanın kıyafetlerini giymiş, atına da atlayıp gitmiş. Kimse de karışamaz, ses edemez ki ona. Çocuğum aç diye lokma istesen vermez. O kadar zalim bir adamdır.” (kk51)

“Kara Deli ölmüştür. Vardı yaşı epey. Çok duyduk hikâyelerini de epeydir görmüyoruz. Yol keserdi, soyardı insanları. Üstlerinde ne varsa alırdı. Güney’e kadar sataşmadığı köylü yoktu. Gözü karaydı. Hiç görmedim onu ben. Ama çok duydum namını.” (kk52)

Kepin Yusuf

(Babadağ)

“Askerde çok dayak yemiş Yusuf. Kepin Yusuf derler lakabına o yüzden. Zaten delirmesi de çok dayak yediğinden olmuş. Şimdi çalışıyormuş diyorlar Yusuf için ama. Bayağıdır gözükmüyor. Raporu olmadığı için belediyeye girmiş çalışmaya. Kepini kaybetmiş askerde. Komutanı da bunu “Kepin nerede?” diye bir güzel dövünce sıyırmış kafayı. Yusuf burada kaymakama dahi “Kepini giy!” der. Kimi görse kepini sorar. Beyninde hasar kalmış yediği dayaktan garibin.” (kk154)

Kıllı

(Yatağan)

“Süleyman’dır adı. ‘Kıllı’ denildiğinde sinir olduğu için herkes ‘Kıllı’ diye dalga geçer. Tepki verir öyle denince. İnsanlarla çay içip muhabbet bile eder iyi anında. Doktor raporunun olduğu söyleniyor ama deliliği biraz daha az, diğerlerinin kadar değil. Çalışıyor da ufak tefek. Evin önüne odun-kömür indirildiğinde taşır, para verir

insanlar da karşılığında. Çok güçlüdür bir de. Kızdırınca küfreder. Onun dışında sakindir. Ama ‘Kıllı’ dediniz mi başlar sövmeye.” (kk55)

Korkma Sönmez

(Güney)

“O adam bir heykel buluyor. Altın heykel. O heykeli görünce oynatıyor kafayı. Öküz kellesi miymiş neymiş heykel. Sarayköy’den bu yana gelesiye kafayı yemiş. Bir garip çiftçiymiş. Bu heykeli bulunca buna demişler ki, “Heykel çok para ediyor.” Ondan sonra yemiş aklını. Çok zengin olacak diye. Gariban parayı bulunca ne yapacağını şaşırır tabi.” (kk155)

“27 Mayıs inkılâbı olmuştu ya eskiden. Onu takıntı haline getirmiş bu. Sen mesela 28 demeye kalk inkılabın tarihine, o hemen düzeltirdi. O inkılâptan sonra delirmiş o.” (kk9)

“Çok oldu Korkma Sönmez öleli. 27 Mayıs’ta “Korkma Sönmez” diye marşı okuyunca bu delirmiş. O günden beri de adı öyle kalmış. Gerçek adını bilmiyorum bile hiç.” (kk10)

“O adam çok zengindi. Para bulmuş Sarayköy’de. Demiş: “Şu Denizli’de ne kadar arazi varsa hepsini alırım.” Ondan sonra 27 Mayıs’ta Korkma Sönmez söylenmeye başlanınca, demişler ki, “Bu adam bu kadar parayı nereden buluyor?” Gelip evini arıyorlar adamın. Evde altın var ne biçim. İki sene yattı cezaevinde. Sonra iflah olmadı artık. Bir çıktı ki hapisten, delirmiş. O altınları, paraları nereden bulup getirdiyse artık.” (kk99)

“Çok varlıklıyken bütün malını mülkünü kaybetti. 27 Mayıs dedin mi dellenirdi. Sayarken bile 27 dedirtemezdin. 26’dan 28’e geçerdirekt. Çok kızardı 27 dediğinde.” (kk156)

“Korkma Sönmez 27 Mayıs’tan sonra Korkma Sönmez oldu. 27 demez hayatta. 50 yaşındaydı darbe olduğunda. Ya 26 ya 28. 27 yoktu hayatında. Kendi kendine marş söylerdi. Çok varlıklıydı. Bir küp bulmuş zamanında. Sarayköy’e götürmüş yiyip içerken orada, kafayı bulmuş. Demiş ki “Bu Sarayköy’ü bana kaç para satarsınız?” Sonra bu sarhoş olunca almışlar elinden küpünü. Altınları gidince kafayı yemiş.” (kk100)

“İnkılâbı sevmezdi. Subayları sevmezdi. Menderes sevdalısıydı. Menderes’in yoluna canını verirdi. “Başını yediler Menderes’in.” derdi hep. Sokakta subay gördü müydü üniformalı, dellenirdi. Korkma Sönmez’in gerçek adı neydi, onu bile unuttuk zamanla. Hiç hatırlamıyorum adını. Kiremitçiydi kafayı yemeden önce. Altınları da çatıdaki kiremitlerin altına saklardı.” (kk8)

“27 demezdi. 27 Mayıs’ı hiç sevmezdi. Her sene 27 Mayıs’ta evde kalırdı, çıkmazdı hiç. Her sene o gün eve kapatırdı kendini. Altın mı ne bulmuş işte, çok yoksul bir adamken. Sonra elinden alıyorlar altınları. Çalmış bir yerden onları. Tarihi eser miymiş neymiş buldukları. Sonra cezaevinde yattı diye duyduk bir süre. En son evinde ölmüştü bulduklarında. Üç gün olmuş adam öleli evde.” (kk157)

“Bulduğu küpe devlet el koymuştu. Elinden alınca küp artık ıslah olmadı. Altınları almış beline saklamış. Devlet de yakalamış onu altınlarla. Devlet hazinesinden miymiş ne altınlar.” (kk127)

Küçük Kafalı Faruk

(Bayramyeri)

“Faruk Denizli’nin meşhur delilerinden biridir. “Küçük kafalı Faruk” derler. Kafası çok küçük olduğu için beyni gelişmemiş. Çocukluğundan beri böyle. Polis gördü mü çıldırır. Daha önce birini gırtlığından keserek öldürdü. Çok sataşınca saldırganlaştığı için tanıyanlar ondan çok korkar. Görünce hemen anlarsınız bir gariplik olduğunu. Kimse yanına yanaşamaz. Aslen Malatyalıdır Faruk. Bir gün ben üryan biçimde ağacın gövdesine sarılmış halde gördüm. “Oğlum Faruk, ayıp değil mi, ne yapıyorsun?” diyecek oldum, üstüme yürüdü. Saldırmaya kalktı. (kk158)

“Faruk durmadan kendi kafasına vurur.” (kk12)

“Faruk çocukluktan öyle. Polis yeleğiyle dolaşır. Polis olmak ister hep. Kısa boyludur. 78 doğumlu Faruk. Beni çok sever. Herkese söver süpürür. Benim hemen yanıma gelir. Ona sigara çay ikram ederim. İyi davranınca sevildiğini anlar, saldırgan davranmaz. Ben askere gittiğimde bir adam bıçakladı, öldürdü. Cezaî ehliyeti olmadığı için bunu akıl hastanesine kapatmışlar. Orada sakinleştirici ilacı uzatan hemşirenin kolundan tutup çekmiş kafasını kapıya vurmuş. Çok saldırgan. Katarakt ameliyatı oldu diye duyduk yakınlarda.” (kk5)

“Sakin Faruk’a karışmayın, Faruk çok tehlikeli. Kafası küçük olduğu için beyni de küçük Faruk’un. Faruk’un iki de ablası var. Onlar evde zincire bağlı. Daha kötü durumları. Vahşiler. Defalarca Manisa’ya yatırıldılar. Ama gördükleri tedavi fayda etmedi. Birinci dereceden akraba evliliği olduğu için bütün çocuklar deli doğmuş. Anne baba amca çocukları. Faruk önceden bu kadar deli değildi. Adam öldürdükten sonra iyice çıldırdı. Öldürdüğu adam onu kızdırmış, o da saldırmış. Bıçağı adamın şah damarına saplamış. Faruk’un en zayıf noktası polistir. Polise karşı büyük tepki duyar. Polis geliyor, dövecek seni dediğinde Faruk krize girer. Kendini tokatlamaya başlar. Faruk zamanla kendini döve döve bir gözünü kör etti. Ben bir gün Faruk yüzünden bir polisten yumruk yedim. Genç bir polis, tayini buraya yeni çıkmış. Bayramyeri’nde devriye geziyorlar. Faruk polisi görünce başlıyor ana avrat küfretmeye. Polis de Faruk’u tanımadığı, kim olduğunu bilmediği için çıldırıyor tabi. Polis Faruk’un tepesine biniyor, bizim Faruk kaçıyor. Ben de caminin altında yücülük yapıyorum o zaman. Baktım Faruk dükkânın önünden geçiyor. Faruk’un arkasında da polis. İkisi de deli gibi koşuyor. Faruk basamakları beşer onar iniyor. Derken düştü Faruk. Polis Faruk’u dövmeye başladı. Koşup araya girdim ben. “Amirim ne yapıyorsunuz?” dedim. Faruk’un kim olduğunu anlatmaya çalıştım ama nafiye. Tabi dinlemiyor polis memuru, çıldırmış. Ben de dayağı yedim arada. Sonra yanımıza daha kıdemli bir polis memuru geldi. Uzun yıllar Denizli’de çalışmış olan... O sakinleştirdi Faruk’u döven polisi, durumu anlattı. “Bu deli.” dedi, “Sen deliyle bir olduğun için ondan daha delisin.” Biz de dedik: “Amirim, iki kamyon dayak atsan Faruk değişmez, deli bu.” diye.

Faruk yakaladı mı bırakmaz. Koparır, yırtar. Zarar verir. Aklınıza ne gelirse.

Bir gün Faruk önümde yürüyor. Karşıdan da 60-70 yaşlarında iri yarı bir amca geliyor. İri yarı ama yaşlı olduğundan güçten düşmüş. Faruk durduk yere amcaya geçerken bir indirdi. Amca düştü yere. Kalktı, silkelendi. Şaşırdı tabii. Sonra çıt çıkarmadan duvarın kenarından kenarından yürüdü gitti tedirgin biçimde. Faruk’un sağı solu belli olmaz yani. Genç yaşlı demez. Faruk dışarıda hala. Sokakta yaşıyor. Manisa’da üç-üç buçuk ay kaldıktan sonra çıktı. Faruk özünde iyi bir adamdır ama çevredeki insanlar kızdırınca bu hale gelir.” (kk152)

“Kızdırmışlar bir gün yine Faruk’u, ambar kamyonunun aynasına geçirdi yumruğu. Tuz buz oldu ayna. Ambarcı da korkusundan bir şey diyemedi ne yapsın. Bastı gitti yoluna.” (kk13)

Mahir

(Beyağaç)

“Bağırır çağırır hep. Akli yerinde değil tabii. Devamlı kravat takar. Hiç eksik etmez boynundan. Kimi kimsesi yok garibin. Sefil dolanır durur. Herkes ona kravat verir hediye. Bilmez de bağlamayı. Millete hep kravatını bağlatır. Doğuştan o da o halde. Kendine zarar verir sinirlendi mi. Başka kimselere zararı olmaz.” (kk81)

Mami

(Bozkurt)

“Muhammed’dir adı da, Mami derler. Polis elbisesi giyerdi eskiden. Ama artık giyemiyor Mami. Yasak koymuşlar. Kendi kendine araçları durduruyormuş. Allak bullak ediyormuş trafiği. Kızmış polisler de. Trafik polisi gibi davranıyordu Mami. Tam benzetiyor kendini. Herkesin bir takıntısı vardır hayatta. O da polisliği takıntı yapmış. Zararlı bir çocuk değil zaten Mami. Sıkıntı çıkartmaz kimseye. Doğuştan deli Mami. Ailesinde var genetik olarak. Anneanesi de deli.” (kk1)

“Muhammed delilerin en delisi. Ondan başlamak lazım deli deyince. Down sendromludur Mami. Polis üniforması giyer. Bir gün polis olur kafasına göre, bir gün zabıta gibi davranır. Kafası çok çalışıyor ama. Zehir gibi işine gelince. İşine gelmeyince dalgaya vurur da. Çalıştı mı çalışır kafa. Doğuştan bu halde Mami.” (kk56)

“Muhammed doğuştan down hastası. Polisleri, polisliği sever Mami. Yasak ettiler sonradan giymesini. Şimdi müzik çalar takıyor kulağına. Müzik dinlediği için müzisyen olmaya özeniyor artık. Polisliği bıraktı. Düğünlerde falan oynar kendi kendine. Düğün bitinceye kadar hiç durmaz. Çok sosyaldır. Bağırıp gezer kendi kendine. “(kk2)

“Gelir geçer hep dükkânın önünden. Kimseye zararı yoktur. Sever bir de insanlar. Polis kıyafeti giyer. Polislere özeniyor. Oyuncak silahı da var. Bazen araçları durdurur. Kendince öyle trafik polisliği yapar. Dur-geç diye el kol hareketi yapar. Zararsızdır Mami. 24-25 yaşlarında var. Daha küçük gösterir ama vardır yaşı.” (kk57)

Mehmet

(Kızılcabölük-Tavas)

“Yetmiş beş yaşlarında Karahisar’da bir deli var. Mehmet adı. Kendini kaybetmiş iyiden iyiye. Askerde tokatlarlarken sinirlerini bozmuşlar onun. Askere gitmeden evvel bir kıza sevdalanıyor. Onunla evlendirmiyorlar, başkasına veriyorlar sevdiğini. Zaten askere kafası bozuk gidiyor. Orada da dayak görünce deliriyor hepten.” (kk159)

Mehmet Ali

(Beyağaç)

“Davul çalar, zurna çalar Mehmet Ali. Eşlik eder olmayan sesiyle kendi kendine. Deli derler. İnsanlar bozuk para verir Mehmet Ali’ye. Muğla’da yaşıyor aslında. Oradan çıkıp buraya dek geliyor. Her düğüne gider. Düğün sesi duydu mu affetmez.” (kk71)

“Deli Mehmet Ali esas delidir. Diğerlerine benzemez. Eline bayrak alıp milletin önüne geçer. Sallar durur bayrağını. Dışarıdan gelir. Kale’ye gider bazen. Bazen Tavas’a gider. Ormancı kıyafeti giyer buldu mu. Şapkası bile var. Çalar söyler kendi çapında. Çalışıyor gibi taklit yapar. Ağzıyla eşlik eder öyle ıslık çalarak. Türkü falan söyler arada. (kk73)

“Mehmet Ali ve Ömer Demirtaş iki kardeştir. Onlar çocukken ateşli bir hastalık geçirmişler ikisi birden. Onun etkisiyle böyle bir özürlerinin olduğu söylenir.” (kk74)

Mehmet Ali

(Çivril)

“Yamanlar’dan gelir buraya. Her gün gelir dolaşır. Avrupa’daymış daha önce. Kafayı üşütmüş öyle gelmiş bu tarafa. Kendi kendine geziyor, koşuyor arada. Kimseye bir zararı yok. Hiçbir şey yapmaz. Kendi kendine konuşması olmaz pek.” (kk121)

“Daha çoktu eskiden buranın delisi. Avusturya’da marketler zinciri varmış. Batmış sonra. İşini kaybedince kafayı yemiş.” (kk117)

“Buralarda gezer o. Arabalara dur/geç yapar. Bilen durmaz. Buranın yabancıysa onu tanımayan, durur. El eder hep insanlara. Durdurduğu arabalara biner. İndiremezsin bindiği vakit de. Ancak jandarmaya gideceksin öyle inecek. Bilmeyen

durur da bindirirse inmez bir daha. Avrupa'daymış o daha önce. Durumu çok iyiymiş. Sonradan durumu bozulmamış da, hastalanmış, hastalanınca parayı tutamamış elinde. Dolandırılmış mı ne.” (kk118)

“Avusturya'daydı o. Alkol almış çok orda. Fazla alkol alınca da kafayı yer ya insan. Delirmiş o da içe içe.” (kk122)

“Adı Mehmet Ali diye biliyorum ama ben. Yamanlar'dan gelir buraya. Dükkanâna gelip benim gitarımla oynar. Git dersin gitmez. Arabalara biner indiremezsin. “Polis geliyor.” dediğinde korkar ancak. Başka türlü söz dinlemez.” (kk160)

“Sigara ister milletten. Kafa ağrıtır çok. Zararı odur yani. Çok konuşur, boş konuşur. “Git,” dersin gitmez. Sevdiğini alamadığından delirmiş herhalde.” (kk119)

Mete

(Buldan)

“Ölülerin başını bekler Mete. Ölen biri oldu mu mezarına su yetiştirir. Harçlık alır. Kendi kendine konuşur o da. Yaradılıştan öyle bildiğim kadarıyla. Böyle insanlara normal davranmak gerekir. Normal bir insanla nasıl konuşuyorsan onlarla da öyle konuşacaksın. İnsanlar delileri zayıf görüyor. Onları eğlence aracı olarak görüyorlar. Ben onlarla oturur yemek yerim. Hepsini normal kabul ederim.” (kk6)

“Sürekli cenazelere gider Mete. Ölü oldu muydu tutamazsınız. Konuşma özürdür biraz. Akli bir gelir bir gider.” (kk114)

“Mete gerçekten deli. En delisi o içlerinden. Hareketleri olsun, konuşmaları olsun. Zarar verir çocuklara falan. Düğünlere para toplamaya gider. Çocukları döver hep. Şiddete eğilimi var. Bütün mevlitlere gider. Düğünleri, cenazeleri kaçırmaz. O da hastalık geçirmiş diyorlar. Küçük yaşta ateşlenmiş. Hastaneye yetiştirememişler. Doktor görmeyince müdahalede geç kalmışlar. Kalıcı olmuş hasar.” (kk139)

Molla

(Bayramyeri)

“Molla buranın meşhur delisiydi. Bayramyeri'nde dolanır dururdu. Ceviz hastasıydı. Cepleri ceviz dolu olurdu her zaman. Molla'ya araba çarptı, öldü. 50-60 yaşlarındaydı öldüğünde. Bayramyeri'nde yaşardı. Sokakta kalırdı. Zaman zaman da

garajda uyuduğunu duyardık. Sirtında çuvalda ceviz taşır, onları satmaya çalışırdı. Polis taklidi yapardı. Trafik polisi gibi davranırdı. Arabalara dur-geç yapardı. Molla'nın hikâyesi nasıl biliyor musunuz? Molla'nın dişleri yoktur. Bunun babasının dişçi olacağı diye bunun tüm dişlerini söktüğünü söylerler. Acıdan delirmiş çocukken. Yapma dedikçe devam etmiş babası. Ağzında diş kalmayana kadar... Herhalde öyle delirmiştir, bilmiyorum. Niyeyse, durmadan zenginlere küfreder. Esnaftan para toplardı. Bir liradan başka para almazdı. Demir para isterdi durmadan. Bir lira vermeyince küfrederdi. Kapının ağzından babama bir küfretti bir gün. Babam bana sordu neden küfretti bana bu şimdi diye. Baba, dedim, Molla bu, zenginlere küfreder. İyi de oğlum dedi babam, gitsin zengine etsin o zaman, ben zengin değilim ki.” (kk13)

“Molla Babadağlı. Duyduğum kadarıyla mert, güvenilir bir adammış. Kuyumcuların para getirme-götürme işlerini yaparmış hep. Bir tek ona güvenirlermiş. El altından kıymetli malları hep ona taşırlarmış. Yıllarca kimsenin haberi olmadan yapmış hep.” (kk84)

“Öldü diyor kimileri. Kimileri yaşıyor diyor. Bilmiyorum ki aslı ne. Benim de gördüğüm ettiğim yok bayağıdır. Elinde sopayla dolaşır. Kendini cumhurbaşkanı falan sanır. Yüksek makamlarda sanır kendini. Doğuştan delidir Molla. Kardeşleri de deli. Bütün aile.” (kk28)

Muammer Dayı

(Akalan-Acıpayam)

“Akalan'ın gelmiş geçmiş en meşhur delisidir. İnsanın evinde ne yemek olduğunu bilir. Ne piştiğinden haberi vardır her evde. Deli demeyelim de veli diyelim aslında ona. Deli Muammer'di namı. Aşırı zekâdan delirmiş derlerdi. Fazla gelmiş kafası. Her şeyi bilir, her şeyi duyarılmış.” (kk102)

“Akalan'da ikamet ediyordu Deli Muammer. Kimseye zararı yoktu. Çörçil lakaplı biri vardı Akalan'da. Yedirmeyi içirmeyi çok seven bir insandı. Muammer'e de yedirir, içirirdi. Muammer de bağırırdı: “Yediriyorsunuz, içiriyorsunuz, hora geçirmiyorsunuz.” diye. Bizim Akalanlılara deli derler. Birincisi yakalanan eşkıyanın hikâyesi sebebiyle. Zaptiyeler ne yaptılarsa yakalayamamışlar, Osmanlı döneminde geçiyor olay. Başına ödül koymuşlar yakalanmayınca. Bizim Akalan'dan biri yakalamış eşkıyayı. Tutmuş çama bağlamış. Ama ne bağlamak. Gitmiş zaptiyeye. Anlatmış olanı

biteni. Sormuşlar nerede olduğunu. Demiş, “falan çamda bağlı”. “Elini, ayağını bağladın mı?” diye sormuşlar. Demiş ki: “Belinden bağladım, eli ayağı boşa.” Demişler ki, “Kaçmıştır o çoktan.” “Yok,” demiş bizimki, “Ben bağlamayı akıl edemediysem, o da çözmeyi akıl edemez.” Akalan’a bir bundan dolayı “Deliler Teknesi” derler. Bir de Akalanlılar yoğurdu öğütmeye değırmene götürdüğünden derler. En akıllısı götürür hem de.” (kk91)

Muçi

(Çınar)

“Muçi onun lakabı, gerçek adı Mustafa. Aslen Sarayköylü. Temiz bir çocuk. Genelde nargilecilere takılır. Annesiyle babası ayrıldıktan sonra delirmiş. Çocukluğunda anne babasından çok dayak yemiş, ezilmiş. Eli uzundu, biz onu düzelttik, sahip çıktık, hırsızlığı bıraktı. Dedesi Almanyalı diyorlar. Annesiyle babası boşandıktan sonra başkalarıyla evlenmişler, Mustafa’ya sahip çıkmamışlar. Yalnızlıktan iyice perişan olmuş. Bir dönem dayısı sahip çıktı. Onun yanında da durmadı kaçtı geldi. Daralmaya gelemez Mustafa. Sıktın mı hemen bir yolunu bulup kaç. Vın Mustafa diye de bilinir o yüzden bu çevrede. Bilirsin ki Mustafa daraltmaya gelmez. Hemen “vınnn!” der kaç. Üstüne varmazsın o yüzden. Askerlik de yapmadı Mustafa. Belediye, hükümet sahip çıktı.” (kk83)

Muhtarın Oğlu

(Babadağ)

“Sivri zekâdan delirmiş muhtarın oğlu. Muhtar Tahir’in oğlu. Metin adı. Evini ateşe verdiydi Metin. Annesi ölmüştü. Babası da oğlu rahat vermeyince kaçtı gitti. Evi yakan oğlanın yanında durulur mu artık? Camları kırıyordu sürekli. Babası da sessiz sakin bir adamdı. Herkes pek severdi onu. Adamcağızın burnundan getirdi. Aslında o da zeki çocuktü delirmezden evvel. Kafası çalışırdı. Fazla geldi herhalde o kafa çalışması çocuğa. Ahmet Nazif Zorlu’nun helikopteri gelir buraya, Metin gider helikoptere biner inmez. Hastalığı tuttu mu zararlıdır. Yakar yıkar. Ama iyi zamanında kimseye karışmaz.” (kk31)

Mustafa

(Çivril)

“Deli de demezler, akıllı da demezler Mustafa’ya. Bu, çok akıllıymış zamanında. Çok da iyi bir yerde çalışıyormuş. Çitak köyünde. Çok zenginmiş. Büyük müteahhitlerin yanında çalışmış. Orada bir yolsuzluğa karışmış. Yolsuzluğa karışınca bunu atmışlar işten. Köye dönünce attan indim eşeğe bindim diye delirmiş. Okumamış ama kafası çok çalıştığından. Bu bahsettiğim olay otuz yıl önce falan olmuş. Otuz yıldır bu adam dolanır durur ortalarda. Ayakkabı boyacılığı yapıyor geçimini sağlamak için. Konuşur kendi kendine. Her şeyi bilir. Askerliğini de yapmıştı hatta. İnsanlar üç beş kuruş yardım da ediyorlar.” (kk161)

Mücat Sadık

(Bekilli)

“Bir kere birini gördü müydü bir daha katiyen unutmazdı. Öyle kuvvetli bir hafızası vardı ki. Hiç normal değildi. Kara sevdaya düştü diye delirdi. Alamadı sevdiğini. Akıl kalmadı başta sonra.” (kk70)

“Duyduğum kadarıyla birisine sevdalanmış, vermemişler. Çift sürdüğü yerde aklını kaybedip bağırmaya başlamış birden. Akıllı yerindeyken samana giderdi hep. Sevdiği kızın ailesi varlıklı birine verdiler kızını. Sadık artık kendini bilmedi o saatten sonra.” (kk51)

Nail’in Ali

(Beyağaç)

“Babasının adı Nail. Hırkalı Köyü’nden yine Ali de. Rahmetli oldu. Çok da genç öldü üstelik. Deli doğmuş o da. Arabaların plakalarını ezbere bilirdi hep. Sorduk mu söylerdi. Sessiz sakin bir adamdı. Kimselere ilişmezdi. Ne kadar araba varsa köyde hepsini ezbere sayardı. Zararsızdı çok.” (kk81)

Nihat

(Çal)

“Dövdüler onu Denizli’de. Denizli’ye gelir giderdi. Yaramazlık yapmış herhalde. Dövmüşler bunu. Öldü o da. Beyninden hasar almış. Çocuk bir anda öldü. O yine diğerlerine göre az buçuk akıllıydı. “Deli” lakabı yoktu onun. Yaptığı hareketler

deliceydi. Delilik gibiydi yaptığı hareketler ama tam da deli değildi öyle. O da durmazdı yerinde. Devamlı sağa sola giderdi. Önüne gelenle abuk sabuk muhabbet etmeye çalışırdı. Ama anlamsız şeyler söylerdi genellikle. Yalan dolan da konuşurdu. Denizli’de dayağı yiyince yara bere içinde gelmiş köye. Bir hafta yatmış. Tahtalıköyü boyladı sonra. Çocuğun anası babası bir garipti zaten. Öyle istikrarlı bir ailesi yoktu. Annesi 25 yıl önce ölmüştü zaten. Bir baba kalmıştı başlarında. O da layıkıyla bakamayınca. İyice delileşti bu Nihat. Kimse kontrol da etmiyordu ne yapıp ne ettiğini. Darmadağın sağda solda dolanıyordu. Gerçi diğer kardeşleri normaldi. Bir bu deli oldu. 30-35 yaşındaydı öldüğünde. Nihat kendi kendine konuşmazdı. Bir muhatap arardı kendine. Onun yüzüne konuşurdu saçma sapan.” (kk47)

Nuri Tunç

(Serinhisar)

“Evlilikten delirdi çocuk. Pazarcılık yapıyor. Yenice köylü aslen. Evlenmeden önce iyiymiş diyorlar anlatanlar. Çocuklar arkasından deli deyip koşturuyor.” (kk20)

“Sevda işinden kafayı yedi. Manisa’ya gitti geldi bir ara. Çorap falan satıyor. Alıyoruz yardım olsun diye. Bir kızı seviyor vaktinde vermiyorlar. Takılıyor bunun kafa da oraya. Akıl gitti mi gidiyor öyle. Sevdiğini alamayınca delirir işte insan. Başına vurur. Kimseye zararı yoktur ama Nail’in. Sataşmaz.” (kk21)

“Nuri’nin sevdalanmak neyine. Delirmiş işte. Doğuştan delidir deliyse.” (kk22)

“Hiç evlenmedi Nuri. Deliyi alıp ne yapsın insan. Pazarcılık yapar işte. Sonradan oldu deliliği.” (kk23)

“Kara sevdadan delirmiş Nuri. Çay içer hep. Evin önünde bir gün yaralı güvercin bulmuş, onu pişireyim diye evi yakıyormuş Nuri. Birini çok sevmiş alamamış.” (kk24)

“Nuri’nin bütün ailesi olduğu gibi deli. Genetikten yani.” (kk27)

Ocakçı Halil İbrahim

(Beyağaç)

“Halil İbrahim Ak’tır adı. Dağ bucak dolanır durur. Ocakçı derler lakabına. Ocaktan katran çıkartır Halil İbrahim. Akıllı delilerden yani. Ekmek tutuyor eli. Deliliği

yokluktan gelmekten. Çok yoksulken eli para tutunca böyle oldu. Yaşı var bayağı. '55 doğumlu en aşağı. Altmış bin liralık araba var altında. Ama öyle delinin altında olsun olmasın. Bir garip adam. Eli onca yokluktan sonra para tutunca ne yapacağını bilemedi. Para arsız oldu başımıza. Deli deriz biz öyle adama. Parasının kıymetini bilmeyen adama deli denir. Ne denecek başka. Öylesi para tutsa ne. Paldır küldür bir adamdır. Milleti yedirir içirir. Ağa desinler diye ona. Herkeslerin hesabını öder. Öyle büyüklensin diye onlara. Bundan ala delilik mi olur.” (kk162)

Orhan

(Çınar)

“Bağbaşı’nda oturur. Oradan buraya gelir hemen her gün. Kendi kendine konuşur. Köpeklerden nefret eder. Köpek kelimesini duymaya bile katlanamaz. Çok korkar. Hemen kaçır saklanır. Ağabeyinden dayak yemekten bu hale gelmiş bildiğim kadarıyla. Orhan 40-45 yaşlarında var.” (kk163)

Otopark Delisi Murat

(Bayramyeri)

“Durmadan bağırır. Ara ara bana takılır. Artist falan der. Durduk yere bağırır arkasını döner gider.” (kk12)

“Murat da beni çok sever. “Ağabey ağabey!” diye bağırıp durur hep. Murat’ın da korktuğu bir deli var. Murat Özdemir’den korkar. Bisikletli deliden. Özdemir’i gördüğü zaman arkama saklanır, ağabey beni kurtar diye. Murat çocukluğunda ateşli hastalık geçirdiği için delirmiş herhalde. Annesi babası doğu kökenli, Ağırlı. İlgilenmemişler bununla hastalanınca. O da aklını yitirmiş. Murat yalnızca bağırır çağırır. Kimseye vurduğunu görmedim, çocukluğundan beri tanırım. Bağırıp çağırmaya başladığında da “Özdemir geliyor.” dediğinde korkar, susar.” (kk5)

“Murat akraba evliliğinden dolayı böyle olmuş. Ablası da öyle. Bazen morali çok iyi oluyor, yanımızdan hiç ayrılmıyor. Bazen de morali bozuk oluyor. (kk164)

Ördek Yüz

(Sarayköy)

“Efe idi adı. Lakabına Ördek Yüz Efe derdik. Ördek gibiydi yüzü. Yürüyüşü de öyle ördeğe benziyordu. Ondan öyle diyorduk. Çocukluk işte. Bir elinde urganla

gezerdi. Bir yanı hafif çolaktı. Süpürge otu biçerdi köyde. Onları bağlayıp satarak geçimini sağlardı. Asabi bir amcaydı. Çocuklar korkardı ondan. “Vak vak” dediğinde basardı küfrü.” (kk64)

“Çocukluktan ileri geliyordu deliliği. Ayaklar dışarı dışarı, dizler böyle içeri içeri bakıyordu yürürken. Ondan lakap takmışlardı. Bakım evine gönderdilerdi onu. Orada da bunun ördekliliğini bilen birine denk gelmiş. Bu kişi ona “vak vak” deyince yine, basmış kalayı. Sinirlenirdi hemen. Aksak yürüdüğü için yetişip dövemeyeceğinden küfür ederdi işte.” (kk45)

Profesör Bilal

(Beyağaç)

“İnşaat mühendisliğini okurken dördüncü sınıfta bırakmış gelmiş. Babası öğretmen. Balıkçı çizmesi giyer sürekli. Hiç çıkarmaz ayağından yaz kış. Kafası çok çalıştığından ona akli fazla gelmiş. Kediyi kesip yiyormuş diyorlar. Annesini falan döver hep. Çok da yaşlı kadıncağız. Alkolik bir de çocuk. Evde sürekli kedi miyavlıyormuş. Komşular şikâyet etmişler. Eve gelip bakmışlar ki dolapta kesilmiş kediler var. Kimisine âşık oluyor köyde, musallat oluyor peşine. İnsanlar gece gündüz kapıyı kilitliyor ilişmesin diye. Telefonla konuşur gibi yapıyordu geçen gördüğümde, diyor ki telefonda: “Postanede bir kız var. Ben onunla evleneceğim.” Akıl fazlalığından üniversitede delirmiş bırakıp gelmiş. Ne dediğini anlamazsın. Kendi kendine boş boş laf yapar.” (kk81)

Profesör Nazmi

(Baklan)

“Doğuştan öyledir o. Yüzde elli deli, tam değil. Az biraz saftır. Çok konuşur, gezer. Gençler de dalga geçer onunla. Elektronikle arası çok iyidir. Radyo tamir eder.” (kk96)

“Baklan’ın eski adı Dedeköy’dür. Derler ki “Her köyden birini Dedeköy’den tuttuğunu getir.” Herkes az buçuk delidir burada. Nazmi de onlardan biri profesör derler namına. Ailevi sorunlardan delirdi o da. Evliydi o, karısı terk etti. Geçimsizlik vardı arada. O sorunlardan delirdi Nazmi. İki de çocuğu vardı üstelik. Öyle çok bildiğinden falan değil, millet lakap takmış. Dış devletlerdeki başbakanların falan ismini hep bilir. Belki de azıcık akıl fazlalığı da var onda. ” (kk75)

“Güzel konuşur Nazmi. Muhabbet de eder insanla. Profesör gibi konuşur aynı. Hanımı aldatmış onu. Rahmetli oldu kadın gerçi. Öyle konuşmak doğru olmaz.” (kk165)

“Polis telsizine bile girer profesör. Hatlara girer. Yapmadığı şey yoktur. Umulmadık şeyler hep Nazmi’den beklenir. Akıl fazlalığından delirmiştir Nazmi. Buralardaydı da epeydir gözüküyor. Geçen akşam yine elindeki telefonda telsiz yapmış. Karılardan boşandı mı delirir burada adam kısmı. Nazmi de onlardan.” (kk76)

Ramazan May

(Kale)

“Halil oğlu Ramazan May. Üniversiteyi kazanmış önceden. ‘80 İhtilali’nde dayak yemiş çok öğrenciyken. Yoksa öğretmen çıkacakmış. Delirmiş sonra. Artık hapse de mi girdi çıktı, bilemiyoruz onu. Siyasiden kafayı yemiş yani.” (kk111)

Raşit

(Buldan)

“Raşit Ağabey var bizim delimiz. Türkan Şoray hastasıydı. Rahmetli oldu. Beş paket sigara içerdi günde. Cümbüş çalardı çok güzel.” (kk35)

“Raşit zavallıydı, kendini döverdi. Bir şeye sinirlendiği zaman kendine şamar atardı. Türkan Şoray’a âşık olmuştu o. Ondan delirmişti. “Türkan Şoray’ı alacağım” derdi hep. Deli Raşit derlerdi zavallıya. Uzun yaşadı o. Şekerden bacağı kestiler.” (kk166)

Raziye Abla

(Kale)

“Kendi halinde dolanır durur Raziye Abla. Arada bir çalışır, bizlere yardım da eder. Bir sürü özürlü çocuğu var. Çocuklarını aldı devlet yurda koydu. Raziye Abla bakamıyor diye. Şikayet etmişler Raziye Abla’yı. Akli yerinde değil, çocuklarla ilgilenmiyor diye. Trafik kazasından sonra böyle oldu Raziye Abla. Beyin taşı kırılmış diyorlar. Eşi hayatta, o bakıyor.” (kk167)

Recep

(Çınar)

“Zararsız bir deli Recep. Elinde araba direksiyonu varmış gibi kendi kendine bir o yana bir bu yana koşardı. Çınar’da, Bayramyeri’nde dolaşırdı daha çok. Hala hayatta olabilir ama epeydir görünmüyor. Ailevî sorunlardan dolayı delirdiğini söylerler. Esnaf ona da sahip çıkar; yemek yedirir, giydirir, yardım ederdi.” (kk124)

Sale

(Çınar)

“Gerçek adı Selahattin. Sale derler ona. Sale 7-8 yaşlarındayken babası onun gözünün önünde annesini baltayla doğramış. Sonra Sale aklını oynatmış. Babası onu da annesini de çok dövermiş. Sale aslen Ağrılı. Burada Karşıyaka’da yaşıyor. Üstünü başını da buranın esnafı giydirir donatır. Sale sokaklarda yaşıyor. 35-40 yaşlarında.” (kk163)

Sarhoş Süleyman

(Çınar)

“Öğlen saatlerinde şaraba başlar. Çok iyi biridir, kimseye zararı yoktur. Sadece alkoliktir. Süleyman Çal, Çivrilli. Sabahtan akşama kadar içer. Bazen eleman eksliğimiz varken bize yardım eder. Biz de onun karnını doyururuz. Süleyman benimle yaşıt, ‘67li. Kendi kendine sokaklarda gezerken şarkı türkü söyler. Güzel de sesi vardır. Ferdi Tayfur hastasıdır. Buraya gelir bana da türkü söyler. Neşeli bir adam. İnşaatlarda kalıyor. Buradaki esnaf onu tanır. Kışın sokakta kaldığı için sağlık sorunları yaşıyor. Geçen kış donmuş kalmış sokakta. Hastaneye kaldırmış esnaf.” (kk83)

Seyman

(Buldan)

“Seyman vardı bir de. Seyman, kimsenin orada yemek yemezdi, gelir bizim evde yedi. Bizim soframıza otururdu bir tek. Babamgil sahip çıkardı Seyman’a. Başka delilere, ihtiyaç sahiplerine de. Babam ona ne yapmasını söylese yapardı. Uzak bir bağımız vardı örneğin. Babam Seyman’a “git o bağdan bir dal kes gel” dese, bir dal için giderdi Seyman. Babamı hiç kırmazdı. Delilerin ortak bir özelliği var: Kendilerine iyi davranan insanlara karşı çok iyiler. Sezgileri de çok güçlü.” (kk6)

“Seyman, deli olup da topluma zarar verenlerden değildi. Allah’ın sevgili kullarındandı. Saftı. Bizim buradan her gün Sönmez otobüsleri İzmir’e giderdi. Zavallının bir ceketi vardı üstünde. Gelir İzmir’e gidecek otobüs şoförünün sırtını sıvazlar, onu severdi. Torunlarına selam söylemesini isterdi şoförden. Şoför de ona harçlık verirdi. Bizim de evimize gelirdi. Soframıza oturturduk. Dua ederdi bize. Çeker giderdi sonra.” (kk131)

“Seyman Abi, Buldan diliyle ‘pırşa’, sizin dilinizle pırşa çok severdi. Evine geçen her paraya pırşa alır, koltuğunun altında dolaştırırdı. Diğer kolunun altına da bakır kova alırdı.” (kk35)

Sigara Mehmet

(Sarayköy)

“Çay sigara tiryakisiydi Mehmet. Sürekli yürür dururdu. Vaktinde babası cezalandırmış onu. Yaramaz bir çocukmuş. Okul arkadaşlarının anlattığına göre de çok zekiymiş. Zeki olmasına rağmen babası bir gün cezalandırıyor. Evleri mezarlığa yakın. Mezarlığa bağlıyor bir akşam babası. Ondan sonra delirdiğini söylerler. Akı nasıl kalsın yerinde on bir-on iki yaşlarında çocuğun. Psikolojisi bozulmuş sonra.” (kk45)

“Yak yak Mehmet de derler. Çok sigara içer. Birini söndürmeden diğerini yakar sigaranın. Otuz yaşında falan var Mehmet. Babası da rahmetli oldu. Hayatını karattı çocuğun. Mehmet’e Manisa’da danışmanlık görevi vermişler söylentiye göre. Hastanenin en akıllı delisiymiş. Buna vermişler o görevi. Köpekleri çok sever. En azgın vahşi köpek bile dokunmaz ona. Onun elinde uslanır.” (kk64)

“Sigara Mehmet’in namı çoktur. Çay içtiğinde bardağı kırardı hep. Çok asabiydi. Avukat akrabası alıp götürdü sonra. Nereye götürdü bilmem. Nereye gittiye, kendi gibi delilere ders veriyormuş orada. Süper zekâlıydı o. O yüzden ona ders verdirtiyorlar. Aşırı kafalı olduğundan delirmiş zaten. Şu mezarlık görevlisinin arkadaşısıdır Mehmet. Mezarlıktan çıkmaz hiç.” (kk65)

“Hafıza fazlalığından delirmiş Mehmet. Öyle bir zekâ varmış ki. Her şeyi bilir cevap verirmiş hemen. Şu anda üç dört yıldan beri rehabilitasyon merkezinde, biraz iyileşmiş diğerlerine göre, diğer delilere öğretmenlik yapıyormuş diye duyduk. Onlar da fark etmişler ne kadar zeki olduğunu.” (kk143)

Süleyman Paşa

(Bekilli)

“Paşa idi Süleyman. Paşa gibi adamdı. Kafadan sorunu vardı. Herkes eğlenirdi onunla. Benim babamın isminden başlardı, bütün sülalemi sayardı. Kim kimin oğlu, kim kimin akrabası, herkesi isim isim bilirdi. Çokları ermiş derlerdi ona. Anadan delirmişti.” (kk70)

“Anneme bir gün cenazemizin olduğunu söyledi. O gün bir hımsımız öldü bizim. Aşırı zekâdan kaynaklanıyordu problemi. Normal insandan daha zekiydi. Hafızası çok iyiydi.” (kk51)

“İki tane vardı Süleyman Paşa. İkisi de deliydi üstelik. İkisine de paşa derlerdi. Biz okula giderken bizi taşlardı Süleyman. Oradan hatırlıyorum. Bizden büyüktü epey. Orduda yüzbaşıyken komutanın kızını almak istemiş, komutan da kızını vermemiş. O yüzden delirmiş. Sevdiğini alamamaktan.” (kk145)

“Paşa niye delirdi bilmem de, karıdan diye duydum. Delilere paşa dedikleri olur burada. Ondan lakabı öyle kalmış.” (kk54)

Şakir

(Çınar)

“Şakir kendi başına dolanır dururdu. Kızdırdıklarında söver süpürürdü. Durduk yere kimseye sataşmazdı. Sıcak havalarda kafayı üşütmüştü. Denizli çok sıcak olduğundan sıcakta kala kala aklı gitmişti. Tedavi görmediği için sağa sola saldırdı.” (kk124)

Telef Ahmet

(Tavas)

“Karahisarlı Ahmet derler. Karsar Ahmet yani. Telef Ahmet diye geçer Karahisar’da. Çalışmaz hiç. Sevdalıymış Ahmet. Askerden izin alıp sevdiğini görmeye gelememiş, delirmiş o sebepten. Evlenmemiş hiç.” (kk109)

“Ahmet’e “Ateş” dediğinizde üzerinize saldırır. “Telef Ahmet” derler halk arasında. Bir zamanlar askere gitmiş Ahmet, ailesi de Tavas’a bağlı Karahisar kasabasında yaşar. Ahmet askerdeyken daha önce kavga ettiği, aralarında husumet

bulunan bir grup insan Ahmet'in evini içinde çocukları ve karısı varken yakmışlar. Askerden dönüp de evinin barkının yandığını görünce kafayı sıyırmış Ahmet. Ondan dolayı "Ateş" dediğinizde koşmaya başlıyor. Elli-elli beş yaşlarında Telef Ahmet. Çok yaşlı." (kk168)

Telli

(Bekilli)

"Çok sakindi o. Akıllıydı. Sataşmazdı kimseye. Ablasıgil götürdü onu. Hastaneye yatırdılar. Kendi kendine konuşurdu biraz. Benim oğlan küçüktü. Bir gün Telli'yi de alıp maça gitmişler. Sahada tuvaletler kilitli. Telli de gidiyor topun konulduğu yere işiyor. Çocukları çok severdi Telli. Deli demeyelim de saftı biraz." (kk52)

Toplar'ın Mehmet

(Honaz)

"Saftır biraz Mehmet. Oturur çay ısmarlarız. Doğuştan öyle doğmuş garip. Aptaldır." (kk37)

"Anadan delidir Mehmet. Doğuştan olana akıl sır ermez ki. Ne bilsin insan. Allah öyle istemiş, öyle yaratmış." (kk93)

Trafik Polisi

(Buldan)

"Arabayı bir yere bıraktığında ceza yazıldığını bilir, arabayı park etmene yardım eder. Arabalarla çok haşır neşirdir. Bütün araba markalarını modellerini bilir. Durmadan trafik ışığını gösterir. Polisliği çok seviyormuş, polis olamamış, ondan delirmiş derler. İsmi hatırlayamıyorum. Ama zaten hep 'trafik polisi' diye çağırırlar." (kk130)

Turgut Dışanar

(Beyağaç)

"Ormancı Turgut. Bütün düğünlerde oynar. Gelir yanımıza oturur. "Çalın, oynayacağım." der. Mikrofonu kapar şarkı söyler. Sevdiğini alamamaktan delirmiş o. Kavuşamayınca böyle olmuş." (kk7)

Ulviye

(Çivril)

“Buranın Irgıllı Kasabası vardır. Delisiyle meşhurdur orası. Akraba evliliğinden delirmiş hepsi. Tam deli denmez de, çılgın deli. Üç evden iki deli çıkar garanti. Ama öyle bildiğiniz tam delilerden değil. Buranın delilerine gelince, Ulviye bir tanesi. Zararsızdı Ulviye. Daha on yedi-on sekiz yaşındayken yaylada durdurturlardı Ulviye’yi. Çivril’e yakın yaylada hayvancılık yapardık biz, koyun ve keçi beslerdik. Çiftçilik de yapıyorduk. Ulviye de oraya ameleliğe geliyor, ırgatlığa. Orada bir bayan hata ediyor, “Seni şu oğlana alıverem.” diyor. “Bu oğlan sana yangın.” diyor. “Sende gözü var.” diyor. O zavallı da, o oğlanın kendisini alacağını sanıp ona gönlünü kaptrıyor. Oğlanın haberi yok, suçu yok. Oradan bozdu kafayı Ulviye. Gariban ailenin çocuğuydu. El işi pratikti Ulviye’nin. Kafayı yedikten sonra evlenmedi de hiç. Sokaklarda dolanıp duruyordu kafayı yedikten sonra, kapalı odaya girmezdi hiç. Benim oğlanlar kahve işletiyordu örneğin, onun sigara içmek için bahçesi vardı. Orada yatıp kalkardı. Kapalı yere girmiyordu. O bahçenin beton yerine düşüp yatarı. Meyve suyu kapaklarından yüzük takıyordu parmağına. Kimse çıkartamıyordu o taktığı yüzükleri. Hastaneye götürdüm ben iki defa. Doktora kestirdim parmaklarındaki tenekeleri. Şişip apse yapıyordu sürekli. Başkaları da cesaret edemiyordu götürmeye benden başka. İkna da edemiyorlardı gerçi. Bir sefer götürdüğümde hemşirelere hakaret etti durduk yere. Hiçbir suçu da yoktu gariplerin. Çok da iyi davranıyorlardı buna.” (kk118)

“Ulviye öldü mü sağ mı bilmem. Manisa’daydı en son. Zararlı delilerdendi ama o. Sataşırđı herkese. Saldırgandı o. Ulviye eski delilerden. Ben kendimi bildim bileli Çivril’in meşhur delisiydi o. En son soğuktan donarak ölmüş de olabilir. Sokaklarda kalıyordu çünkü.” (kk119)

“Âşık mı olmuş ne olmuş Ulviye. Evlendikten sonra kocası dururken başkasına âşık olmuş.” (kk123)

“Ulviye 1944 doğumludur. Çok güzel ince oya işlerdi. Çok akıllıydı, zekiydi. Delirdi sonradan. Sayısal loto oynayıverirdi. Bana gelir, “Leblebici, bir ile beşi unutma.” derdi. Kafa gidip gelirdi.” (kk120)

Vampir

(Serinhisar)

“Vampir çok tehlikeli delidir. Şimdi nerede bilmiyorum da, mesela Çivici’yle aynı cezaevine koymuşlar önceden. O kadar zararlı ki, Çivici Deli dâhil bundan korkmuş. Çivi istemiş ki Vampir’i öldürsün gece uykusunda. Yoksa başka türlü baş edemeyeceğini anlamış. Vampir ısırıyor çünkü direkt. Onun öldürmek için malzemeye ihtiyacı yok. Durduğu yerde boğazına sarılıveriyor insanın. Birini öldürüp hapse girmiş zaten. Birisi bir laf edince öldürüvermiş.” (kk23)

“Vampir ki ne vampir ama. Yedi düvel korkar ondan. Kimse korkusundan yanına yaklaşamaz. Ailesinden de birilerinin kanını içmiş bildiğim. Öyle anlatırlar. İnsanlar onun hakkında konuşmaya, bir şey söylemeye korkuyor. Şimdi nerede bilmiyorum. Çok dayak yemiş bildiğim çocukluktan. Ondan sonra beynine darbe aldı herhalde. Böyle oldu.” (kk24)

Vedat

(Akkent-Çal)

“Vedat dediniz mi herkes bilir, tanır zaten. Kimse deli demez yüzüne. Adıyla müsemmadır Vedat. O anlamda marka bile sayılabilir. Allah’tan delidir Vedat. Yarım akıllı diyelim ya da. Deli demeyelim. Yarım akıllıyı tamam ederiz biz. Benimle akrandır Vedat. Birisi kahvede otururken, “Al Vedat, sana bit attım.” der örneğin. Vedat telaşlanır. “Nereme geldi?” diye zıplar birden. Onun hassasiyetleri üzerinden dalga geçerler, küfrederler bazen de. Evlenmedi hiç Vedat. Askere de gitmedi doğal olarak. Genellikle kahvede olur. Minibüsçüler Denizli’ye götürüp getirirdi bir dönem. Dili de tam anlaşılmaz Vedat’ın. Doğuştan delidir. Bildik bileli böyleydi. Çocukluğumuzda takıldığımız olurdu ama yıpratıcı biçimde dalga geçmezdik. İnsanların yaklaşımları da genellikle böyleydi. Dışlamazdık hiç. Oyun da oynardık onunla.” (kk43)

“Denizli’ye gidip gelirdi Vedat sürekli. Dolmuş şoförü diyelim kırmızı ışıktaki geçecek olsun, “sen kendin gebereceksin de bizim de mi canımızı alacaksın” derdi hep. Şoförün hata yapmasına sinirlenirdi hep gidip geldiği zamanlar. Yoldan kendi halinde geçen araba da yasak yerden geçiyorsa, ona da çıkışırdı. Yeşil yandı diyelim araç geçmiyor, ona da bağırdı Vedat. Küçüklükten beri böyle. Ama hiç kimseye zararı yok. Benim dükkânı süpürür mesela. Eline iş verdin mi yapar. Arabayı temizler. Arabaları

çok sever. İnsan cinsine zararı olmaz Vedat'ın. Kendi kendine de konuşur bazen. Bizimle de çekiştiği olur ama. Şuradan hızlı bir araba geçsin, çekişir hemen. Kızır yani. Ailesi hayatta Vedat'ın. Vedat eskiden az biraz çalışırdı ama şimdi artık hiç çalışmıyor. Gücü yettiğinde, yapılacak ne iş varsa yapardı. Askere de gitmedi Vedat. Telefonları çok sever. Elinden düşürmez buldu muydu. Kimse “Deli” diye lakap takmaz. Adını söyler herkes.” (kk107)

“Vedat akraba evliliğinden böyle oldu.” (kk150)

Yaylalı Erol

(Buldan)

“İlaçlarını kullanmadığı zaman üstünü başını yırtar Erol. Çıplak delidir o. Hiç kimseye zararı yoktur. Çırılçıplak koşturur yalnız. Anne-babası hayatta değil. Nenesi bakıyor Erol'a. Erol'u tanıyan, bilen dükkân sahipleri Erol için yedek elbise bulundurur. Erol'u çıplak gördüklerinde içeri alıp giydirebilirler. Benim de vardır Erol'a beklettiğim yedek elbisem mesela. Küçükken ateşli bir hastalık geçirmiş Erol. Daha sonra delirmiş.” (kk131)

“Yaylalı Erol dediğimiz arkadaşın da alışveriş hastalığı var. Gördüğünü almak ister. Sıkıntı bastığında çırılçıplak soyar kendini. Teşhir için değil ama. Delilikten. Küçükken ateşli hastalık geçirmiş.” (kk35)

“Yaylalı Erol'un kimseye zararı olmaz. Soyunur sadece. Elbiselerini yırtar. Artık ilaçlarını falan mı vermiyorlar, ne yapıyorlar. Doğuştan öyle olmuş. Onun gibi başka soyunan deliler de vardı ama rahmetli oldu hepsi.” (kk166)

“Erol köprüünün altında cinleri gördü mü kendini kaybeder. Başlar üstünü başını yırtmaya. Herkesin içinde çırılçıplak çıkar meydana. Biz giydirir, sararız.” (kk46)

“Yayladan yayan iner çıkar Erol. Bir çuval erzak götürür her gün eve. İğnesi var onun. Sürekli iğne vurulması gerekiyor. Vurulmadığında beyninde toplanmış kan. Soyunmuş o sebepten. İğnesi vurulmadığı zamanlarda suyu görünce delirir Erol. Su gösterince kafayı yer. Dere görünce mesela. Hastalık işte. Allah'tan gelir. Ne diyeceksiniz ki.” (kk114)

“Erol deli değil ama üstünü başını yırtar durmadan. Hastalık geçirmiş çocukken. Sonra akli çalışmamaya başlamış. Zannedersen havale geçirmiş zamanında. Kendimi bildim bileli soyunur durur.” (kk138)

Yaylalı Hasan

(Buldan)

“Her gördüğünde ‘beni evlendir’ diye tutturur. Adam evlenmek istiyor. Deli diye de kimse varmıyor buna. Hasan menenjit geçirdi bildiğim kadarıyla. Sonra delirdi. Çok güzel bir insandır ama. Ailesi de hayatta. Kovanoluk Köyü’nde yaşıyorlar. O bölge yaylalık olduğu için Hasan’a da Yaylalı Hasan deniyor. Hafızası çok kuvvetlidir Hasan’ın. Bana kalırsa bazı yönlerden bizden akıllıdır. Yedi-sekiz sene beni görmese, gördüğünde adımları hatırlar yine. Elli yaşlarında olduğunu tahmin ediyorum Halis’in. Sigara bağımlısıdır. Ağzından düşürmez.” (kk6)

Yusuf Çakanel

(Kale)

“Yusuf Ağabey bir çeşit veli idi. Sülalesinde vardı. Eski Kale’de otururken, annesiyle bir gün camiye gidiyorlarmış. Karşılarna deve çıkmış giderken. Kimisi deve der, kimisi keçi. Bunu yakalayayım derken koşuyor Yusuf arkasından. Koşarken koşarken bir kayanın ucuna geliyor. Keçi oradan atıyor kendini aşağı. O orda kayanın ucunda kalıyor. O zaman kafayı bozduğunu söylüyorlar. Halk arasında şöyle bir şey vardır bir de: Geceleyin birine sesleneceksen, isminin başına A harfi getirmen gerektiğini söylerler. A Ali, A Veli, A Kemal gibi. Böyle çağırmazsan karşına üç harfli çıkar, seni delirtir diye inanılır. Siyah keçi, siyah tavuk, siyah tavuk, siyah kedi çıkıp seni delirtir diye bir inanç vardır. Çünkü cinlilerin bu siyah hayvanların kılığına girdiğine inanılır.” (kk17)

“Kayalarla çok uğraşırdı rahmetli. Taşla toprakla iç içeydi hep. Askerliğini falan yapmıştı hâlbuki. Hem de süvari olarak yaptı. Sonra delirdi. Kardeşinde de, babasında da vardı az biraz. Evlerinin ortasında kuyu vardı onların. Babası kendini kuyudan atarak ölmüş. Taşları kayaları kırar atardı gördüğünde Yusuf. Onların üstünde bir şey var sanırdı. Ona görünürdü herhalde. Sudan kaçırdı. Korkardı sudan. Üşümezdi de hiç. Karda kışta öyle dolandır dururdu rahmetli. Yusuf Ağabey’e komşular yemek götürüyor. Bir gün diyor ki kapının arkasından, “Ben bugün öleceğim, yemek getirmeyin bana.”

Bir hastalığı da yok üstelik. Ne intihar ne bir şey. O gün sahiden ölüyor. Öyle veliydi işte Yusuf Ağabey. Evinde kapı pencere de yoktu. Evinin dibini kazmıştı. Oradaki çukurda uyurdu. Köstebek gibiydi. Durmadan “tehlike var, tehlike” derdi hep. Bir garip adamdı. Üstünde kartal görüşler onun uyurken. Kartal sakınırmış onu, sabah olduğunda yok olurmuş kartal.” (kk112)

“Kayalarla uğraşırđı o. Cinlilerden delirmiş derler. “Rus geliyor yeğenim, çok tehlikeli.” derdi. Yunan’a tehlikeli derdi bir de. Ömür boyu evine ne elektrik bağlattı, ne cam taktırdı. Ömür boyu soğukta yattı kalktı. Yusuf Amca’nın üstüne yeşil bir örtü örtülürmüş uyuduktan sonra. Karda kışta bile üşümezdi. Allah tarafından korunurdu.” (kk113)

Yusuf Yarımca

(Kale)

“Askerden sonra öyle oldu Yusuf. Evli, çoluk çocuğu var. Aklı yerindeydi eskiden. Askere gidip geldi, ne olduysa oldu. 60 yaşlarında var. Maddi durumu çok iyi ailesinin. Yerlisidir buranın.” (kk167)

“50-55 var yaşı Yusuf Yarımca’nın. Duyduğum kadarıyla askerde bir olay olmuş herhalde. Ondan delirmiş. Kendi kendine konuşarak gezinir durur. Ailesi hayatta. Çocukları falan var.” (kk169)

“Yarımcılar’ın Yusuf, ticaretten delirmiş. Buranın en zengin adamları onlar. Zenginlikten kafayı yemiş. Günün birinde alışveriş ediyormuş Nazilli’de. Götürdüğü malları beğenmemişler. Satamayınca, para alamamış. Ondan sonra delirmiş. Hiç durmaz yerinde. Özellikle akşamları gelir, sabaha kadar gezer. Üç dört tane çocuğu var. Çok da sigara içer. Ağzından düşürmez.” (kk15)

“Deli Yusuf’un eskiden malları varmış. Kardeşi bunu aldatmış, üstüne geçirmiş malları. O da kafayı yemiş kandırılınca. Malından dolayı delirmiş Yusuf. Batmış. Çok zenginmiş önceden. Batınca kafası gitmiş.” (kk142)

“Konuştu mu hayali gibi konuşur Yusuf. Asaletten Yusuf’un deliliğı. Ailede var. Babasında da biraz hafif vardı.” (kk110)

“Denizli’nin en zenginlerinden Yusuf Yarımca’nın ailesi. Askerliğini filan da yapmış bir adam bu. O tarihe kadar akli başında yani. Evlenmiş, kaç tane çocuğu var.

Askerde geldikten sonra, pazarcılık yapmaya başlamış. Giyim satıyormuş. Gittiği bir pazarda malının tamamını kaybetmiş. Babası da çok disiplinli bir amcamızdı. Babama ne diyeceğim diye, korkudan delirmiş Yusuf. Benim işittiğim bildiğim bu. Sülaleden gelme bir tarafı da var hastalığının. Var başka tuhaf adamlar da ailesinde.” (kk111)

“Okul zamanında bir şeyi yoktu Yusuf’un. Akranız biz onunla. Sonra sinema açıldı buraya. Yusuf Yılmaz Güney’in filmlerini izlemekten delirdi. Hep ona özenirdi. Kendini çok kaptırdı. Kendi gölgesiyle dövüşmeye başladı. Kafayı yedi gittikçe. Babası tüccardı Yusuf’un. Yusuf’u da köylere gönderirdi satışa. Yusuf gider satarmış, adını sanını sormazmış sattığı kişinin. İsim yazmazmış. ‘Esmer adam’ yazarmış mesela. Para alamadan döner gelirmiş. Üç harfliler dadanmış Yusuf’a diyorlar. Deliliği en çok da ondan kaynaklanırmış.” (kk17)

“Yusuf Yarımca’nın annesinde de var. Annesinin bir çocuğu beşikteyken evde yangın çıkıyor. Çocuk da yanıyor. Annesi sonra kafayı sıyrıyor. Yusuf’un kanında da annesi var. Gerçi baba tarafında da olabilir. Halasında da var bildiğim kadarıyla. Hem anne hem baba tarafında var bir delilik durumu yani.” (kk170)

“Yusuf Yarımca artist olacağı diye delirdi. Sinemaya gide gele. Karate yapıp dururdu. Cüneyt Arkın olmak isterdi. Öyle taklit yapa yapa bir baktık delirmiş Yusuf. Sinema sevdalısıydı.” (kk113)

Yüksel Sarıtaş

(Kale)

“Sessiz, kendi halinde gezer. Askerden gelince öyle oldu o da. Artık askerde ne yaptılarsa. O da evli, çoluk çocuğu var. Anne-babası bakıyor çoluğuna çocuğuna. 60 yaşlarında var. Torun torba sahibi hatta. “ (kk167)

“Soyadı Sarıtaş’tı ama adını hatırlamıyorum. Onun da var çocukları da o da deli. Kendi kendine gezinir. İlaç veriyorlarmış herhalde iyi olsun diye. Sakinleştirici. Zararı dokunmuyor o yüzden kimseye. O niye delirmiş bilmiyorum yalnız.” (kk169)

Zeki

(Çınar)

“Her akşam köşedeki dönerciye gelip döner yer. Kimseye zararı yok. Yemek yedikten sonra gelir buradan çay-kahve parası alır. Sürekli kendi kendine konuşuyor.

Ailesi olmadığı için delirmiş. Camide yatıp kalkıyor. Arada bir sigara içmesinin dışında herhangi bir madde bağımlılığı yok. Yaklaşık yirmi seneden beri tanırım kendisini. Herhangi bir akrabasının varlığından dahi haberdar değilim.” (kk171)

“Zeki deli değil; senden benden akıllı. Sadece kimsesiz, sahipsiz olduğu için böyle. 1974 depreminde ailesi dâhil her şeyini kaybedince hafif sıyrılmış. Yalnız kalmaktan delirmiş. Evi var, camide kaldığını ben görmedim. Bize geliyor, karnını doyuruyoruz. Akşam saatlerinde gelir daha çok, ezandan hemen önce burada olur.” (kk172)

Ziya Hoca

(Babadağ)

“Deli gibi değil gerçi Ziya Hoca. Sol yazarlardan tut, sağ yazarlara, İslamî yazarlara dek hepsini bilir. Kur’an ı harfiyen hatmetmiştir. Bursa’da abdest alırken vefat etmiştir. Velidir bizim gözümüzde. Meyhaneye gidip içki içenleri döndürmek için onlarla rakı içerdi. Gençlerle top oynardı kocaman 50-60 yaşında adam. Çok okuduğu için biraz kafası kırıktı. O kadar okuyunca akıl biraz uçup gidiyor tabii. Ziya Hoca’yı öğrenciler de çok severdi. Yazar çizerdi de kafası yerindeyken. Öyle bir veliydi ki abdest alırken vefat etti düşünün. Çok ileri görüşlü bir adamdı. Sebep olarak herkes başka sebepten delirir ya, Ziya Hoca da çok okumaktan kafasını karıştırdı. Sağı solu birbirine girdi. Ama biz yine de deli demeyelim de veli diyelim.” (kk11)

-

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Ad Soyad: Didem Gülçin ERDEM

Doğum yeri: Malatya

Doğum Yılı: 1989

Eğitim Durumu

Lise: Menemen Anadolu Lisesi 2003-2006 /Şehit Ali Karaoğlan Lisesi 2006-2007

Üniversite: Beykent Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Burslu) 2007-2012

Yüksek Lisans: Pamukkale Üniversitesi Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Halkbilimi Bilim Dalı (Tez aşamasında) 2014-Halen

Yabancı Dil

İngilizce

Akademik Deneyim

Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Araştırma Görevlisi (Denizli, 2013-...)

Ulusal Sempozyumlarda Sunulan Bildiriler

1. “Teke Yöresi Halk Türkülerinde Jeokültürel Unsurlar”, *I. Teke Yöresi Sempozyumu*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, 4-6 Mart 2015.

Uluslararası Sempozyumlarda Sunulan Bildiriler

1. “Kültürel Belleğin Hatırlama Figürü Olarak Kerbela Olayı ve Sosyokültürel Hayata Yansımaları”, *II. Hacı Bektaş Veli Hoşgörü ve Barış Sempozyumu*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 8-10 Ekim 2015.

Kitap Bölümleri

1. “Grup Folkloru Bağlamında Pazarıcı Esnafı Tarafından Kullanılan Sözdoku”, *İsmail Çetişli Hatıra Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016

Hakemsiz Dergilerdeki Yazılar

1. “Çömlekçinin Parmak İzleri”, *Varlık Dergisi*, 2015/6, 1293:8-11.

